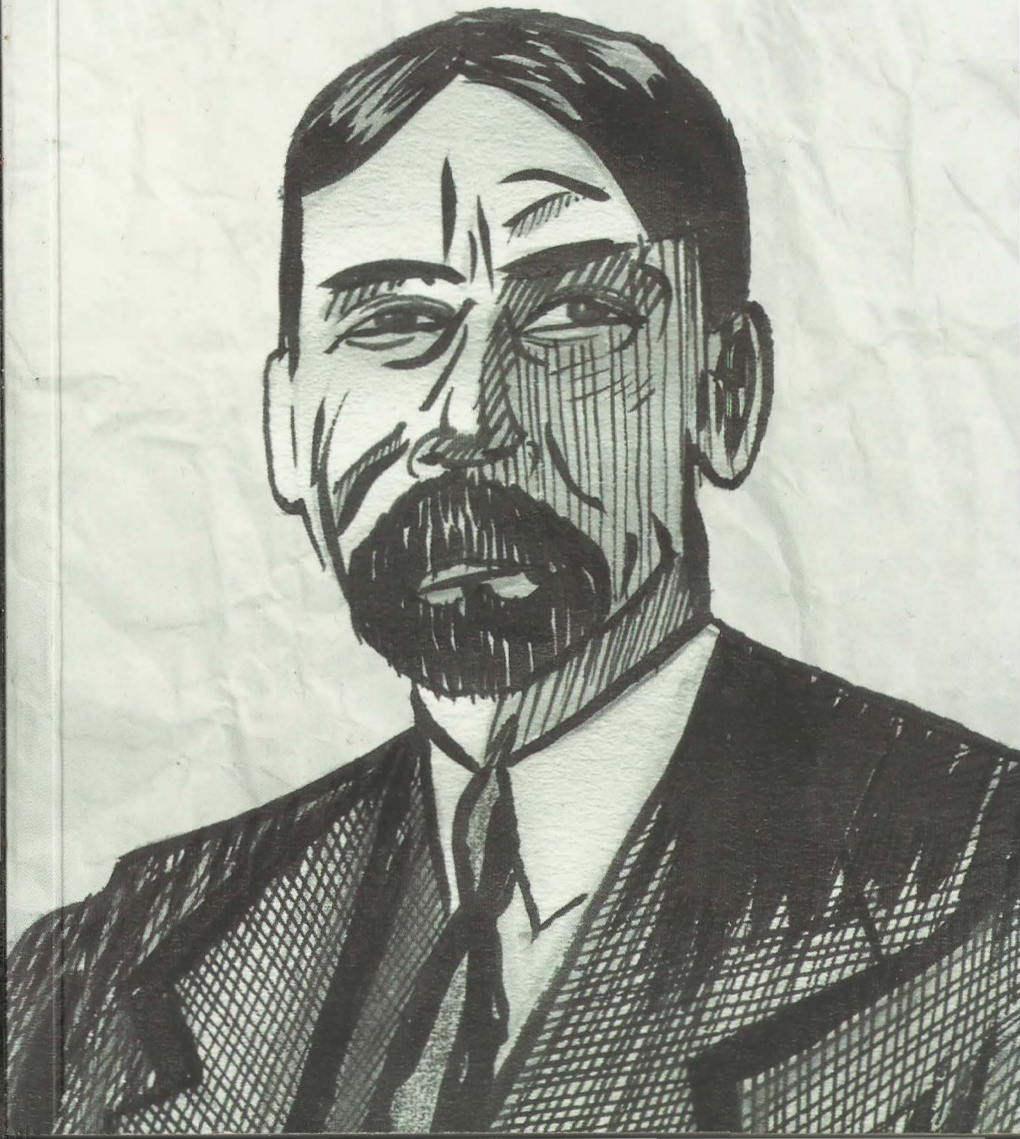
HEREtİK

Thorstein Bunde Veblen

Aylak Sınıfın Teorisi

Kurumların İktisadi İncelemesi




HERETIK

Orijinal Adı: The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions
Yayın Yılı: 1899
Heretik Yayınları: 21
ISBN: 978-605-65224-5-1
©2015 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 2015, Ankara

Yayına Hazırlayan: H. Alpay ÖZNAZİK
Türkçe Söyleyenler: Eren KIRMIZIALTIN- Hüsnü BİLİR
Redaksiyon: H. Alpay ÖZNAZİK
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
İnternet Sitesi: heretikyayin.com
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin
E-mail: info@heretikyayin.com

Tarcan Matbaacılık Yayın San.
Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara
Tel: 0312 384 34 35

THORSTEIN BUNDE VEBLEN

Aylak Sınıfın Teorisi

Kurumların İktisadi İncelemesi

The Theory of the Leisure Class:
An Economic Study of Institutions

Türkçe Söyleyenler
Eren KIRMIZIALTIN- Hüsnü BİLİR



İçindekiler

BÖLÜM I
Giriş 9

BÖLÜM II
Maddi Öykünme 27

BÖLÜM III
Gösterişçi Aylak 39

BÖLÜM IV
Gösterişçi Tüketim 67

BÖLÜM V
Maddi Yaşam Standardı 95

BÖLÜM VI
Beğeninin Maddi Kuralları 107

BÖLÜM VII
Maddiyat Kültürünün Bir Dışavurumu Olarak Giyim 149

BÖLÜM VIII
Endüstriyel Muafiyet ve Muhafazakârlık 169

BÖLÜM IX
Arkaik Huşusiyetlerin Muhafazası 191

BÖLÜM X
Yiğitliğin Modern Varlığını Sürdürme Durumları..... 221

BÖLÜM XI
Şans İnancı..... 247

BÖLÜM XII
Dinsel Edimler..... 263

BÖLÜM XIII
Haksız Olmayan Çıkarların Varlığını Sürdürmesi 295

BÖLÜM XIV
Maddiyat Kültürünün Bir Dışavurumu Olarak
Yüksek Öğrenim..... 321

BÖLÜM I

Giriş

Aylak sınıf kurumunun en gelişmiş hali barbar kültürün daha yüksek aşamalarında bulunur; mesela feodal Avrupa'da ya da feodal Japonya'da. Bu tarz cemaatlerde sınıflar arası temayüze[1] çok katı bir şekilde riayet edilir ve bu sınıf farklılıklarındaki en dikkat çekici ekonomik hususiyet, çeşitli sınıflara özgü meşguliyetler arasındaki süregelen temayüzdür. Üst sınıflar örf ve geleneğe bağlı olarak endüstriyel uğraşlardan muaf ya da bu uğraşların dışında tutulmuşlardır ve bu sınıflara mahsus meşguliyetler, bir ölçüde onurla ilişkilendirilen meşguliyetlerdir. Herhangi bir feodal cemaat içerisindeki onurlu meşguliyetlerin en mühimi savaşla ilgili olandır, rahiplik hizmeti ise, genellikle, savaşla ilgili olan meşguliyetten sonraki en önemli meşguliyettir. Eğer barbar cemaatin göze çarpan bir savaşçılığı yoksa, savaşçı ikinci sıradadır, önceliği rahiplik makamı alır. Ancak birkaç önemsiz istisna dışında kural şudur; üst sınıflar, ister savaşçı olsun ister rahip olsun, endüstriyel faaliyetlerden muaf tutulurlar ki bu muafiyet, ilgili sınıfların üstünlüğünün ekonomik izahıdır. Hindistan'daki Brahma rahibi, bu iki sınıfın endüstriyel faaliyetlerden muafiyetine iyi bir örnektir. Daha yüksek barbar kültürüne ait olan

1 distinction [Türkçe Söyleyen Notu (T.S.N): Türkçe söylerken "ayrım" da diyebilirdik; ancak söz konusu "ayrımın" başkalarına karşı üstün duruma gelmeyi de imlediğini düşündüğümüz için "temayüz"ü tercih ettik].

cemaatlerde aylak sınıf olarak adlandırılan sınıfa dahil olan alt sınıflarda epey bir farklılaşma söz konusudur ve ilgili alt sınıflar arasında meşguliyetlerin farklılaşmasına tekabül eden bir durum söz konusudur. Bir bütün olarak aylak sınıf, soylular, rahipler ve onlara eşlik edenlerden oluşur. Bu sınıfın uğraşları, buna paralel olarak çeşitlendirilmiş olsa da, endüstriyel olmama hususunda ortak bir ekonomik karakteristiğe sahiptirler. Endüstriyel olmayan bu üst sınıf uğraşlar kabaca, yönetim, savaş, dinsel edim[2] ve spor adı altında yapılanları kapsar.

Barbarizmin en erken değil ama görece erken aşamasında aylak sınıf biraz farklıydı. Sınıf temayüzleri de aylak sınıf uğraşları arasındaki temayüzler de bu kadar küçük ve grift değildi. Polinezyalılar bu gelişme aşamasını, geniş ölçekli avların olmamasına bağlı olarak yaşam tertiplerinde avcılığın klasik onur mertebesinde olmaması istisnası dışında, iyi bir biçimde gösterirler. Destanlar zamanındaki İzlandalı cemaat de iyi bir örnektir. Böyle bir cemaatte, sınıflar ve her bir sınıfa mahsus olan uğraşlar arasında katı bir temayüz söz konusudur. El işçiliği, endüstri, geçimi sağlamakla doğrudan bağlantılı her türlü günlük iş, aşağı sınıfın biricik uğraşıdır. Bu aşağı sınıf, köleleri, diğer muhtaç olan kimseleri ve normal olarak aynı zamanda bütün kadınları kapsar. Eğer aristokrasinin birbirinden farklı tabakalarından bahsedilecek olunursa, yüksek kademedeki kadınlar, genellikle, endüstriyel meşguliyetlerden veya en azından el işçiliğinin daha bayağı türlerinden muaf tutulurlar. Üst sınıfların erkekleri ise muaf tutulmakla kalmayıp, yerleşik gelenek gereği bütün endüstriyel uğraşlardan men edilirler. Erkeklere açık olan meşguliyetler silsilesi katı bir biçimde tanımlanmıştır. Daha önce bahsedildiği üzere bu meşguliyetler, yönetim, savaş, dinsel edim ve spor adı altında yapılanlardır. Üst sınıfların yaşam tertibini bu dört faaliyet hattı yönetir ve en yüksek kademeler –krallar veya kabile reisleri- için bunlar, cemaatin yaygın kanısının veya geleneğinin izin vereceği tek faaliyet türleridir. Aslında, iyice oturmuş olan

2 devout observance.

tertibin olduğu durumlarda, en yüksek kademeye dahil olanlar için, sporlar bile meşruluğu sorgulanır bir faaliyet türüdür. Aylak sınıfın daha düşük tabakasındakilerine uygun olan belli başlı meşguliyetler vardır, fakat bu meşguliyetler, öyle ya da böyle tipik aylak sınıf uğraşlara bağlıdır. Bunlar, örneğin silah ve teçhizatın, savaş kanolarının üretimi ve bakımı, atların, şahinlerin ve köpeklerin terbiyesi ve idaresi, kutsal aletlerin hazırlanması vb. Daha düşük sınıftakiler, endüstriyel karakteri ayan beyan ortada olan ve tipik aylak sınıf uğraşlarla mesafeli bir ilişkiye sahip olan meşguliyetlerin dışında kalan bu ikincil onurlu meşguliyetlerin dışında tutulmuşlardır.

Eğer bu ibretlik barbar kültürünün bir adım gerisine, barbarizmin daha düşük aşamalarına doğru gidersek, aylak sınıfın tamamen gelişmiş bir formunu bulamayız. Ancak daha düşük barbarizm aşaması, aylak sınıf kurumunun ortaya çıkışının arkasındaki teamülleri, saikleri ve koşulları gösterir ve ilk yükselişinin adımlarını verir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki göçebe avcı kabileler farklılaşmanın ilksel aşamalarını örnekler. Uygun örnek olarak Kuzey Amerikalı avcı kabilelerin herhangi biri ele alınabilir. Bu kabilelerde tanımlanmış bir aylak sınıfın çok nadiren var olduğunu söyleyebiliriz. Burada bir işlev farklılaşması ve bu işlev farklılaşmasına bağlı bir sınıflar ayrımı vardır, ancak üst sınıfın çalışmaktan muafiyeti, her anlamda geçerli bir "aylak sınıf" tayin edecek kadar ileri gitmez. Bu ekonomik seviyeye mensup kabileler, ekonomik farklılaşmayı öyle bir noktaya vardırırlar ki, erkeklerin ve kadınların uğraşları arasında belirgin bir ayrım yaparlar ve bu ayrım haksız[3] bir ayrımdır. Neredeyse bütün kabilelerde kadınlar, yerleşik gelenek gereği, bir sonraki aşamada endüstriyel meşguliyetler haline gelecek olan meşguliyetlere tabi kılınırlar. Erkekler bu bayağı meşguliyetlerden muaftırlar ve sadece savaş, avlanma, spor ve dinsel edimler ile meşguldürler. Bu hususta, normal olarak, çok ince bir ayrım gözetilir.

3 invidious.

Bu işbölümü, daha yüksek barbar kültür aşamasında peyda olan, işçi sınıfı ile aylak sınıf arasındaki temayüzle de örtüşür. Meşguliyetler çeşitlendikçe ve özelleştikçe, çizilen sınır çizgisi, endüstriyel ve endüstriyel olmayan meşguliyetlerin bölünmesini sağlar. Erkeğin erken barbar aşamada üstlendiği uğraş da, gelişmiş endüstrinin kayda değer herhangi bir kısmına kaynaklık etmez. Daha sonraki gelişmede, erkeğin uğraşı, sadece endüstriyel olarak sınıflanmayan meşguliyetler olarak –savaş, siyaset, spor, öğrenim ve rahiplik makamı- varlığını sürdürmüştür. Balıkçılık endüstrisi ve endüstri olarak sınıflandırılması tartışmalı olan silah, oyuncak veya spor malzemeleri üretimi gibi belli başlı önemsiz meşguliyetler ise dikkate değer istisnalar olmuştur. Gerçekte, endüstriyel meşguliyetlerin bütün silsilesi, ilksel barbar cemaatte kadın işi olarak sınıflanan meşguliyetlerin doğal sonucudur.

Daha düşük barbar kültüründeki erkek işleri, grup yaşamı için, kadın işlerinden daha az zaruri değildir. Hatta erkek işlerinin, gruba gıda temin etme ve grubun diğer tüketim gereksinimlerine aynı miktarda katkı sağladığı bile söylenebilir. Aslında erkek işlerinin bu "üretken" karakteri o denli barizdir ki, avcının yaptığı iş, konvansiyonel iktisat yazınında ilksel endüstri örneği olarak ele alınır. Ancak barbar böyle algılamaz. Barbar erkeğin bakış açısına göre kendisi emekçi değildir ve bu açıdan kadınla aynı sınıfta da değildir, ayrıca erkeğin gayreti, kadının, emek veya endüstri olarak tanımlanabilen angaryasının bulunduğu sınıflamaya dahil edilmez, çünkü erkeğin gayretinin kadının angaryasının bulunduğu sınıflamaya dahil edilmesi, erkeğin gayretinin kadının angaryası ile karıştırılmasına imkân tanır. Bütün barbar cemaatlerde erkeğin ve kadının işi arasında bir eşitsizlik olduğuna dair köklü bir algı söz konusudur. Erkeğin işi grubun devamlılığına vesile olabilir, ancak üstün ve yararlı görülen bu iş, kadının sorunsuz bir biçimde özenle ve sebat ederek yaptığı işle, değersizleşmeden karşılaştırılamaz.

Kültürel ölçekte daha geriye gittiğimizde -yabanıl gruplar

arasında- meşguliyet farklılıklarının hâlâ yeterince detaylandırılmamış olduğunu, yanı sıra sınıflar ve meşguliyetler arasındaki haksız temayüzün daha az katı ve daha az tutarlı olduğunu görürüz. Tek tip bir ilksel yabanıl kültür örneği bulmak zordur. "Yabanıl" olarak sınıflandırılan grup veya cemaatler arasında, daha gelişmiş bir kültürel aşamadan geride olduğuna dair bir belirti göstermeyenler olduğu gibi, aslına sadakatin yanı sıra ilksel yabanıllığın hususiyetlerini gösterenler de –görünüşe göre birçoğu geriye gitmenin sonucu olmayan- vardır. Yabanıl olarak sınıflandırılan bu grup ya da cemaatlerin kültürleri, aylak sınıfın ve aylak sınıfın üzerine oturduğu temayülün veya manevi tutumun büyük ölçüde olmayışı bakımından, barbar cemaatlerden farklıdır. Bu ilksel yabanıl cemaatlerde ekonomik sınıflar yoktur ancak bu cemaatler insan ırkının küçük ve göze çarpmayan bir kısmıdır. Andamans kabileleri veya Nilgiri tepelerindeki Todalar, kültürün bu aşamasına iyi birer örnektirler. Bu grupların Avrupalılarla iletişime geçtikleri en erken evredeki yaşam tertibi, aylak sınıfın olmayışı bakımından kendine özgüdür. Yezo'daki Auniler ve biraz tereddütle, birçok Bushman ve Eskimo grubu daha ileri örneklerdir. Birkaç Pueblo cemaati de, pek kesin olmamakla birlikte, aynı sınıfa dahil edilebilir. Bu cemaatlerin hepsini değilse de birçoğunu, kendi mevcut durumunun üstüne asla çıkamayacak olan bir kültürün taşıyıcıları olarak ele almaktan ziyade daha yüksek barbarizmin yozlaşmış hali olarak ele alabiliriz. Öyleyse, mevcut amaç doğrultusunda, bu ilksel yabanıl cemaatler hoş görülmelidir, ancak bu cemaatler, her şeye rağmen, sanki gerçekten "ilksel" popülasyonlarmış gibi, bu bakımdan bir bulgu vazifesi görebilirler.

Tanımlanmış aylak sınıfı olmayan bu cemaatler, yaşam tarzı ve toplumsal yapıdaki diğer birtakım hususiyetler bakımından da birbirlerine benzerler. Küçüktürler ve arkaik bir yapıya sahiptirler; çoğunlukla barışçıl ve yerleşiktirler; fakirdirler ve bireysel mülkiyet, ekonomik sistemlerinin başat hususiyeti değildir. Bu demek değildir ki bunlar var olan en küçük cemaatlerdir veya

toplumsal yapıları her bakımdan asgari ölçüde farklılaşmıştır; bu sınıf, tanımlanmış bir bireysel mülkiyetin olmadığı bütün ilksel cemaatleri kapsar demek de değildir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu sınıf, en barışçıl –belki de karakteristik olarak barışçıl olan bütün- ilksel grupları kapsar. Aslında bu cemaat mensuplarının en dikkat çekici hususiyeti, bir baskı ya da sahtekârlıkla karşılaştıklarındaki dost canlısı pasiflik halleridir.

Düşük gelişme aşamasındaki cemaatlerin kültürel hususiyetleri ve teamüllerinin ortaya koyduğu bulgular göstermektedir ki, aylak sınıf kurumu, ilksel yabanıllıktan barbarizme geçiş veya daha kesin bir ifadeyle barışçıl yaşamdan savaş yanlısı yaşama geçiş süresince tedrici olarak ortaya çıkmaktadır. Tutarlı bir biçimde ortaya çıkması için gerekli koşullar şunlardır (1) Cemaat yağmacı bir yaşam biçimine sahip olmalıdır (savaş veya geniş ölçekli avlanma ya da her ikisi de olmalı); bu şu demektir, belirtilen durumlarda tam olgunlaşmamış olan aylak sınıfı inşa edecek insanlar, baskı veya taktik manevranın yol açtığı zararın eziyetine alışkın olmalıdırlar. (2) Geçinmek için gerekli olan şeyler, oturmuş bir uygulamadan emeğin alışılmış çalışma yöntemine geçişte cemaatin hatırı sayılır bir kısmının bu geçişten muaf tutulmasını kabul etmek için, uygun ödeme şartlarıyla yeterli miktarda elde edilebilmelidir. Aylak sınıf kurumu, meşguliyetler arasındaki erken temayüzün doğal bir sonucudur, buna göre bazı meşguliyetler kıymetlidir, bazıları ise kıymetsiz. Bu eski ayrım altında, kıymetli meşguliyetler kahramanlık faaliyetleri olarak sınıflandırılabilir; kıymetsiz meşguliyetler ise gerekli olan gündelik meşguliyetlerdir, içinde kayda değer bir kahramanlık unsuru barındırmazlar.

Bu temayüz modern endüstriyel cemaatte, ehemmiyetsiz ancak açık bir öneme sahiptir ve dolayısıyla bu ayrım iktisat yazarlarınca önemsiz bir ihtimamla ele alınır. İktisadi tartışmalara kılavuzluk eden modern yaygın kanının bakış açısına göre bu ayrım biçimsel ve temelsizdir. Ancak bu temayüz, modern yaşamda bile, basmakalıp önyargı biçiminde büyük bir sebatla

devamlılık gösterir, örneğin alışkanlık gereği vasıfsız işlere karşı isteksiz olmamız. Bu kişisel bir temayüzdür, üstünlüğün ve aşağılığın temayüzüdür. Bireyin kişisel baskısının olayların seyrini belirlemede daha doğrudan ve açık bir şekilde hesaba katıldığı kültürün erken aşamalarında kahramanlık unsuru, gündelik yaşamın tertibinde daha çok dikkate alınırdı. İlgi büyük ölçüde bu olguya yoğunlaşmıştır. Sonuçta, bu temele dayanarak devam eden temayüz, bugünküne nazaran daha zaruri ve daha kesin görünmekteydi. Dolayısıyla bu gelişme silsilesinin yol açtığı bir olgu olarak temayüz temelsiz değildir, yeterince sağlam ve ikna edici temellere dayanır.

Olguları ayırt etmenin üzerine tesis edildiği temel, olguların alışıldığı gibi değişim göstermesine istinaden çıkarın değişmesi gibi, alışıldık değişimler gösterir. Olguların ve olguların üzerine tesis edildiği temelin değişmesi, kendi döneminin egemen çıkarı üzerinde belirgin ve mühim bir etkiye sahiptir. Herhangi bir temayüz temeli, olguları başka bir bakış açısından hareketle kavrayan ve olgulara farklı bir amaç için değer veren birinin gözüne asılsız görünecektir. Faaliyetin çeşitli yönlerini ve amaçlarını sınıflama ve ayırt etme, her yerde ve her zaman geçerli olmuştur; çünkü faaliyeti sınıflama ve ayırt etme, bir çalışma teorisine veya yaşam tertibine ulaşmak için olmazsa olmazdır. Belirli bir bakış açısına veya yaşam olgularının sınıflandırılmasına yönelik tanımlayıcı unsur olarak ortaya konan belirli bir vasıf, araştırılan olguların ayırt edilmesine istinaden, saike bağlıdır. Olguları sınıflarken geçerli olan prosedür kuralları ve ayırt etmenin üzerine tesis edildiği temeller, dolayısıyla, kültür ilerledikçe tedricen değişir; çünkü kavranılan yaşam olguları ve nihayetinde bakış açısı da değişir. Böylece faaliyetler sınıfının belirgin ve kati hususiyetleri olarak bilinenler veya kültürün belirli bir aşamasındaki toplumsal sınıf, daha sonraki herhangi bir sınıflamanın amaçları için aynı göreceli öneme sahip olmayacaktır.

Ancak standartlardaki ve bakış açısındaki değişim tedricidir ve nadiren bir kez kabul edilen bakış açısının tamamen baskı al-

tına alınması ya da yıkılmasıyla sonuçlanır. Bu temayüz endüstriyel ve endüstriyel olmayan uğraşlar arasında halen yapılmaktadır ve bu modern temayüz, kahramanlık ve angarya arasındaki barbar ayrımın şekil değiştirmiş halidir. Savaş, siyaset, kamusal ibadet ve kamusal eğlence gibi meşguliyetler, halkın tahayyülünde maddi yaşam araçlarını maharetle işleyen emekten, doğası gereği farklıdır. Meşguliyetler arasındaki sınır erken barbar terkipteki sınırla aynı değildir ancak genel temayüz terk edilmemiştir.

Günümüze uygun zımni, genel kabul gören temayüz şudur; herhangi bir çaba, nihai amacı insan olmayan şeylerden yararlanma olduğu sürece endüstriyel olarak değerlendirilir. İnsanın insandan zora başvurarak yararlanması endüstriyel olarak değerlendirilmez; ancak insan olmayan çevrenin avantajını kullanarak insan yaşamını güzelleştirme doğrultusundaki bütün çabalar bir bütün olarak endüstriyel faaliyet olarak sınıflandırılır. Klasik geleneği en iyi şekilde muhafaza eden ve uyarlayan iktisatçılarca, insanın "doğa üstündeki iktidarı", endüstriyel üretkenliğin ayırt edici hususiyeti olarak kabul edilmektedir. Doğa üstündeki bu endüstriyel iktidar, insanların, hayvanların yaşamı ve bütün doğal güçler üzerindeki iktidarını içerir. Bu yolla insanlar alemi ile hayvanlar alemi arasına bir sınır çizilir.

Başka zamanlarda ve farklı önyargılarla sahip insanlar arasında, bu sınır, tam olarak günümüzde çizdiğimiz gibi değildir. Yabanıl veya barbar yaşam tertibinde bu sınır farklı bir yerden ve başka saiklere bağlı olarak çizilir. İki fenomen grubu arasında hâkim olan bir karşıtlık söz konusudur ve bu karşıtlığın bir yanında barbarın kendisi, öte yanında ise erzakları yer alır. Burada ekonomik ve ekonomik olmayan fenomen anlayışının antitezi vardır ancak modern bir üslupla tasarlanmaz; insanlar alemi ile hayvanlar alemi arasına değil, canlı[4] şeyler ile hareketsiz[5] şeyler arasına sınır çizer.

4 animate.

5 inert.

Günümüzde, burada "canlı" terimiyle ifade edilmek istenen barbar unsurunun, "yaşayan" kelimesinin çağrıştırdığıyla aynı şey olmadığını belirtmeye gerek yoktur. "Canlı" terimi bütün yaşayan şeyleri kapsamadığı gibi birçok başka şeyi kapsar. Fırtına, hastalık, şelale gibi dikkat çekici fenomenler "canlı" olarak tanımlanırken meyve ve otlar, hatta kara sinekler, kutçuklar, kemirgenler, koyunlar gibi göze çarpmayan hayvanlar genellikle toplu olarak ele alınmadıkça "canlı" olarak tanımlanmaz. Burada kullanıldığı anlamıyla terim ille de ruh veya tine sahip varlıklara işaret etmez. Kavram, animist yabanılın veya barbarın tahayyülünde harekete geçirici eylemin gerçek veya farz edilen tabiatına binaen heybetli olan şeyleri içerir. Bu kategori, çok sayıda ve çeşitli doğal nesne ve fenomenleri kapsar. Hareketsiz ve aktif arasındaki böyle bir temayüz, düşüncesiz insanların düşünce alışkanlıkları[6] içerisinde halen vardır ve insan yaşamının ve doğal süreçlerin mevcut teorisini derinden etkiler; ancak gündelik yaşamımızın her yanına veya kültür ve inancın erken aşamalarında görünür olan geniş kapsamlı pratik sonuçlara nüfuz etmemiştir.

Barbarın zihninde, hareketsiz doğanın sağladığını kullanma ve olgunlaştırma faaliyeti, "canlı" şeyler ve güçler ile ilgilendiği düzlemden oldukça farklı bir düzlemde ele alınmaktadır. Canlı ve hareketsiz şeyler arasındaki sınır çizgisi müphem olmasının yanı sıra sabit de olmayabilir ancak bu kapsamlı temayüz, barbar yaşam tertibine tesir edecek kadar gerçek ve ikna edicidir. Barbar imgelemi, bir amaca yönelik faaliyetin gelişimini, canlı olarak tahayyül edilen şeyler sınıfına atfeder. Herhangi bir nesneyi ya da fenomeni "canlı" olgu olarak tayin eden şey, faaliyetin bu teleolojik gelişimidir. Saf ve tecrübesiz olan bir yabanıl veya barbar, her açıdan rahatsız edici bir faaliyetle karşılaştığında, bu faaliyeti sadece elindeki terimlerle –ki bu terimler kendi eylemlerinin bilincinde verilidir- tahlil eder. Dolayısıyla, faaliyet insan eylemine, aktif nesneler ise insana benzetilir. Bu karakterdeki fenomenler –özellikle de heybetli veya kararsız davranışa sahip

6 habit of thought.

olanlar- hareketsiz şeylerde gereksinim duyulan yetkinlik ve tinden farlı bir yetkinlik ve tinle karşılaşırlar. Bu tarz fenomenlerle meşgul olmak, endüstriden ziyade kahramanlıkla meşgul olmak demektir. Bu özenle ve sebat ederek çalışmanın değil, yiğitliğin savunusudur.

Canlı ve hareketsiz arasındaki bu naif ayrımının kılavuzluğunda, ilksel toplumsal grupların faaliyetleri, modern ifade ile kahramanlık ve endüstri olarak iki sınıfa bölünme eğilimindedir. Endüstri, yaratıcısının bahşetmiş olduğu yeni bir amaçla, pasif ("hayvani") materyal dışında, yeni bir şey yaratma çabası iken kahramanlık, eyleyen için kullanışlı bir neticeye yol açtığı sürece, daha önce başka bir eyleyen tarafından başka bir amaca yönlendirilen enerjilerin kendi amaçlarına yönlendirilmesidir. "Hayvani unsuru", hâlâ, terimdeki meselenin özünü kavrayan önemi gerçekleştiren barbarın bir şeyi olarak kullanmaktayız.

Kahramanlık ve angarya arasındaki temayüz ile cinsiyetler arasındaki ayrım birbiriyle örtüşür. Cinsiyetler sadece boy uzunluğuna ve kas gücüne göre ayrılmazlar ve belki de daha kesin bir şekilde mizaç olarak ayrılırlar ve bu ayrım buna uygun düşen bir iş bölümüne mahal vermiştir. Faaliyetlerin genel çeşitliliği içerisinde kahramanlık başlığı altında yapılanlar, daha iri ve kuvvetli olan, ani ve şiddetli zorlanmaya karşı daha dayanıklı olan, kendini savunma, faal bir öykünme ve saldırganlıkta daha rahat olma eğilimindeki erkeğin payına düşmüştür. Kitlesel düzeyde, psikolojik karakterde ve mizaçta var olan bu farklılıklar, ilksel grubun mensupları arasında belki önemsizdir; aslında hakkında bilgi sahibi olduğumuz arkaik cemaatlerin bazılarında –örneğin Andamas kabilelerinde- görece önemsiz olmasının yanı sıra tutarsızdır da. Ancak fiziki yapı ve temayüldeki farklılığa bağlı olarak yapılan ayrımla birlikte, sınırları belirleyen işlevler farklılaşmaya başlamış, cinsiyetler arasındaki orijinal ayrım genişlemiştir. Meşguliyetlerin yeni dağılımına ilişkin kümülatif bir selektif adaptasyon süreci başlamıştır, özellikle de grubun ilişkide olduğu habitat veya fauna, önemli ölçüde kuvvete dayalı meziyetler

icap ettiriyorsa. Büyük av hayvanlarının alışılagelmiş takibinde, irilik, çeviklik, gaddarlık gibi birçok erkek niteliğine gereksinim duyulmuş ve dolayısıyla cinsiyetler arasındaki işlev farklılaşması genişlemiştir ve bu farklılaştırmada aceleci davranmakta nadiren hata yapılmıştır. Ve grup diğer gruplarla hasmane bir ilişkiye girdiğinde, işlevsel ayrışma gelişmiş bir biçime, kahramanlık ve endüstri arasındaki temayüze dönüşmüştür.

Böyle bir yağmacı grupta, güçlü kuvvetli erkeklerin vazifesi dövüşmek ve avlanmaktır. Kadınlar ise diğer işleri yaparlar –erkeğin yaptığı işi yapmak için yeterli fiziksel hususiyetlere sahip olmayan diğer grup mensupları, bu bağlamda kadınlarla aynı sınıftadır. Ancak erkeklerin dövüşmesinin ve avlanmasının her ikisi de aynı genel karakteristiğe sahiptir. Her ikisi de yağmacı bir doğaya sahiptir; savaşçı da avcı da ekmediği bir şeyi biçer. Savaşçı ve avcının baskıyı ve feraseti saldırgan bir şekilde savunmaları, kadınların dikkatli ve devamlı çalışmasından ve maddeleri sorunsuz bir biçimde şekillendirmesinden büyük ölçüde farklıdır; savaşçı ve avcının yaptığı üretken emek olarak hesaba katılmaz, daha ziyade mal varlığının gasp yoluyla elde edinimidir. Kadın işlerinden farklılaşmanın en gelişmiş ve en geniş kapsamlı biçimi olarak barbar erkek işleri bu şekilde var olduğundan, yiğitlik belirtisi barındırmayan hiç bir çaba erkeğe layık görülmez. Bu gelenek yerleştikçe, cemaatin yaygın kanısı bunu bir davranış kuralı haline getirir; yani, bu kültürel aşamada, yiğitliğe –baskıya veya sahtekârlığa- dayanan getiriler dışındaki hiçbir meşguliyet ya da edinim, onurlu erkeğe, ahlâki açıdan uygun değildir. Yağmacı yaşam biçimi, uzun süreli alışkanlığa bağlı olarak grup içerisine yerleştikçe, güçlü kuvvetli erkeğin, toplumsal ekonomi içerisindeki muteber vazifesi, erkeğe direnme ya da erkekten paçasını kurtarma girişiminde bulunarak var oluş mücadelesi veren rakiplerini öldürmek, yok etmek, içinde bulunulan mekânda inatla hakkını savunanların üstesinden gelmek ve onları itaat eder konuma indirgemek olur. İnatçı ve titiz bir biçimde kahramanlık ve angarya arasındaki teorik temayüze sadık kalınan bir-

çok avcı kabilede erkek, öldürdüğü avı eve getirmez, bu değersiz vazife için karısını göndermelidir.

Daha önce de belirtildiği gibi kahramanlık ve angarya arasındaki temayüz, meşguliyetler arasında yapılan haksız bir temayüzdür. Kahramanlık olarak sınıflandırılan meşguliyetler kıymetlidir, onurludur, soyludur; kahramanlık unsuruna dahil olmayan özellikle de hizmet ve itaat etme anlamına gelen diğer meşguliyetler saygın değildir, alçaltıcıdır ve soylu değildir. Hem insanlar hem de davranış için kullanılabilen haysiyet, saygınlık ya da onur kavramları, sınıfların gelişiminin ve sınıf temayüzlerinin birinci dereceden sonucudur ve dolayısıyla bu kavramların kökenine ve anlamına ilişkin bir şeyler söylemek gereklidir. Kavramların psikolojik temeli, ana hatlarıyla şu şekilde ifade edilebilir.

İnsan, koşullar gereği eyleyendir. Kendi tahayyülünde, ortaya çıkan itkisel faaliyetin merkezindedir –"teleolojik" faaliyet. İnsan, her eylemde biraz somut, nesnel ve kişisel olmayan bir amacı başarmaya yönelen bir eyleyendir. Böyle bir eyleyen olmanın verdiği güçle, insan, zevk aldığı etkili bir işe sahip olur ve yararsız işlerden zevk almaz. İşe yararlığı veya etkinliği erdem olarak, boşa harcamayı veya yetersizliği ise kabahat olarak algılar. Bu kabiliyet ya da temayül çalışma içgüdüsü olarak isimlendirilebilir. Yaşam koşullarının ya da geleneklerin, insanlar arasında etkinliğe dair bir mukayese yapmaya yol açtığı yerde, çalışma içgüdüsü, insanların öykünmeci ya da haksız kıyaslamasında işe yarar. Bu kıyaslamaya ne ölçüde uyulacağı, önemli ölçüde popülasyonun mizacına bağlıdır. İnsanlar arasındaki bu tarz bir haksız kıyaslamanın alışkanlık haline geldiği herhangi bir cemaatte, gözle görülebilir bir başarı elde etmek, itibarın temeli olarak, cemaatin işine yarayan ve ulaşmak istenen bir amaç olur. İtibar bu şekilde kazanılır ve kıymetin takdir edilmemesi gibi bir durumdan, kişinin veriminin açık bir şekilde ortaya konulmasıyla sakınılır. Sonuç olarak, öykünmeci bir güç gösterisinde, bu çalışma içgüdüsü işe yarar.

Toplumsal gelişmenin bu ilksel aşamasında, yani cemaatin halen alışkanlığa bağlı bir biçimde barışçıl ve muhtemelen yerleşik olduğu, yanı sıra bireysel mülkiyet sisteminin gelişmemiş olduğu zamanlarda, bireyin verimi, grup yaşamını daha ileri bir seviyeye taşıyan meşguliyetlerde oldukça fazla ve istikrarlıydı. Bu tarz grupların mensupları arasındaki ekonomik öykünme biçimi, endüstriyel işe yararlılık içerisinde öykünme halini alır. Bununla birlikte, ne öykünmeye yönelik güçlü bir saik vardır, ne de öykünmenin faaliyet alanı geniştir.

Cemaat barışçıl yabanıllıktan yağmacı aşamaya geçtiğinde, öykünme koşulları değişir. Öykünme fırsat ve saiki, hem kapsam hem zorunluluk olarak büyük oranda artar. Erkek faaliyetlerinin kahramanlık vasfına sahip olduğu gittikçe daha çok kabul görür ve bir avcı veya savaşçının bir başkasıyla haksız bir şekilde kıyaslanması sürekli olarak daha da kolaylaşır ve daha da alışıla gelen bir hale bürünür. Yiğitliğin somut kanıtları –ganimetler– erkeklerin düşünce alışkanlıklarında, yaşam gereçlerinin olmazsa olmaz bir vasfı olarak, kendine bir yer bulur. Av veya taarruz ganimetleri, savaş kazançları, üstün gücün bir kanıtı olarak ödüllendirilir. Taarruz, itibarlı bir eylem biçimi haline gelir ve savaş kazancı, başarılı bir taarruzun, aksi kanıtlanmadıkça doğru sayılacak bulgusu olur. Bu kültürel aşamada kabul edildiği üzere benlik davasının itibarlı, saygın biçimi mücadeledir ve zapt ya da icbarla elde edilen kullanışlı mal veya hizmetler, başarılı bir mücadelenin sıradan bir kanıtı işlevi görürler. Buna karşın, zapt dışındaki yöntemlerle yiyecek ve giyecek elde edinimi saygın bir faaliyet olarak görülmez. Üretken iş performansı veya kişisel hizmet ile ilgili meşguliyet, aynı sebeple aynı ayıba dahil olur. Öte yandan bu yolla, kahramanlık ve kazanç arasında haksız bir temayüz ortaya çıkar. Emek, onur kırıcı davranış olarak görülerek, usandırıcılık vasfı kazanır.

İlksel barbarlarla birlikte, unsurun sıradan içeriğini anlamak, unsurun kollara ayrılması ve aynı kökene sahip olan düşüncelerin ilaveten filizlenmesiyle birlikte zorlaşmadan önce, "onurlu",

üstün gücün savunusundan başka bir anlam ifade etmez olmuştur. "Onurlu" demek "heybetli" demek oldu, "saygın" demek ise "nüfuzlu". Nihai analizde onur ifade eden eylemin, muteber başarılı taarruz eyleminden hiç değilse de çok az farkı vardı ve taarruzun erkeklerle canavarlar arasında bir çatışma olarak tanımlandığı yerde, bilhassa ve öncelikle onurlu olarak addedilen faaliyet, demir yumruğun savunusu halini aldı. Gücün bütün tezahürlerini kişisellik veya "irade gücü" açısından tahlil eden naif, arkaik alışkanlık, demir yumruğun biline gelen coşkunluğunu büyük oranda güçlendirdi. Onur ifade eden lakaplar, daha gelişmiş kültürde olduğu gibi barbar kabileler arasında da, genellikle, bu karmaşık olmayan onur algısının damgasını taşır. Lakaplar ve ünvanlar, liderlere hitap ederken veya kralların ve tanrıların öfkesini yatıştırıp teveccühünü kazanmak için kullanılır, genellikle otoriter şiddete meyilli ve karşı konulamaz bir tahrip gücü olan, teveccühü kazanılan insanlara atfedilir. Bu, günümüzün daha uygarlaşmış cemaatleri için de bir ölçüde doğrudur. Armalarda zorba canavarları ve yırtıcı kuşları tercih etme aynı bakış açısının tatbikidir.

Değer veya onurun bu şekilde takdir edildiği yaygın barbar kanıda vahşi veya insan olsun fark etmez, heybetli rakipleri öldürmek olarak ele alınan yaşam, en yüksek derecede onurludur. Ve bu yüksek kıyım makamı, katilin güçlü olduğunun izahatı olarak, her bir kıyım eylemini ve eylemin bütün alet ve aksesuarlarını değer ihtişamıyla kaplar. Silahlar onurludur ve bölgedeki en aşağılık yaratıkların canını almak için bile olsa silah kullanmak onurlu bir meşguliyet haline gelir. Aynı zamanda endüstri meşguliyeti büyük ölçüde tiksindirici olur ve ortak tahayyülde endüstri araç ve aletlerini kullanmak, güçlü kuvvetli erkeğin haysiyetinin altına düşmektir.

Kültürel evrim silsilesinde, ilksel erkek gruplarının, barışçıl aşamadan, dövüşmenin grubun açık ve karakteristik meşguliyeti olduğu aşamaya geçtiği varsayılır. Ancak bu demek değildir ki ihlal edilmemiş barış ve iyi niyetten, dövüş olgusunun ilk kez

ortaya çıktığı, yaşamın daha yüksek ya da sonraki aşamasına geçiş birden bire oldu. Ne de bütün barışçıl endüstrinin, yağmacı kültür aşamasına geçişle birlikte ortadan kalktığı anlamına gelir. Toplumsal gelişmenin erken aşamalarında da dövüşlerle karşılaşılır. Cinsiyete dair rekabete bağlı olarak, sıklığı değişmekle birlikte, dövüşler olurdu. İlksel grupların bilinen alışkanlıklarına göre, insana benzeyen maymunlarda da olduğu gibi, cinsiyet rekabetine bağlı olarak tartışırlar ve iyi bilinen insan doğası telkinlerinden elde edilen bulgular aynı bakış açısının tatbikidir.

Dolayısıyla burada varsayıldığı gibi bir barışçıl yaşam aşamasının aslında olmadığı itirazı yapılabilir. Dövüşün olmadığı dönemden önceki kültürel evrimin hiçbir anlamı yoktur. Ancak sorun, münferit ya da rastgele dövüşün var olması değildir; hatta az ya da çok sıklıkta olması veyahut alışılagelmiş hale gelmesi de değildir; sorun daimi dövüşken zihin yapısının var olmasıdır –olayları ve olguları dövüşün bakış açısından hareketle değerlendirmenin genel alışkanlık halini almasıdır. Yağmacı kültür aşamasına, yalnızca, yağmacı konum daimi hale geldiğinde ve yağmacılık grup mensupları için itibarlı bir manevi konum haline geldiğinde; dövüş mevcut yaşam teorisinin başat karakteri hale geldiğinde; şeylerin ve erkeklerin tahayyülü, dövüşle ilgili bir tahayyüle dönüştüğünde geçilir.

Dolayısıyla barışçıl ve yağmacı kültür aşamaları arasındaki temel fark mekanik değil manevi bir farktır. Manevi konumdaki değişim, grup yaşamının maddi olgularındaki değişimin doğal bir sonucudur ve bu değişim, yağmacı konuma uygun maddi koşullar yerleştikçe, yavaş yavaş gerçekleşir. Yağmacı kültürün en alt limiti endüstriyel limittir. Yağma, endüstriyel yöntemler yaşamın temini ile alakalı olan şeylerin üstünde bir değer marjına ulaşarak uğruna mücadele edecek kadar verimli hale gelmedikçe, herhangi bir sınıfın ya da grubun geleneksel kaynağı ya da alışkanlığı olmayabilir. Dolayısıyla barışçı aşamadan yağmacı aşamaya geçiş, aletlerin kullanımı ve teknik bilginin gelişimine bağlıdır. Yağmacı kültür, erken zamanlar için, silahlar insanları

heybetli bir hayvan haline getirecek kadar gelişmedikçe, benzer şekilde kullanışsızdır. Aletlerin ve silahların erken gelişimi, şüphesiz ki, iki farklı bakış açısından görülen aynı olgudur.

Belirli bir grubun yaşamı, mücadele alışkanlığı, insanların gündelik düşünce yapılarında dövüşmeyi insan yaşamının başat hususiyeti olarak ön plana çıkarmadığı sürece barışçıl olarak nitelenebilir. Grup, az çok eksiksiz bir biçimde, açıkça yağmacı bir tutum takınabilir, yani yaşam tertibi, davranış kuralları, az çok yağmacı temayül tarafından kontrol edilebilir. Dolayısıyla yağmacı kültür safhası, yağmacı kabiliyetlerin, alışkanlıkların ve geleneklerin kümülatif bir şekilde gelişmesi yoluyla yavaş yavaş kavranır ve bu gelişme, grubun yaşam koşullarında, insan doğasının bu hususiyetlerini ve barışçıl bir yaşamdan ziyade yağmacı bir yaşama neden olan bu davranış geleneklerini ve normlarını muhafaza etme ve geliştirme şeklinde meydana gelen bir değişimden ileri gelir.

İlksel kültürün bu tür bir barışçıl aşamasının olduğu yönündeki hipotez için gerekli olan bulgunun büyük kısmı, etnolojiden ziyade psikolojide bulunur ve burada detaylandırılamamıştır. Bu konuya sonraki bölümde, modern kültürde insan doğasının arkaik hususiyetlerinin varlığını sürdürmesi konusu tartışılırken kısmen değinilecektir.

BÖLÜM II

Maddi Öykünme

Kültürel evrim silsilesinde, aylak sınıfın ortaya çıkışı ile mülkiyet sahipliğinin başlayışı aynı zamana rastlar. Bu önemli bir hususdur, zira her iki kurum da aynı ekonomik güçler kümesinin sonucudur. Gelişimlerinin başlangıç aşamasında bu kurumlar, toplumsal yapıya ilişkin aynı genel olguların farklı yönleriydiler.

Toplumsal yapının unsurları –konvansiyonel olgular- olarak aylaklık ve mülkiyet, mevcut amacı ilgilendiren meselelerdir. Ne alışkanlık haline gelen çalışma ihlali aylak sınıfı; ne de mekanik kullanım ve tüketim olgusu mülkiyeti inşa eder. Dolayısıyla mevcut tahkikat, miskinliğin başlangıcıyla ilgilenmediği gibi bireysel tüketim ile ilgili olan kullanışlı mal ve teçhizata el koymanın başlangıcıyla da ilgilenmez. Söz konusu olan bir yanda geleneksel aylak sınıfın kökeni ve doğası, öte yanda ise geleneksel bir hak veya adil bir istek olarak bireysel mülkiyetin ortaya çıkışıdır.

Aylak ve çalışan sınıf arasındaki temayüzün arkasındaki ilk farklılaşma, barbarizmin düşük aşamalarında var olan erkek ve kadın işi arasındaki bölünmenin devam ettirilmesinden doğmuştur. Benzer şekilde mülkiyetin en erken biçimi, kadınların, cemaatteki güçlü kuvvetli erkeklerin mülkiyeti olmasıdır. Bu

olgular belki daha genel hatlarıyla da açıklanabilir ve barbar yaşam teorisini, kadının erkeğin mülkiyeti olduğunu söyleyerek aktarmaktan daha doğru olur.

Şüphesiz ki, kadına el koyma alışkanlığından önce, kullanışlı mal ve teçhizata el koyma durumu vardı. Kadının mülk haline getirilmediği mevcut arkaik cemaatlerdeki teamüller de, bu tür bir görüşü destekler. Bütün cemaatlerde kadın ve erkek üyeler, alışkanlık gereğince, kullanışlı şeylere bireysel kullanımları için el koyarlar, ancak bu kullanışlı şeyler ona el koyan veya kullanan kişinin mülkiyetinde değildir. Belirli önemsiz kişisel eşyalara sürekli el koymak ve tüketmek, mülkiyet sorunu olmaksızın devam eder; bir diğer ifadeyle sorun, dışarıdaki şeyler üzerinde, örf ve adetlere uygun, adil bir şekilde hak talep edilmesi sorunudur.

Kadın mülkiyet, düşük barbar kültürü aşamasında, görünen o ki, kadın esirlerin zaptıyla başlar. Kadınların zaptının ve kadınlara el koymanın kökensel sebebi, kadınların zafer hatırası olarak kullanışlı görünmeleridir. Düşmandan gasp ettikleri kadınlara zafer hatırası olarak el koyma pratiği, erkeğin lider olduğu hane ile sonuçlanan mülkiyet evliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunu, kadınların yanı sıra diğer esir ve aşağı derecedeki kişilerin de köle olması, yani köleliğin genişlemesi ve mülkiyet evliliğinin, düşmandan gasp ettikleri kadınların dışındaki kadınları da içerecek biçimde genişlemesi izlemiştir. Dolayısıyla yağmacı yaşam koşullarında, öykünme, bir yandan evlilik biçiminin zora dayalı bir hale gelmesine ve öte yandan ise mülkiyetin alışkanlık haline gelmesine yol açmıştır. Gelişmelerinin başlangıç safhalarında bu iki kurumu birbirinden ayırmak mümkün değildir, her ikisi de başarılı erkeğin, kahramanlıklarının kalıcı sonuçlarını teşhir etme yoluyla yiğitliğini ortaya koyma arzusundan doğar. Ayrıca her ikisi de bütün yağmacı cemaatlerde geçerli olan üstünlük temayülüne hizmet eder. Mülkiyet kavramı, kadının mülk haline getirilmesine istinaden, kadınların endüstri ürünlerini de kapsayacak biçimde genişlemiş ve böylece insanların yanı sıra şeyler de mülk haline getirilmiştir.

Böylelikle, mallara ilişkin tutarlı bir mülkiyet sistemi aşama aşama kurulmuştur. Ve gelişmenin en son aşamasında, tüketimde mallarının değerinin en göze batan unsuru işe yararlılık olmasına rağmen, mal varlığı, sahibinin nüfuzunun en onursal kanıtı olarak faydasını hiçbir şekilde kaybetmemiştir.

Özel mülkiyet kurumunun bulunduğu yerdeki, hatta bir dereceye kadar gelişmiş biçimindeki ekonomik süreçte, malların sahipliği için erkekler arasında bir mücadele vardır. İktisat teorisinde, özellikle de modernize edilen klasik doktrinlere asgari bir tereddütle bağlı kalan iktisatçılar arasında, bu mal varlığı mücadelesini, esasen, geçim mücadelesi olarak görmek adettendir. Şüphesiz ki, endüstrinin daha erken ve daha az etkin bir aşamasında yaşanan mücadele, büyük oranda böyle bir vasfa sahipti. "Doğanın cimriliğinin" cemaate kısıtlı geçim kaynakları sunacak kadar şiddetli olduğu bütün durumlarda, bu mücadele, geçim araçlarının edinimi işine yönelik yorucu ve sürekli bir pratiğe karşılık gelen bir vasfa sahipti. Ancak bütün ilerleme gösteren cemaatlerde, bu erken teknolojik gelişme aşamasının ötesine geçildi. Endüstriyel verimlilik, endüstriyel süreçle iştigal eden kişilerin kıt kanaat geçinmenin ötesine geçebilmelerini sağlayacak bir merhaleye ulaşmıştı. Bu yeni endüstriyel temel, yaşam konforunun –her şeyden önce satın almaya gücünün yettiği tüketim malları olarak fiziki konforun- artmasına yönelik rekabet biçiminde zuhur eden daha ileri derecedeki bir mal varlığı mücadelesinden bahseden iktisat teorisi için sıra dışı değildir.

Kazancın ve birikimin amacı geleneksel olarak -ister mal sahibinin doğrudan tüketimi ister erkeğe bağlı olan ve bu sebeple teoride erkekle özdeşleşen hane halkının doğrudan tüketimi olsun- birikmiş malların tüketimine bağlıdır. Tüketimin, en azından, kazancın ekonomik açıdan meşru bir amacı olduğu düşünülür ve tüketim, teoride ayrı olarak ele alınmalıdır. Böyle bir tüketim, elbette ki, tüketicinin fiziki isteklerine –erkeğin fiziki konforuna- veya erkeğin –tinsel, estetik, entelektüel vb.- sözüm ona daha yüksek isteklerine hizmet etmek olarak anlaşılır; tüke-

tim, sözüm ona daha yüksek istekler sınıfına, moda bütün iktisat okuyucuları için bilinen bir hale geldikten sonra, malların harcanması yoluyla, dolaylı yollardan hizmet eder.

Malların tüketimi, sadece naif anlamıyla hiçbir alakası olmayan biçimde ele alındığında, birikimin sürekli olarak devam etmesini teşvik eder denilebilir. Mülkiyetin kökeninde yatan güdü öykünmedir ve aynı öykünme güdüsü, kurumun sonraki gelişmesinde de, mülkiyet kurumunun temas ettiği toplumsal yapının bütün hususiyetlerinin gelişiminde de sürekli olarak aktif olmuştur. Mal varlığı onur bahşeder; bu haksız bir temayüzdür. Ne mal tüketimi için, ne kazanca yönelik makul bir saik için, ne de herhangi bir mal varlığı birikimi için aynı derecede ikna edici bir şey yoktur denilebilir.

Elbette bu, neredeyse bütün malların özel mülkiyete tabi olduğu cemaatte, geçim için para kazanma gereksiniminin, cemaatin daha fakir mensupları için güçlü bir teşvik olduğunu gözden kaçırmak değildir. Yaşamı sürdürmek için bir gelire gereksinim duyulması ve fiziksel konforun artması, alışılageldiği üzere el işçiliğinde istihdam edilen, yaşamı sürdürmek için gerekli olan gelirinin istikrarsız olduğu, çok az şeye sahip olan ve doğal olarak çok az birikimde bulunan kişilerin oluşturduğu sınıflar arasında bir süre dominant kazanç güdüsü olur; ancak tartışmanın gidişatında da görülecektir ki, sözü edilen züğürt sınıflar durumunda dahi, fiziksel istek güdüsünün üstünlüğü, çoğu zaman varsayıldığı gibi, net değildir. Öte yandan cemaatin mal varlığı birikimiyle ilgilenen belli başlı sınıf ve mensuplarını göz önüne aldığımızda, yaşamı sürdürmek için gerekli olan gelir veya fiziksel konfor saiki, yaşamlarında önemli bir yer işgal etmez. Mülkiyet ortaya çıkmış ve yaşam için gerekli minimum gelirle alakası olmayan bir temele dayanan beşeri kurum haline gelmiştir. Dominant saik, en başından beri mal varlığı ile alakalı olan haksız temayüzdü ve gelişmenin sonraki herhangi bir aşamasında da, bundan başka hiçbir güdü, kısa bir süreliğine olanlar veya istisnalar bir yana, önceliği ele geçirememiştir.

Mülkiyet, savaş kazancının, başarılı bir baskının zafer hatıraları olarak ele alınmasıyla başlar. Grup bitip tükendikçe ve diğer düşman gruplarla yakın teması devam ettikçe, sahip olunan şeylerin veya kişilerin faydası, bunlara sahip olanlarla, bunları elde ettikleri düşman arasındaki haksız mukayesede yatar. Kişinin çıkarlarıyla kişinin ait olduğu grubun çıkarlarını ayırt etme alışkanlığı belli ki daha sonra ortaya çıkar. Yüceltici savaş kazancını elinde tutanla, aynı grup içerisinde yüceltici savaş kazancına sahip olan kişiden daha az başarılı olan komşuları arasındaki haksız mukayese, şüphesiz ki, ele geçirilen şeylerin faydasının bir unsuru olarak önceden de mevcuttu, buna karşın başlangıçta, sözü edilen şeylerin değerinin başat unsuru değildi. Erkeğin yiğitliği, halen, öncelikli olarak grubun yiğitliğiydi ve savaş kazancının sahibi kendini bu grubun onurunun öncelikli koruyucusu olarak görmekteydi. Ortak bakış açısından hareketle ortaya çıkan kahramanlığı takdir etme durumuyla, özellikle de savaşın şerefine duyulan saygı olarak, toplumsal gelişmenin sonraki aşamalarında da karşılaşılır.

Ancak bireysel mülkiyet süreklilik kazanır kazanmaz, bireysel mülkiyetin dayandığı haksız mukayeseyi yaparken takınılan tavır değişmeye başlamıştır. Aslında sadece bir değişiklik olmuş ama bu değişiklik diğerlerine de yansımıştır. Mülkiyetin başlangıç aşamasından, yani naif bir zapt ve dönüştürme ile elde edilen kazanç aşamasından, özel mülkiyetin (kölelerin) üzerine temellenen, henüz başlamakta olan endüstri organizasyonu aşamasına geçildi; göçebe yağmacı topluluk az çok kendine yeten bir cemaat haline geldi; daha sonra mal mülk, başarılı bir yağmanın kanıtı olmasının yanı sıra bu malların sahibinin cemaatteki diğer kişiler üzerindeki nüfuzunun da bir kanıtı olarak değerlendi. Haksız mukayese, böylece, her şeyden önce mal sahibi olanla grubun diğer mensupları arasındaki mukayese haline geldi. Mülkiyet hâlâ zafer hatırasıydı ancak kültürel ilerlemeyle birlikte, göçebe yaşamın yarı barışçıl yöntemlerini kullanan grubun mensupları arasında devam ettirilen mülkiyet oyununda, önemli bir kazanım elde etmenin hatırası haline geldi.

Cemaatin gündelik yaşamında ve insanların düşünce alışkanlıklarında, yağmacı faaliyetin yerini endüstriyel faaliyetin almasındaki gibi, biriktirilen mülkiyet, aşamalı olarak, nüfuzun ve başarının konvansiyonel bir temsili olarak, yağmacı kahramanlığın zafer hatıralarının yerini aldı. Yerleşik endüstrinin büyümesiyle birlikte, zengin olmak saygınlık ve itibarın geleneksel dayanağı olarak görece önem ve etkinlik kazandı. Bu, itibarın, yiğitliğin daha doğrudan başka bir kanıtına dayanarak kazanılmasına son verildi demek değildir; başarılı bir yağmacı saldırıya veya askeri kahramanlığa, kalabalığın onay ve beğenisini veya daha az başarılı rakiplerinde hasetlik hissi uyandırmayı devreye sokarak son verildi demek de değildir; ancak üstün gücün doğrudan dışavurumu vasıtasıyla temayüz kazanma fırsatları, hem kapsam hem de sıklık olarak daha az geçerli oldu. Aynı zamanda endüstriyel saldırı ve mülkiyet birikimi için fırsatlar, kapsam ve geçerlilik bakımından arttı. Ve çok daha önemlisi mülkiyet, destansı veya göze çarpan bir başarı ölçüsünden ayrı olarak, çok daha kolay bir biçimde geçerliliği kabul edilen saygınlık ölçüsü oldu. Böylece mülkiyet itibarın konvansiyonel dayanağı haline geldi. Bir miktar mal mülk sahibi olmak, cemaatte saygın olmak için gerekli hale geldi. Cemaatteki herhangi birinin namını sürdürmesi için biriktirmek, mülkiyet edinmek, zaruri hale geldi. Biriktirilen mallar, etkinlik alameti olarak kabul edildiğinde, zengin olmanın, itibarın, tanımlı ve bağımsız dayanağı olduğu varsayıldı. Mallara sahip olmak, ister saldırgan bir tutumla herhangi birinin kendi çabasıyla, ister pasif bir biçimde miras yoluyla elde edilsin, saygınlığın konvansiyonel dayanağı oldu. Başlangıçta basitçe etkinliğin kanıtı olarak değerli görülen zengin olmak, daha sonra genel tahayyülde saygı değer bir eylem haline geldi. Mal varlığının kendisi, doğası gereği onurlu oldu ve sahibine onur ünvanı verdi. Daha sonraki rötuşlarla birlikte, pasif bir biçimde, atalarından veya kendinden önce gelenlerden miras yoluyla elde edilen mal varlığı, mal sahibinin kendi çabasıyla elde ettiği mal varlığından daha onurlu oldu; ancak bu temayüz

maddi kültür evriminin daha sonraki bir aşamasına aittir ve yeri geldiğinde değinilecektir.

Varlık sahibi olmak, sıradan saygınlığın ve kusursuz toplumsal mevkiin dayanağı haline gelse bile, yiğitlik ve kahramanlık, en yüksek genel itibarın dayanağı olmaya halen devam edebilir. Yağmacı içgüdü ve yağmacı etkinliğin takdiri, uzun süren yağmacı kültür disiplinine maruz kalan insanların düşünce alışkanlıklarının derinliklerine işlemiştir. Genel kanaate göre insanın ulaşabileceği en yüksek onur mertebesi, hâlâ, savaşta sıra dışı bir yağmacı yeteneği veya devlet yönetiminde yarı yağmacı bir yeteneği gözler önüne sermekle kazanılır; ancak cemaatte sıradan bir mevkiye ulaşmanın yolları, artık, saygın olmak için gerekli olan bu yetenekler değil de, malların kazanımı ve birikimi olmuştur. Cemaatin nazarında iyi mevkide olmak için belirli, bir parça müphem geleneksel mal varlığı standardına ulaşmak gerekir; tıpkı erken yağmacı aşamada barbar erkeğin kabilenin fiziksel dayanıklılık, kurnazlık ve silah becerileri standardına ulaşması gerektiği gibi. Hem belirli bir mal varlığı standardı ve hem de belirli bir yiğitlik standardı, saygınlığın gerekli bir koşuludur ve bu normal standardı aşmak övülmeyi hak eder.

Bir parça müphem olan normal yiğitlik veya mülkiyet ölçüsünün altında kalan cemaat mensupları, ahbaplarının itibarını zedelerler ve sonuçta kendi itibarları da zarar görür, çünkü kendine saygı, komşunun sana gösterdiği saygıya dayanır. Sadece atipik bir tabiata sahip olan bireyler, ahbaplarının itibar etmemesine rağmen öz itibarını uzun dönemde muhafaza edebilir. Bu kuralın belirgin istisnaları vardır, özellikle de güçlü dini inançları olan insanlar arasında. Ancak bu belirgin istisnalar nadiren gerçek bir istisnadırlar çünkü bu tarz insanlar, genellikle, kendi eylemlerinin doğaüstü tanıklığının meşru sayılan tasdikine müracaat ederler.

Yani mülkiyet sahipliği genel itibarın dayanağı haline gelir gelmez, kendine saygı olarak tanımladığımız halinden memnun

olma durumu için de elzem hale gelir. Malların bireysel olarak elde edilebildiği herhangi bir cemaatte, birey, kendi gönül rahatlığı için, kendi sınıfındaki diğer bireylerin sahip olduğu kadar fazla mala sahip olmalıdır; diğerlerinden daha fazla şeye sahip olmak ise aşırı derecede memnuniyet verici bir durumdur. Ancak bir kişi, hızlı bir şekilde yeni kazançlar elde eder ve yeni mal varlığı standardına alışırsa, bu yeni standart anında, artık bir önceki standarttan daha fazla tatmin sağlamaz. Mevcut maddi standardın, şöyle veya böyle, mal varlığındaki yeni bir artış için daimi bir hareket noktası olması yönünde bir eğilim söz konusudur ve bu eğilim, sırasıyla yeni bir yeterlilik standardına ve herhangi birinin kendini komşusuyla mukayesesi için yeni bir maddi sınıflandırmaya mahal verir. Mevcut sorunla ilgili olduğu kadarıyla, birikim vasıtasıyla ulaşılmak istenen amaç, maddi güç hususunda, cemaatin geri kalanına nazaran daha yüksek bir mertebeye ulaşmaktır. Kıyaslama kendisi için olumsuz olduğu sürece, normal, ortalama birey, mevcut yazgısı ile ilgili kronik bir tatminsizlik yaşayacaktır ve cemaatin veya cemaatte tabi olduğu sınıfın normal maddi standardı olarak adlandırılabilecek düzeye ulaştığında bu kronik tatminsizlik yerini kendisiyle bu ortalama standart arasındaki maddi aralığı sürekli ve sürekli açma huzursuzluğuna bırakacaktır. Bu haksız mukayese, bireyin üstesinden gelmesine imkân tanıyan bir mukayese asla olamaz, yani birey, maddi saygınlık için mücadele ettiği rakiplerine göre daha yüksekte olmasına rağmen, bulunduğu yerden memnun olmaz.

Bu durumun doğası gereğince, herhangi bir bireysel örnekte, mal varlığı arzusunda tatmine nadiren ulaşılır ve mal varlığı arzusunda ortalama veya genel bir tatmin söz konusu bile olamaz. Bu mal varlığı ne kadar geniş çapta, eşit ölçüde veya "adil" bir biçimde dağıtılırsa dağıtılsın, cemaatin mal varlığındaki hiç bir genel artış bu ihtiyacı tatmin edemez, ki bu ihtiyacın temeli, her bir kişinin, malların birikimi açısından diğerlerinden üstün olma arzusudur. Eğer, birikim saiki, çoğu zaman varsayıldığı gibi, yaşamı sürdürmek için bir gelir veya fiziksel konfor isteği

idiyse, o halde cemaatin toplulaştırılmış istekleri endüstriyel etkinliğin ilerlemesinin bir noktasında muhtemelen tatmin edilebilir; ancak mücadele, haksız mukayeseye dayanan saygınlık için oldukça ciddi bir yarış olduğundan dolayı, tam ve eksiksiz bir başarıdan söz etmek mümkün değildir.

Bu söylenenleri, kazanç ve birikime yönelik, maddi mevki bakımından üstün olma arzusundan ve ahbabının hasetini ve itibarını kazanmadan başka bir saik yoktur anlamında ele almamak gerekir. Daha fazla konfor ve güvence arzusu modern endüstriyel cemaatin birikim sürecinin her aşamasında güdü olarak mevcuttur; bu hususlardaki yeterlilik standardının maddi öykünme alışkanlığından büyük oranda etkilenmesine rağmen. Bu öykünme, kişisel konfor ve makul bir geçim için yapılan tüketim nesnelerinin seçimini ve yöntemlerini büyük ölçüde biçimlendirir.

Bunun yanı sıra mal varlığının bahşettiği iktidar, birikim güdüsü de sağlar. Amaçlı faaliyet temayülü ve bir eyleyen olmasına istinaden erkeğe ait olan, yararsız her türlü çabaya karşı isteksizlik duyma durumu, erkek ile erkeğin yaşamının bağlı olduğu grup arasındaki, incelenmemiş ve farklılaşmamış bir dayanışmanın yaşamın dominant hususiyeti olduğu naif ortak kültürün sonrasında da devam eder. Yaşamın dominant hususiyetinin dar anlamda kendi çıkarını gözetmek olduğu yağmacı aşamaya ulaştığında, bu temayül, erkeğin yaşam tertibini biçimlendiren, erkeğe nüfuz etmiş bir hususiyet olarak devam eder. Başarma temayülü ve yararsız şeylere karşı isteksizlik temel ekonomik güdü olarak devam eder. Bu temayülün sadece dışa vurulma biçimi ve erkeğin faaliyetini yönlendiren doğrudan hedefleri değişir. Bireysel mülkiyet rejiminde, bir amaca görünür bir şekilde ulaşmanın en makul yolu, malların edinimi ve birikimidir ve erkekler arasındaki özsaygı karşıtlığı tam anlamıyla idrak edildiği için, başarma temayülü de –çalışma içgüdüsü-, gittikçe, maddi başarı bakımından diğerlerinden daha üstün olmaya dönüşür. Diğer erkeklerle kendisi arasındaki haksız maddi mukayeseye bakıla-

rak sınanan göreli başarı, eylemin konvansiyonel amacı haline gelir. Çabanın halihazırda kabul edilen meşru amacı, diğer erkeklerle uygun bir mukayesenin başarısı olur ve böylece yararsız şeylere karşı isteksizlik büyük oranda öykünme saikiyle birleşir. Bu, maddi başarı hususundaki bütün yetersizlikleri ve yetersizlik bulgularını keskin bir şekilde reddetmeyle birlikte, maddi saygınlık için mücadeleyi şiddetlendirir. Amaçlı çaba, her şeyden önce, biriktirilen mal varlığının daha övgüye layık gösterimini hedefleyen veya bununla sonuçlanan çaba anlamına gelir. Bu nedenle de, erkeğin birikim yapmasına yol açan güdüler arasında önceliğin, hem kapsam hem de yoğunluk bakımından, maddi öykünme güdüsüne ait olması durumu devam eder.

"Haksız" teriminin kullanımında, belki gereksiz bir açıklama da olabilir ama belirtmeliyim ki, nitelendirmek için kullanıldığı herhangi bir fenomeni göklere çıkarma ya da küçümseme veyahut methetme ya da teessüf etme niyeti yoktur. Terim, kişilerin göreli –estetik ya da ahlâki anlamda- değer ya da kıymet hususunda derecelendirme ya da tasnifleme maksadıyla mukayesesini açıklama ve hem kendilerince hem de diğerlerince meşru bir biçimde tasarlanan göreli memnuniyet derecelerini tanımlama ve ödüllendirme olarak teknik anlamda kullanılmaktadır. Haksız mukayese, kişilerin değer hususunda değerlendirilmeleri sürecidir.

BÖLÜM III

Gösterişçi Aylak

Eğer diğer ekonomik güçler veya öykünmeci sürecin diğer hususiyetleri tarafından işleyişine bir müdahalede bulunulmazsa, daha önce ana hatlarıyla tanımlanan böylesi bir maddi mücadelenin ilk etkisi erkeği çalışkan ve kanaatkâr yapmak olur. Bu sonuç, aslında, bir dereceye kadar, malları elde etme aracı üretken emek olan daha düşük sınıflar için geçerlidir. Özellikle de endüstriyel tarım aşamasındaki –ki bu aşamada endüstri belirli alt bölümlere ayrılmış ve yasa ve alışkanlıklar az çok belirli olan üretim paylarını güvenceye almıştır- yerleşik cemaatlerin emekçi sınıfları için geçerlidir. Bu daha düşük sınıflar, ne olursa olsun, emek harcamaktan sakınmazlar ve dolayısıyla bu sınıflar için emek isnadı, en azından kendi sınıfları içerisinde, küçük düşürücü olarak görülmez. Bilakis emek harcamak onların bilinen ve kabul edilen yaşam tarzı olduğundan dolayı, kendi işlerindeki verimliliğe bağlı bir saygı kazanmak için öykünmeci bir gurur takınırlar ki bu, çoğunlukla onlara açık olan tek öykünme hattıdır. Kazanç ve öykünmenin sadece üretken verimlilik ve tutumluluk alanında mümkün olduğu kişiler için maddi saygınlık, kısmen cimriliğin ve ihtimamın artmasına yol açacaktır. Ancak

öykünmeci sürecin belirli ikincil hususiyetleri, üst sınıflar arasında olduğu gibi alt sınıflar arasındaki öykünmeyi de maddi yönden sınırlamış ve değiştirmiştir.

Ancak maddi açıdan üstün sınıfta, yani şimdi ilgilenecek olduğumuz sınıfta, durum başkadır. Bu sınıfta da ihtimam ve tutumluluk saiki vardır; ancak bu sınıfın eylemini belirleyen, maddi öykünmenin ikincil talepleridir, yani ikincil talepler ağır basar ve ihtimam saiki bu sınıfın eylemini pek etkilemez. Maddi açıdan üstün sınıftaki öykünmenin ikincil taleplerinin en buyurucusu ve aynı zamanda en geniş kapsamlısı, üretken işi kasten yapmamaktır. Bu, özellikle barbar kültür aşamasının çeşitli dereceleri için geçerlidir. Yağmacı kültür aşamasındaki erkeğin düşünme biçiminde emek, zayıflık ve efendiye tabi olmayla ilişkilendirilmiştir. Böylece daha aşağı bir nitelikte olmanın işareti olmuş ve en üst tabakadaki erkek tarafından değersiz görülmüştür. Bu gelenekten ötürü emek, alçaltıcı olarak görülmüştür ve bu gelenek tamamen yok olmamıştır. Buna karşılık toplumsal farklılaşmanın gelişmesiyle birlikte, emeğe dair bu algı, eski ve sorgulanmayan bir buyruk olmasının sayesinde aksiyomatik bir güç elde etmiştir.

Erkeğin itibarı kazanması ve muhafaza etmesi için, salt mal varlığı veya iktidara sahip olması yeterli değildir. İtibar için görünür olması gereken mal varlığı veya iktidar sadece itibar bulgusudur. Ve mal varlığı bulgusu, sadece birinin diğerleri üzerindeki nüfuzunu etkileme ve bu nüfuzun diğerlerinin algısında faal ve tetikte kalmasına hizmet etmekle kalmaz, nadiren de olsa halinden memnun olma durumunun oluşumu ve muhafazası için kullanılır. Bütün düşük kültür aşamalarında, en düşük aşama hariç, sıradan bir biçimde tesis edilen erkek, kendine saygı bakımından, "vasıf gerektirmeyen vazifeler"den muafiyet ve "nezih muhitler" aracılığıyla memnun edilir ve desteklenir. Ya yaşam teçhizatında ya da günlük faaliyetinin miktarı ve çeşidinde, kendi alışılagelen edep standardından zorunlu olarak sapma, ahbaplarının uygun bulma ya da bulmama hususundaki bütün bilinçli

değerlendirmelerden ayrı bir biçimde, erkeğin haysiyetinde az çok hissedilir.

Erkeğin yaşam tarzında var olan sefil ve onurlu arasındaki arkaik teorik temayüz, bugün bile eski gücünü büyük oranda muhafaza etmektedir.. Öyle ki, daha iyi bir sınıfın mensupları arasında, amiyane emek formlarına karşı içgüdüsel bir tiksinti duymayanların sayısı oldukça azdır. Bir törensel kirlilik algısına sahibizdir ve bu algı, düşünce alışkanlıklarımıza göre, özellikle de vasıf gerektirmeyen hizmetle bağlantılı olan uğraşlara isnat edilir. İnce bir beğeniye sahip olan herkes, manevi kirlenmenin, geleneksel olarak hizmetçilere gereksinim duyulan belirli vazifelerin ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünür. Amiyane muhitler, ortalama (bir başka ifadeyle pahalı olmayan) meskenler ve amiyane üretken uğraşlar, tereddütsüz bir şekilde kınanır ve bu uğraşlardan sakınılır. Bu uğraşlar tatmin edici manevi düzlemdeki yaşamla, "yüce düşünceyle" bağdaşmaz. Yunan filozoflardan günümüze kadar, düşünürler, insan yaşamının gündelik amaçlarına hizmet eden endüstriyel süreçlerle ilişkiden bir parça muaf olmayı ve biraz da aylaklığı, her zaman için, değerli veya güzel ve hatta kusursuz bir erkek yaşamının ön koşulu olarak kabul etmişlerdir. Aylak yaşamın kendisi ve sonuçları, bütün medenileşmiş insanların gözlerinde güzel ve ulvidir.

Aylaklığın ve mal varlığının öteki bulgularının doğrudan ve öznel değeri, şüphesiz ki büyük oranda ikincildir ve türetilmiştir. Kısmen diğerlerinin saygısını kazanma anlamında aylaklığın faydasının yansıması ve kısmen de zihinsel ikamenin sonucudur. Emeğin performansı, adi gücün geleneksel bulgusu olarak kabul edilir; böylece kendisi, zihinsel kestirme yol vasıtasıyla, doğası gereği sefil kabul edilir.

Yağmacı aşama ve endüstrinin yağmacı aşamayı takip eden yarı barışçıl gelişme aşamaları boyunca aylak'ın yaşamı, maddi gücün ve dolayısıyla üstün gücün en klişeleşmiş ve en nihai bulgusuydu; centilmen aylak'ın her zaman açık bir şekilde rahat ve

konfor içinde yaşayabilmesi sağlanırdı. Bu aşamada mal varlığı, esasen kölelere, zenginlerin artan mal ve mülkünden faydalanmaya ve kişisel hizmet ve kişisel hizmet üretimleri biçimini alan iktidara dayanmaktaydı. Emekten gözle görünür biçimde sakınmak, böylece, üstün maddi başarının geleneksel işareti ve saygınlığın geleneksel göstergesi olmuştur; buna karşılık üretken emeğe başvurmak yoksulluğun ve tabi olmanın işareti olmuş, cemaatte saygın bir yerde bulunmayla çelişmiştir. Endüstri alışkanlıkları ve tutumluluk, dolayısıyla, genel kabul gören maddi öykünme vasıtasıyla, daima aynı tarzda ilerlemez. Buna karşılık, bu çeşit bir öykünme, üretken emeğe iştiraki, dolaylı olarak hoş görmez. Emek, daha erken kültürel aşamadan kalma eski gelenekte uygunsuzluk bulgusu olması gibi, kaçınılmaz bir şekilde onurlu olmayan olur. Yağmacı kültürün eski geleneğinde güçlü kuvvetli erkek, kıymetsiz olması bakımından, üretken çabadan sakınmalıdır ve bu gelenek, yağmacı gelenekten yarı barışçıl yaşam tarzına geçildiğinde, bir kenara bırakılmaktan ziyade güçlendirilmiştir.

Aylak sınıf kurumu, bireysel mülkiyetin ilk zuhuruyla birlikte ortaya çıkmasaydı bile, onursuzluğun üretken meşguliyetle ilişkilendirilmesinin bir gereği olarak, mülkiyetin ilk sonuçlarından biri olarak öyle veya böyle ortaya çıkacaktı. Ve şunu belirtmek gerekir ki aylak sınıf, yağmacı kültürün başından beri teoride var olsa da, bu kurum, yağmacı aşamadan maddi kültür aşamasına dönüşümle birlikte yeni ve daha dolu dolu bir anlam kazanmıştır. Bundan böyle "aylak sınıf", teoride olduğu kadar fiiliyatta da vardır. Bu tarihten itibaren aylak sınıf kurumu, kendi mükemmelleştirilmiş haline kavuşmuştur.

Yağmacı aşama boyunca aylak ve emekçi sınıf arasındaki temayüz bir dereceye kadar sadece törensel bir temayüzdü. Güçlü kuvvetli erkekler, tahayyüllerinde vasıf gerektirmeyen angarya olarak gördükleri her ne ise ona karşı mesafeli dururlardı; ancak bu erkeklerin faaliyetleri, grubun yaşamasına aslında gözle görülür derecede katkı sağlamaktaydı. Yarı barışçıl endüstrinin bir

sonraki aşaması ise genellikle müesses kölelik, sığır sürüleri ve hakir çoban sınıfıyla karakterize edilmiştir; endüstri o kadar ilerlemiştir ki, bundan böyle, cemaatin geçimini sağlaması, uygun bir biçimde kahramanlık olarak sınıflandırılan av veya diğer faaliyet biçimlerine bağlı olmaz. Aylak sınıfın bu noktadan sonraki karakteristik hususiyeti, bütün yararlı meşguliyetlerden belirgin bir biçimde muaf olmaktır.

Kendi yaşam tarihinin olgun aşamasında bulunan bu sınıfın normal ve karakteristik uğraşları, daha önceki aşamalardakilerle biçimsel olarak çok benzerdi. Bu meşguliyetler, yönetim, savaş, sporlar ve dinsel edimlerdi. Zor teorik ayrıntılara aşırı düşkün insanlar, bu uğraşların, hâlâ, tesadüf eseri ve dolaylı yoldan "üretken" olduğunu savunabilir; ancak bu sorunun belirleyicisi olarak şu husus belirtilmelidir ki, aylak sınıfın bu uğraşlarla iştigal etmesindeki sıradan ve görünüşteki güdü, üretken çaba yoluyla mal varlığını artırmak kesinlikle değildir. Herhangi başka bir kültürel aşamada olduğu gibi bu aşamada da, yönetim ve savaş, en azından kısmen, bunlarla ilişkili olanların maddi kazancı için devam ettirilirdi; ancak bu kazanç, onurlu olan zapt ve dönüşüm yöntemleriyle elde edilirdi. Bu uğraşlar üretken meşguliyet değil, yağmacı meşguliyet türüne dahil olan uğraşlardır. Aynı şey av için de söylenebilir, ancak bir farkla. Cemaat avlanma aşamasını geride bırakırken, avlanma da, iki farklı meşguliyet olarak yavaş yavaş farklılaşır. Bir yandan ticarettir ve kazanç için sürdürülür; bunda kahramanlık unsuru fiilen bulunmaz veya en azından bu unsur, kazançlı endüstrinin isnadı peşinde koşmayı aklayacak kadar yeterli değildir. Öte yandan av aynı zamanda spordur da – basitçe söylemek gerekirse yağmacı itkinin tatbik edilmesidir. Bu itibarla kayda değer herhangi bir maddi saik sağlamaz ancak, az çok malum bir kahramanlık unsuru ihtiva eder. Av'ın –bütün el becerisi isnatlarından arındırılmış- daha sonraki bu gelişimi, tek başına övgüye değerdir ve tam anlamıyla, gelişmiş aylak sınıfın yaşam tertibine aittir.

Emekten imtina sadece yüceltici veya övgüye değer bir ey-

lem olmakla kalmaz, edebin de bir gerekliliği olur. Saygınlığın temeli olarak mülkiyette ısrar etmek, mal varlığı birikiminin erken aşamalarında oldukça naif ve oldukça zorunluydu. Emekten imtina, mal varlığının kullanışlı bir bulgusu ve dolayısıyla toplumsal statünün geleneksel bir işaretiydi; mal varlığının değerli olduğunda ısrar etmek, daha şiddetli bir aylaklık ısrarına yol açmıştır. Nota notae est nota rei ipsius[7]. İnsan doğasının iyi yapılanmış yasalarına uygun olarak, bu buyruk, mal varlığının geleneksel bulgusunu benimser ve bunu, büyük ölçüde övgüye değer ve asalet veren bir şey olarak, insanların düşünce alışkanlıklarına yerleştirir; üretken emek ise, aynı zamanda ve benzer bir süreç vasıtasıyla, doğası itibariyle iki anlamda değersizleşir. Bu buyruk emeği sadece cemaatin nazarında itibarsızlaştırmakla kalmaz, aynı zamanda, soylu özgür doğmuş insan için ahlâki olarak imkânsız ve değerli bir yaşama da aykırı bir hale getirir.

Emeğe dair bu tabunun, sınıfların endüstriyel farklılaşmasında başkaca sonuçları da olmuştur. Popülasyonun yoğunluğu arttıkça ve yağmacı grup yerleşik endüstriyel cemaat haline geldikçe, mülkiyeti düzenleyen tesis edilmiş otorite ve alışkanlıklar da, kapsam ve tutarlılık kazanır. Ondan sonra basit bir zaptla mal varlığı biriktirmek kullanışsız olur ve mantıksal tutarlılık bakımından, alicenap züğürt insanlar için endüstri yoluyla kazanç elde etmek, aynı ölçüde imkânsız olur. Onlara açık olan alternatif sefalet veya yoksunluktur. Nerede ki gösterişçi aylaklık kuralı kendi temayülünü rahat bir şekilde işletir, orada ikincil ve bir anlamda yapay –sefillik derecesinde yoksul, yanı sıra muhtaç olarak ve konforsuz yaşamın tehlikesi içinde yaşayan ancak ahlâki olarak kazanç getiren meşgalelere tenezzül edemez durumda olan- bir aylak sınıf ortaya çıkacaktır. Daha iyi günler görmüş ama halsiz düşmüş centilmen ve leydi, şimdi bile hiç tanıdık olmadığımız bir fenomendir. En ufak el işçiliğinin bile onur kırıcı bir davranış olarak algılanmasına, bütün uygarlaşmış insanlar, tıpkı daha az gelişmiş maddi kültüre tabi olan insanlar

7 T.S.N: Bir emarenin emaresi, o şeyin kendisinin bir emaresidir.

gibi aşinadır. Uzun zamandır kibarlıklara alışkın olan kırılgan duyarlılıktaki insanlarda, el işçiliğinin utandırıcı olduğu algısı o kadar güçlü olur ki, kritik bir dönemeçte, kendini koruma içgüdüsü bile bir kenara bırakılır. Örneğin daha önce bahsettiğimiz Polinezya şefleri, görgü kurallarının baskısına maruz kaldıklarında, yemeği kendi elleriyle ağzına götürmektense açlıktan ölmeyi tercih ederlerdi. Bu davranışın, en azından kısmen, şef olan kişiyle ilişkilendirilen tabu veya kutsallık nedeniyle olduğu doğrudur. Tabu, bu kişinin ellerinin temasıyla iletilirdi ve dokunduğu şey, insanın yiyemeyeceği bir şey haline gelirdi. Ancak bu tabu, emeğin değersizliği veya ahlâki uyuşmazlığından türemiştir; ki Polinezya şefinin davranışını buna bağlı olarak tahlil edersek, davranış, onurlu aylaklık kuralına, ilk başta görünenden daha çok sadıktır. Daha iyi veya en azından daha belirgin olan bir diğer örnek ise, görgü kurallarını yerine getirme hususundaki aşırı bir ahlâki mukavemet yüzünden hayatını kaybettiği söylenen bir Fransa kralıdır. Görevi kralının koltuğunu çekmek olan kişinin yokluğunda kral, ateşin önüne şikayet etmeden oturdu ve yüce şahsı kurtarılamayacak düzeyde yandı. Ancak bunu yaparken en Hıristiyan majeste ünvanını[8] kirlenmekten kurtarmıştı.

Summum crede nefas animam praeferre pudori,

Et propter vitam vivendi perdere causas[9].

Daha önce üzerinde durulduğu gibi burada kullanılan anlamıyla "aylak" terimi miskinlik veya uyuşukluk anlamına gelmez. Zamanın üretken olmayan tüketimi anlamındadır. (1) Üretken işin değersiz algılanmasından dolayı ve (2) aylakça bir yaşam[10] sağlamaya dönük maddi yeterlilik bulgusu olarak zaman üretken olmayan biçimde tüketilir. Ancak aylak centilmenin tüm yaşamı, onun yaşamını ideal tertip içerisinde düzenleyen onursal

8 Most Christian Majesty (T.S.N: Fransız krallarına verilen ünvanlardan biri).

9 T.S.N: Varoluşunu onuruna tercih etmek ve yaşam uğruna tüm yaşama sebeplerini yitirmek en büyük günahtır.

10 life of idleness.

aylak temsilinden etkilenen seyircilerin gözleri önünde sürdürülmez. Yaşamının bazı anlarında mecburen göz önünde bulunmaz ve aylak centilmen bu zaman dilimini, kendi namına dair ikna edici bir açıklama yapabilmek için özel bir şekilde harcar. Seyircilerin gözü önünde harcanmayan aylaklığın bulgusu olan bazı araçlar tesis etmelidir. Bu, aylaklığın somut sağlam sonuçlarının teşhiri yoluyla, sadece dolaylı olarak yapılabilir –bir anlamda aylak centilmen tarafından çalıştırılan zanaatkâr veya hizmetçilerin aylak centilmen için icra etikleri emeğin somut sağlam ürünlerinin alışık olunan teşhirine benzer.

Üretken emeğin bulgusu maddi üründür –çoğunlukla bazı tüketim malları. Kahramanlık durumunda da zafer hatırası veya savaş kazancı bakımından teşhire hizmet eden somut bir sonuç elde etmek, benzer şekilde mümkün ve yaygındır. Gelişmenin sonraki aşamasında, konvansiyonel olarak kahramanlık işareti işlevi görecek olmasının yanı sıra kahramanlık derecesini veya miktarını gösteren bir sembol de olan geleneksel bazı onur nişanları kazanmak geleneksel hale gelir. Popülasyonun yoğunluk olarak artması ve insan ilişkilerinin çok daha karmaşık ve çeşitli hale gelmesine bağlı olarak, yaşamın bütün ayrıntıları detaylanma ve seleksiyon sürecine maruz kalır ve bu detaylanma sürecinde zafer hatıralarının kullanımı, tipik örnekleri hanedan armasına ait resim ve madalyalar ve onur nişanları olan, bir rütbe, ünvan, derece ve nişan sistemi haline gelir.

İktisadi bakış açısınca görüldüğü gibi, bir meşguliyet olarak değerlendirilen aylaklık, kahramanlık yaşamıyla oldukça yakından bağlantılıdır; aylak yaşamını karakterize eden ve bu yaşama uygun kriterler olan başarılar, kahramanlığın zafer hatıralarıyla oldukça ortaktır. Ancak kahramanlıktan ve kendine özgü bir kullanımı olmayan nesnelere dair görünürdeki herhangi bir üretken meşguliyet çabasından farklı olan dar anlamdaki aylak, çoğunlukla maddi bir ürün yaratmaz. Aylaklığın geçmişteki performans kriteri, dolayısıyla, çoğunlukla "maddi olmayan" mallar biçimini alır. Geçmişteki aylaklığın bu maddi olmayan bulguları

yarı bilimsel veya yarı sanatsal becerilerdir ve insan yaşamının ilerlemesine doğrudan vesile olmayan süreç ve vak'aların bilgisidir. Örneğin, bizim zamanımızda bunlar ölü dillerin ve büyü bilimlerinin; doğru imlanın, söz dizimi ve aruzun; yerel müziğin ve yerel sanatın; giysilerin, mobilyaların ve teçhizatın en son hususiyetlerinin; yarış atları ya da köpekler gibi pahalı ve üst sınıf terbiye görmüş hayvanların bilgisidir. Bütün bu bilgi branşlarındaki ilk güdü –ki bu güdü, bu bilgilere başlangıçta sahip olunmasından ve ilk kez revaçta olmasından ileri gelir- kişinin kendi zamanını endüstriyel meşguliyetle harcamadığını gösterme isteğinden oldukça farklıdır; ancak bu beceriler, zamanın üretken olmayan bir biçimde harcanmasının bir bulgusu olarak kendilerini kanıtlamazlarsa geçersizleşirler ve aylak sınıfın konvansiyonel becerileri olarak sahip oldukları konumu kaybederler.

Bu beceriler, bazı açılardan, öğrenme branşları olarak sınıflanabilir. Bunlara nazaran ve bunların ötesinde burada, öğrenme bölgesinden fiziksel alışkanlık ve maharet bölgesine dönüşen başka bir toplumsal olgular silsilesi vardır. Bunlar genellikle usuller ve görgü kuralları, nezaket teamülü, adaba uygun olma, biçimsel ve törensel ayinler olarak bilinen şeylerdir. Bu olgular sınıfı, daha doğrudan ve rahatsız edici bir biçimde gözleme sunulurlar ve dolayısıyla bu olgularda, aylaklığın saygınlık derecesinin gerekli bulguları olarak daha yaygın ve daha mecburi bir biçimde ısrar edilir. Genel usullere göre sınıflanan bu törensel ayinler sınıfının, gösterişçi aylaklığın saygınlığın işareti olarak azami geçerliliğe sahip olduğu kültür aşamasındaki bütün erkeklerin itibarında, kültürel gelişmenin sonraki aşamalarındaki erkeklerin itibarına nazaran, daha önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Endüstrinin yarı barışçıl aşamasının barbarı, herkesin bildiği gibi adaba uygun olma ile ilişkili bütün hususlarda, sonraki çağın oldukça seçkin erkeklerinden daha asil bir centilmendir. Aslında, iyi bilindiği ya da halihazırda inanıldığı üzere, toplum patriarkal aşamadan uzaklaştıkça bu usuller de sürekli olarak kötüye gitmektedir. Geleneklere bağlı birçok

centilmen, terbiyesiz tavır ve hareketlere dair eseflerini ifade etmek ve modern endüstriyel cemaatlerdeki daha iyi sınıflara dahi tahammül etmemek için tahrik edilir ve endüstriyel sınıflar arasında törensel kuralın zayıflaması -veya başka türlü söylersek yaşamın kabalaştırılması-, narin duyarlılıklara sahip olan herkesin gözünde, uygarlaşmanın başlıca habislikleri haline gelir. Kuralın –bütün değer yitirme bir yana- meşgul insanların ellerinde heba olduğu bu zayıflama, adaba uygun olmanın aylak sınıf yaşamının bir ürünü ve sembolü olduğu ve tam anlamıyla statü rejimi altında geliştiği gerçeğini kanıtlar.

Usullerin kökeni veya daha iyi bir ifadeyle türetimi, şüphesiz ki, terbiyeli bir kişinin zamanın çoğunu bunları kazanmaya harcadığını göstermek için sarf ettiği bilinçli bir çabasından başka bir yerde aranmalıdır. Yeniliğin ve detaylandırmanın doğrudan sonucu, etkileyicilik veya güzellik hususundaki yeni ayrımın daha da geçerli hale gelmesidir. Adaba uygun teamüllerin törensel kuralı, ortaya çıkmasını ve yayılmasını büyük ölçüde antropolog ve sosyologların varsaydıkları gibi hüsniyet kazanma ya da gösterme arzusuna borçludur ve bu ilk güdü sonraki gelişmenin herhangi bir aşamasındaki terbiyeli kişilerin tutum ve davranışından belki de hiç ayrılamaz. Bahsettiğimiz usuller kısmen jestin detaylandırılmasıdırlar ve kısmen de eski tahakküm eylemlerini veya eski kişisel hizmet eylemlerini veya eski kişisel ilişki kurma eylemlerini temsil eden sembolik ve konvansiyonel birer kalıntıdırlar. Bu usuller, büyük ölçüde, statü ilişkisinin dışavurumudur –bir yanda hâkimiyet öte yanda itaat etme pantomimi. Günümüzde neredeki yağmacı zihin alışkanlığı[11], hâkimiyetin ve itaat etmenin sonucu olan tutum muteber yaşam tertibinin karakterini belirler, orada davranışta titiz olmak çok daha önemli olur, rütbe ve ünvanların törensel ayinine gösterilen özen ise yarı barışçıl göçebe kültürün barbarınca hazırlanan ideale ol-

11 habit of mind (T.S.N: Türkçe söylerken,"ruh hali" veya "zihin yapısı" –"frame of mind" böyle Türkçeleştirildi- diyebilirdik. Ancak burada alışkanlığa vurgu yapıldığını düşündüğümüz için "zihin alışkanlığı"nı tercih ettik).

dukça yakın olan yaklaşımlara hizmet eder. Kıta Avrupa'sındaki ülkelerin bazıları bu manevi kalıntıların iyi birer örnekleridirler. Bu cemaatlerde, arkaik ideale de, usullere uygun itibara benzer şekilde, bir içkin değer olgusu olarak yaklaşılır.

Adaba uygun olma, bir sembol ve pantomim olmayla ve olgu ve niteliklerin katsayılarını sembollerle ifade etme gibi bir kullanılabilirliğe sahip olmayla başlar; ancak şimdilerde adaba uygun olma, beşeri münasebetteki sembolik olguları es geçen dönüşümden zarar görmüştür. Usuller, popüler tahayyülde, önemli bir kullanılabilirliğe sahip olmuştur; köken itibariyle önceden fikir veren olgulardan büyük ölçüde bağımsız olarak, kutsal bir karakter edindiler. Adaba uygun olma kuralından sapma, doğası itibariyle herkes için iğrenç bir hal almış ve gündelik tahayyülde nezaket, sadece insan mükemmelliğinin harici bir işareti olmakla kalmamış, değerli insan ruhunun dahili bir hususiyeti de olmuştur. Adaba uygun olmamaya gösterdiğimiz içgüdüsel tiksintiye benzer bir tiksintiyle karşıladığımız çok az şey vardır ve şu ana kadar adab-ı muaşeretin törensel ayinlerine kendine özgü bir fayda atfetme yönünde ilerledik, ki sadece bir kaçımız, adabı muaşeret ihlali suçunu suçlunun mevcut kıymetsizliği algısından ayrı olarak düşünebilir. Tevekkül ihlali belki bağışlanabilir ama adaba uygun olmama bağışlanamaz. "İnsanı meydana getiren usullerdir".

Bununla birlikte, icra edenin ve seyircinin tahayyülünde usullerin kendine özgü faydası olsa da, adaba uygun olmanın kendine özgü doğruluğu, usullerin ve görgü kurallarının popülaritesine en yakın zemindir. Bunların açığa vurulmamış olan ekonomik zemini, bu aylaklığın onursal karakterinde veya iyi terbiye sahibi olunmaksızın zamanın ve çabanın üretken olmayan kullanımında aranmalıdır. Görgü kurallarının bilgisine ve görgü kurallarının alışkanlık haline gelmesine uzun süreli kullanımla ulaşılır. İnce beğeniler, usuller, yaşam alışkanlıkları[12],

12 habit of life.

centilmenlik için kullanışlı bulgulardır, çünkü nezaket, zamana, uygulamaya ve masrafa gereksinim duyar, dolayısıyla zamanının ve enerjisinin büyük kısmını çalışmaya ayıranlar bunu başaramazlar. Görgü kurallarının bilgisi, aksi kanıtlanmadıkça, soylu insan yaşamının seyirciler tarafından gözlenmeyen kısmının, kârlı olmayan başarılar elde etmeye yakışır bir biçimde harcanmış olduğunun bir bulgusudur. Nihai analizde usullerin değeri, aylak yaşamın delili olmaları olgusuna bağlıdır. Dolayısıyla mademki aylaklık maddi saygınlığın geleneksel bir aracıdır, adaba uygun olmaya dönük bazı beceriler kazanmak, bir nebze olsun maddi edep amaçlayan bütün kişilerin görevidir.

Onurlu aylaklık yaşamının, seyircilerin gözleri önünde sürdürülmeyen kısmı, sadece somut gözle görülebilen bir sonuç sunduğu kadarıyla saygınlık amaçlarına hizmet edebilir, ki bu sonuç açıkça gösterilebilir ve saygı için rekabet eden adaylarca sergilenen aynı sınıftaki ürünlerle ölçülebilir ve kıyaslanabilir. Öznenin, konunun mütalaasını yapmadığı ve aylaklığın bolluk ve hâkimiyetini kazanmaya gayret ettiği yerlerde bile, aylaklık usul ve tavırları vb. açısından, kasıtlı bir biçimde çalışmamakta ısrar edilmesi şeklinde bir sonuç ortaya çıkar. Birçok nesil boyunca ısrar edilen böyle bir aylaklık yaşamının, kişinin adaptasyonunda ve kişinin alışılagelen tavır ve davranışında kalıcı ve anlaşılması mümkün bir etki bırakacağı doğru gibi görünmektedir. Ancak kümülatif aylaklık yaşamına dair yapılan bütün bu öneriler ve pasif alışkanlık yoluyla elde edilen adaba uygun olma becerileri, düşünceyi dikkate alarak ve onurlu aylaklığın işaretlerini kazanmaya gayret ederek ve sonra da yorucu ve sistematik bir disiplin gerektiren meşguliyetten muafiyetin harici işaretlerini teşhir ederek geliştirilebilir. Açıktır ki bu noktada, çaba ve tüketimin özenle ve sebat ederek tatbiki, aylak sınıf hususiyetlerinde nezih bir becerinin edinilmesine maddi olarak destek olabilir. Buna karşın, bereci derecesi ne kadar yüksek olursa ve kârlı veya diğer doğrudan yararlı amaca hizmet etmeyen ifalara yüksek derecede alışkın olunduğuna ilişkin bulgu ne kadar açık

olursa, hem bunların edinilmesiyle zımnen ilgili olan zamanın ve varlığın tüketimi hem de ortaya çıkan itibar daha fazla olur. Bunun sonucu olarak, iyi terbiye becerisine yönelik rekabetçi mücadelede, adaba uygun olma alışkanlığının geliştirilmesi sırasında birçok sıkıntı yaşanır ve adaba uygun olmanın ayrıntıları, saygınlık hususunda kusursuz bulunan herkesin ayak uydurması gereken, geniş kapsamlı bir disiplin haline gelir. Ve öte yandan adaba uygun olmanın dallanıp budaklanmasıyla, gösterişçi aylaklık, yavaş yavaş, davranış tarzında zahmetli bir tatbike ve adaba uygun tüketim mallarının neler olduğunu ve onları adaba uygun bir şekilde tüketme yöntemlerinin neler olduğunu ayırt etme ve beğeni eğitimine dönüşür.

Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir ki, kurnaz bir şekilde ortama ayak uydurma ve sistematik tatbik ile, kişinin ve usulün patolojik ve diğer hususiyetlerinin yaratılması olasılığı –çoğunlukla olumlu bir etki yaparak- kültürlü sınıfın önceden tasarlanmış üretiminde kullanılır. Böylelikle kabaca züppelik olarak bilinen süreçle birlikte, çok sayıda ailenin ve akrabalık ilişkilerinin olması durumundaki gibi, soylunun ve görgü kurallarının evrimi birden ritim değiştirir. Soylunun birden ritim değiştirmesi, popülasyonda aylak sınıf unsuru olarak işe yararlılığı noktasında, daha uzun ancak daha az gayret isteyen bir eğitimden geçenlerin, maddi hususiyetler hususunda, ciddi anlamda katiyen diğerlerinden aşağıda olmadıkları gibi bir sonuç doğurur.

Buna ek olarak tüketimin adaba uygun araçları ve yöntemleri hususunda yeni onaylanmış aşırı resmi kuralın, ölçülebilir uygunluk dereceleri de bulunmaktadır. İdeale uygunluk derecesi açısından iki kişi arasında bulunan farklar bu yönlerden kıyaslanabilir ve usullerin ve görgü kurallarının müterakki ölçeğine uygun olan bazı hassasiyet ve etkilere göre kişiler derecelendirilebilir ve tarifelendirilebilir. Bu bağlamda saygınlık mükâfatı, kabul edilen beğeni kurallarına göre, belirli herhangi bir saygınlık adayı tarafından çalışarak geliştirilen maddi mevki veya aylaklık derecesini bilinçli bir şekilde dikkate almaksızın ve çoğunlukla

da samimiyetle verilir; ancak mükâfat verilirken dikkate alınan beğeni kuralları sürekli olarak gösterişçi aylaklık kaidesinin gözetimi altındadırlar ve aslında bu kuralların gereksinimlerine uygunluğun kolaylaşması için kurallar sürekli değiştirilir ve revize edilirler. Bu nedenle ayırt etmenin doğrudan dayanağı başka türlü olabilse de, nezaketin hâkim olan ilkesi ve daimi sınaması, yine de, zamanın esas olarak ve açık bir biçimde boşa harcanması gerekliliğidir. Bu ilkenin kapsamı dahilinde detay bazında önemli değişiklikler olabilir, ancak bunlar esasa ilişkin değil, biçim ve dışavuruma ilişkin değişikliklerdir.

Gündelik ilişkilerdeki kibarlıkların çoğu, içten hüsniyetin ve saygınlığın doğrudan dışavurumudur ve bu davranış unsuru, mevcudiyetini ya da kabul görmesini açıklamak için saygınlığa temel teşkil eden herhangi bir sebebin kökenini bulmaya çoğunlukla ihtiyaç duymaz; ancak mülkiyet kuralları için aynı şey geçerli değildir. Mülkiyet kuralları statünün izahıdır. Elbette bu kurallar, görmek isteyen biri için yeterince yalındır, hizmetçilere ve maddi yönden bağımlı olan diğer alt sınıftakilere yönelik tavrımız, statü ilişkisinde üst sınıfa tabi olan kişilerin tavrıdır, bu tavrın dışavurumu çoğu kez ham egemenliğin orijinal izahının büyük ölçüde değiştirilmiş ve yumuşatılmış bir halidir. Benzer şekilde, üst sınıftakilere ve büyük oranda eşit olduğumuz kişilere yönelik tavrımız, az çok gelenekselleşmiş itaat etme tutumunu ifade eder. Asil ruhlu centilmenin veya leydinin, egemenliğini ve ekonomik koşullardan bağımsızlığını kanıtlayan ve aynı zamanda neyin doğru ve zarif olduğuna dair algımıza ikna edici biçimde tesir eden, buyurucu varlığına tanıklık edilir. Adaba uygun olma, en mükemmel ve olgun halini, onlardan üstün kimsenin olmadığı ve birkaç asilzadenin dahil olduğu en yüksek aylak sınıf mensupları arasında bulur ve bu en yüksek sınıf, adaba uygun olmanın, daha alttaki sınıflar için davranış kuralları vazifesini gören tamamen açık ve kesin ifadesini verir. Ve bu kural, belli ki bir statü kuralıdır ve amiyane üretken işlerle uyuşmazlığını oldukça açık bir biçimde gösterir. Herhangi birinin itaat talep

etmesine ve yarını düşünmeme alışkanlığına yol açan ilahi teminat ve otoriter teveccüh, doğumla kazanılan bir haktır ve en iyi centilmenlik kriteridir ve popüler tahayyülde bundan daha fazlasıdır, bu davranış biçimi, soylu olmayan avamın önünde eğilip teslim olmaktan zevk duyduğu bir üstün değerin kendine özgü niteliği olarak kabul edilir.

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi mülkiyet kurumunun, kişinin, özellikle de kadının mülkiyetiyle başladığına inanmak için gerekçemiz vardır. Bu tarz bir mülkiyet kazanma saikleri şunlardır: (1) zor ve tahakküm temayülü; (2) mülk edinilen bu kişilerin, sahiplerinin yiğitliğinin bir bulgusu olması şeklindeki faydası ve (3) mülk edinilen bu kişilerin hizmetlerinin faydası.

Kişisel hizmet, ekonomik gelişme içerisinde özgün bir yer tutar. Yarı barışçıl endüstri aşaması ve özellikle de bu genel aşamanın sınırları dahilindeki endüstriyel gelişimin başlangıcı boyunca, mülkiyet edinilen bu kişilerin hizmetlerinin faydası, kişiler için, mülkiyet kazanımının dominant güdüsüdür. Hizmetçiler hizmetleri dolayısıyla değerlidir. Ancak bu güdünün baskın olmasının sebebi, hizmetçiler tarafından sunulan diğer iki faydanın öneminin mutlak azalışı değildir. Daha ziyade değişen yaşam koşulları, hizmetçilerin belirtilen en son amacının faydasına önem verir. Kadınlar ve diğer köleler, mal varlığının ve mal varlığı birikiminin bir aracı olarak oldukça yüksek bir değere sahiptirler. Kadınlar ve köleler, büyükbaş hayvanlarla birlikte, eğer kabile kır hayatı yaşıyorsa, kâr elde etmek için yapılan yatırımıdırlar. Bu bağlamda kadın köleliğin karakteri, yarı barışçıl kültürdeki –örneğin Homeros'un yaşadığı zamanlardaki-, ki bu kültürel aşamada yaşayan insanlar arasında kadınlar bir değer birimidir, ekonomik yaşamı düzenler. Nerede ki durum budur, orada küçük bir sorun yaşanabilir, ancak endüstriyel sistemin temeli menkul bir mal[13] olarak köleliktir ve kadınlar da genellikle köledir. Bu tarz bir sistemdeki hâkim insan ilişkisi efendi-

13 chattel.

hizmetçi ilişkisidir. Mal varlığının kabul edilen bulgusu, birçok kadına ve ayrıca efendilerinin bakımıyla iştigal olan ve efendisi için mal üreten diğer kölelere sahip olmaktır.

İş bölümü, kişisel hizmetin ve efendinin bakımının hizmetçilerin bir kısmının özel vazifesi olması ve endüstriyel uğraşlarda istihdam edilenlerin sahipleriyle ilişkiden uzaklaştırılmasıyla başlar. Aynı zamanda vazifesi ev ile ilgili görevleri de içeren kişisel hizmet olan bu hizmetçiler, kazanç için sürdürülen üretken endüstriden tedricen üretken muaf tutulmuşlardır.

Endüstriyel meşguliyetin genel işleyişinden müterakki muaf tutulma süreci, eşin veya en üst rütbede olan kişinin eşinin muafiyetiyle başlar. Cemaat yerleşik yaşam alışkanlıklarına ulaştıktan sonra, düşman kabilelerden esir alınan eş, geleneksel bir arz kaynağı olmamaya başlar. Ulaşılan bu kültürel aşamada, en üst rütbede olan kişinin eşi normal olarak asil kana sahip olur ve bu durum onun amiyane meşguliyetten muaf tutulmasını hızlandırır. Asil kan kavramını meydana getiren usul ve bu usulün evlilik bağının gelişmesinde işgal ettiği yer burada tartışılmayacaktır. Asil kanın, biriktirilen mal varlığı veya eksiksiz imtiyaz ile uzun süren bir ilişki vasıtasıyla asilleştirilen bir kan olduğunu söylemek yeterlidir. Bu öncüllere sahip kadın, hem onun güçlü akrabaları ile ittifak kurmak için hem de birçok malla ve muazzam bir iktidarla ilişkili olan kana bağlı bulunan üstün değeri için, evlilikte tercih edilir. Kadın yine de kocasının menkul bir malıdır, satın alımından önce ise babasının menkul bir malıydı ancak, aynı zamanda babasının asil kanına da sahipti; dolayısıyla burada, onun babasının yanında işgal ettiği yer ile kocasına hizmet etme biçimindeki alçaltıcı meşguliyetleri arasında ahlâki bir uyuşmazlık söz konusudur. Tam anlamıyla efendisine tabi olabilir ve doğduğu yerde erkek üyelere göre daha düşük toplumsal tabakada da olabilir, asaletin devredilebilmesi ilkesi, bu kadını sıradan bir kölenin üstüne yerleştirecektir; bu ilke ile birlikte emredici bir otorite kazanılır ve mamafih kadına, bir ölçüde, asaletin esas işareti olan aylaklık imtiyazından yararlanma yetkisi

verilir. Asaletin devredilebilmesi ilkesince kadının muaf olduğu meşguliyetlerin kapsamı, eğer sahibinin zenginliği buna imkân sağlayacak kadarsa, alçaltıcı vasıfsız hizmetleri ve zanaatı de içerir. Endüstriyel gelişmenin devam etmesi ve mülkiyetin görece daha az insanın elinde toplanmasıyla birlikte yüksek sınıfların konvansiyonel mal varlığı standardı artar. Zanaattan ve vasıfsız ev içi meşguliyetlerden muafiyet eğiliminin aynısı, daha sonra, eğer varlarsa, diğer eşler ve efendisinin bakımıyla ilgilenen diğer hizmetçiler ile ilgili olarak da kendini gösterecektir. Bu muafiyet, efendisiyle ilişkisi daha dolaylı olan hizmetçi için daha yavaş gerçekleşir.

Eğer efendinin maddi durumu buna elverirse, belirli bir kişisel hizmetçi ve uşaklar sınıfı, bu kişisel hizmete büyük önem vermeyle birlikte daha da gelişir. Efendinin şahsının değer ve onurun tecessümü olması en önemli sonuçtur. Hem cemaat içerisindeki saygın mevkii hem de kendine saygısı için, bakımıyla ilgilenen ve herhangi bir tali uğraş aracılığıyla esas vazifelerinden saptırılmayan uzmanlaşmış hizmetçileri emrine amade etmesi an meselesidir. Bu uzmanlaşmış hizmetçiler, gösteriş için, fiilen icra edilen hizmetten daha faydalıdırlar. Bu hizmetçiler, sırf teşhir için tutulmazlar, efendilerinin tahakküm eğilimleri hususunda da doyum sağlarlar. Hane ile ilgili ekipmanın sürekli artmasının ek emek gerektirdiği doğrudur; ancak bu ekipman konfor aracından ziyade saygınlık aracı hizmeti görmek amacıyla artırıldığından, bu vasfın büyük bir ağırlığı yoktur. Bütün bu fayda hatları, daha fazla sayıdaki daha uzmanlaşmış hizmetçi tarafından daha iyi sunulur. Dolayısıyla bu sonuçlar, ev içi hizmetçilerin ve uşakların sürekli olarak çoğalmasını ve farklılaşmasını sağlar ve bu duruma belirtilen hizmetçilerin üretken emekten müterakki bir şekilde muafiyeti eşlik eder. Hizmetçilerin hizmetlerinin ödeme gücüne dair bir bulgu olmasına istinaden, bu tarz ev içi vazifeler düzenli bir biçimde daha az görevi kapsama eğilimi gösterir ve hizmetçilerin hizmeti nihayet sadece ismen var olur. Bu ifade edilen, özellikle, efendilerinin bakımıyla en doğrudan ve

en açık biçimde ilgilenen hizmetçiler için geçerlidir. O kadar ki bu hizmetçilerin faydasının büyük kısmı, hem bunların üretken emekten gösterişçi muafiyetine hem de efendilerinin mal varlığına ve iktidarına ilişkin olarak, bu muafiyet tarafından sunulan bulguya dayanır.

Özel bir hizmetçiler topluluğunun bu tarz bir gösterişçi aylaklık edimi için pratik olarak kullanılmasında kayda değer biçimde ilerleme sağlandıktan sonra, bunları zorla açığa çıkaran hizmetler için erkekler kadınlardan daha çok tercih edilmeye başlamıştır. Uşak ve hizmetçi pozisyonundaki erkekler, özellikle de gürbüz ve yakışıklı olanları, açık bir biçimde kadınlardan daha tesirli ve daha pahalıydılar. Bu işe, zamanın ve insan enerjisinin daha çok boşa harcanmasını göstermesi bakımından, daha uygundular. Dolayısıyla aylak sınıfın ekonomisinde eski patriarkal günlerin meşgul ev hanımının ve ev hanımına eşlik eden hamarat hizmetçi kızların yerini leydi ve dalkavuk almıştır.

Yaşamın bütün kademelerinde ve bütün kesimlerinde ve ekonomik gelişmenin herhangi bir aşamasında leydinin ve dalkavuğun aylaklığı, centilmenin aylaklığından farklılaşır, şu bakımdan ki, centilmenin aylaklığı başlı başına görünüşte zahmetli bir uğraştır. Büyük ölçüde efendiye hizmete ya da hane ile ilgili teçhizatın idamesi ve detaylandırılmasına oldukça özen gösterilmesi biçimini alır; yani bu sınıf tarafından icra edilen iş, emeğin bütün tezahürlerinden sakınmak değil, çok az üretken olan ya da hiç üretken olmayan iş anlamındaki bir aylaklıktır. Leydi ya da ev içi hizmetçilerce icra edilen görevler, çoğunlukla oldukça zahmetlidirler ve bunlar, bütün hanenin konforu için aşırı gerekli addedilen amaçlarla ilgilidirler. Bu hizmetler, efendinin ya da hanenin geri kalanının konforu ya da fiziksel etkinliğine vesile olduğu sürece, üretken iş olarak değerlendirilmelidirler. Meşguliyetin, sadece, bu efektif işin hesaptan düşülmesinden sonra kalan kısmı aylaklık edimi olarak sınıflanmalıdır.

Ancak modern gündelik yaşamda hanelerin kaygıları olarak

sınıflanan hizmetlerin büyük çoğunluğu ve uygar insanın konforlu varlığı için gerekli olan "faydalar"ın pek çoğu, törensel bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla bunlar, burada kullanılan anlamıyla aylaklık edimi olarak sınıflanmalıdır. Nihayetinde nezih varoluşun noktainazarında bunlar mecburi olabilirler: esasen ya da tamamen törensel bir karakterde olmalarına rağmen kişisel konfor için gerekli de olabilirler. Ancak böyle bir karaktere sahip olmasından ötürü mecburi ve gereklidirler, çünkü bize öğretilen onlara kirli ve değersiz olmaları sonucuna katlanmak pahasına ihtiyaç duyduğumuzdur. Yokluklarında kendimizi konforsuz hissederiz, ancak bunların yokluğu doğrudan fiziksel konforsuzlukla sonuçlanmaz ya da geleneksel iyi ile geleneksel kötü arasındaki ayrımla terbiye edilen beğeninin bu ayrımın ihmal edilmesine gücenmesiyle de sonuçlanmaz. Bu durum geçerli olduğu sürece, hizmetlerde harcanan emek aylaklık olarak sınıflandırılmalıdır ve bu hizmetler, müesses nizamın ekonomik olarak özgür ve özerk sorumluları dışındakiler tarafından icra edildiğinde ise, temsili aylaklık olarak sınıflandırılmalıdırlar.

Hane halkının sorumlusunun yönetimi altında ev hanımları ve hizmetçiler tarafından icra edilen temsili aylaklık, özellikle de çetin bir saygınlık yarışının olduğu yerlerde, sıklıkla angarya haline gelir. Modern yaşamda buna oldukça sık rastlanılır. Bunun vuku bulduğu yerde bu hizmetçi sınıfın görevlerini kapsayan ev içi hizmet, uygun bir şekilde, temsili aylaklıktan ziyade boşa harcanan çaba olarak tanımlanabilir. Ancak temsili aylaklık, bu ev içi vazifelerin türetim hattını ve bu vazifelerin faydasının temel ekonomik dayanağını gösterme avantajına sahiptir; bu uğraşlar, efendiye ya da haneye, zamanın ve çabanın belirli bir miktarının gösterişçi bir biçimde boşa harcandığını göstermesine istinaden, maddi saygınlık atfetme yöntemidir.

Böylelikle vazifesi, esas ya da meşru aylak sınıfın saygınlığının menfaati için temsili aylaklık edimi olan, bağımlı veya türetilmiş bir aylak sınıf doğar. Bu türetilmiş aylak sınıf, daimi yaşam tarzı bakımından aylak sınıftan farklılaşır. Efendi sınıfın aylaklığı,

en azından görünüşte, emekten sakınma eğilimine müsamaha gösterir ve bu aylaklığın, efendinin yaşam bolluğunu ve refahını artırdığı varsayılır; ancak üretken emekten muaf tutulan hizmetçi sınıfın aylaklığında, bu sınıfa mensup olanlar, üretken emek ediminden sakınmaya mecbur bırakılırlar ve bu durum normal bir şekilde veya öncelikli olarak, konforlarını etkilemez. Hizmetçinin aylaklığı kendisine ait bir aylaklık değildir. Kelimenin tam anlamıyla hizmetçi olduğuna ve aynı zamanda daha düşük bir aylak sınıfın mensubu olmadığına göre, hizmetçinin aylaklığı, normal olarak, efendisinin yaşam bolluğunu artırmaya yönelik belirli bir hizmeti icra etme kisvesi altında geçer. Bu itaat etme ilişkisi, hizmetçinin tutumunda ve yaşam tarzında açıkça görülür. Benzer bir durum eş için de, esasen hâlâ hizmetçi olduğu uzun süren ekonomik aşama –yani hanede erkek egemenliğinin devam ettiği süre- boyunca geçerli olmuştur. Aylak sınıf yaşam tertibinin gereksinimlerini tatmin etmek amacıyla, hizmetçi, itaat etme tutumunun yanı sıra özel eğitim ve uygulamanın itaat etmedeki etkilerini de göstermelidir. Hizmetçi veya eş, sadece belirli vasıfları icra etmekle ve köleye yaraşır bir eğilim sergilemekle kalmazlar, bunun yanı sıra, bir bakıma mecburi olarak itaat etmede başvurulan yol ve yöntemlerde zamanla kazanılan becerileri –etkin ve gösterişçi itaat etmenin kurallarına uygun şekilde eğitilmeyi- de göstermelilerdir. Bugün bile bu eğilim vardır ve köleye yaraşır bir ilişkinin biçimsel tezahürü içerisinde zamanla kazanılan beceri, yüksek ödemeler yaptığımız hizmetçilerin faydasının ana unsurunu oluşturur, tıpkı soylu ev hanımının, başlıca süs eşyalarından biri olması gibi.

İyi bir hizmetçi olmak için gerekli olan ilk şey, hizmetçinin yerini bilmesidir. İstenen belli başlı mekanik neticeleri nasıl etkilediğini bilmesi yetmez; her şeyden öte bu neticeleri usulüne uygun bir şekilde nasıl etkilediğini bilmelidir. Ev içi hizmetin mekanikten ziyade manevi bir oluşum olduğu söylenebilir. Yavaş yavaş, bu hizmetçi sınıfın temsili aylaklığının icra edilme tarzını düzenleyen, detaylı bir görgü kuralları sistemi gelişir. Bu biçim

kurallarından herhangi bir sapma, mekanik etkinlikte bir yetersizliğe sebebiyet verdiği veya köleye yaraşır bir tutumun ve mizacın yokluğunu gösterdiği için değil de, nihai analizde, özel bir eğitimin yokluğunu gösterdiği için küçümsenmelidir. Özel kişisel hizmet eğitimi, zamana ve çabaya mal olur, eğitimin yüksek derecede olduğu yerde, bu eğitime sahip hizmetçinin herhangi bir üretken uğraşla, alışkanlık gereği, meşgul olmadığı savunulur. Bu temsili aylaklığın, aksi kanıtlanmadıkça doğru sayılan bir bulgusudur, ki bu bulgu çok uzak bir geçmişe kadar götürülebilir. Yani eğitimli hizmet, sadece efendisinin iyi ve maharetli ustalığa dair içgüdüsel beğenisini ve efendinin, yaşamlarında kendisine itaat eden kişilerin üzerindeki gösterişçi tahakküm temayülünü tatmin etme olarak değil, eğitimli olmayan kişilerce icra edilen gösterişçi aylaklığın katıksız varoluşundan çok daha geniş bir beşeri hizmet tüketimi bulgusu olması bakımından da bir faydaya sahiptir. Eğer centilmenin kahyası veya uşağı efendisinin sofrası veya taşıma işlerine dair görevlerini, daimi uğraşının çiftçilik ya da çobanlık olduğu izlenimi verecek bir şekilde, biçimsiz bir tarzda yaparsa bu ciddi bir sorundur. Bu tarz bir beceriksiz çalışma biçimi, efendilerin özel eğitimli hizmetçilerce temin edilen hizmetlerinde yetersiz kaldığını gösterir; bu şu demektir, efendi, titizlik isteyen biçim kurallarına tabi bir özel hizmette kullanılacak tam anlamıyla eğitimli bir hizmetçi için gerekli olan zaman, çaba ve eğitim tüketiminin bedelini ödemede yetersiz kalmıştır. Eğer hizmetçinin edimi, efendisine bu tarz hizmetler vermede yetersiz kaldığı izlenimi verirse, bu edim esas amacını yerine getirmede başarısız olmuştur; hizmetçilerin başlıca kullanımı, efendisinin ödeme kudretine ilişkin bir bulgu sunmaktır.

Az önce söylenen şey, eğitimsiz hizmetçinin pahalı olmadığı ve kullanışsız olduğuna dair doğrudan bir önermenin savunusu anlamına da gelebilir. Elbette durum böyle değildir. Bağlantı çok daha dolaylıdır. Genellikle olan şey burada da geçerlidir. Başlangıçta, herhangi bir zeminde kendini bize onaylatan her şey şimdi

kendinde memnuniyet verici olarak bize çekici gelmeye başlar. Ancak herhangi bir davranış kuralının, kabul edilmiş bir biçimde kalıcılaşabilmesi için, alışkanlık veya kendi gelişim kuralını tesis eden kabiliyet tarafından sürekli desteklenmeli ya da en azından bu alışkanlık ve kabiliyete ters düşmemelidir. Hizmetçi kullanımının sürdürülmesinin dominant saiki, temsili aylaklık ihtiyacı veya hizmetin gösterişçi bir şekilde tüketilmesidir. Bu doğru olduğu sürece, şu husus çok tartışılmaksızın belirtilebilir ki, kabul edilen teamülden, hizmette çıraklık döneminin kısaltılmasını önermek şeklinde meydana gelen bir sapma, şimdilerde tahammül edilemez bulunur. Pahalı temsili aylak gereksinimi, beğenimizin -ilgili konularda neyin doğru olduğuna yönelik algımızın- biçimlenişine kılavuzluk ederek dolaylı, seçici bir rol oynar ve onların teyidini kısıtlayarak tutarsız sapmaları ayıklar.

Herkesin rızasıyla kabul edilen mal varlığı standardı geliştikçe, bolluğun sergilenmesinin bir aracı olarak hizmetçilere sahip olunması ve bu hizmetçilerin sömürülmesi bir tasfiyeye uğrar. Mal üretiminde istihdam edilen kölelere sahip olmak ve bu kölelere bakmak mal varlığı ve yiğitlik göstergesidir, ancak hiçbir şey üretmeyen kölelere bakmak, daha yüksek bir mal varlığı ve mevki anlamına gelir. Bu ilke altında, yegâne vazifesi anlamsız bir şekilde sahibine hizmet etmek ve böylece sahibinin verimsizce yüksek miktarda hizmet tüketme yeteneğini ispatlamak olan bir hizmetçiler sınıfı ortaya çıkar ve bu hizmetçilerin sayısı ne kadar çok olursa o kadar iyidir. Bunu, hizmetçiler veya yaşamını aylak centilmenin onurunu korumak için harcayan bağımlılar arasında meydana gelen bir iş bölümü takip eder. Böylece bir grup onun için mal üretirken diğer grup, genellikle eşin veya en yüksek rütbede olan kişinin yönetiminde, gösterişçi aylaklık yapar; böylece sahibinin büyük maddi zararı, olağanüstü zenginliğine zarar vermeksizin, finanse etme kabiliyetinin bulgusu olur.

Ev içi hizmetin doğasının ve gelişiminin, kısmen idealize edilmiş ve şematik olan taslağı, daha önce endüstrinin "yarı-barışçıl" aşaması olarak adlandırdığımız kültürel aşamanın haki-

katine oldukça yakındır. Bu aşamada kişisel hizmet, ilk olarak ekonomik kurumun mevkii olarak ortaya çıkar ve bu aşamada kişisel hizmet, cemaatin yaşam tertibinde oldukça önemli bir yer işgal eder. Kültürel silsilede yarı-barışçıl aşama yağmacı aşamayı takip eder ve bu ikisi barbar yaşamın ardışık safhalarıdır. Karakteristik hususiyeti, barışın ve düzenin biçimsel icrasıydı, aynı zamanda kelimenin tam anlamıyla barışçıl olarak adlandırılan bu yaşam, bu aşamada hâlâ zora dayalıydı ve sınıf antagonizmaları vardı. Birçok amaç için ve ekonomik olanın dışındaki herhangi bir bakış açısına göre, bu aşama, statü aşaması olarak adlandırılabilir. Bu aşamadaki insan ilişkisinin yöntemi ve bu kültür aşamasındaki insanların manevi tavrı bu terimle oldukça iyi özetlenmektedir. Ancak endüstrinin geçerli olan yöntemlerini karakterize etmeye ve aynı şekilde iktisadi evrimin bu aşamasındaki endüstriyel gelişme trendini göstermeye yönelik tanımlayıcı bir terim olarak "yarı-barışçıl" tercih edilebilir gibi görünmektedir. Batı kültürünün cemaatleriyle ilgilenildiğine göre, ekonomik gelişmenin bu safhası muhtemelen geçmişe uzanır; barbar kültüre mahsus düşünce alışkanlıkları nispeten hafif bir şekilde çözülen cemaatin az sayıdaki fakat çok dikkat çekici bir kesimi hariç olmak üzere.

Kişisel hizmet, özellikle de malların tüketimi ve dağıtımı hususunda, halen bir ekonomik nüfuz unsurudur; ancak kişisel hizmetin bu doğrultudaki göreli önemi şüphesiz ki azalmıştır. Bu temsili aylaklığın en iyi gelişimi, bugünden ziyade geçmişte yaşanmıştır ve bunun bugün için en iyi izahı üst aylak sınıfın yaşam tertibinde bulunur. Modern kültür bu sınıfa, geleneklerin, teamüllerin ve daha arkaik bir kültürel düzleme ait olan düşünce alışkanlıklarının muhafazası bakımından, onların en geniş şekilde kabul edilmesi ve onların en etkin şekilde gelişmeleri ile ilgili olduğu kadarıyla, çok şey borçludur.

Modern endüstriyel cemaatlerde, konfor için kullanışlı olan ve gündelik yaşamda kullanılmaya uygun mekanik düzenekler bayağı gelişmiştir. Hal böyle olunca uşaklar veya aslında ev içi

hizmetçilerin her türlüsü, daha önceki teamüle bağlı olan geleneği devam ettiren saygınlık kuralına bağlı olmayanlar dışında, artık nadiren istihdam edilir olmuştur. Bunun tek istisnası yatalak ve geri zekâlı kişilere refakat etmek üzere istihdam edilen hizmetçilerdir. Ancak bu tarz hizmetçiler ev içi hizmetçilerin değil eğitimli hemşireler başlığı altına girerler ve bu hizmetçiler, dolayısıyla, kuralın gerçek bir istisnası değil, görünürde bir istisnasıdırlar.

Mesela bugünün kısmen hali vakti yerinde hanesinde ev içi hizmetlerin muhafaza edilmesinin tahmini sebebi (görünüşte) bu hanenin mensuplarının, modern kuruluşun gerektirdiği işi rahatsızlık duymaksızın başaramamalarıdır. Ve onların bu işi beceremememelerinin sebebi (1) çok fazla "toplumsal görevleri"nin olması ve (2) yapılan işin oldukça ağır ve zor olmasıdır. Bu iki sebep şu şekillerde yeniden ifade edilebilir: (1) Edep kuralının emrediciliği altında, bu tarz hanelerin mensuplarının zaman ve çabasının, davetler, araba gezintileri, kulüpler, sporlar, hayır kurumları ve benzer öteki toplumsal merasimler aracılığıyla, gösterişçi aylaklık edimine, görünüşte tamamen harcanmasını gerektirir. Zamanını ve enerjisini bu meselelere harcayan kişiler, tüm bu icraatlarıyla, tıpkı giyinmeye ve diğer gösterişçi tüketime çok fazla ilgi göstermemeleri gibi, oldukça usandırıcı ve büsbütün kaçınılmaz bulduklarını da özellikle beyan etmektedirler. (2) Gösterişçi mal tüketimi gereksinimi uyarınca, mücevherler, mobilya, biblo, giysi ve öğünler gibisinden yaşam gereçleri o denli detaylı ve külfetli bir hale gelmiştir ki, tüketiciler, yardım olmadan bu şeylerle gerektiği gibi baş edemezler. Yardım etmesi edebin rutinini gerçekleştirmek olarak tanımlanan kiralananlarla kişisel temas, evin sakinleri için genellikle tatsız bir durumdur ancak hane mallarının zahmetli tüketimine iştirakinde görevlendirmek için onların varlığına katlanılır ve onlara ödeme yapılır. Yüksek mevkide ev içi hizmetçilerin ve özel bir uşaklar sınıfının var oluşu, maddi edebin ahlâki bir ihtiyacı olarak fiziki konfor imtiyazıdır.

Temsili aylaklığın modern yaşam içerisindeki en geniş ölçekli dışavurumu, ev içi görevler olarak adlandırılan şeylerdir. Bu görevler, hızla, icra edilen hizmet türleri haline gelirler ki bu hizmetler, kurumsal bir birim -ev hanımının görünüşte eşit mevkideki bir mensubu olduğu grup- olarak ele alınan hanenin yöneticisinin bireysel menfaatinden ziyade, bu hanenin saygınlığı için icra edilirler. Bu hizmetlerin icra edildiği hane, arkaik mülkiyet-evlilik temelinden ne kadar çabuk saparsa, bu hane görevleri, tabii ki, kökensel anlamda temsili aylaklık kategorisine dahil olmama eğilimi gösterir; bu hizmetler kiralanan hizmetçilerce icra edilmedikleri sürece. Bu şu demektir, temsili aylaklık sadece statüye ya da kiralanan hizmete dayanarak mümkün olduğu için, statü ilişkisinin beşeri münasebetin herhangi bir noktasında ortadan kalkması, yaşamın büyük bir kısmında temsili aylaklığın ortadan kalkmasına yol açar. Ancak bu vasfı vasıflandırırken şunun da eklenmesi gerekir, hane bölünmüş bir yönetimle bile olsa varlığını sürdürdüğü sürece, hanenin saygınlığı gereği icra edilen bu üretken olmayan emek sınıfı, nispeten değişik bir anlamda da olsa, temsili aylak olarak sınıflandırılmalıdır. Aylaklık, artık, daha evvel olduğu gibi hanenin yöneticisine özgü bir şekilde icra edilmektense, yarı-kişisel kurumsal hane için icra edilir.

BÖLÜM IV

Gösterişçi Tüketim

Temsili aylak sınıfın evrimi ve bu sınıfın çalışan sınıfların genel işleyişinden farklılaşmasına dair söylenenler, işbölümünün –farklı hizmetçi sınıflar arasında- daha ileri bir boyuta taşınmasına referans olur. Hizmetçi sınıfın, başlıca uğraşı temsili aylaklık olan kişilerden oluşan kısmı, yeni, tali bir görevler silsilesinin sorumluluğunu üstlenir –malların temsili tüketimi. Bu tüketim, en bariz olarak, özel üniformanın giyimi ve ferah hizmetçi konutlarının kullanımında görülür. Temsili tüketimin pek az göze batan veya daha az etkin olan bir diğer biçimi, leydinin ve ev içi yaşamın geri kalanları tarafından yapılan, yemek, giysi, mesken ve mobilya tüketimidir.

Ancak iktisadi evrimin, leydinin ortaya çıkışından çok daha önceki bir noktasında bile, az çok detaylı bir sistem içerisinde, malların belirli bir amaç için tüketimi, maddi gücün bir delili olarak anlaşılmaya başlamıştı. Tüketimdeki farklılaşmanın başlaması, haklı olarak maddi güç diye adlandırılan herhangi bir şeyin ortaya çıkmasından bile daha eskidir. Bu farklılaşmanın

izi, yağmacı kültürün başlangıç aşamasına kadar sürülebilir ve yeni başlamakta olan farklılaşmanın, bu bakımdan yağmacı yaşamın başlangıcına dayandığı bile iddia edilebilir. Malların tüketimindeki ilk farklılaşma, oldukça aşina olduğumuz sonraki farklılaşmalar gibi, büyük oranda törensel bir karaktere sahipti ancak sonraki farklılaşmalardan farklı olarak, birikmiş mal varlığı farkına dayanmamaktaydı. Mal varlığının bir bulgusu olarak tüketimin faydası türetilmiş bir gelişme olarak sınıflanabilir. Bu, selektif süreç vasıtasıyla, daha önceden de var olan ve insanların düşünce alışkanlıklarına iyice yerleşmiş temayüzün yeni neticesine uyumdur.

Yağmacı kültünü erken safhalarındaki yegâne ekonomik farklılaşma, güçlü kuvvetli erkeklerden oluşan onurlu üst sınıfın bir tarafta, emekçi kadınlara dayanan sefil alt sınıfın ise diğer tarafta olduğu kapsamlı temayüz idi. Yaşamın ideal tertibinin yürürlükte olduğu zamanlarda, erkeklerin vazifesi kadının ürettiğini tüketmekti. Kadınların payına düşen ise, kendi işiyle pek de ilgili olmayan bir tüketimdi; bu, emeğini devam ettirmeyle ilgili olan ve kendi konfor ve yaşam bolluğuna yönelmeyen tüketimdi. Malların üretken olmayan tüketimi, öncelikle yiğitlik işareti ve insan haysiyetinin beklenmeyen bir getirisi olarak onurludur; ikincil olarak ise, özellikle daha çok arzu edilen şeylerin tüketimiyle birlikte, önemli ölçüde kendinde onurlu olur. Seçkin yiyecek mallarının ve nadide ziynet eşyalarının tüketimi, kadın ve çocuklar için tabu haline gelir ve eğer sefil (hakir) bir erkekler sınıfı mevcutsa, bu tabu onlar için de geçerli olur. Kültürdeki ilerlemeyle birlikte bu tabu, az çok sert karaktere sahip sıradan bir alışkanlık olabilir; ancak ister tabu isterse daha geniş bir geleneklere bağlılık şeklinde muhafaza edilen temayüzün teorik temeli her ne olursa olsun, tüketimin geleneksel tertip hususiyetleri kolay kolay değişmez. Endüstrinin yarı barışçıl aşamasına, menkul bir mal olarak kölelik temel kurumuyla birlikte ulaşıldığında, az çok sert bir şekilde uygulanan genel ilke, sefil, çalışkan sınıfın sadece yaşamlarını idame etmeleri için gerekli

olan neyse onu tüketmeleri olur. Şeylerin doğasında, yaşamın konforu ve lüksleri aylak sınıfa aittir. Bu tabu altında, belli erzaklar ve çok daha önemli olarak belli içecekler, oldukça katı bir biçimde üst sınıfın kullanımına mahsustur.

Beslenme hususundaki törensel farklılaşma, en iyi şekilde, alkollü içecek ve uyuşturucularda görülür. Eğer bu tüketim malları pahalıysa bunlar soylu ve onurlu olarak addedilir. Dolayısıyla sefil sınıflar, öncelikle de kadınlar, bu uyarıcılar hususunda –bu uyarıcıların son derece küçük bir maliyetle elde edildiği ülkeler dışında- mecburen kendilerine hâkim olmaya çalışırlar. Arkaik zamanlardan başlayıp bütün patriarkal rejim boyunca, kadının vazifesinin, bu lüksleri hazırlamak ve idare etmek olduğu kabul edilmekte iken; soylu ve görgülü erkeğin getirisi ise, bunları tüketmek olmuştur. Dolayısıyla, uyarıcıların serbestçe kullanılması sonucu ortaya çıkan sarhoşluk ve diğer patalojik sonuçlar, bağımlılığa maddi yönden gücü yetenlerin üstün statüsünün bir işareti olarak, ikinci derecede onurlu olma eğilimindedirler. Aşırı bağımlılığın tetiklediği zafiyetler bazı topluluklarda erkekliğe yorularak kolaylıkla kabul edilir. Vücutta, bu tarz tüketimlere bağlı olarak, belirli hastalıklı hallerinin vuku bulması bile, günlük konuşmada, "soylu" veya "asil"in eş anlamlısı gibi olur. Bu pahalı kötü alışkanlıkların semptomları, sadece kültürün görece erken aşamasında üst statünün işaretleri olarak kabul görmekteydi ve böylece fazilet haline gelmeye ve cemaatin itaat ettiği bir buyruk olmaya meyletmiş; ancak belirli pahalı kötü alışkanlıklara bağlı olan saygınlık varlıklı veya soylu sınıfa mensup erkekleri herhangi bir aşırı bağımlılığından dolayı kınaması hususundaki gücünün büyük kısmını muhafaza etmiştir. Aynı haksız temayüz, bu tür bir bağımlılığın, kadınlar, çocuklar ve aşağı derecede olanlar tarafından da onaylanmamasını güçlendirir. Bu geleneksel haksız temayüz, bugünün daha gelişmiş toplulukları arasında dahi gücünü kaybetmemiştir. Aylak sınıfın, geleneklerin düzenlenmesindeki buyurucu gücünü muhafaza ettiği yerde, kadınların, uyarıcılar hususunda, aynı geleneksel ölçülülüğü büyük ölçüde sergiledikleri gözlemlenebilir.

Uyarıcıların kullanımında saygın sınıflara mensup kadınlar tarafından tatbik edilen bu ölçülülük, yaygın kanı pahasına mantığın aşırı tasfiyesi olarak tanımlanabilir. Ancak onları öğrenmeyi önemseyen herhangi birinin kolayca ulaşacağı olgular, kadınların bir alışkanlıktan kendini büyük ölçüde uzak tutmasının, kısmen buyurucu gelenekselliğe bağlı olduğunu söyler ve bu gelenekselliğin genel olarak en güçlü olduğu yer –kadının menkul bir mal olduğu- patriarkal geleneğin tamamen yürürlükte olduğu yerdir. Büyük ölçüde kapsam ve zorluk bakımından tanımlanması, ancak yine de tam olarak manasını kaybetmemesi anlamında bu gelenek, menkul bir mal olan kadının, sadece –efendisinin saygısına veya konforuna katkı yapan sonraki tüketimi hariç- yaşaması için ne gerekiyorsa onu tüketmesi gerektiğini söyler. Lüks tüketim, gerçek anlamda, erkek tüketicinin konforuna yönelik bir tüketimdir ve dolayısıyla efendilik işaretidir. Diğerlerince yapılan herhangi bir tüketim sadece yaşamaya dönük bir tüketim olabilir. Genel düşünme biçiminin büyük ölçüde patriarkal gelenek tarafından biçimlendiği cemaatlerde, lükse dair tabunun, en azından, özgür olmayan ve bağımlı sınıfın bu malları kullanmasına geleneksel olarak karşı çıkılmasında varlığını sürdürmesini bekleyebiliriz. Bu durum, bağımlı sınıf tarafından kullanımlarının bu sınıfın efendilerinin beğeni veya konforunu hissedilir ölçüde azaltan veya diğer bakımlardan müphem bir meşruiyete sahip olan belirli lükslerde özellikle geçerlidir. Batı uygarlığının büyük muhafazakâr orta sınıfının tahayyülünde bu muhtelif uyarıcıların kullanımı, bu karşı gelmelerin, her ikisine olmasa da, en az birine göre rahatsız edicidir. Alman kültürünün orta sınıfları arasında da, patriarkal görgü kurallarının güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesine binaen, kadınlar uyuşturucu ve alkollü içeceklere dair tabuya büyük ölçüde tabidirler. –Patriarkal geleneğin aşama aşama zayıfladığı daha fazla vasfın mevcut olduğu- birçok vasıfla birlikte, kadınların sadece efendilerinin yararına olacak tüketimi yapmaları gerektiği genel kuralı haklı ve bağlayıcı sayılmıştır. Kadınların

giysilerine ve özel eşyalarına yaptıkları harcamanın bu kuralın açık bir istisnası olduğu şeklinde bir itiraz elbette öne sürülebilir; ancak akabinde, bu istisnanın öze dair bir istisna olmaktan ziyade, yüzeysel bir istisna olduğu anlaşılacaktır.

Ekonomik gelişmenin erken aşamaları boyunca malların, özellikle de daha kaliteli malların sınırsız tüketimi -ideal olarak, yaşamak olarak gerekli minimumu aşan her türlü tüketim- normal olarak aylak sınıfa özgüdür. Bu kısıtlama, daha sonraki barışçıl aşamaya ulaşıldıktan sonra, malların özel mülkiyetinin ve endüstriyel sistemin ücretli emeğe veya küçük hane ekonomisine dayanmasıyla birlikte, en azından biçimsel olarak ortadan kaybolmaya başlamıştır. Ancak yarı barışçıl aşamanın erken dönemleri boyunca, yani aylak sınıf kurumunun sonraki zamanların ekonomik yaşamını etkilemiş olan pek çok geleneğinin şekillenip istikrarlı bir hal aldığı zamanlarda, bu ilke konvansiyonel yasanın gücüne sahipti. Bu, tüketimin ona riayet etme eğiliminde olduğu bir norm işlevi görmüştür ve sıra dışı olarak addedilmesi gereken önemli bir sapma ise, gelişmenin sonraki sürecinde er ya da geç ortadan kaldırılmalıdır.

Yarı barışçıl aşamadaki aylak centilmen, o halde, yaşamak için gerekli olanları, hayatta kalmak ve fiziksel etkinlik için gerekli minimumun ötesinde tüketmekle kalmamalıdır, tükettiği malların niteliği hususunda uzmanlaşmak da zorundadır. Yemeklerin, içeceklerin, uyuşturucuların, barınakların, hizmetlerin, süs eşyalarının, giyim kuşamın, silahların ve askeri teçhizatların, eğlencelerin, nazarlıkların, putların veya tapınılan şeylerin en iyilerini özgürce tüketir. Centilmenin tükettiği mallarda meydana gelen tedrici ıslah sürecinde, yeniliğin yönlendirici ilkesi ve en yakın hedefi, şüphesiz ki, kişisel konfor ve refah için geliştirilen ve detaylandırılan ürünlerin yüksek etkinliği idi. Ancak aylak sınıf tüketiminin yegâne amacı bu değildi. Bir saygınlık kuralı vardır ve bu kural, kendi standardı uyarınca, hayatta kalması uygun olan yenilikleri benimsemektir. Çünkü daha mükemmel olan bu malların tüketimi, bir mal varlığı kanıtıdır, onurlu hale

gelir ve buna karşılık niteliksel ve niceliksel olarak tüketimden kaçınmak, alt sınıfa tabi olmanın ve kusurun bir işareti olur.

Aşırı resmi olan bu ayrımın, yemede, içmede vb. niteliksel bir mükemmellik olarak gelişimi sadece yaşam tarzını değil, aylak centilmenin eğitimini ve entelektüel faaliyetini de etkilemiştir. Artık basitçe başarılı saldırgan bir erkek –gücün, kaynağın ve cesurluğun erkeği- değildir. Küçük düşmemek için kendi beğenilerini geliştirmelidir, çünkü tüketilebilen malların hangisinin soylu, hangisinin soylu olmadığına dair ince ayrıntıyı belirlemek artık onun sorumluluğu olur. Aylak centilmen, beğenilen yiyecekler, erkeğe yaraşır içecekler ve yüzük, düğme gibi değersiz süs eşyaları, yakışık alır giyim kuşam ve mimari, silahlar, oyunlar, dansçılar ve uyuşturucular konularında uzman olur. Estetik branştaki bu gelişme, zamana ve tatbik etmeye gereksinim duyar, centilmene bu doğrultuda yapılan talepler, dolayısıyla, onun aylak yaşamının, göstermelik bir aylaklık yaşamını münasip bir şekilde nasıl yaşayacağını öğrenme işinin az çok gayret isteyen bir uygulamasına dönüşmesine vesile olur. Centilmenin malların doğru çeşidini özgür bir biçimde tüketmesi gerekliliğiyle, bu malları yakışık alır bir biçimde nasıl tüketeceğini bilmesi gerekliliği, birbirleriyle yakından ilişkilidir. Aylağın yaşamı mutlaka bu usule uygun olmalıdır. Bunun sonucu olarak, daha önceki bölümde bahsedilen terbiyeler doğar. Asil yaşam tarzları ve yaşam biçimleri, gösterişçi aylaklık ve gösterişçi tüketim kuralına uyum gösteren öğelerdir.

Değerli malların gösterişçi tüketimi, aylak centilmen için saygınlık aracıdır. Mal varlığı ellerinde biriktikçe, centilmenin kendi çabası, bu yöntemle kendi zenginliğini yeterince gözler önüne sermesine yarar sağlamayacaktır. Dolayısıyla, son çare olarak, değerli hediyeler, pahalı ziyafetler ve davetler verilerek, arkadaşlardan ve rakiplerden yardım alınır. Hediyelerin ve ziyafetlerin muhtemelen naif şatafattan başka bir kökeni vardır, ancak aylak centilmenler hediye ve ziyafetlerin faydasına, bu amaç için, çok erken tarihlerde gereksinim duymuşlardır ve bu

karakteri günümüze kadar muhafaza ettiler; yani bu teamüllerin uzunca bir süredir dayandığı esas temel, hediye ve ziyafetlerin bu bakımdan faydaları olmuştur. Festival ve balo gibi maliyetli davetler, bu amaca bilhassa hizmet ederler. Ağırlayan kişinin bu yolla bir mukayese tesis etme isteğinde olduğu rakip, amaca uygun bir araç olarak hizmet eder. Bu rakip bir yandan ev sahibi hesabına tüketim yaparken, öte yandan ev sahibinin kendi başına tüketemeyeceği iyi şeylerin aşırı tüketimine ve ev sahibinin tesis ettiği adab-ı muaşerete tanıklık eder.

Pahalı davetler vermedeki, daha neşeli olan diğer güdüler, elbette bugün de söz konusudur. Bayramda bir araya gelinmesi adeti muhtemelen eğlenceye ve dine bağlı güdülerden kaynaklanır; bu güdüler daha sonraki gelişmelerde de vardır, ancak yegâne güdüler olmaları durumu sona erer. Çağdaş aylak sınıf bayram ve davetleri, azıcık da olsa dini ihtiyaçlara hizmet ederek ve büyük oranda ise hoşça vakit geçirme ve eğlence ihtiyaçlarına hizmet ederek süregelmektedirler; ancak aynı zamanda haksız amaca da hizmet ederler ve bu daha bariz güdülerde yanıltıcı bir haklı temele sahip olunması için, bu haksız amaca etkili bir şekilde hizmet ederler. Ancak toplumsal imkânların ekonomik etkisi, ne malların temsili tüketiminde ne de adab-ı muaşeret kurallarındaki zor ve masraflı başarılarda, azalmaz.

Mal varlığı biriktikçe aylak sınıf işlev ve yapı olarak daha fazla gelişir ve sınıf içerisinde bir farklılaşma ortaya çıkar. Burada az çok detaylı bir rütbe ve kademe sistemi vardır. Bu farklılaşma, mal varlığı ve ardıl asalet mirasıyla daha da ilerler. Asaletin mirasıyla birlikte gerekli aylaklık da miras kalır ve aylak yaşamın icap ettirdiğine yetecek kudretin asaleti, asil bir aylaklığı sürdürmek için gerekli olan mal varlığının tamamlayıcılığı olmaksızın miras kalabilir. Asil kan, kişinin rahat hissetmesini sağlayacak özgür tüketimin saygınlığı için gerekli maddi güce sahip olmaksızın aktarılabilir. İşte bu şekilde, laf arasında zaten değinilmiş olan, züğürt centilmen aylak sınıfı ortaya çıkar. Bu melez aylak centilmen, hiyerarşik derecelendirmeye maruz kalır. Soy hususunda,

mal varlığı hususunda ya da her iki hususta da daha yüksek ya da en yüksek kademelerdeki varlıklı aylak sınıfın yanında bulunanlar, ücra yerlerde doğanlardan ve maddi gücü daha zayıf olanlardan daha yüksek rütbededirler. Daha düşük kademedekiler, özellikle de züğürt veya marjinal aylak centilmenler, bir bağımlılık veya sadakat sistemi aracılığıyla, üst kademedeki aylak centilmenlere katılırlar; bunu yaparak, himayesi altında oldukları kişilere (patron) istinaden, itibarlarını artırırlar veya aylak yaşama yol açan vasıtalarda bir artış elde ederler. Bunlar, himayesinde oldukları kişinin maiyetinde bulunan bir kişi ya da himayesinde oldukları kişinin uşağı, hizmetçisi haline gelirler ve himayesinde oldukları kişi tarafından beslenip desteklenmeleriyle birlikte, himayesinde oldukları kişinin rütbesini belirtirler ve aşırı derecedeki mal varlığının temsili tüketicisi olurlar. Bu sisteme katılan aylak centilmenin birçoğu aynı zamanda öz olarak daha az önemli kişilerdirler; yani bazıları neredeyse hiç, bazıları ise sadece kısmen temsili tüketici olarak sınıflanırlar. Bunları birçoğu yani himayesinde olduğu kişinin uşağı ve dalkavuğu olanlar, vasıfsız temsili tüketiciler olarak sınıflandırılabilir. Dolayısıyla, hem bu aylak centilmenlerin hem de aristokrasinin düşük derecelerindekilerin pek çoğu, eşleri ve çocukları, hizmetçileri, uşakları vb. kişilerden oluşan az çok kapsamlı temsili tüketici gurubuna dahil olmuşlardır.

Bu derecelendirilmiş temsili aylaklık ve temsili tüketim tertibi süresince şu kural geçerli olmuştur; bu vazifeler, öyle bir şekilde veya öyle bir koşul veya nişan altında icra edilmelidir ki, efendisine, bu aylaklığın ya da tüketimin ona ait olduğunu ve bu aylaklık ve tüketimin onun saygınlığının artmasıyla sonuçlanacağını açıkça göstersin. Bu kişilerin, efendileri veya himayesinde oldukları kişiler için gerçekleştirdikleri aylaklık ve tüketim, ünü artırmak umuduyla yapılan bir yatırımı temsil eder. Ziyafetlerde ve büyük hediyelerde bu durum oldukça açıktır ve ev sahibine veya himayesinde olduğu kişiye saygı isnat edilmesi, ortak şöhret nedeniyle anında gerçekleşir. Aylaklığın ve tüketimin yandaşlar

ve uşaklar tarafından temsili bir şekilde icra edildiği yerde, bu kişiye yakın durmaları sayesinde, himayesi altında olduğu kişiye saygı isnat edilir, yani beslendikleri kaynağın ne olduğunu herkes görür. İyi itibarı bu şekilde güvence altına alınan grup büyüdükçe, aylaklık icrasına layık bir isnadın daha açık göstergesi olan araçlar gerekli hale gelir ve bu amaçla üniformalar, rozetler, özel üniformalar moda olur. Üniforma veya uşak elbiselerinin giyilmesi önemli derecede bir bağımlılığı ima eder ve hatta denilebilir ki hakiki veya zahiri bir kulluk işaretidir. Üniformayı ve uşak elbisesini giyenler kabaca özgür olanlar ve köle gibi olanlar veya soylu olanlar ve soylu olmayanlar olarak iki sınıfa ayrılır. Bunlar tarafından icra edilen hizmetler de benzer şekilde soylu olan ve soylu olmayan olarak ikiye ayrılır. Elbette ki bu ayrım uygulamada katı biçimde gözlemlenmez; sefil hizmetlerin daha az alçaltıcı olanlarının ve soylu işlevlerin daha az onurlu olanlarının aynı kişide görünme olasılığı düşük değildir. Ancak bu sebepten ötürü, genel ayrım göz ardı edilmemelidir. Kafa karışıklığına yol açabilecek gerçek şudur ki, görünüşte icra edilen hizmetin doğasından kaynaklanan, soylu ile soylu olmayan arasındaki bu temel temayüzden, hizmetin icra edildiği veya özel üniformasının giyildiği kişinin rütbesine dayanan, onurlu ve onur kırıcı arasındaki ikincil temayüze geçilir. Yani, aylak sınıfın meşguliyetine uygun, yönetme, savaşma, avlanma, silahların ve askeri teçhizatın bakımı vb. kısacası görünürdeki yağmacı meşguliyetler olarak sınıflanabilen vazifeler soyludur. Öte yandan çalışkan sınıfın payına düşen, zanaat veya üretken emek, vasıfsız hizmetler vb. meşguliyetler soylu değildir. Ancak oldukça üst derecedeki biri için icra edilen sefil bir hizmet, oldukça onurlu bir vazife olabilir; örneğin kraliçeye eşlik eden leydi veya nedime veya kralın at ustası ya da tazılarının bakıcısı. Son söylenen iki vazife genel tutuma ilişkin bir ilke ortaya koyar. Bu tür durumlarda olduğu gibi, söz konusu olan vasıfsız hizmet, ne zaman ki savaşma ve avlanma gibi başlıca aylaklık meşguliyetleriyle doğrudan ilgili olur, bu şekilde, kolaylıkla onursal bir karakter elde

eder. Bu yolla büyük onur, doğası daha sefil bir esasa ait olan meşguliyete bağlanır.

Barışçıl endüstrinin sonraki gelişiminde üniformalı askerlerden oluşan aylak teşkilatlar[14] zamanla ortadan kalkar. Bağımlılar tarafından yapılan, himayesi altında olduğu kişinin veya efendisinin nişanını taşıyan temsili tüketimler, özel üniformalı vasıfsızların teşkilatlarıyla sınırlandırılır. Dolayısıyla yüksek mevkilerde, özel üniforma, kulluk veya kölelik işareti olur. Onurlu karakterin herhangi bir unsuru daima silahlı uşağın özel üniformasına bağlanır, ancak bu onurlu karakter, özel üniforma vasıfsızlığın biricik işareti olduğu zaman ortadan kaybolur. Özel üniforma, onu giymek zorunda olan neredeyse herkes için rahatsız edici bir hale gelir. Yürürlükte olan bir kölelik düzeninden pek de uzaklaşmış sayılmayız, çünkü herhangi bir kölelik isnadının elemini hâlâ tam anlamıyla hissedebilmektedir. Bu antipati, bazı şirketlerin kendi çalışanlarının ayırıcı giysisi olarak tanımladıkları özel veya sade üniformalar durumunda dahi geçerlidir. Bu ülkede hoşlanmama, –yumuşak ve belirsiz bir şekilde- özel veya sade üniforma giymeyi gerektiren askeri ve sivil hükümet meşguliyetlerini itibarsızlaştırmaya kadar gider.

Kulluğun ortadan kaybolmasıyla birlikte, herhangi bir centilmene bağlı temsili tüketici sayısı bir bütün olarak düşüş gösterir. Benzer durum, elbette ki, centilmen için temsili aylaklığı icra eden bağımlılar için de geçerlidir ve belki de bağımlıların sayısı temsili tüketici sayısından daha fazla düşer. Bütünü kapsamasa ve istikrarlı olmasa da, genel olarak söylersek, bu iki grup çakışır. Bu görevler için birinci derecede yetkilendirilen bağımlı kişi, eş veya üst rütbede olan kişinin eşiydi ve beklenildiği gibi kurumun daha sonraki gelişiminde, bu görevleri icra eden kişi sayısı alışkanlığa bağlı olarak tedricen azaldığında, en son eş kalır. Toplumun daha yüksek kademelerinde bunların sundukları hizmetlere hâlâ gereksinim duyulur ve bu kademelerde, muhtelif vasıf-

14 idle corps.

sızlar topluluğu, eşe, yaptığı işte muhakkak yardım eder Ancak toplumsal skalada aşağı doğru indiğimizde, temsili aylaklığın ve temsili tüketimin görevlerinin sadece eşe devredildiği noktaya ulaşırız. Batı kültürünün cemaatlerinde bu nokta, düşük orta sınıflarda, halihazırda bulunmaktadır.

Ve burada acayip bir tersyüz olma meydana gelir. Bu düşük orta sınıftaki ortak icra olgusunda, hanenin reisi yalandan bir aylaklık rolüne girmez. Koşulların zorlamasıyla birlikte aylaklık kullanılmamaya başlar. Ancak orta sınıftaki eş, temsili aylaklık işini, hanenin ve hanenin efendisinin namı için devam ettirir. Herhangi bir modern endüstriyel cemaatteki toplumsal skalada aşağıya indiğimizde, karşılaşacağımız başlıca olgusal gerçek, hanenin efendisinin gösterişçi aylaklılığının, görece yüksek noktada yok olacağıdır. Orta sınıf bir hanenin reisi ekonomik koşullarca öyle bir duruma getirilir ki, günümüzün sıradan iş adamı gibi, çoğunlukla endüstriyel karaktere benzeyen uğraşlarla geçimini kazanmaya çalışır. Ancak temsili aylaklığın ve tüketimin eş tarafından, yardımcı temsili aylaklık ediminin ise vasıfsızlar tarafından icra edilmesi olan türemiş olgusal gerçekliğe, saygınlık taleplerinin küçümsenerek değer kaybetmediği geleneklere bağlılık olarak, rağbet sürer. Erkeğin kendini, eşinin zamanın ortak kanısına uygun bir temsili aylaklık icra etmesi için, azami bir çalışkanlıkla işe koşması pek de alışılmamış bir görüntü değildir.

Bu tarz durumlarda eş tarafından icra edilen aylaklık, elbette ki, aylaklığın[15] veya tembelliğin[16] basit bir dışavurumu değildir. Bu tür bir aylaklık, eşin kazançlı ya da gerçekten yararlı olan hiçbir şeyle iştigal etmediğini göstermesinin ötesinde gizli bir amaca hizmet etmediğini veya çok az hizmet ettiğini kanıtlayan bazı çalışma biçimlerinin veya hane görevlerinin veya toplumsal imkânların arkasına gizlenerek hemen hemen her zaman var olur. Usuller başlığı altında belirtildiği gibi, orta sınıf ev hanımı-

15 idleness.

16 indolence.

nın zaman ve gayret sarf ettiği, geleneksel olarak ev içi ile ilgili olan şeylerin büyük kısmı böyle bir karakterdedir. Bu, hane ile ilgili konulara özen göstermesinin, süslü veya temizlikçi bir karaktere sahip olmasının sonuçlarının, orta sınıfın görgü kurallarına göre eğitilen insanların algısına hitap etmediği anlamına gelmez; ancak hanenin süslenmesi ve hanenin düzenli olmasının cazibesinin etkilerine dair beğeni, boşa harcanan çabaya yönelik kanıtlar talep eden görgü kurallarının selektif kılavuzluğu altında biçimlenen bir beğenidir. Bu etkiler esasen beğenimize hitap eder, çünkü onları memnuniyet verici bulacak şekilde eğitilmişizdir. Söz konusu ev içi görevlerde, uygun bir biçim ve renk kombinasyonuna ve estetik olarak sınıflanan diğer amaçlara daha fazla özen gösterilmeye başlanır ve bazı önemli estetik değerlere sahip olan etkilere ara sıra ulaşıldığı inkar edilemez. Burada üzerinde ısrarla durulan şey, hayatın güzel tarafları ile ilgili olarak, ev hanımının çabalarının, zamanın ve özün gösterişçi bir biçimde boş yere harcanması yasası tarafından şekillendirilen geleneklerin yönetiminde olduğudur. Eğer güzellik veya konfor elde edilirse -ve eğer güzellik ve konfor söz konusuysa, bu az çok rastlantısal bir durumdur-, bunlara, boşa harcanan çabanın büyük ekonomik yasasına emanet edilerek ulaşılmalıdır. Orta sınıf hane teçhizatının daha saygın, "şık ve bakımlı" kısmı, bir taraftan gösterişçi tüketimin öğeleriyken öte taraftan ev hanımı tarafından icra edilen temsili aylaklığına bulgu olan ekipmanlarıdır.

Eş tarafından yapılan temsili tüketime duyulan gereksinim, temsili aylaklık gereksinimine göre, maddi skalanın daha alt noktalarında bile daha güçlüdür. Törensel temizlik vb. gibi durumlarda, boşa harcanan çaba rolünün hiç değilse de çok az gözlenebildiği bir noktanın altında ve görünüşte aylaklığa dair bilinçli bir teşebbüste bulunulmadığı yerde, edep, hanenin ve hanenin reisinin saygınlığı için malları gösterişçi bir şekilde tüketimini eşin yapmasını icap ettirir. Yani arkaik olan bu kurumun evriminin çağdaş neticesi, başlangıçta ağır işte çalışan ve erkeğin menkul bir malı olan eşin –erkeğin tüketmesi için

mallar üreten kişi-, hem gerçekte hem de teoride erkeğin ürettiği malların törensel tüketicisi haline gelmesidir. Ancak teoride açıkça, hâlâ, erkeğin menkul malıdır; çünkü temsili aylaklığı ve tüketimi alışıldık şekilde icra etmek, özgür olmayan hizmetçinin değişmez işaretidir.

Orta ve düşük sınıflara mensup haneler tarafından gerçekleştirilen temsili tüketim, aylak sınıf yaşam tertibinin doğrudan dışavurumunda hesaba katılmaz, çünkü bu maddi kademedeki hane aylak sınıfa dahil değildir. Aylak sınıf yaşam tertibi, daha ziyade ikinci derecede bir dışavurum olur. Aylak sınıf, saygınlık hususunda toplumsal yapının tepesindedir ve yaşam tarzı ve değer standartları, dolayısıyla, cemaat için saygınlık normu sağlar. Bu standartların, belli bir uyumluluk derecesiyle icraları, skalada daha düşük düzeyde olan bütün sınıfların görevi olur. Modern uygar cemaatlerde toplumsal sınıflar arasındaki bu ayrım hatları müphem ve süreksiz bir şekilde olgunlaşır ve bu durumun vuku bulduğu yerde, üst sınıfların maruz kaldığı saygınlık normunun zorlayıcılık hükmü, biraz engelle karşılaşarak, toplumsal yapının en düşük tabakası için bile geçerli olur. Sonuçta her bir tabakadakiler, kendilerinden sonraki daha yüksek tabakada moda haline gelen yaşam tertibini kendilerine uygun bir edep olarak kabul ederler ve enerjilerini bu ideale uygun yaşamak için harcarlar. Başarısız olma durumunda namını ve özsaygısını kaybetmek pahasına, kabul edilen kurallara, en azından görünüşte, riayet etmek zorundadırlar.

Yüksek derecede organize olmuş herhangi bir cemaatteki saygınlık, nihayetinde maddi güce dayanır ve maddi gücü sergilemenin ve nam kazanmanın ya da namı sürdürmenin araçları da, aylaklık ve malların gösterişçi tüketimidir. Bu yöntemlerin her ikisi de, skalanın aşağısı için imkân dahilinde olduğu sürece moda olurlar ve her iki yönteminde kullanıldığı daha alt tabakalarda, bu iki vazife, büyük ölçüde, eşe ve hanenin çocuklarına verilmiştir. Herhangi bir derecedeki aylaklığın, görünüşte dahi olsa, eş için yerine getirilemez olduğu yerlerde bile, sadece mal-

ların gösterişçi tüketimi devam eder ve bu tüketimi sürdürenler de, eş ve çocuklardır. Hanenin erkeği bu doğrultuda bir şeyler yapabilir ve aslında çoğunlukla yapar da; ancak -kenar mahallelerde yaşayan- düşük oranda da olsa hâlâ parasızlık çeken erkek ve çocuklar, dış görünüş için değerli mal tüketimine fiilen son verirler ve kadın, hanenin maddi edebinin adeta yegâne temsilcisi olur. Toplumun hiçbir sınıfı, en sefil fakirler bile, geleneksel gösterişçi tüketimin tümünden vazgeçmez. Bu tüketim kategorisinin son öğelerinden, son derece vahim ihtiyaçların stresi altında olmadıkça, vazgeçilmez. Maddi edebin son ıvır zıvırı veya son kez yalandan yapılması bir kenara bırakılmadıkça, sefaletin ve rahatsızlığın pek çoğuna katlanılacaktır. Fiziki isteklerin baskısına, bu daha yüksek veya manevi ihtiyaçların sağlayacağı her türlü memnuniyetten kendini mahrum edecek derecede, sefilce teslim olmayan hiç bir sınıf veya ülke yoktur.

Gösterişçi aylaklık ve gösterişçi tüketimin olgunlaşmasına dair yukarıda yapılan gözlem, hem gösterişçi aylaklığın hem de gösterişçi tüketimin saygınlık amaçları açısından faydalarının, her ikisinde de ortak olan boşa harcama unsurunda yattığını göstermektedir. Aylaklık durumunda zamanın ve çabanın boşa harcanması, gösterişçi tüketim durumunda ise malların boşa harcanması söz konusudur. Her ikisi de, varlık sahibi olunduğunu gösterme yöntemleridir ve bu ikisi geleneksel olarak muadil kabul edilirler. Bunlar arasında bir seçim yapmak, farklı bir kaynaktan doğan görgü kurallarının farklı bir kaynak menşeli diğer standartlarından etkilenmesi durumu dışında, basitçe amaca uygun bir reklam yapma sorunuyla ilgilidir. Amaca uygunluk temelinde, ekonomik gelişmenin farklı aşamalarında bunlardan biri ya da diğeri tercih edilebilir. Sorun bu iki yöntemden hangisinin, etkileme arzusunda oldukları kişilerin kanaatlerinde en yüksek etkinliğe ulaşacağıdır. Teamül, bu soruya farklı koşullar altında farklı şekillerde cevap vermiştir.

Cemaat veya toplumsal grup, etkinliğe yalnızca genel şöhretle ulaşılabilecek kadar küçük veya kompakt olduğu sürece, yani

bireyin saygınlık hususunda uyum göstermesi gereken beşeri çevresini oluşturanlar kişisel tanışıklık ve komşu dedikodusundan oluştuğu sürece, her iki yöntem de aynı derecede etkindir. Dolayısıyla bu yöntemlerin her ikisi de, toplumsal olgunlaşmanın erken aşamaları boyunca eşit derecede iyi hizmet etmişlerdir. Ancak farklılaşma arttığında ve daha geniş bir beşeri çevreye ulaşmak için gereken bir şey haline geldiğinde, tüketim, edebin sıradan bir aracı olarak, aylaklıktan daha etkin olmaya başlar. Bu durum özellikle daha sonraki barışçıl ekonomik aşama için geçerlidir. İletişim araçları ve popülasyonun devinimi sonucunda birey, birçok insanın gözetimine maruz kalır, ki onların doğrudan gözetimi altındayken bu bireyin saygınlığının yargılanmasında, tüketebildiği malları (ve belki uyduğu görgü kurallarını) teşhir etmekten başka bir araç kullanılmaz.

Endüstrinin modern organizasyonu aynı doğrultuda fakat farklı bir hat üzerinde işler. Modern endüstriyel sistemin gereklilikleri, endüstriyel sistem açısından birbirine yakın olan ancak bunun dışında çok az ortak noktası bululan birey ve haneleri, çoğunlukla yan yana yerleştirir. Herhangi bir kişinin komşuları, mekanik olarak konuşmak gerekirse, toplumsal olarak o kişinin komşuları değildir, hatta tanıdık bile değillerdir ve onların kısa süreli olumlu kanaatleri hâlâ yüksek derecede bir faydaya sahiptir. Kişinin maddi imkânının o kişinin gündelik yaşamının sevimsiz gözlemcileri üzerinde bir etki yaratmasına uygun tek araç, ödeme kabiliyetini mütemadiyen göstermektir. Modern cemaatte, iştirak eden kişilerin gündelik yaşamının bilinmediği, kilise, tiyatro, balo salonu, otel, park, dükkan vb. yerlerdeki geniş ölçekli toplanmalara oldukça sık katılım olmaktadır. Kişinin buralardaki kısa süreli gözlemcileri etkilemesi ve halinden memnun olma durumunu devam ettirmesi için kişinin maddi gücünün imzası, diğerlerince de okunabilecek bir tarzda atılmalıdır. Dolayısıyla mevcut gelişme trendi, aylaklığa nazaran gösterişçi tüketimin faydasını yükseltmektedir.

Ayrıca şunu da not etmek gerekir ki, saygınlığın bir aracı ola-

rak tüketimin işe yararlılığı, edebin bir unsuru olarak onda ısrar etmek gibi, bireyin beşeri iletişiminin en geniş ve popülasyon devingenliğinin en büyük olduğu yerde en çoktur. Gösterişçi tüketim, kentsel popülasyonun gelirinin, kırsal popülasyonun gelirine kıyasla daha büyük bir bölümünü talep eder ve bu talep kentsel popülasyon için daha mecburidir. Sonuç olarak, kentsel popülasyon alışkanlık olarak, nezih görünüşü devam ettirmek amacıyla, kırsal popülasyona kıyasla daha büyük ölçüde kıt kanaat geçinir. Örneğin Amerikalı çitçi, eşi ve kızları, herkesin bildiği üzere kıyafetlerinde modaya pek uymazlar, tıpkı kendileriyle aynı gelir düzeyine sahip zanaatkâr ailelerine nazaran daha az görgülü bir tavır sergilemeleri gibi. Şehir popülasyonunun doğası gereği, gösterişçi tüketimin doğurduğu maddi memnuniyete çok daha hevesli olduğu veya kırsal popülasyonun maddi edebi daha az dikkate aldığı doğru değildir. Ancak bu kanıt hattının kışkırtıcılığı, tıpkı kısa süreli etkinliği gibi, şehir için daha kesindir. Dolayısıyla bu yönteme daha kolayca başvurulabilir ve mücadelede bir şehrin popülasyonu diğer şehrin popülasyonuna üstün geldiğinde onların normal gösterişçi tüketim standardını daha yukarı çıkarır, netice itibariyle bu doğrultudaki görece daha büyük bir harcamaya, şehirde sözü edilen maddi edep derecesini göstermek için gereksinim duyulur. Bu daha yüksek konvansiyonel standarda uygunluk gereksinimi emredici hale gelir. Edep standardı, sınıftan sınıfa yükselir ve nezih görünme gereksinimi, kastın dağılması pahasına karşılanmalıdır.

Tüketim, taşradaki yaşam standardından ziyade şehirdeki yaşam standardının önemli bir unsuru haline gelir. Taşra popülasyonu arasında tüketim, yerini, maddi saygınlık genel amacına yeterince hizmet eden, komşu dedikodusu vasıtasıyla bilinir hale gelen, ev konforuna ve bir ölçüde de tasarrufa bırakır. Ev konforları ve –müsamahanın bulunduğu yerde- aylaklığın keyfini çıkarmak, elbette ki, aynı zamanda büyük ölçüde gösterişçi tüketim öğeleri olarak sınıflanır, aynı şey tasarruflar için de büyük ölçüde geçerlidir. Zanaatkâr sınıf tarafından yapılan tasarrufun

daha küçük miktarda olması, kısmen, zanaatkârın durumundan dolayıdır; tasarruflar, zanaatkârın bulunduğu çevrede, küçük köylerde veya çiftliklerde yaşayan insanların tasarruflarına nazaran daha az etkin bir reklam aracıdır. Küçük köylerde veya çiftliklerde yaşayan insanlar arasında, herkesin işi, özellikle de herkesin maddi statüsü, herkes tarafından bilinir. Zanaatkâr ve emekçi sınıflar sırf –birinci derecede- içinde bulundukları çevre bağlamında düşünülürlerse tasarruf miktarlarında çok ciddi bir düşüşe maruz kalmazlar; ancak nezih harcama standardının artması yoluyla ortaya çıkan kümülatif eylem, tasarruf yapma eğilimini, çok büyük oranda olmamakla birlikte engelleyici bir etki yapar.

Bu saygınlık kuralının kendi sonuçlarını gösterdiği usulün uygun bir örneği, geleneksel hale gelen kamusal alanlarda içki içme, kamusal alanlardaki "davranış" ve kamusal alanlardaki sigara içme pratiğinde görülür ki bu pratik, kasabanın zanaatkâr ve emekçileri arasında ve kent popülasyonunun düşük orta sınıfları, ekseriyetle de bu şekildeki bir gösterişçi tüketimim oldukça popüler olduğu ve bu gösterişçi tüketim biçiminin genellikle artık kullanılmayan belli açık sonuçları da beraberinde getirdiği bir sınıf olarak adlandırılabilen yövmiyeli matbaacılar arasında geleneksel bir şeydir. Sınıfın bu hususiaki özgün alışkanlıkları, bu sınıfın sahip olduğuna inanılan bir çeşit tam olarak tanımlanmamış ahlâki noksanlığa veya çaba sarf etmek zorunda oldukları uğraşın, onlar üzerinde, anlaşılmaz bir biçimde, uyguladığı farz edilen ahlâken zararlı etkiye indirgenir. Matbaanın baskı atölyesinde ve kompozisyonunda çalışan erkekler için bu durumun gelişimi aşağıdaki gibi özetlenebilir. Herhangi bir matbaada ya da şehirde kazanılan beceri kolayca herhangi başka bir matbaa ya da şehirde kullanılabilir; bu şu demektir, özel eğitime bağlı devinimsizlik oldukça önemsizdir. Ayrıca bu uğraş için ortalama zekâ ve genel malumattan daha fazlasına gereksinim vardır ve bu işi yapan kişiler, emeklerine yönelik talebin, bölgeler arasında ufak bir farklılık göstermesinden istifade etmeye, normal olarak

diğerlerine göre daha hazırdırlar. Ev hissiyatına bağlı devinimsizlik de sonuç olarak oldukça önemsizdir. Bu meslekteki ücretler de mekân değişimini görece kolaylaştıracak kadar yüksektir. Nihayetinde matbaacılıkta çalışanların devinimi oldukça yüksektir; belki de eşit derecede iyi tanımlanmış ve mühim herhangi bir çalışan grubuna nazaran daha yüksektir Bu erkekler, yeni tanıdık gruplarıyla, yani kısa süreli ve gündelik ilişki kurulan, ancak olumlu kanaatleri yine de şimdiki şartlara göre değerlendirilen kişilerle, sürekli bir ilişki halindedirler. İnsanın gösterişe yatkınlığı –ki bu yatkınlık dostluk duygularıyla güçlendirilir-, onların, bu tarz ihtiyaçlara en iyi şekilde hizmet edecek harcamayı rahat bir şekilde yapmalarına yol açar. Başka bir yerde olduğu gibi burada da yönerge, popülarite kazanır kazanmaz, alışkanlığı benimser ve onaylanmış edep standardına dahil eder. Bir sonraki adım da, bu edep standardını, aynı doğrultudaki yeni bir hamle için hareket noktası yapmak olur –çünkü burada sefahat standardına sönük bir uygunlukta, yani bu meslekteki herkesin izlediği usule uygun yaşamakta bir erdem yoktur.

Sefahatin, matbaacılar arasında, işçilerin ortalamasından daha büyük oranda geçerli olması, bu nedenle, en azından kısmen, devinim kolaylığının daha fazla olmasına ve bu meslekteki tanışıklık ve insan ilişkisi karakterinin daha kısa süreli olmasına atfedilebilir. Ancak sefahat gereksiniminin temel dayanağı, nihai analizde, tahakkümü ve maddi edebi dışa vurma temayülünden başka bir şey değildir ki bu temayül, Fransız köylü mülk sahibini cimri ve kanaatkâr yaparken, Amerikalı milyonerin ise okullar, hastaneler ve müzeler kurmasına neden olmaktadır. Eğer gösterişçi tüketim kuralı, insan doğasının bu kurala yabancı olan diğer hususiyetlerince önemli ölçüde dengelenmediyse, şehirlerin esnaf ve emekçi sınıflarından oluşan popülasyonu için tasarrufta bulunmak, ücretleri veya gelirleri ne kadar yüksek olursa olsun, mantıksal olarak imkânsızdır.

Ancak, mal varlığının ve mal varlığının dışavurumunun yanı sıra, diğer saygınlık standartları ve az çok buyurucu başka dav-

ranış kuralları da bulunmaktadır ve bunların bazıları gösterişçi boşa harcamanın esas kuralını vurgular veya niteler. Reklamın etkinliğini basit şekilde sınadığımızda, aylaklığın ve malların gösterişçi tüketiminin, başlangıçta, maddi öykünme alanını birçok eşit parçaya bölmesini bekleriz. Aylağın, o halde, yavaş yavaş taviz vermesi ve ekonomik gelişim ilerledikçe ve cemaat genişledikçe de önemini kaybetmesi beklenir; bu arada malların gösterişçi tüketimi, halihazırdaki bütün ürünleri soğurup, yalın yaşamın ötesindeki her şeyi terk edinceye kadar hem mutlak olarak hem de göreceli olarak gittikçe önem kazanır. Ancak fiili gelişme tarzı, ideal tertipten biraz farklıdır. Aylaklık, başlangıçta birinci derecede önemliydi ve müsrif mal tüketiminin oldukça üstünde bir rütbeye sahipti, yarı barışçıl kültür boyunca hem mal varlığının doğrudan sembolü hem de edep standardının bir unsuru olarak. Bu noktadan günümüze kadar ilerledikçe, tüketim, temel dayanak olma hususiyeti kazandı ve bu sorgulanamaz üstünlüğünü hâlâ korumaktadır, bununla birlikte hayatta kalmak için gerekli olan minimumum üzerindeki bütün üretim marjını soğurmaktan ise hâlâ oldukça uzaktır.

Aylaklığın, bir saygınlık aracı olarak erken dönemdeki üstünlüğünün izi, soylu ve soylu olmayan meşguliyetler arasındaki arkaik temayüze kadar sürülebilir. Aylaklık onurlu bir şeydir ve soylu olmayan emekten muafiyeti gösterdiği için, kısmen de buyurucu olur. Soylu ve soylu olmayan sınıflar arasındaki arkaik farklılaşma, onurlu veya alçaltıcı meşguliyetler arasındaki haksız temayüze dayanır ve bu geleneksel temayüz, erken yarı barışçıl aşamada, edebin buyurucu kuralı haline gelir. Aylaklığın üstünlüğü, aylaklığın, hâlâ tüketim gibi tam anlamıyla etkin bir mal varlığı bulgusu olması gerçeğiyle daha da ileri taşınır. Aslında, bu kültürel aşamada, bireyin afişe olduğu görece küçük ve istikrarlı beşeri çevredeki etkinliği, bütün üretken emeği küçümseyen arkaik geleneğin yardımıyla birlikte, oldukça büyük bir züğürt aylak sınıfının doğmasına sebep olur ve hatta cemaatin endüstri üretimini, hayatta kalmak için gerekli olan minimumda sınırla-

ma eğilimindedir. Endüstrinin bu aşırı kısıtlanmasından kaçınılır, çünkü saygınlıktan ziyade baskının daha etkin olduğu koşullar altında çalışan köle emeği, çalışan sınıfın hayatta kalmak için gerekli olan minimumun üzerinde üretim yapmaya zorlanır. Daha sonrasında, gösterişçi aylaklığın, saygınlık dayanağı olarak kullanımının görece düşmesi kısmen, tüketimin, mal varlığının bulgusu olarak göreli etkinliğinin artması nedeniyledir; bir diğer kısmi nedeniyse, gösterişçi boşa harcamada bir dereceye kadar etkili olan, yabancı ve bir ölçüde antagonist olan başka bir faktördür.

Bu yabancı faktör çalışma içgüdüsüdür. Diğer koşullar izin verirse içgüdü, insanları, üretken etkinliğe ve insanın kullanımında olan şey artık her ne ise ona olumlu bakmaya ikna eder. İnsanları, özün veya çabanın boşa harcanmasına karşı koymaya ikna eder. Çalışma içgüdüsü, herkeste vardır ve oldukça olumsuz koşullarda dahi kendini gösterir. O kadar ki, belli bir harcama gerçekte ne kadar müsrif olursa olsun, en azından, sözde amaç açısından akla yatkın bir kaç bahanesinin olması gerekir. Özel koşullar altında, bu içgüdünün, bir kahramanlık beğenisiyle ve soylu ve soylu olmayan sınıflar arasındaki haksız ayrımla nasıl sonuçlandığı bir önceki bölümde ele alındı. Çalışma içgüdüsü, gösterişçi boşa harcama yasasıyla çeliştiği ölçüde, kendini, daimi bir iğrençlik algısında ve tam anlamıyla beyhude olan şeyin estetik imkânsızlığında, esas yararlılık ısrarına kıyasla daha fazla gösterir. İçgüdüsel bir düşkünlüğün, doğası gereği, esas olarak ve doğrudan ilgilendiği şey, bu düşkünlüğün gereklerinin bariz ve açık ihlalleridir. Gereklerinin esas ihlallerine ise, ki bu esas ihlaller yalnızca derin bir düşünme sayesinde kavranabilir, ancak daha sonra ve biraz da kendiliğinden bir şekilde değinir.

Bütün emek işlerinin münhasıran veya ekseriyetle köleler tarafından icra edilmeye devam ettiği süre boyunca, bütün üretken çabanın sefilliği, insanların zihninde, çalışma içgüdüsünün endüstriyel kullanışlılık doğrultusunda ciddi bir etki yapmasını sürekli engelleyen bir unsur olarak var olur; ancak (kölelik ve

statüyle birlikte) yarı barışçıl aşamadan (ücretli emek ve nakit ödemeyle birlikte) endüstrinin barışçıl aşamasına geçildiğinde içgüdü daha etkin olmaya başlar. Daha sonra ise, insanın, neyin övgüye değer olduğuna dair bakışını saldırgan bir şekilde biçimlendirmeye başlar ve halinden memnun olmanın en azından tali bir kriteri olarak kendini gösterir. Bütün konu dışı mülahazalar bir yana, bazı amaçları yerine getirmeye meyilli olmayan veya insanların kullanımı için bazı nesneleri, olayları veya ilişkileri biçimlendirmeye yönelik herhangi eylemde bulunmayan bu (yetişkin) kişiler, bugün ortadan kaybolmaya yüz tutan bir azınlıktır. Saygın aylaklığa yönelik daha doğrudan bir zorlayıcı saik ve yakışık almayan kullanışlılıktan sakınma yoluyla, bu temayül büyük ölçüde bastırılabilir ve böylece yalnızca görünüşte uygulanır; örneğin "toplumsal görevlerde" ve yarı sanatsal ve yarı bilimsel başarılarda, evin bakımı ve dekorasyonunda, dedikoducu erkek grubundaki faaliyette veya giyecek reformunda, giyinip kuşanma, kağıt oyunları, yatçılık, golf ve çeşitli sporlardaki becerisinde. Ancak, nasıl ki bir tavuğu porselen yumurtaların üzerine oturtarak kandırmaya çalışmak kuluçkaya yatma içgüdüsünün gerçekliğini çürütmez ise, aynı şekilde, koşulların stresi altında bu temayülün anlamsızlıklarla sonuçlanması gerçeği de, içgüdünün var olduğunu yalanlamaz.

Bazı amaçlı faaliyet biçimlerine ulaşma hususundaki bu güncel zorluk, ki bu faaliyet biçimleri bireysel ya da ortak kazancın yakışık almayan tarzdaki üretkenliği de olamaz, modern aylak sınıf ile yarı barışçıl aşamadaki aylak sınıfın tutum farklılığını imler. Yukarıda söylediğimiz gibi, erken aşamalarda bütünüyle baskın durumda olan kölelik ve statü kurumu, naif yağmacı amaçlar dışındaki amaçlara yönelik gayreti kesinlikle tasvip etmemiştir. Düşman gruplara ya da grup içerisindeki bağımlı sınıflara karşı etkili bir saldırganlık veya baskı eylemine meyleden bazı alışılagelmiş meşguliyetler bulmak hâlâ olasıydı ve bu da, baskıyı azaltmaya ve aylak sınıfın gerçekten veya görünüşte kullanışlı meşguliyetlere başvurmaksızın enerjisini sarf etmesine

yardım etmekteydi. Avlanma pratiği de, bir bakıma aynı amaca hizmet etmekteydi. Cemaat barışçıl endüstriyel organizasyon aşamasına ulaştığında ve toprağın tamamen kullanılmasıyla avcılık fırsatları çok düşük bir düzeye gerilediğinde, enerjinin amaçlı meşguliyete yöneltilmesi baskısı yerini başka mecralara açılma fırsatlarını bulmaya bıraktı. Cebre dayalı emeğin ortadan kalkmasıyla birlikte, kullanışlı çabaya bağlı olan kepazelik bir nebze de olsa güç kaybetti ve sonrasında da, çalışma içgüdüsü daha istikrarlı ve tutarlı bir geçerliliğe sahip hale geldi.

En son direniş hattı da bir ölçüde değişti ve vaktiyle yağmacı faaliyette açığa çıkan enerji, şimdi, kısmen, bazı görünüşte kullanışlı amaçlar doğrultusunda kullanılır oldu. Görünüşte amaçsız aylaklığa, özellikle de avam tabakasına dayanan kökenleri nedeniyle, otium cum dignitate[17] geleneğiyle ihtilaf içinde olan aylak sınıfın büyük bir kısmı tarafından, karşı çıkılmaya başlandı. Ancak üretken çabanın doğasındaki bütün meşguliyetlere soğuk bakan saygınlık kuralı hâlâ el altında tutulmaktaydı ve bu kural, en kısa süreli popülariteye sahip olandan başka hiçbir meşguliyete, yani önemli ölçüde kullanışlı ve üretken olan hiçbir meşguliyete müsaade etmez. Sonuçta, aylak sınıf tarafından pratik edilen gösterişçi aylaklıkta değişim yaşandı; ancak özde yaşanan değişim biçimsel olarak yaşanan değişim kadar çok değildi. Birbiriyle çelişen bu iki gereksinim arasında, hayale sarılarak bir uzlaşma sağlandı. Törensel bir doğaya sahip çok sayıda ve çetrefilli kibar icralar ve toplumsal görevler geliştirildi; resmi adlarında ve üsluplarında bazı aldatıcı ıslah amaçlarının yer aldığı pek çok organizasyon kuruldu; pek çok gidiş-geliş ve konuşma yapıldı ki konuşmacılar, bu gidiş-gelişlerinin etkin ekonomik değerinin ne olduğunu durup düşünmeye fırsat bulamasınlar. Ve amaçlı meşguliyet hayalinin yanı sıra ve onun karakterine ayrılmaz bir şekilde bağlı olarak, her zaman değilse de çoğunlukla, bazı ciddi amaçlara yönelik az çok kayda değer bir amaçlı çaba unsuru da bulunmaktaydı.

17 T.S.N: haysiyetli aylaklık.

Benzer bir değişim, temsili aylaklığın daha dar bir alanında yaşanmıştır. İleri barışçıl aşamanın ev hanımı, tıpkı patriarkal rejimin en iyi günlerinde olduğu gibi, zamanını görünür bir aylaklık[18] biçiminde geçirmek yerine, kendini gayretli bir şekilde hane bakımına adamıştır. Ev içi hizmetteki bu gelişiminin göze çarpan hususiyetlerinden daha önce bahsedilmişti.

Gerek malların veya hizmetlerin gösterişçi harcamasının gerekse insan yaşamının bütün evrimi boyunca bariz çıkarım şudur ki, tüketicinin namını etkin bir şekilde onarmak için gereksiz şeylere harcama yapılmalıdır. Yani saygın olmak için müsrif olunmalıdır. Hayatta kalmak için gerekli olan minimumun altına düşen, sefillik derecesinde yoksul olanla kıyaslanmadığı sürece, yaşamın yalın gereksinimlerini tüketmekle hiçbir erdem elde edilmez ve böyle bir kıyaslamadan, en yavan ve en cazibesiz edep düzeyi hariç, hiç bir harcama standardı oluşturulamaz. Bolluk açısından değil de başka yönlerden haksız mukayese yapmaya imkân tanıyan bir yaşam standardı hâlâ mümkündür, örneğin, ahlâki, fiziki, entelektüel ya da estetik gücün dışavurumunun çeşitli açılardan mukayese edilmesi. Bu açılardan bir mukayese yapılması günümüzde moda olmuştur ve bu yönlerden yapılan mukayese genellikle maddi mukayeseye ayrılmaz biçimde o kadar derinden bağlıdır ki, maddi karşılaştırmadan neredeyse hiç ayrılmaz. Bu durum, entelektüel ve estetik güç veya beceri izahatlarının güncel derecelendirilmeleri hususunda özellikle doğrudur, böylelikle, özü itibariyle sadece maddi olan farklılığı sıklıkla estetik veya entelektüel farklılık olarak yorumlarız.

"Boşa harcama" terimi bir açıdan talihsizdir. Gündelik yaşamda kullanılan haliyle, kelime küçümseme iması taşır. Ancak aynı güdüler ve fenomenler silsilesini layıkıyla tanımlayacak olan daha iyi bir terim bulunmadığından dolayı burada boşa harcama terimi kullanılmıştır ve bu terim, insan ürünlerinin veya insan yaşamının gayrı meşru şekilde harcanmasını ima edecek şekil-

18 idleness.

de iğrenç bir anlamda ele alınmamalıdır. İktisat teorisinin bakış açısında söz konusu olan harcama, diğer harcamadan daha az ya da daha çok meşru değildir. Buna "boşa harcanma" denmesinin sebebi, bunu seçen bireysel tüketicinin bulunduğu noktadan görüldüğü gibi, çabanın ya da harcamanın yanlış yönlendirilmesi ya da boşa harcanması değil, bu harcamanın bir bütün olarak insan yaşamına ya da insan refahına hizmet etmemesidir. Eğer tüketimin diğer biçimlerine kıyasla bunu seçiyorsa, bu harcamanın -müsrifliklerinden dolayı karşı çıkılmayan diğer tüketim biçimlerine kıyasla- göreli faydası sorunu da ortadan kalkar. Tüketicinin seçtiği harcama biçimi veya seçimini yaparken peşinde koştuğu amaç ne olursa olsun, tüketicinin tercihine istinaden bir faydaya sahiptir. Bireysel tüketicinin bakış açısından görüldüğü gibi, müsriflik sorunu iktisat teorisi kapsamında ortaya çıkmaz. Dolayısıyla, "boşa harcama" kelimesinin teknik bir terim olarak kullanımı, bu gösterişçi boşa harcama kuralı altında tüketicinin peşinde koştuğu güdülerin veya amaçların uygunsuz bulunduğu anlamına gelmez.

Ancak, sırası gelmişken şu husus da belirtilmelidir ki, "boşa harcama" terimi, diğer yönlerden, gündelik yaşam dilinde müsrif olarak tanımlanan şeylerin uygunsuz bulunduğunu ima eder. Bu aklıselim çıkarım, çalışma içgüdüsünün bir sonucudur. Boşa harcamanın yaygın kınanış şekli şunu diyecek kadar ileri gider; sıradan bir insan, kendisiyle barışık olabilmesi için, her türlü insan çabasında ve insan kullanımında, yaşamın iyileştirilmesini ve bütünün refahını görebilmelidir. Herhangi bir ekonomik olgunun, koşulsuz olarak onaylanması için, kişisel olmayan kullanışlılık –insan ırkının bakış açısından görüldüğü haliyle kullanışlılık- testinden başarıyla geçmesi gerekmektedir. Herhangi bir bireyin diğerine kıyasla göreli ya da rekabetçi üstünlüğü ekonomik şuuru tatmin etmez ve dolayısıyla rekabetçi harcama bu şuurun onayını almaz.

Haksız bir maddi mukayeseden kaynaklanan türdeki harcamalar hariç, hiçbir şey, tam anlamıyla doğru olarak, gösterişçi

boşa harcama başlığına dahil edilemez. Ancak herhangi bir öğeyi ya da unsuru bu başlık altına dahil etmek için, bu tür bir harcamayı yapan kişinin bunu boşa harcama olarak görmesine gerek yoktur. Her şeyden önce müsrif olarak başlayan bir yaşam standardı unsurunun, tüketicinin tahayyülünde, yaşam için gerekli bir şey haline gelmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur ve böylelikle bu unsur, tüketicinin alışılagelen harcamasının diğer herhangi bir öğesi kadar zaruri olur. Bazen bu başlık altına giren ve dolayısıyla bu ilkenin uygulandığı usule örnek olarak, halı ve duvar halıları, gümüş sofra takımları, garson hizmetleri, silindir şapkalar, kolalı çamaşırlar, birçok ziynet ve giyim eşyası verilebilir. Alışkanlık ve gelenek biçimlendikten sonra, artık bu şeylerin zaruretinin, teknik anlamda boşa harcama ve boşa harcamama olarak harcamaların sınıflandırmasında çok fazla söz hakkı yoktur. Bir harcamanın boşa harcama olup olmadığına karar vermek için bakılacak husus, bu harcamanın bir bütün olarak insan yaşamını iyileştirmeye doğrudan hizmet edip etmediğidir –kişisel olmayan bir şekilde yaşam sürecinin ilerlemesini sağlayıp sağlamadığıdır. Çünkü bu çalışma içgüdüsü mükâfatına temel teşkil eder ve bu içgüdü herhangi bir ekonomik hakikat veya yetkinliğe dair herhangi bir sorundaki nihai temyiz mahkemesidir. Bu, yansız bir yaygın kanının verdiği mükâfata ilişkin bir sorundur. Dolayısıyla soru, var olan toplumsal ve bireysel alışkanlık koşulları altında, sözü geçen harcamanın belirli tüketicilerin memnuniyetine veya gönül rahatlığına vesile olup olmadığı değil, kazanılan beğenilerin ve teamül ve konvansiyonel edep kurallarının dışında, bu harcama sonucunda yaşam bolluğunda veya konforda net bir artış olup olmadığıdır. Geleneksel harcama, dayandığı alışkanlığın izi, haksız maddi mukayese yapma alışkanlığına kadar sürülebildiği sürece –maddi saygınlık veya göreli ekonomik başarı ilkesinin desteğini almaksızın geleneksel ve tanımlayıcı olamayacağı düşünüldüğü kadarıyla- boşa harcama başlığı altında sınıflandırılmalıdır.

Açıkça görüldüğü üzere, sözü edilen harcama nesnesinin gös-

terişçi boşa harcama kategorisine dahil edilmesi için aşırı derecede müsrif olması gerekmez. Mal hem kullanışlı hem de müsrif olabilir ve tüketiciye faydası çok farklı oranlardaki kullanma ve boşa harcamadan ibaret olabilir. Tüketilebilen mallar ve hatta üretken mallar genellikle iki unsuru, faydalarının bileşenleri olarak, kombinasyon halinde gösterirler; genel olarak boşa harcama unsuru tüketim mallarında baskın olma eğilimindeyken, üretken kullanım için tasarlanan mallarda tersi doğrudur. İlk bakışta sadece saf şatafata hizmet ediyor gibi görünen mallarda dahi, biraz da olsa, en azından görünüşte, kullanışlı bir amaç saptamak her zaman mümkündür ve öte yandan birtakım belirli endüstriyel süreçler için bulunmuş özel makine ve araçlarda dahi, tıpkı beşeri endüstrinin en kaba teçhizatında olduğu gibi, gösterişçi boşa harcamanın veya en azından şatafat alışkanlığının izleri, detaylı bir tetkikte genellikle su yüzüne çıkar. Herhangi bir malın veya herhangi bir hizmetin faydasında kullanışlı bir amacın hiç bulunmadığını iddia etmek, malın başlıca amacı ve başat unsuru gösterişçi boşa harcama olsa dahi, tehlikeli olabilir; temel herhangi bir kullanışlı üründe boşa harcama unsurunun bu ürünün değeriyle uzaktan yakından hiçbir şekilde ilgisi olmadığını iddia etmek ise yalnızca daha az tehlikeli olacaktır.

BÖLÜM V

Maddi Yaşam Standardı

Herhangi bir modern cemaatteki insanların büyük kısmı açısından, fiziki konfor için gerekli olandan fazla bir harcama yapmanın en muhtemel gerekçesi, pahalı görünür tüketimlerini en üst seviyeye çıkarmaya yönelik gösterişçi bir çaba değildir, bu, tüketilen malların kalite ve miktar bakımından konvansiyonel edep standardına ulaşma arzusudur. Bu arzuyu yönlendiren standart, mutlaka ona ulaşılması gereken ve ayrıca ilerlemeye yönelik herhangi bir saikin olmadığı, oldukça katı ve sabit bir standart değildir. Bu standart esnektir ve eğer zaman, maddi güçte yaşanan herhangi bir artışa alışmaya ve bu artışı takiben yeni ve daha büyük ölçekli bir harcama yapma kabiliyeti kazanmaya olanak tanırsa, sürekli olarak genişleyebilir. Daha önce kullanılan harcama ölçeğini düşürmek, alışılmış ölçeği, mal varlığının artmasına karşılık olarak genişletmekten daha zordur. İncelendiğinde, geleneksel harcamanın birçok öğesinin, neredeyse tamamen saf bir şekilde müsrif olduğunu ortaya çıkar ve bu nedenle söz konusu öğeler sadece onursaldırlar, ancak bu öğeler nezih tüketim ölçeğine bir kez dahil edildikten ve kişinin yaşam tertibinin ayrılmaz bir parçası olduktan sonra bu öğelerden vazgeçmek, kişinin fi-

ziki konforuna doğrudan katkıda bulunan veya hatta yaşam ve sağlık için önemli olan birçok öğeden vazgeçmek gibi, oldukça zordur. Bu şu demektir; manevi refah bahşeden gösterişçi müsrif onursal harcama, sadece "daha düşük" fiziki refah ve gıda isteklerine hizmet eden birçok harcamadan daha zaruri hale gelebilir. "Yüksek" yaşam standardından gerilemenin zor olması gibi, zaten görece düşük standardı daha da düşürmek de zordur; ilk durumdaki zorluk ahlâkidir, ikinci durumdaki ise yaşamın fiziki konforunda maddi bir gerileme içerir.

Ancak gösterişçi harcamada gerileme zor olsa da ilerleme görece kolaydır; aslında ilerlemenin gerçekleşmesi adeta işin doğasında vardır. İlerleme gerçekleşirken, kişinin, artış için gerekli araçlara sahipken, nadiren de olsa görünür tüketimini artıramamasının popüler tahayyülde açıklanması gerektiği düşünülür ve değersiz cimrilik güdüleri bu açıdan başarısız olanlara atfedilir. Öte yandan, bu uyarıcıya hızlı tepki göstermek, normal bir reaksiyon olarak kabul edilir. Bu durum, bizim çabamızı genellikle yönlendiren harcama standardının zaten kazanılmış ortalama, sıradan bir harcama olmadığını; ideal tüketimin ulaştığımızın biraz üstünde olduğunu veya ulaşmak için biraz zorlamaya ihtiyaç olduğunu ortaya koyar. Güdü öykünmedir –kendimizi sınıflandırma alışkanlığı içinde kişileri geçmemiz için harekete geçiren haksız mukayese dürtüsü. Esasen aynı sav, her sınıfın kendini, altındaki ya da epeyce üstündeki bir sınıfla nadiren kıyaslarken, hemen bir üstündeki sınıfa imrendiği ve öykündüğü gibi sıradan bir yorumla da ifade edilebilir. Yani, bir diğer ifadeyle, harcamadaki edep standardımız, diğer öykünme amaçlarımız gibi, saygınlık bakımından bizim bir üstümüzdekilerin teamülü tarafından belirlenir; özellikle de sınıf temayüzünün bir dereceye kadar geçerli olduğu herhangi bir cemaatte, bütün saygınlık ve edep kurallarının ve bütün tüketim standartlarının izi, sıradan derecelendirmeler aracılığıyla, toplumsal ve maddi açıdan en üstteki sınıfın –varlıklı aylak sınıf- düşünce alışkanlıkları ve teamüllerine kadar sürülebilir.

Çünkü bu sınıf, genel hatlarıyla, cemaatte hangi yaşam tertibinin nezih veya onursal olarak kabul edildiğini belirler ve bu sınıfa mensup kişilerin vazifesi en yüksek, ideal formdaki toplumsal selamet tertibini, kaide ve örneklerle izah etmektir. Ancak daha üst mevkideki aylak sınıf bu yarı-rahiplik[19] vazifesini sadece belirli maddi sınırlar altında icra edebilir. Bu sınıf, sözü edilen törensel gereksinimlerle ilgili popüler düşünce alışkanlıklarında, mutlaka ani bir devrim veya değişiklik yapamaz. Herhangi bir değişim için kitleye nüfuz etmek ve kişilerin alışılmış tutumlarını değiştirmek zaman alır; özellikle de değişiklik yapan sınıftan toplumsal açıdan daha uzak olan sınıfların alışkanlıklarını değiştirmek zaman alır. Popülasyonun devingenliğinin daha az olduğu veya çeşitli sınıflar arasındaki mesafenin daha geniş ve daha sert olduğu yerlerde ise, süreç daha da yavaş işler. Ancak eğer zaman el verirse, cemaatin yaşam tertibinin detayı ve biçimine dair sorunlar hususunda aylak sınıfın takdir yetkisinin kapsamı genişler; oysa sebep olduğu bu değişiklikler, temel saygınlık ilkeleri açısından, dar bir hoşgörü marjının içinde kalır. Bu sınıfın örneği ve kaidesi, kendisinin altındaki bütün sınıflar için bir yönerge gücü taşır; saygınlık yöntemini ve biçimini yöneten eskiden kalma –daha düşük sınıfların manevi tutumlarını ve teamüllerini biçimlendiren- kaideleri düzenlerken bu otoriter yönerge, gösterişçi boşa harcama kuralının selektif kılavuzluğunda sürekli olarak işler ve çalışma içgüdüsü tarafından çeşitli ölçülerde katılaştırılır. Bu kurallara, insan doğasının bir diğer kapsamlı ilkesi –yağmacı temayül- daha ilave edilmelidir ki bu ilke, genelleme ve psikolojik içerik açısından, bahsedilen bu iki ilkenin arasında yer alır. Psikolojik içeriğin kabul edilen yaşam tertibini şekillendirmedeki etkisi birazdan ele alınacaktır.

Saygınlık kuralı ise, yaşam tertibini düzenleyeceği belirli bir sınıfın ekonomik koşullarına, geleneklerine ve manevi olgunluk derecesine uyum sağlamalıdır. Şunun özellikle belirtilmesi gerekir ki, yönerge ne kadar yüksek bir otoriteye sahip ve saygınlığın

19 quasi-sacerdotal.

temel gereklerine başlangıçta ne kadar sadık olursa olsun, eğer zaman içerisinde veya daha düşük bir maddi sınıfa iletiminde, uygarlaşmış insanlar arasında en üst düzey edebe, yani maddi başarı hususunda haksız mukayese yapma amacına hizmet etmeye aykırı düştüğü sonucuna ulaşılırsa, belirli bir biçimsel icra hiçbir surette kendini tüm gücüyle devam ettiremez.

Bu harcama kurallarının, herhangi bir cemaatin ya da herhangi bir sınıfın yaşam standardının belirlenmesinde oldukça söz sahibi olduğu bir gerçektir. Herhangi bir zamanda ya da herhangi bir toplumsal aşamada yürürlükte olan yaşam standardının, kah onursal harcamanın alacağı biçimlerde kah kişilerin tüketimlerini tayin edecek "daha yüksek" ihtiyaç derecelerinde söz sahibi olduğu da bir o kadar doğrudur. Bu açıdan, kabul edilen yaşam standardıyla uygulanan kontrol, esas olarak, olumsuz karakterdir; neredeyse sadece bir kez alışkanlık haline gelmiş olan gösterişçi harcama ölçeğinden gerilemenin önüne geçmeye çalışır.

Yaşam standardı, bir alışkanlık durumudur. Belirli bir uyarıcıya, alışılmış bir ölçek ve yöntemle yanıt vermektir. Alışılmış standardın düşmesinin zorluğu, bir kez oluşan alışkanlığı kırma zorluğudur. Standardın yükselmesinin görece kolay olması, yaşam sürecinin bir gelişme faaliyeti süreci olduğu ve bu yaşam sürecinin, kendini ifade etmeye karşı direnç nerede ve ne zaman azalırsa, orada yeni bir yönde rahatlıkla gelişeceği anlamına gelmektedir. Ancak ifade etme alışkanlığı belirli bir düşük direnç hattı boyunca bir kez oluştuğunda, dış direncin gözle görülür derecede artması vasıtasıyla çevrede değişim meydana geldikten sonra bile, alışkanlığı bırakmak için alışılmış bir yol izlenecektir. Alışkanlık olarak isimlendirilen, belirli bir yönde bu yüksek ifade kolaylığı, yaşamın o yönde gelişmesine karşı dışsal koşullarca ortaya konan dirençteki kayda değer artışı dengeleyebilir. Bireyin yaşam standardını düzenleyen muhtelif alışkanlıklar veya alışılmış ifade biçimleri ve yönleri arasında olduğu gibi, burada da hem önleyici koşullarda ısrar etme açısından hem de belli bir

yönün dışına çıkma zorunluluğunun derecesi açısından kayda değer fark vardır.

Bu şu demektir; mevcut iktisat teorisinin dilinde, insanlar herhangi bir doğrultudaki harcamalarını kısma hususunda isteksizlerken, bazı doğrultularda diğerlerinden çok daha isteksizdirler; yani herhangi bir alışılmış tüketimden istenmeden vazgeçilirken, belli tüketim hatlarından ise, göreli olarak aşırı isteksizlikle vazgeçilir. Tüketicinin büyük bir azimle sıkı sıkı sarıldığı tüketim biçimleri veya malları, genellikle, yaşamın sözde gerekleri veya hayatta kalmak için gerekli olan minimum şeylerdir. Hayatta kalmak için gerekli minimumda, elbette ki, malların karşılığı ayni ve nicel olarak belirli ve kesin bir şekilde katı olarak belirlenmez; ancak hayatta kalma amacı, yaşamın idamesi için gerekli olan belirli, az çok kesin, toplulaştırılmış bir tüketimi içerebilir. Bu minimumdan, harcamanın müterakki bir şekilde kısılması durumunda normal olarak en son vazgeçildiği varsayılabilir. Bu şu demektir; bireyin yaşamını yöneten alışkanlıkların en eski ve köklüleri –ki bu alışkanlıklar bireyin var oluşuna bir organizma gibi temas eder- genellikle en kalıcı ve en buyurucu olanlarıdır. Bu alışkanlıklardan sonra ise, biraz düzensiz ve kesinlikle değişmez bir sıralamada olmayan daha yüksek istekler –bireyin ya da ırkın sonradan biçimlenen alışkanlıkları- gelir. Bu yüksek isteklerin bazıları, mesela belirli uyarıcıları kullanma alışkanlığı veya saygınlık ya da (eskatolojik anlamda) selamet gereksinimi, bazı durumlarda, daha düşük ya da daha basit isteklerin önüne geçer. Genel olarak, alışkanlık ne kadar uzun süreli ise, alışkanlık ne kadar değişmemiş ise ve yaşam sürecinin önceki alışkanlık biçimleriyle ne kadar çok örtüşüyorsa, veri alışkanlık kendisini o kadar kalıcı gösterecektir. Eğer insan doğasının, alışkanlık eyleminin içerdiği belirli hususiyetleri veya bu alışkanlıkta icra edilen belirli kabiliyetleri, zaten yaşam süreciyle büyük oranda ve derinlemesine ilgili olan hususiyet ve kabiliyetler ise veya bu hususiyet ve kabiliyetler belitli bir ırksal stokun yaşam tarihine derinden bağlı ise, bu alışkanlık daha güçlü olacaktır.

Farklı alışkanlıkların farklı kişiler tarafından biçimlenmesindeki kolaylığın farklı derecelerde olması, tıpkı veri alışkanlıkların bırakılmasındaki isteksizliğin farklı derecelerde olması gibi, spesifik alışkanlıkların biçimlenmesi basitçe bir alışkanlık süresi meselesi değildir demeye gelir. Alışkanlık silsilesi hususunda karar verirken, alışkanlık süresi kadar önemli olan miras kalan eğilimler ve mizaç hususiyetleri, herhangi bir bireyin yaşam tertibini tayin etmeye başlayacaktır. Ve aktarılan kabiliyetlerin geçerli tipi veya bir diğer ifadeyle herhangi bir cemaatteki baskın etnik unsura bağlı mizaç tipi, cemaatin alışılmış yaşam sürecinin izahının kapsamına ve biçimine karar verir hale gelecektir. Aktarılan kişisel kabiliyetin, bireylerin alışkanlıklarının hızlı ve tanımlayıcı biçimlenişi açısından ne kadar önemli olabileceği, tamamen baskın olan alkolizm alışkanlığınca bazen biçimlendirilen şeye karşı aşırı yatkın olunmasıyla veya benzer bir yatkınlık ve benzer bir kaçınılmazlık durumunun söz konusu olduğu dinsel edim alışkanlığının, bu doğrultuda özel kabiliyetlere sahip olan yetenekli kişiler durumundaki biçimlenişinde resmedilir. Romantik aşk olarak adlandırılan, spesifik bir insan çevresine alışma hususundaki özgün hünere de oldukça benzer bir anlam atfedilir.

İnsanlar, aktarılan kabiliyetler veya yaşam faaliyetlerini belirli yönlerden geliştirme hususundaki göreli yatkınlık açısından farklılaşırlar ve görece güçlü spesifik kabiliyetle veya görece daha büyük spesifik ifade hüneriyle örtüşen ya da bundan ileri gelen alışkanlıklar, insan refahı için çok önemli hale gelirler. Yaşam standardını inşa eden birçok alışkanlığın göreli sağlamlığının belirlenmesinde bu kabiliyet unsurunun oynadığı rol, gösterişçi tüketim bakımından insanların alışkın olduğu herhangi bir harcamadan vazgeçme hususunda aşırı isteksiz olmasını açıklar. Bu çeşit bir alışkanlıkta, bu alışkanlığın temeli olarak anılan kabiliyetler ya da temayüller, öykünme içerisinde icra edilen kabiliyetlerdir ve –haksız mukayese için- öykünme temayülü oldukça eskidir ve insan doğasının her yana yayılan bir hususiyetidir. Bu kabiliyet, kolaylıkla, yeni bir şekilde zinde faaliyete dönüştürü-

lür ve alışılmış ifadeyi bir kez bulduğu şekilde, yoğun bir ısrarla kendini gösterir. Birey, belli bir onursal harcama hattı içerisinde ifade etme alışkanlığını bir kez biçimlendirdi mi –tetikte olan ve derine ulaşan bu öykünme temayülleri altında, belli bir uyarıcı grubu, belirli bir türdeki ve yöndeki bir faaliyete alışıldığı şekilde yanıt vermeye başladı mı- bu tür bir alışılmış harcamadan vazgeçmek hususunda son derece isteksiz olur. Öte yandan ne zamanki maddi gücün artması, bireyi, yaşam sürecini ek bir ulaşımla birlikte daha geniş bir kapsamda geliştirme gibi bir duruma sokar, o zaman ırkın eski temayülleri de, yaşamın hangi yönde gelişeceğini belirleme hususunda kendilerini göstereceklerdir. Bu temayüller, bazı bağlantılı ifade biçimleri altında alanda zaten mevcut olan temayüller, mevcut muteber yaşam tertibi tarafından sağlanan açık telkinlerle destek verilen temayüller ve icra edilme için maddi araçların ve fırsatların zaten kullanıma hazır olduğu temayüllerdir –bu temayüller özellikle, bireyin toplulaştırılmış gücünün, kendini hangi yeni biçim ve yönde göstereceğinin şekillenmesinde oldukça söz sahibi olacaktır. Bu şu demektir; somut terimlerle, gösterişçi tüketimin yaşam tertibinin bir unsuru olduğu herhangi bir cemaatte, bireyin ödeme kabiliyetindeki artış, muhtemelen, gösterişçi tüketimin muteber hattı için yapılan harcama şekline bürünür.

Kendini koruma içgüdüsü istisnasıyla birlikte, öykünme temayülü, muhtemelen ekonomik güdülerin en güçlü ve en tetikte ve en süreğen olanıdır. Endüstriyel bir cemaatte bu öykünme temayülü kendini maddi öykünme olarak dışa vurur ve bu temayülün bugünün uygarlaşmış Batı cemaatlerindeki muadilinin, gösterişçi boşa harcama biçimleri halinde kendini gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla, gösterişçi boşa harcama ihtiyacı, cemaatin, en temel fiziki istekleri karşılandıktan sonra, endüstriyel verimliliğindeki veya mal üretimindeki herhangi bir artışı soğurmaya hazırdır. Bu neticenin ortaya çıkmadığı, modern koşullar altında, uyuşmazlık sebebi, genellikle, bireyin mal varlığındaki artış oranının, harcama alışkanlığının bu artışa ayak uyduramayacağı

kadar hızlı olmasında aranır veya bu uyuşmazlık söz konusu bireyin, artışın gösterişçi tüketimini –genellikle tasarlanan toplulaştırılmış harcamanın muazzam etkisini yükseltmek amacıylasonraki tarihe bırakmasından dolayı olabilir. Artan endüstriyel verimlilik, yaşam araçlarını daha az emekle elde etme imkânı sağladığından dolayı, cemaatin çalışkan mensuplarının enerjisi, daha tatminkâr bir tempo için hız kesmektense, daha yüksek bir gösterişçi harcamaya erişmeye yönelir. Endüstriyel verimlilik arttıkça ve daha yumuşak bir baskıyı mümkün kıldıkça, baskı hafiflemez, ancak çıktı artışı, sınırsız bir şekilde artması mümkün olan ve aynı şekilde, iktisat teorisinde, genellikle daha yüksek veya manevi isteklere atfedilen, bu istek için kullanılır olur. J. S. Mill'in "bugüne kadar yapılan bütün mekanik icatların, herhangi bir insanın gündelik çalışmasını azaltıp azaltmadığı hâlâ tartışmaya açıktır" diyebilmesi de, yaşam standardında işte bu unsurun var olması sayesindedir.

Kişinin ait olduğu cemaatte veya sınıfta kabul gören harcama standardı, kişinin yaşam standardının ne olacağını da büyük ölçüde belirler. Cemaatin ve sınıfın harcama standardı bunu, kişinin onu alışkanlık olarak tasarlaması ve ait olduğu yaşam tertibini asimile etmesi yoluyla, kişinin yaygın kanısında kendisini doğru ve iyi olarak överek doğrudan yapar; ancak, bir görgü kuralı icabı olarak, ki aksi takdirde itibarsızlaştırılır ve toplum dışına itilir, kabul gören harcama ölçeğine uygunlukta genel olarak ısrar etme yoluyla da, dolaylı olarak yapar. Moda olan yaşam standardını kabul etmek ve uygulamak, kişisel konfor ve yaşamda başarı için çoğunlukla zaruri olması noktasında, hem kabul edilebilirdir hem de çıkarlara uygun düşer. Herhangi bir sınıfın yaşam standardı, gösterişçi boşa harcama unsuruyla ilgili olduğu kadarıyla, genellikle sınıfın olanak tanıyacağı kazanç kapasitesi kadar yüksek olur –sürekli olarak daha da yükselme eğilimiyle birlikte. Dolayısıyla bu yaşam standardının, insanların ciddi faaliyetleri üzerindeki etkisi, onları tek amaçları bu olacak şekilde, mümkün olan en fazla mal varlığını edinmeye ve maddi kazanç

getirmeyen işlere soğuk bakmaya yöneltmektir. Aynı zamanda tüketim üzerindeki etkisi ise, tüketimi, olumlu kanaatleri istenen gözlemcilerin en çok onayladığı kalemlere yoğunlaştırmaktır; icrası zamanın veya varlığın onursal bir şekilde harcanmasını içermeyen yatkınlıklar ve kabiliyetler ise, geçersizleştikleri için artık kullanılmamaya başlar.

Görünür tüketim lehine olan bu ayrım dolayısıyla, birçok sınıfın ev içi yaşamı, bu sınıfların yaşamlarının gözlemcilerin gözleri önünde sürdürülen, açıkça görülen kısmının parlaklığıyla kıyaslandığında, görece pespaye hale gelir. Aynı ayrımın ikincil sonucu ise, kişilerin alışkanlık gereği özel yaşamlarını gözlerden uzak tutmalarıdır. Bu kişilerin tüketimlerinin gizlilik içerisinde sürdürülmesi ayıplanmayan kısmını ilgilendirdiği kadarıyla kişiler, endüstriyel olarak en gelişmiş cemaatlerin birçoğunda, komşularıyla bütün ilişkiyi kopartabilirler ve bunun sonucunda, kişinin ev içi yaşamı özel olur ve bu nedenle daha dolaylı bir çıkarımla, özel yaşam alışkanlığı ve bu alışkanlığı korumak, her bir cemaatte daha iyi pozisyonda olan sınıfın görgü kurallarının çok büyük bir hususiyeti olur. Saygın harcama gereksinimlerini muazzam bir baskı ile hisseden sınıflardaki düşük doğum oranlarının izi de, benzer şekilde, gösterişçi boşa harcamaya dayanan yaşam standardı mecburiyetlerine kadar sürülebilir. Bir çocuğun saygın bir şekilde bakımı için gerekli olan gösterişçi tüketim ve bunun sonucunda artan masraflar, oldukça önemli olur ve oldukça güçlü bir caydırıcı rol oynar. Bu Malthusyan öngörünün doğru olup olmadığının kontrol edilmesinin muhtemelen en etkin yoludur.

Yaşam standardı faktörünün, hem tüketimin fiziki konfor ve idameye varan anlaşılması güç unsurlarının azaltılması, hem de çocukların az oluşu ya da hiç olmayışı üzerindeki etkisi, belki de en net olarak, bilimsel uğraşlara düşkün olan sınıflar arasında görülür. Sınıfların yaşamlarını karakterize eden beceriler ve tanrı vergisi yetenekler üstün ve kıt varsayıldığından dolayı, bu sınıflar genel kabul ile kendi maddi mertebelerinin icap ettirdiğin-

den daha yüksek bir toplumsal mertebeye dahil edilirler. Buna bağlı olarak, nezih harcama ölçeği artma eğilimindedir ve sonuç olarak da yaşamın diğer amaçları doğrultusunda harcanabilecek kısıtlı bir pay bırakırlar. Koşulların zoruyla, sınıfların bu hususlarda neyin doğru ve iyi olduğuna dair alışılagelen algısı, tıpkı cemaatin eğitimli kesimin maddi edebi hususundaki beklentileri gibi, aşırı derecede yüksektir –bilimsel-olmayan sınıflara kıyasla, ki bu sınıflar, kağıt üstünde, bu sınıfın toplumsal emsalleridir, bu sınıfın geçerli bolluk düzeyi ve kazanç kapasitesiyle ölçülür. Bu uğraşların, rahiplik tekeli altında olmadığı herhangi bir modern cemaatte, bilimsel uğraşlar peşinde koşan kişiler kaçınılmaz bir şekilde maddi olarak onun üstünde olan sınıflarla ilişkiye girerler. Bu üstün sınıflar arasında geçerli olan yüksek maddi edep standardı, bilimsel sınıflara biraz da yumuşatılarak nakledilir ve sonuç olarak cemaatin, varlığının büyük kısmını bunlardan ziyade gösterişçi boşa harcamada tüketen bir sınıfı kalmaz.

BÖLÜM VI

Beğeninin Maddi Kuralları

Tüketimin düzenleyici kaidesi, büyük ölçüde gösterişçi boşa harcama normu olsa da, buradan, daha önce pek çok kez tekrarlandığı gibi, tüketicinin hareketine temel teşkil eden güdünün yalın, basit şekliyle bu ilke olduğu anlaşılmamalıdır. Tüketici güdüsü genellikle, normatif teamüle riayet edip, uygunsuz bildirim ve yorumdan imtina etme; vaktini ve çabasını uygun meşgalelere yönlendirme ve bunun yanı sıra, tüketilen malların çeşidi, miktarı ve kalitesi açısından da muteber edep kurallarına göre yaşama arzusudur. Bu normatif teamül algısı genel olarak tüketicinin güdülerinde mevcuttur ve bilhassa da gözlemcilerin nazarında sürdürülen tüketime doğrudan etki eder. Ancak normatif pahalılık, dışarıdakilerce çok da bilinmeyecek olan şeylerin tüketiminde de göze çarpar -örneğin, iç çamaşırları, bazı besin maddeleri, mutfak aletleri ve pahalılık bulgusu için değil de hizmet için tasarlanmış diğer ev aletleri. Daha yakından incelendiğinde, tüm bu kullanışlı eşyaların, söz konusu malların maliyetine eklenen ve ticari değerini artıran, ancak bu eşyaların maddi amaçlar –ki görünüşte sadece bu amaçlara hizmet etmek için tasarlanırlar- açısından işe yararlığını artırmayan belli özelliklere sahip olduğu ortaya çıkacaktır.

Gösterişçi boşa harcama ilkesinin selektif gözetimi altında muteber tüketim kurallarına ilişkin bir kaide ortaya çıkar ki bu kaidenin etkisi, tüketiciyi, malların tüketimi ve vaktinin ve çabasının kullanımı açısından bir pahalılık ve müsriflik standardına taşımaktır. Zorlayıcı teamülün bu şekilde gelişmesinin ekonomik yaşam üzerinde fiili bir etkisi vardır, aynı zamanda başka yönlerden, davranış üzerinde de doğrudan ve dolaylı bir etkiye de sahiptir. Yaşamın belli bir şekilde dışavurumu açısından düşünce alışkanlıkları, yaşamın diğer yönlerinde de kullanılan, neyin iyi ve doğru olduğuna ilişkin alışılmış bakış açısını kaçınılmaz olarak etkiler. Bireyin bilinçli yaşamının özünü teşkil eden düşünce alışkanlıklarının organik karmaşası içerisinde ekonomik çıkar, diğer tüm çıkarlardan yalıtılmış ve ayrı değildir. Örneğin, ekonomik çıkar ile itibar kuralları arasındaki bağlantıya daha önce değinilmişti.

Gösterişçi boşa harcama ilkesi, hayat ve metalar konusunda neyin dürüst ve itibarlı olduğuna dair düşünce alışkanlıklarının oluşmasına yön verir. Böylece bu ilke, maddi onur kaidesiyle esasen ilgili olmayan, ancak, doğrudan veya tesadüfen, belli bir ekonomik öneme sahip diğer davranış normlarına karşı gelecektir. Dolayısıyla onursal boşa harcama kuralı görev algısını, güzellik algısını, fayda algısını, ayine veya ritüele uygunluk algısını ve hakikatin bilimsel algısını, fiilen veya dolaylı olarak, etkileyebilir.

Burada, onursal harcama kuralının ahlâki davranış kurallarına alışılmış şekilde karşı geldiği belli noktaların veya belli yolların irdelenmesine fazla gerek yoktur. Mesele, vazifesi muteber ahlâk kurallarından herhangi bir sapmayı gözlemlemek ve ihtar etmek olan kişilerce büyük ilgi gösterilen ve örneklendirilen şeydir. Cemaat yaşamının dominant ekonomik ve hukuki özelliğinin özel mülkiyet kurumu olduğu modern cemaatlerde, ahlâk kurallarının dikkat çekici özelliklerinden biri de mülkiyetin kutsallığıdır. Özel mülkiyeti ihlal etmeme alışkanlığının, itibar kazanmak için varlık peşinde koşma alışkanlığınca –ki itibara da, bu zenginliğin gösterişçi tüketimi yoluyla erişilmesi gerekir- tersine dön-

dürüldüğü önermesini kabul etmek için ısrar edilmesine veya örneklendirilmesine gerek yoktur. Mülkiyete yönelik, özellikle de büyük çaptaki, saldırılar da bu başlık altında ele alınır. Eyleyenin mülkü büyük ölçüde ele geçirmesiyle sonuçlanan saldırılarda, sadece naif ahlâk kuralları gerekçesiyle suçlamalar getirilen eyleyenin genellikle çok büyük bir cezaya çarptırılmaması veya büyük bir kötülemeye maruz kalmaması da oldukça kötü bir üne sahiptir. Kurallara uymayıp suç işleyerek büyük bir zenginlik kazanan hırsız veya dolandırıcı da, ağır hukuki cezalardan kurtulma konusunda küçük bir hırsıza nazaran daha şanslıdır ve artan zenginliğiyle ve kuraldışı bir şekilde kazandığı mal mülkü yakışık alır bir usulde harcamasıyla da itibarı artar. Ganimetinin soylu bir şekilde harcanması, özellikle yüksek görgü kurallarına sahip kişilere oldukça çekici gelir ve ihmalkârlıkları görgü kurallarınca gözler önüne serilen kişilerin ahlâksızlık algısını azaltmaya kadar varır. Ayrıca, karısına ve çocuklarına "nezih" bir yaşam tarzı sağlamak gibi değerli bir güdüye sahip bir erkek söz konusu olduğunda, mülkiyete yönelik saldırıyı görmezlikten gelme eğiliminin hepimizde bulunduğu da belirtilebilir –ki bu nokta çok daha önemlidir. Şayet karısının "lüks içinde yetiştiği" de eklenirse, bu durum ilave bir hafifletici sebep olarak kabul edilir. Diğer bir ifadeyle, eyleyenin karısına, zamanın ve servetin eyleyen adına temsili tüketimini –ki bu temsili tüketim, maddi edep standardınca talep edilen miktardadır- yapabilme imkânı sağlamak gibi onursal bir amaçla işlenen suçu görmezden gelmeye meyilliyizdir. Böyle bir durumda, alışılmış derecede bir gösterişçi tüketimi onaylama alışkanlığı, mülkiyet ihlallerini küçümseme alışkanlığına, hatta bazen de övgü veya kınama mükâfatını belirsiz bırakacak kadar, karşı gelir. Bu durum, bilhassa, ihmalkârlık kayda değer biçimde yağmacı veya korsancı bir unsura sahip olduğunda geçerlidir.

Bu konunun burada daha fazla irdelenmesine pek gerek yoktur; ancak ihlal edilemez mülkiyet kavramını oluşturan ahlâk kurallarının büyük bir kısmının, varlığın geleneksel olarak öv-

güye değer olmasının psikolojik bir çöküntüsü olduğu yorumu da uygunsuz kaçabilir. Ve şu da eklenmelidir ki, kutsal sayılan bu varlığa öncelikli olarak, sahip olunan bu varlığın gösterişçi tüketimi aracılığıyla kazanılması gereken itibar hatırına değer verilir. Maddi edebin bilimsel tin veya bilgi araştırması üzerindeki etkisi başka bir bölümde detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Ayrıca bu bağlamda, ayine veya ritüele ait erdem ve yeterlik algısına da burada değinmeye gerek yoktur. Bu konu daha sonraki bir bölümde sırası geldiğinde ele alınacaktır. Bununla birlikte, bu onursal harcama teamülü, kutsal meselelerde neyin doğru ve övgüye değer olduğuna istinaden popüler beğenileri şekillendirmede oldukça söz sahibidir ve bu nedenle, gösterişçi tüketim ilkesinin, bazı yaygın dinsel edimler ve düşünceler üzerindeki etkisine dikkat çekilebilir.

Açıktır ki, gösterişçi tüketim kuralı örneğin, kutsal yapıların, merasim elbiselerinin ve aynı sınıftan diğer malların tüketimi gibi dini tüketim denilebilecek şeylerin büyük bir kısmından sorumlu tutulabilir. İlahlarının, elle inşa edilmemiş tapınakları yeğlediği söylenen modern kültlerde bile, kutsal binalar ve kültün diğer mülkleri, hatırı sayılır bir derecede müsrif harcama maksadıyla inşa edilir ve süslenir. İbadethanenin pahalı ihtişamının ibadet edenin zihin yapısı üzerinde oldukça moral verici ve gevşetici bir etkiye sahip olduğuna inanmamız için çok fazla gözlem veya iç gözleme –ki her ikisi de amaca hizmet eder- ihtiyaç yoktur. Kutsal yere ilişkin herhangi bir parasızlık veya sefalet bulgusunun tüm seyredenleri etkilediği sefil alçaklık algısını düşündüğümüzde, bu da aynı olguyu güçlendirir. Herhangi bir dinsel edimin aksesuarları da, maddi açıdan eleştirilemez olmalıdır. Estetik kullanışlılık açısından veya başka bir kullanışlılık açısından bu aksesuarlarla ilgili nasıl bir tolerans gösterilirse gösterilsin, bu zaruri bir ihtiyaçtır.

Ayrıca tüm cemaatlerde, özellikle de meskenler için maddi edep standardının yüksek olmadığı muhitlerde, yerel mabedin, mimari ve dekorasyon açısından, dinsel örgüt mensubu kişi-

lerin ikamet ettikleri evlerden daha şatafatlı ve daha gösterişçi bir biçimde müsrif olduğuna da dikkat edilmelidir. İster Hıristiyan isterse Pagan olsun, neredeyse tüm mezhepler ve kültler için bu durum geçerlidir, ancak daha eski ve daha olgun kültler için bu durum özellikle geçerlidir. Aynı zamanda, mabet genellikle mensuplarının fiziksel konforuna çok az da olsa katkıda bulunur. Aslında kutsal yapı, mensuplarının fiziksel refahına, mütevazi evleriyle kıyaslandığında, ufak bir katkıda bulunmakla kalmaz, ayrıca herkes bilir ki, gerçeğe, güzele ve iyiye ilişkin doğru ve aydınlanmış bir algı, mabede yapılan bütün harcamalarda, ibadet edenin konforuna hizmet etmeyen hiçbir şeyin gösterişçi bir biçimde bulunmamasını gerektirir. Eğer mabedin tertibatında konfora ilişkin herhangi unsura yer verilirse, bu en azından titizlikle sergilenmeli ve göstermelik bir sadelik altında gizlenmelidir. Hiçbir masraftan kaçınılmayan en saygın çağdaş ibadethanelerde sadelik ilkesi, nefsi terbiye etme aracı olarak, özellikle de görünüşte, mekânın tertibatında bulunur. Dini tüketim konusundaki bu sade müsrif rahatsızlığı esas olarak doğru ve iyi bir şey olarak cazip bulmayan ince beğeniye sahip çok fazla insan yoktur. Dini tüketim, temsili tüketim mahiyetindedir. Bu dini sadelik kuralı, gösterişçi biçimdeki müsrif tüketimin maddi saygınlığına dayanır ve temsili tüketim temsili tüketicinin konforuna gösterişçi bir biçimde katkıda bulunmamalıdır ilkesi de bu kuralı destekler.

İbadethane ve onun tertibatındaki tüm kültlerde bu sadelikten bir parça bulunur, ki bu kültlerde, mabedin ait olduğu bir azizin veya ilahın bulunduğu ve bu aziz veya ilahın, kendisine atfedilen lüks beğenileri sürmek için mülkün nimetlerinden kişisel olarak yararlandığı düşünülmez. İlaha atfedilen yaşam alışkanlıklarının dünyevi ataerkil bir hükümdarın –ki hükümdarın, bu tüketim mallarından bizzat yararlandığı düşünülür- yaşam alışkanlıklarına daha çok benzediği kültlerde ise kutsal teçhizatın karakteri bu bakımdan oldukça farklıdır. Bu durumda, mabette ve bu mabedin tertibatında, dünyevi bir efendi veya sahibin gös-

terişçi tüketimine ayrılmış mallara düşkünlük modası daha fazladır. Diğer taraftan, kutsal aygıtların sadece ilahın hizmetinde kullanıldığı, yani tüketimin bu ilahın hizmetkârları tarafından vekaleten yapıldığı yerlerde ise, bu kutsal mülkler, yalnızca temsili tüketime ayrılmış olan mallara uygun bir karaktere bürünür.

Kutsal aygıtların sadece ilahın hizmetinde kullanıldığı durumda, mabet ve kutsal aygıtlar öyle bir tasarlanırlar ki, temsili tüketicinin konforunu ya da yaşam bütünlüğünü artırmazlar veya en azından, tüketicinin konforu için tüketildikleri izlenimi uyandırmazlar. Temsili tüketimin amacı, tüketicinin yaşam bütünlüğünü değil de, efendinin maddi itibarını artırmaktır ki zaten tüketim de bu efendinin menfaati için gerçekleştirilir. Bu nedenle, rahip elbiseleri herkesin bildiği gibi son derece pahalı, şatafatlı ve zahmetlidir ve ilahın rahiplik maiyetinin, refakatçi sıfatıyla hizmet etmesinin tasavvur edilmediği kültlerde bu elbiseler, sade, konforsuz bir tarza sahiplerdir. Zaten böyle de olması gerekir diye düşünülür.

Boşa harcama ilkesi, ritüele ait kullanışlılık kuralları alanını, yalnızca nezih pahalılığın dini standardını oluşturma konusunda istila etmez. Araçlara olduğu kadar yollara da el atar ve temsili tüketimin yanı sıra temsili aylaklıktan da yararlanır. Rahiplik tavrının en makbulü, soğuk, aylak, göstermelik ve tensel haz telkinleriyle kirlenmemiş olanıdır. Farklı kültler ve mezhepler için bu durum, tabii ki farklı derecelerde, geçerlidir; ancak tüm antropomorfik kültlerin rahiplik yaşamında, zamanın temsili tüketiminin izleri görülür.

Temsili aylaklığın aynı hâkim kuralı, dinsel edimlerin dış detaylarında da belirgin biçimde mevcuttur ve tüm seyredenlerin gözünden kaçmaması için buna dikkat çekilmesi yeterlidir. Tüm ritüelde, kendisini bir kaideler tekrarına indirgeme eğilimi söz konusudur. Kaidenin bu gelişimi en açık olarak daha olgun kültlerde görülür ve bu kültler aynı zamanda daha sade, şatafatlı ve zorlu bir rahiplik yaşamına ve kisvesine sahiptir; ancak daha

yeni ve çömez tarikatların ibadet biçimlerinde ve yöntemlerinde de bu gelişim fark edilebilir, ki bu tarikatların beğenileri rahipler, elbiseler ve mabetler itibariyle daha az zahmetlidir. Kültün yaşı ilerledikçe ve kült süreklilik kazandıkça, hizmetin ("hizmet" terimi mevzu bahis konu açısından önemli bir önermeye sahiptir) tekrarı da, daha göstermelik bir hale gelir ve tekrarın bu göstermeliği gerçek dini beğeniye hitap eder. Bu tekrarın göstermelik olduğu gerçeği nedeniyle ve haklı olarak, hizmetin yapıldığı efendi, hizmetkârın fiilen yararlı hizmetine duyulan amiyane ihtiyaçtan açıkça daha üstün tutulur. Bunlar fuzuli hizmetkârlardır ve bu şekilde fuzuli kalmaları da efendileri açısından onursal bir anlama sahiptir. Bu noktada rahiplik vazifesi ile uşağın vazifesi arasındaki yakın benzerliğe dikkat çekmeye gerek yoktur. Hem rahiplik vazifesi hem de uşağın vazifesi açısından, hizmetin bariz göstermeliğinde bunun sadece formalite icabı bir uygulama olduğunun farkına varmak, bu meselelerde neyin uygun olduğuna ilişkin algımıza hitap eder. Rahiplik vazifesinin yerine getirilmesinde hiçbir parlak kıvraklık ve maharet sergilenmemelidir, örneğin işi bırakabilme yetkisi vermek gibi.

Ve elbette tüm bunlardan, saygınlığın bu maddiyat kuralları geleneğinde yaşayan ibadet eden kişilerin ilaha atfettiği mizaca, beğenilere, temayüllere ve yaşam alışkanlıklarına ilişkin belli bir çıkarım yapılabilir. Gösterişçi boşa harcama ilkesi, insanların istilacı düşünce alışkanlıkları aracılığıyla, ibadet eden kişinin ilah mefhumunu ve insanlığın bu ilaha bağlı olduğu ilişki mefhumunu renklendirmiştir. Maddi güzelliğin bu yayılmasının en aşikâr olduğu yerler tabii ki daha naif kültlerdir, ancak bu yayılma tüm kültlerde göze çarpar. Hangi kültür aşamasında ya da aydınlanma derecesinde olurlarsa olsunlar tüm insan toplulukları, ilahlarının kişiliği ve alışılmış muhitleri bakımından oldukça yetersiz düzeyde bir otantik oluşum sürmek isterler. Muhayyilenin yardımından da yararlanarak, ilahın mevcudiyetine ve yaşam tarzına ilişkin tasvirlerini zenginleştirerek ve tamamlayarak, alışılageldiği üzere, kıymetli ve saygıdeğer insan ideallerini oluşturan

hususiyetleri bu ilaha atfederler. İlahla bütünleşme çabalarında, yaklaşım yolları ve araçları da, o zamanın insanlarının zihinlerindeki ilah idealine olabildiğince benzetilir. İlahi varlığın, kabul görmüş belli yöntemler ve popüler tahayyülünde ilahi doğaya bilhassa uygun olan belli maddi şartlar uyarınca, içtenlikle ve en etkili şekilde, dahil edildiği düşünülür. Bu tür bütünleşme vak'alarına uygun tavır ve teçhizata ilişkin genel olarak kabul görmüş bu ideal tabii ki büyük ölçüde, popüler tüm asil birleşme vak'alarındaki insan tutumu ve muhitlerinde neyin esas olarak değerli ve güzel olduğuna dair tahayyülce biçimlendirilir. Bu nedenle, dini tutumu, saygınlığın maddi standardının varlığına ilişkin tüm kanıtları doğrudan ve açıkça maddi öykünmenin temelindeki norma atfederek analiz etmeye kalkışmak yanıltıcı olur. Aynı şekilde, maddi mevkii bakımından ilaha, genel olarak düşünüldüğü gibi, kıskanç yakıştırması yapmak ve pespaye durumlardan ve muhitlerden, maddi açıdan düşük derecede yer aldıkları için, uzak durma ve bunları kınama alışkanlığı da yanıltıcı olur.

Tüm bunlar hesaba katıldıktan sonra da, maddi saygınlık kurallarının, ilahi bütünleşmenin uygun ve yeterli usul ve şartlarının ne olduğu konusunda sahip olduğumuz mefhumlar kadar, ilahın vasıfları ile ilgili mefhumlarımızı da, doğrudan veya dolaylı olarak, madden etkilediği ortaya çıkar. İlahın bilhassa sakin ve aylak bir yaşam alışkanlığına sahip olması gerektiği düşünülür. Bu ilahın mesken tuttuğu yöre ne zaman şiirsel bir imgelemle tasvir edilse, ahlâki yönden gelişme amacıyla veya dini bir muhayyileye sarılarak, dini söz-ustası, gayet tabii bir şekilde, çok sayıda bolluk ve güç nişanesi ve hizmetçiyle çevrili bir tahtın, dinleyicilerinin hayalinde canlanmasını sağlar. Kutsal mekânların bu şekildeki çoğu takdiminin arka planı kıymetli metallerin ve daha pahalı kıymetli taş çeşitlerinin pırıltısıyla doluyken; bu hizmetkârlar topluluğunun vazifesi ise temsili aylaklıktır ve zamanlarını ve çabalarını, büyük ölçüde, ilahın övgüye değer karakteristiklerinin ve kahramanlıklarının endüstriyel

açıdan üretken olmayan tekrarıyla harcarlar. Maddi kuralların dini idealleri işgali, yalnızca dini muhayyilenin daha incelikten yoksun dışavurumlarında bu kadar aşırı bir boyuta varır. Güneyin siyahi popülasyonunun dini imgeleminde de böyle aşırı bir durum söz konusudur. Bu topluluğun söz-ustaları altından daha ucuzuna alçalamaz; o kadar ki maddi güzellik ısrarı, altın üzerinde korkunç bir etki yaratır –ki bu da, makul bir beğeni açısından dayanılmazdır. Yine de törensel yeterlik ideallerini –bu idealler, insanların kutsal aygıtlar konusunda neyin doğru olduğuna ilişkin kavrayışını yönlendirir- tamamlamak için maddi erdem ideallerinden medet ummayan muhtemelen hiçbir kült yoktur.

Benzer şekilde, ilahın rahip hizmetkârlarının endüstriyel açıdan verimli bir işle uğraşmaması gerektiği; ilahi varlığın huzurunda ve mabedin sınırları içerisinde bu tarz bir işin –elle tutulur bir insani faydaya sahip herhangi bir işin- yapılmaması gerektiği; ilahın huzuruna her kim çıkıyorsa, giyim kuşamındaki veya bedenindeki tüm dindışı endüstriyel özelliklerden arınmış olarak ve günlük giysilerinden daha pahalı elbiseler giyerek gelmesi gerektiği; ilahın onuruna veya ilahla bütünleşme amacına tahsis edilmiş olan bayramlarda hiç kimsenin insani faydası olan bir iş yapmaması gerektiği düşünülür –ve bu duyarlılık doğrultusunda hareket edilir. Daha uzak, ruhban sınıfından olmayan tabi kimseler bile haftanın bir gününde temsili aylaklık sergilemelidir.

İnsanların, dinsel edim ve ilahla ilişkilerde neyin uygun olduğuna dair eğitilmemiş algısına ait tüm bu hükümlerde, maddi saygınlık kurallarının etkin mevcudiyeti yeterince aşikârdır, bu kurallar dini yargıyı bu bakımdan ister fiili isterse dolaylı olarak etkilemiş olsunlar.

Bu saygınlık kurallarının, tüketim mallarının güzelliğine ve işe yararlığına ilişkin popüler algı üzerinde de, benzer ama daha geniş kapsamlı ve daha belirgin bir etkisi vardır. Maddi edep gereklilikleri, kullanım ve güzellik eşyalarıyla ilgili güzellik ve fayda algısını çok büyük ölçüde etkilemiştir. Bu eşyaların, bir ölçüde

de, gösterişçi bir biçimde müsrif olmalarından dolayı kullanımı tercih edilir ve müsrif oldukları ve göstermelik kullanımlarına uygun olmadıkları oranda da kullanışlı oldukları düşünülür.

Güzellikleriyle değerlendirilen eşyaların faydası, bu eşyaların pahalılığı ile yakından bağlantılıdır. Basit bir örnek bu bağlantıyı gözler önüne serecektir. El yapımı ve on ile yirmi dolar arasında ticari değere sahip bir gümüş kaşık, normalde, makine yapımı bir gümüş kaşıktan daha kullanışlı –kelimenin ilk anlamıyla- değildir. Hatta alüminyum gibi "adi" bir metalden yapılmış makine yapımı bir kaşıktan bile daha kullanışlı olmayabilir, ki alüminyumdan yapılan bu kaşık, on sentle yirmi sent arasında bir değere sahiptir. Göstermelik amaç açısından bakıldığında, alüminyumdan yapılan kaşık el yapımı gümüş kaşığa göre aslında daha başarılıdır. Meseleyi bu açıdan ele aldığımızda, daha pahalı kaşığın, temel faydası değilse de, temel faydalarından birinin göz ardı edildiği şeklinde bir itiraz muhakkak gelecektir; adi metalden yapılmış makine yapımı kaşık yalnızca kaba bir yararlığa sahipken; el yapımı kaşık beğenimizi ve güzellik algımızı tatmin eder. Gerçekler şüphesiz bu itirazın belirttiği gibidir, ancak bu itirazın sonuçta kati olmaktan ziyade makul olduğu reddedildiğinde şu hususlar açığa çıkacaktır: (1) bu iki kaşık farklı malzemelerden yapılmış olsalar da, her ikisi de kullanım amaçları açısından güzelliğe ve kullanışlılığa sahiptirler, el yapımı kaşığın malzemesi adi metalden yüz kez daha değerlidir, ki bu kaşık ne dokusunun ve renginin kendine has güzelliği itibariyle ne de mekanik kullanışlılık açısından alüminyum kaşığa göre büyük bir üstünlüğe sahip değildir; (2) şayet yakın bir inceleme, el yapımı zannedilen bir kaşığın aslında el yapımı malların çok usta bir örneği olduğunu, ancak hatları ve dış görünüşü bakımından herkeste aynı izlenimi uyandıracak ve sadece uzman bir kişinin gözünden kaçmayacak kadar iyi yapılmış bir taklidi olduğunu ortaya çıkarırsa, tüketicinin bu eşyayı bir güzellik nesnesi olarak düşünerek duyduğu memnuniyet de dahil bu eşyanın faydası derhal en az yüzde seksen, doksan azalacaktır; (3) eğer iki kaşık,

oldukça yakından bakıldığında, sadece taklit kaşığın daha hafif olmasından anlaşılabilecek kadar görünüşte birbirinin aynı ise, ucuz olan kaşık yeni bir ürün olmadıkça ve en düşük maliyetle üretilebildikçe, bu şekil ve renk aynılığı makine yapımı kaşığın değerine hem pek bir şey katmayacaktır, hem de kullanan kişinin bu eşyayı izlerkenki "güzellik algısı" tatminini kayda değer biçimde artırmayacaktır.

Kaşıkların durumu tipik olarak böyledir. Genel olarak, maliyetli ve sözüm ona güzel ürünleri kullanmaktan ve izlemekten duyulan üst düzey tatmin, büyük ölçüde, güzellik adı altında maskelenen pahalılığa dair algımızın tatmin edilmesidir. Üstün eşyaya daha fazla değer biçilmesi, bu eşyanın güzelliğine basitçe değer biçilmesinden daha çok, onun üstün onursal karakterine bir değer biçmedir. Beğeni kurallarımızda gösterişçi müsriflik şartı, genellikle bilinçli olarak yer almaz, ancak kısıtlayıcı bir norm olarak bulunur ve güzellik algımızı selektif bir biçimde şekillendirir ve muhafaza eder, ayrıca mantıken neyin güzel bulup neyi bulmayacağımızı da belirler.

İşte güzel ile onursal olanın birleşip iç içe geçtiği bu noktada, kullanışlılık ile müsriflik arasında bir ayrım yapmak her halükârda oldukça zordur. Gösterişçi boşa harcamayla ilgili onursal amaca hizmet eden bir eşyanın aynı zamanda güzel bir nesne olduğu sıklıkla görülür ve onursal amaç açısından faydasını borçlu olduğu emeğin aynı şekilde kullanılması, eşyaya güzel şeklini ve rengini verebilir ve genellikle verir de. Örneğin kıymetli taşlar ve metaller ve ziynet ve dekorasyon için kullanılan diğer malzemeler gibi pek çok nesnenin, gösterişçi boşa harcama öğeleri olarak faydalarını, güzellik neşneleri olarak evvelki bir faydaya borçlu oldukları gerçeği hesaba katıldığında, sorun daha da karmaşık bir hale gelir. Örneğin altın, duygulara hitap eden bir güzelliğe sahiptir ve son derece kıymetli sanat eserlerinin hepsi değilse de pek çoğu, genellikle malzemenin kalitesinden dolayı olsa da, esas olarak güzeldir; giysilerde kullanılan bazı maddeler, bazı peyzajlar ve daha düşük derecedeki diğer pek

çok şey için de benzer bir durum geçerlidir. Bu nesneler, sahip oldukları kendilerine has güzellik dışında, oldukları şekilde pek arzu edilmemişlerdir veya sahipleri veya kullanıcıları bunları gurur nesneleri olarak ellerinde tutmuşlardır. Ancak bu şeylerin sahiplerine faydası genellikle, sahip oldukları kendilerine has güzellikten ziyade, bunlara sahip olmanın ve bunları tüketmenin bir ünvan tevcih etmesi ya da bunlara sahip olmanın ve bunları tüketmenin yermeyi savuşturmasından kaynaklanır.

Diğer yönlerden kullanışlılıklarının haricinde de bu nesneler güzeldir ve bu itibarla faydalıdırlar; bu nesneler tahsis edilebildikleri veya inhisar altına alınabildikleri takdirde değerlidirler; bu nedenle bunlara, değerli mülkler olarak gıpta ile bakılır ve bu nesneleri dikkatle izlemek güzellik algısını tatmin ederken, özel kullanımları ise sahibinin maddi üstünlük algısını tatmin eder. Ancak bu nesnelerin güzelliği, basit anlamda, bunları elde tutmak veya sahip oldukları ticari değer için bir gerekçe değil bir vesiledir. "Mücevherler duygulara hitap eden fevkalade güzelliğe sahip oldukları gibi, bunların nadir olmaları ve fiyatları da temayüzlerini izah eder, ki bunlar ucuz olsalardı bu temayüze asla sahip olmazlardı." Aslında bu başlık altındaki çoğu durumda, bu güzel şeylerin özel sahipliği ve kullanımı nispeten az teşvik edilir, öyle ki sadece gösterişçi boşa harcama öğeleri olarak onursal karakterlerinden dolayı teşvik edilir. Bu genel sınıfa ait çoğu nesne -kişisel ziynet eşyaları hariç tutulabilir- bunları gören kişilerce sahip olunsa da olunmasa da, onursal amaç haricindeki diğer tüm amaçlara da gayet iyi bir şekilde hizmet eder ve kişisel takılar konusunda bile bu takıların asıl amacının, bunları takan (veya bunlara sahip olan) kişiyi, bu takılardan vazgeçmek zorunda kalanlara kıyasla şereflendirmek olduğu da ilave edilmelidir. Güzellik nesnelerine sahip olmak, bu nesnelerin estetik kullanışlılığını ne geniş ölçüde ne de herkesçe kabul edilen tarzda artırır.

Şimdiye kadarki irdeleme şöyle bir genelleme yapmamıza olanak sağlar: Herhangi bir değerli nesnenin, güzellik algımıza hitap etmesi için güzellik ve pahalılık koşullarına uyması gerekir.

Ancak bu da yetmez. Bunun yanı sıra, bu pahalılık kuralı beğenilerimizi öyle etkiler ki, pahalılık belirtileri ile nesnenin güzel özelliklerini harmanlar ve bir güzelliğe değer biçilmesi başlığı altında ortaya çıkan etkiyi de içerir. Pahalılık belirtileri, pahalı eşyaların güzellik özellikleri olarak kabul edilmeye başlar. Bunlar, onursal pahalılık belirtileri olarak memnuniyet vericidirler ve bu çerçevede verdikleri haz, nesnenin güzel şeklinin ve renginin verdiği hazza karışır; böylece genellikle, örneğin bir giyim eşyasının "kusursuz derecede hoş" olduğunu söyleriz, eşyanın estetik değeri incelendiğinde, bu inceleme, eşyanın maddi açıdan onursal olduğu beyanının gerekçesi olur.

Pahalılık ve güzellik unsurlarının bu şekilde harmanlanıp karışmasına belki de en iyi örnek giyim eşyaları ve ev mobilyasıdır. Giyim konusundaki saygınlık kuralı, hangi kalıpların, renklerin, malzemelerin ve genel etkilerin zamana uygun görüldüğünü belirler ve bu kurala aykırı olan şeyler, estetik hakikate aykırı olduğu varsayıldığı için, bize kötü ve çirkin gelir. Moda olan kıyafetleri beğenip uygun görmemizin tamamen yapmacık olduğu katiyen düşünülmemelidir. Böyle moda olan şeyleri kolayca ve çoğunlukla da son derece samimi bir biçimde hoş ve sevimli buluruz. Örneğin, parlak cilalı malların ve belirsiz renklerin moda olduğu zamanlarda, tüylü giysi-malzemeleri ve belirgin renk efektleri bizi rahatsız eder. Bugün için konuşacak olursak, bu yılki süslü şapka modeli duyarlılıklarımıza, geçen yılın aynı şekilde süslü şapka modeline kıyasla çok daha fazla hitap eder; gerçi olayı 25 yıllık bir zaman dilimi açısından ele aldığımızda, kendine has güzelliği açısından bu şapkalardan birini tercih etmek oldukça zordur. Dolayısıyla şu noktaya bir kez daha dikkat çekilebilir ki; bir centilmenin şapkasının veya rugan deri ayakkabısının parlak olmasının kendine has güzelliği, eski püskü bir gömleğin sahip olduğu benzer parlaklığın kendine has güzelliğinden daha fazla değildir ancak yine de (Batı'ya özgü medeni cemaatlerdeki) soylu insanların, şapkanın ve ayakkabının parlaklığına bir kusursuz güzellik fenomeni olduğu için içgüdüsel olarak ve doğal bir şekilde bağlanırken, eski püskü gömleğin parlaklığından ise,

hitap ettiği her algıya bir hakaret olduğu için sakındığına kuşku yoktur. Bir kişinin, estetik temellere dayanmayan bir zorunlu gerekçe dışında bir gerekçeyle, medeni toplumun silindir şapkası gibi bir icadı giymeye ikna edilip edilemeyeceği de son derece belirsizdir.

Mallardaki pahalılık belirtilerini kadirşinas bir şekilde algılama alışkanlığının gelişmesiyle ve güzelliğin alışıldığı üzere saygınlıkla özdeşleştirilmesiyle birlikte, olay şu noktaya varır: pahalı olmayan bir güzellik eşyası, güzel olarak kabul edilmez. Böylelikle, örneğin, bazı güzel çiçekler geleneksel olarak çirkin otlar olarak kabul edilmeye başlar; nispeten daha kolay yetiştirilen diğer çiçekler ise, bu tür bir pahalı ve lüks şeylere gücü yetmeyen alt orta sınıf tarafından icabet görür ve beğenilir; ancak bu tür çiçekler, pahalı çiçekler almaya daha muktedir kişilerce ve çiçek ürünlerinde daha üst düzey bir maddi güzellik şedülüne göre eğitilmiş kişilerce bayağı oldukları gerekçesiyle rağbet görmez; bunlardan daha fazla kendine has güzelliği olmayan diğer çiçekler de, yüksek maliyetle yetiştirilirler ve kibar bir çevrenin eleştirel kılavuzluğunda beğenileri olgunlaşan çiçek-severlerin hayranlığını kazanırlar.

Toplumsal sınıflar arasında beğeni konularında görülen farklılık, örneğin mobilya, ev, park ve bahçelerde olduğu gibi, diğer pek çok türdeki tüketim mallarında da göze çarpar. Bu farklı mal sınıflarında neyin güzel olduğu konusundaki bu görüş farklılığı, güzel eserlere dair basit algıya ilişkin bir norm farklılığı değildir. Bu farklılık, Tanrı vergisi yeteneklerin estetik yönden yapısal farklılığı da değildir, daha ziyade saygınlık kuralındaki bir farklılıktır, ki bu kural, tenkitçinin mensubu olduğu sınıf açısından onursal tüketim kapsamına hangi nesnelerin girdiğini belirler. Beğeni ve sanat nesneleri başlığı altında, tüketicinin itibarını da bozmadan, tüketilebilecek şeylere ilişkin görgü kurallarındaki bir farklılıktır. Bu görgü kuralları, başka gerekçelerle izah edilmesi gereken belli farklılıklar olmasına rağmen, sınıfın maddi yaşam düzeyi tarafından, iyi kötü katı bir biçimde, belirlenir.

Günlük yaşam, hem kullanım eşyalarındaki maddi güzellik kuralının sınıftan sınıfa nasıl farklılaştığına dair hem de konvansiyonel güzellik algısına ait hükümlerin, maddi itibar koşullarıyla eğitilmemiş bir algıdan nasıl saptığına dair pek çok enteresan örnek sunar. Batılı insanların beğenilerine oldukça doğal bir biçimde hitap eden çayır veya kısacık-budanmış bahçe ya da park, tam da böyle bir örnektir. Çayır bilhassa, doliko[20]-sarışınların büyük çoğunlukta olduğu cemaatlerdeki varlıklı sınıfların beğenisine hitap eder. Çayır, kuşkusuz ki, basitçe bir idrak nesnesi olarak, duygulara hitap eden bir güzellik unsuruna sahiptir ve hal böyle olunca da, hemen hemen tüm ırkların ve sınıfların doğrudan göz beğenisine hitap eder; ancak diğer insanlara nazaran doliko-sarışınlara muhtemelen daha güzel gelir. Çimenlik alanın, popülasyonun bu etnik kesiminde diğer kesimlerinden daha çok takdir görmesine, doliko-sarışın insan mizacının diğer bazı hususiyetleri de eşlik eder, ki bu hususiyetler, bu ırksal kesimin, daha önceleri, nemli iklime sahip bir bölgede uzun süre yaşamış olan bir kırsal topluluk olduğunu gösterir. Kısacık-budanmış çayır, iyi muhafaza edilmiş bir mera veya otlağı dikkatle izlemekten kolaylıkla haz duyma konusunda kalıtsal bir yatkınlığa sahip insanlara güzel gelir.

Estetik amaç açısından bakıldığında çayır bir inek merasıdır ve günümüzdeki bazı durumlarda –yani, ilgili koşulların, her türlü tutumluluk yakıştırmasını hükümsüz kılacak şekilde pahalı olduğu durumlarda-, doliko-sarışınların kırsal bölgedeki huzurlu yaşamı, ineğin çayıra veya özel bölgeye girmesiyle ıslah edilir. Böyle durumlarda, genellikle pahalı cins bir inek kullanılır. İneğin neredeyse ayrılmaz bir parçası olan tutumluluk fikri, bu hayvanın dekoratif kullanımı açısından daimi bir engeldir. O kadar ki, lüks muhitin bu fikri reddettiği yerleri saymazsak, ineğin bir beğeni nesnesi olarak kullanımından her durumda sakınılmalıdır. Mera fikrinin içini doldurmak amacıyla bazı otlak hayvanlarının yeğlendiği yerlerde, geyik, antilop veya bu tarz

20 T.S.N: uzun ve düz kafalı.

bazı egzotik hayvanlar genellikle ineğin yerini alır, ki bu hayvanlar ineğin yerini tam olarak tutmazlar. İneğin yerini alan bu hayvanlar, Batılı insanların kırsal bakış açısından inek kadar güzel görünmeseler de, aşırı pahalılıkları veya faydasızlıkları ve dolayısıyla itibarları nedeniyle, bu tür durumlarda tercih edilirler. Bu hayvanlar ne öneri olarak ne de fiili olarak kârlı değillerdir.

Tabii ki kamusal parklar da çayırla aynı kategoride yer alır ve bu parklar, en iyi ihtimalle, meranın bir kopyası niteliğindedirler. Bu tür bir park korunmasının en iyi yolu hayvan otlatmadır ve çimende gezinen sığırlar, parkın güzelliğine güzellik katar ki bir kez olsun bakımlı bir mera görmüş biri de bu tespite pek itiraz etmez. Ancak popüler beğenideki maddi unsurun bir dışavurumu olarak şu husus da not edilmelidir ki, kamusal alanlar genellikle bu yöntemle korunmaz. Eğitimli bir koruyucunun denetimi altında çalışan yetenekli bir işçinin yaptığı en iyi şey, merayı iyi kötü taklit etmektir, ancak, kaçınılmaz olarak, otlatmanın sanatsal etkisine ulaşılamaz. Fakat ortalama genel düşünceye göre, bir sığır sürüsü öyle bir tutumluluk ve kullanışlılık fikri uyandırır ki, bu hayvanların kamusal eğlence alanında bulunmasına tahammül edilemez. Yeşil alanları bu şekilde koruma yöntemi nispeten pahalı değildir ve dolayısıyla yakışıksızdır.

Aynı genel etkiye sahip olması, kamusal alanların bir diğer hususiyetidir. Kamusal alanlarda, yapmacık bir basitlik ve kaba kullanışlılığın yanı sıra gayretli bir pahalılık teşhiri söz konusudur. Özel alanlar da, orta-sınıfın yaşam alışkanlıkları altında veya şimdiki neslin çocukluk döneminden önceki üst-sınıf gelenekleri altında beğenileri şekillenen kişilerin yönetiminde veya sahipliğinde oldukları her yerde, aynı fizyonomiye sahiptirler. Modern üst-sınıfın eğitimli beğenilerine uyan alanlar ise, bu özelliklere çok belirgin derecede sahip değillerdir. Soylu sınıfın geçmiş nesli ile yeni neslinin beğenileri arasındaki bu fark, ekonomik durumun değişmesinden kaynaklanmaktadır. Eğlence alanlarının kabul edilmiş ideallerinin yanı sıra, diğer hususlarda da benzer bir fark göze çarpar. Diğer pek çok ülkede olduğu gibi

Amerika'da da, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına dek popülasyonun yalnızca çok küçük bir kısmı, tutumlu olmalarına gerek kalmayacak kadar varlığa sahipti. Haberleşme araçlarının yetersiz olmasından dolayı, bu küçük kesim dağınık kalmış ve birbirleriyle iletişim kuramamıştır. Dolayısıyla, pahalılığı hiçe sayan bir beğeninin gelişmesi için gerekli şartlar mevcut değildi. Soylu beğeninin amiyane tutumluluk karşısındaki başkaldırısının ise önü açılmıştı. Pahalı olmayan ve tutumlu muhitlerin onay görmesi hususunda basit güzellik algısının, belirli aralıklarla, hissedildiği yerlerde, bir "toplumsal onay" eksikliği söz konusudur ki bu toplumsal onay, aynı düşüncedeki bir insan topluluğundan başka bir şey değildir. Bu nedenle, alanların yönetilmesi hususunda olası ucuzluk kanıtlarını görmezlikten gelen, geçerli üstsınıf görüşü yoktu, dolayısıyla, eğlence alanlarının fizyonomisi açısından aylak-sınıf idealleri ile alt orta-sınıf idealleri arasında kayda değer bir fikir ayrılığı da yoktu. Her iki sınıf da, ideallerini, maddi itibarsızlık korkusuyla benzer şekilde oluşturdu.

İdealler arasındaki farklılık bugünlerde belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bir nesildir veya daha da uzun bir zamandır çalışmaktan ve maddi gailelerden muaf tutulan aylak sınıf, artık beğeni meselelerinde bir görüş oluşturacak ve bu görüşü destekleyecek kadar genişlemiştir. Aylak sınıf mensuplarının artan hareketliliği de, sınıf içerisinde bir "toplumsal onay"a erişilmesini kolaylaştırmıştır. Bu seçkin sınıf içerisinde tutumluluktan muaf olmak o denli sıradan bir meseledir ki, maddi edebin temeli olarak faydasını büyük ölçüde yitirmiştir. Bu nedenle, modern üst-sınıfın beğeni kuralları, pahalılığı sürekli olarak kanıtlama ve kati suretle tutumlu görünmeme konusunda o kadar da ısrar etmez. Dolayısıyla, parklarda ve alanlarda kırsal ve "doğal" olanın tercih edilmesi, bu daha yüksek toplumsal ve düşünsel düzeylerde de kendini gösterir. Bu tercih büyük ölçüde çalışma içgüdüsünün bir uzantısıdır ve bu tercihin sonuçları farklı derecelerde ortaya çıkar. Bu tercih genellikle bütünüyle tabi değildir ve zaman zaman da biraz önce değinilen kırsallık yapmacıklığından pek bir farkı kalmaz.

Doğrudan ve israfsız kullanımı açıkça ima eden kabaca kullanışlı icatlara karşı bir zaaf, orta-sınıf beğenilerinde bile söz konusudur; ancak bu zaaf, saygın faydasızlık kuralının aralıksız tahakkümü altında güzelce saklanır. Sonuç olarak bu zaaf, suni kullanışlılığın muhtelif yolları ve araçlarıyla -kırsal parmaklıklar, köprüler, çardaklar, büyük kameriyeler gibi icatlar ve benzeri dekoratif özellikler- sonuçlanır. Dökme demir kırsal çit ve kafesle veya düz arazi boyunca yapılan dolambaçlı bir sürüş, ekonomik güzellik algısının ilk telkinlerinden belki de en büyük sapmadaki bu kullanışlılık taklidini gözler önüne serer.

Seçkin aylak sınıf, maddi güzelliğin gerçekte kullanışlı olmayan bu çeşitlerinin kullanımından, en azından bazı bakımlardan, vazgeçmiştir. Ancak hem gerçek aylak sınıfa son zamanlarda dahil olanların hem de orta ve alt sınıfların beğenileri, öncelikli olarak sahip oldukları doğal güzellik nedeniyle beğenilen nesnelerde bile, estetik güzelliğin tamamlayıcısı olarak hâlâ maddi güzelliği şart koşar.

Bu hususlardaki popüler beğeni, süslü bir şekilde budama işinin ve kamusal alanların konvansiyonel çiçek tarhlarının yaygın takdirinde de kendini göstermektedir. Orta-sınıf beğenilerinde, maddi güzelliğin estetik güzellik üzerindeki bu tahakkümünün belki de en güzel örneği, Kolombiya Fuarı'nın son zamanlarda yapıldığı alanların yeniden yapılandırılmasıdır. Görünüşte savurgan teşhirlerden tümüyle sakınıldığı yerlerde bile, bu saygın pahalılık şartının halen yürürlükte olduğu görülmektedir. Bir alanın beğeninin maddi kuralları tarafından yönlendirilmeyen ellere teslim edildiğinde ortaya çıkan etki ile bu yeniden yapılandırma çalışmasında fiilen yaratılan sanatsal etkiler birbirinden oldukça farklıdır. Şehir popülasyonunun daha iyi sınıfı bile, çalışmanın ilerlemesini kayıtsız şartsız tasvip eder ki bu tasdik de, şehrin üst sınıflarının beğenisi ile alt ve orta sınıflarının beğenisi arasında bu durumda çok küçük bir fark olduğunu gösterir. Gelişmiş maddiyat kültürünün bu temsili şehrinin popülasyonuna ait güzellik algısı, gösterişçi boşa harcamanın büyük kültürel ilkesine aykırı olmaktan çekinir.

Muhtemelen daha üst-sınıf beğeni kuralından ödünç alınan doğa sevgisi, bu maddi güzellik kuralının kılavuzluğu altında bazen de beklenmedik şekillerde kendini gösterir ve düşüncesiz izleyiciye uygunsuz ve aykırı gelebilecek sonuçlar doğurur. Örneğin, Amerika'nın ağaçsız bölgelerini ağaçlandırma hususundaki kabul görmüş uygulama, bir onursal harcama kalemi olarak, aşırı derecede ağaçlık bölgelere de aktarılmıştır; öyle ki, ağaçlık yöredeki bir köylünün veya çiftçinin, araziyi yerli ağaçlardan temizleyip hemen ardından da çiftliğin etrafına veya sokak kenarlarına egzotik türdeki belli fidanları dikmesi sıkça görülen bir durumdur. Bu suretle, yumuşak akçaağaç, kavak ve gevrek söğüt ağacı fidanlarına yer açmak amacıyla meşe, karaağaç, ak ceviz, katran ağacı, ıhlamur ağacı ve huş ağacı ormanları yok edilir. Orman ağaçlarının ucuzluğunun haysiyeti zedelediği düşünülür, ki bu haysiyet, dekoratif ve onursal bir amaca hizmet etmesi tasarlanan bir şeye yatırım yapılmasını gerektirir.

Maddi itibarın beğeni hususundaki istilacı yönlendirmesine, hayvanlara ilişkin hâkim güzellik standartlarında da rastlanır. Bu beğeni kuralının, ineğin popüler estetik skaladaki yerini tayin etme hususunda oynadığı role biraz önce değinmiştik. Ayrıca örneğin kümes hayvanı, domuz, sığır, koyun, keçi, koşum atı gibi diğer evcil hayvanlar açısından da, tabi bu hayvanlar cemaat için endüstriyel açıdan son derece yararlı oldukları sürece, beğeni kuralı benzer bir rol oynar. Bu hayvanlar üretken mallardır ve yararlı ve genellikle de kârlı bir amaca hizmet ederler; bu nedenle bu hayvanların güzel oldukları kolay kolay düşünülmez. Güvercin, papağan ve diğer kafes kuşları, kediler, köpekler ve yarış atları gibi genellikle hiç bir endüstriyel amaca hizmet etmeyen evcil hayvanlar açısından ise durum farklıdır. Bu hayvanlar ekseriyetle gösterişçi tüketim öğeleridir, bu nedenle onursal bir mahiyete sahiptirler ve meşru olarak güzel sayılabilirler. Bu sınıfa dahil olan hayvanlar konvansiyonel olarak üst sınıflarca beğenilirler, oysa, maddi yönden daha alt sınıflar –ve tutumluluğu inkâr eden kati kuralın bir ölçüde eskimeye yüz tuttuğu aylak

sınıfın seçkin azınlığı- güzel ve çirkin arasında katı ve kesin bir maddi ayrım çizgisi çekmeden, bu hayvan sınıflarının her ikisini de güzel bulurlar.

Onursal olan ve güzel olduğu söylenen evcil hayvanlar açısından, değinilmesi gereken tamamlayıcı bir erdem kaidesi söz konusudur. Evcil hayvanların onursal sınıfına ait olan kuşları ve bu sınıf içerisindeki yerlerini yalnızca kârlı-olmayan karakterlerine borçlu olanları bir kenara bırakırsak, kediler, köpekler ve yarış atları özel bir ilgiyi hak ederler. Kedi, daha az müsrif olduğu ve yararlı bir amaca hizmet edebildiği için, köpek ve yarış atı kadar saygın değildir. Ayrıca kedinin mizacı da, onursal amaca uygun değildir. Kedi insanlarla eşit şartlarda yaşar, tüm değer, onur ve itibar temayüzlerinin kadim esası olan statü ilişkisinden bihaberdir ve sahibi ile komşuları arasında haksız bir mukayese yapılmasına vesile olmaz. Pahalı olması nedeniyle küçük bir onursal değere ve bu nedenle maddi yönden özel bir güzellik iddiasına sahip olan Ankara kedisi[21] gibi nadir ve hayali ürünler bu kurala istisna teşkil eder.

Köpek ise, mizaç bakımından doğuştan gelen özel niteliklerinin yanı sıra kullanışsızlık açısından da avantajlara sahiptir. Köpeğin çoğunlukla, üstünlüğünü ifade etmek adına, insan dostu olduğu söylenir ve zekâsı ve sadakati övülür. Bunun anlamı, köpeğin insanın hizmetkârı olduğu ve doğuştan gelen kayıtsız şartsız bir itaatkârlığa ve efendisinin halet-i ruhiyesini kestirmek açısından bir köle hassasiyetine ve keskinliğine sahip olduğudur. Statü ilişkisine oldukça uygun olmasını sağlayan bu hususiyetlerle -ve bunlar, halihazırdaki amaç doğrultusunda kullanışlı hususiyetler olarak kaydedilmelidir- bağlantılı olarak köpek, estetik değeri daha da tartışmalı birtakım karakteristik niteliklere sahiptir. Köpek evcil hayvanlar arasında en pis olanıdır ve ayrıca en iğrenç alışkanlıklara sahip olanıdır. Bu nedenle efendisine karşı hakir, yaltakçı bir tutum sergilerken, tüm diğerlerine karşı ise

21 angora cat (T.S.N: Amerika'da bulunan, uzun ve ipeksi kıllara sahip bir kedi cinsi).

zarar ve rahatsızlık vermeye hazır bir tutum sergiler. Öyleyse köpek, üstünlük temayülümüze yaltaklanarak kendisini metheder ve bir harcama kalemi olduğu için ve genel olarak endüstriyel amaçlara hizmet etmediğinden dolayı, insanların nazarında bir iyi itibar şeysi olarak yerini sağlama alır. Köpek imgelemimizde aynı zamanda av ile de ilişkilidir –övgüye değer bir meşguliyet ve onurlu yağmacı itkinin bir dışavurumu.

Böyle avantajlı bir konumda bulunduğundan, sahip olabileceği her türlü biçim ve hareket güzelliği ve takdire şayan her türlü zihinsel hususiyeti konvansiyonel olarak kabullenilir ve göklere çıkarılır. Ve bakıcısı tarafından grotesk bir biçim bozukluğuyla yetiştirilen köpekler bile, iyi niyetli bir biçimde, çoğu kişi tarafından güzel olarak değerlendirilir. Bu köpek türlerine -benzer şeyler bir bakıcı tarafından yetiştirilmiş olan diğer hayvanlar için de geçerlidir- estetik değerleri bakımından, belirli bir modanın tuhaflık ve istikrarsızlık derecesi, ki bu belli bir durumda kabul edilen biçim bozukluğudur, oranında değer biçilir ve derecelendirilir. Mevcut amaç doğrultusunda, söz konusu yapının groteskliği ve istikrarsızlığı yüzünden bu diferansiyel fayda, daha büyük bir kıtlık ve nihai harcama terimlerine indirgenebilir. Hem erkeklerin hem de kadınların kullanımına sunulan yaygın evcil köpek türleri gibi, devasa köpeklerin ticari değeri, yüksek üretim maliyetlerine dayanır ve sahipleri açısından ne kadar değerli oldukları ise, başlıca olarak gösterişçi tüketim öğeleri olarak sağladıkları faydaya bağlıdır. Pahalılığın onursallığı üzerinden onlara doğrudan toplumsal bir değer atfedilir ve böylece, kelime ve düşüncelerin kolaylıkla yer değiştirmesiyle, hayranlık ve saygı uyandıran bir güzelliğe erişirler. Bu hayvanlara gösterilen ilgi kazançlı ya da yararlı olmadığından dolayı saygındır ve onlara ilgi gösterme alışkanlığında en nihayetinde herhangi bir azalma olmadığından, büyük bir azmin ve en müşfik karakterin alışıldık bir parçası haline gelebilir. Öyleyse, evcil hayvan sevgisinde, sevilen şeyin duyarlılığına ve seleksiyonuna kılavuzluk eden ve bunları şekillendiren bir norm olarak pahalılık kuralı, ufak çaplı

da olsa, mevcuttur. Şu halde bu normun işleyiş tarzı bir şekilde farklı olmasına rağmen, insan sevgisi bakımından da, birazdan bahsedileceği üzere, benzer şeyler geçerlidir.

Köpek için söylenen şeyler, hızlı bir at için de büyük ölçüde geçerlidir. O da oldukça pahalıdır, ya da -endüstriyel amaç açısından- müsrif ve yararsızdır. Cemaatin esenliğini artırmak ya da insanlar için yaşamı kolaylaştırmak bakımından sahip olabileceği üretken kullanım, popüler estetik algısına hitap eden güç gösterileri ve hareket kolaylığı biçimine bürünür. Tabii ki bu somut anlamda bir işe yararlıktır. At, hakir bağımlılık şeklindeki bir manevi kabiliyete, köpekle aynı ölçüde, sahip değildir; ancak efendisinin, çevrenin "canlı" güçlerini kendi kullanımına ve takdirine hazır hale getirme ve böylece kendi dominant bireyselliğini onlar üzerinde dışa vurma itkisine etkili biçimde hizmet eder. Hızlı at, üst tabakadan veya alt tabakadan olabilir, en azından potansiyel bir yarış atıdır ve bu itibarla sahibi açısından acayip derecede işe yarardır. Hızlı atın faydası büyük ölçüde, bir öykünme aracı olarak etkinliğinden kaynaklanır; sahibinin komşunun atından daha üstün bir yarış atına sahip olma yönündeki saldırı ve tahakküm algısını tatmin eder. Bu kazançlı bir kullanım değildir, ancak oldukça istikrarlı biçimde tamamen müsriftir ve bu da epeyce gösterişçi bir müsrifliktir; dolayısıyla onurludur ve bundan dolayı hızlı ata, büyük olasılıkla bir saygınlık konumu bahşedilir. Bunun da ötesinde, yarış atı, bir kumar aracı olarak, aynı şekilde endüstriyel olmayan ancak onurlu bir kullanıma da sahiptir.

Öyleyse, maddi saygınlık kuralı, atın sahip olabileceği her türlü güzellik ya da işe yararlığın özgür bir şekilde değerlendirilmesini meşru kıldığı için, hızlı at estetik açıdan talihli bir hayvandır. At, gösterişçi boşa harcama ilkesinin onaylama ve tahakküm ve öykünmeye yönelik yağmacı kabiliyeti desteklenme iddiasındadır. Dahası, yarış atı meraklıları sınıfının ya da at meraklılarının kararlarının ahlâki kısıtlamalarınca güzellik algısı kontrol atına alınmış kişilerden oluşan sınıfın eğitimsiz beğeni-

lerine göre yarış atı öyle çok acayip bir güzelliğe sahip olmasa da, at güzel bir hayvandır. Bu eğitim görmemiş beğeni açısından en güzel at, yetiştiricisi tarafından selektif bir biçimde yetiştirilen yarış atı kadar köklü bir değişikliğe uğramamış olan attır. Halen bir yazar ya da konuşmacı –özellikle de hitabet yeteneği en sıradan olanları-, retorik kullanım için, bir hayvan zarafetini ve işe yararlığını örneklendirmek istediğinde, alışıldığı üzere, ata başvurur ve bunu yapmadan önce de genellikle, zihnindekinin yarış atı olduğunu belli eder.

At ve köpek türlerinin bu şekilde kademeli olarak değerlendirilmesinde, örneğin bu hususlarda kısmen görgülü beğenilere sahip insanlar arasında bile buna rastlanır, saygınlığa ilişkin aylak sınıf kurallarının, belirgin ve daha doğrudan bir başka etkiye de sahip olduğu not edilmelidir. Örneğin Amerika'da, aylak sınıf beğenileri bir ölçüde, Büyük Britanya'daki aylak sınıf arasında hüküm süren ya da hüküm sürdükleri anlaşılan, teamül ve alışkanlıklar temelinde şekillenir. Bu durum, köpeklere nazaran, atlar için daha çok geçerlidir. Atlarda, bilhassa -en iyi ihtimalle basitçe müsrifliğin teşhir edilmesi amacına hizmet eden- binek atlarda, at ne kadar İngiliz ise o kadar güzeldir fikri, genel olarak geçerliliğini korur; saygın teamül amaçları bakımından İngiliz aylak sınıfı Amerika'nın üst tabaka aylak sınıfıdır ve dolayısıyla alt tabakalar için bir model teşkil eder. Güzelliğin idrak edilmesine ilişkin yöntemlerdeki ve beğeniye ilişkin hükümlerin biçimlenmesindeki bu taklitçilik, yapay ya da en olmadı riyakâr veya sahte bir tercihle sonuçlanmayabilir de. Bu temelde yapılan bir tercih, başka bir temele dayalı olarak yapıldığındaki kadar ciddi ve sağlam bir beğeni hükmüdür; aradaki fark ise bu beğeninin, estetik bakımdan doğruya değil de saygınlık bakımından doğruya ilişkin bir beğeni olmasıdır.

Şunu ifade etmek gerekir ki; taklitçilik, atlara dair güzellik algısının da ötesine geçer. Ayrıca bu bir şekilde, süslü koşu takımlarını ve biniciliği de kapsar, o kadar ki, hem binicinin yürüyüş şeklini, hem de doğru ya da saygın biçimde güzel oturuş veya

duruş şeklini İngiliz teamülü belirler. Güzelliğin maddi kuralı uyarınca neyin münasip ve çekici olduğunu belirleyen koşulların bazen ne kadar tesadüfi biçimde ortaya çıktığını göstermek için, bu İngiliz oturuş şeklinin ve rahatsız bir oturuş şeklini gerektiren acayip derecede ıstırap verici bir yürüyüş şeklinin, İngiltere'deki yolların, daha konforlu bir yürüyüş şekliyle yapılan bir atlı seyahate neredeyse hiç müsaade etmeyecek kadar çamur ve balçık içinde olduğu zamanlardan kaldığı da belirtilebilir; o derece ki, bugün binicilik hususunda görgü kurallarına uygun beğenilere sahip bir kişi, konforlu olmayan bir duruş ve ıstırap verici bir yürüyüş şekliyle, kısa kuyruklu bodur bir hayvanla gezintiye çıkardı çünkü geçen yüzyılın büyük bir bölümünde İngiltere'deki yollar, atın yürüyüş şekline ya da atın doğal ortamı olan sert ve açık arazide kolaylıkla hareket edebilecek yapıdaki bir hayvana uygun değildi.

Beğeni kurallarının maddi saygınlık kurallarınca şekillendirilmiş olması yalnızca -evcil hayvanları da kapsayan- tüketilebilir mallarla ilgili olan bir şey değildir. İnsanlara ilişkin güzellik konusunda da benzer bir etkiden söz edilebilir. İhtilaf konusu olabilecek her şeyden kaçınmak amacıyla, olgun adamın bolluk içinde yaşamasıyla alakalı amiyane gelenekteki asil (aylakça) etki ve çoklu mevcudiyet hususundaki popüler tercihe de bu münasebetle ağırlık verilmeyecektir. Bu hususiyetler belli ölçüde kişisel güzellik unsurları olarak kabul edilir. Ancak öte yandan, kadın güzelliğinin de belirli unsurları vardır, ki bu unsurlar da bu başlığa dahildir ve ayrıntılı bir değerlendirmeye imkân tanıyacak kadar somut ve spesifik bir karaktere sahiptir. Üst sınıfların kadınlara hizmetleri doğrultusunda değer verdiği bir ekonomik gelişme aşamasında olan cemaatlerde ideal güzellikteki kadın, gürbüz, iri yarı bir kadındır. Burada yüz yapısı ikinci planda kalır, vücut yapısı ekseninde değerlendirme yapılır. Erken yağmacı kültürün bu ideal kadın tanımının meşhur bir örneği Homeros şiirlerindeki genç kızlardır.

Konvansiyonel tertip içerisinde üst sınıf mensubu eşin vazife-

si sadece temsili bir aylaklık olurken, bu ideal kadın tanımı daha sonraki gelişme sürecinde bir değişime uğrar. Çok geçmeden, devamlı olarak dayatılan bir aylaklık yaşamından kaynaklandığı ya da böyle bir yaşama uygun olduğu farzedilen karakteristik nitelikler de bu ideal kadın tanımına dahil olur. Bu koşullar altında benimsenen ideal, şövalyelerin yaşadığı zamanlarının şair ve yazarlarınca güzel kadın betimlemelerinden devşirilmiş olabilir. O günlerin konvansiyonel tertibinde, üst derece leydilerin, ebediyen vesayet altında olmaları ve tüm faydalı işlerden titizlikle muaf tutulmaları gerektiği düşünülüyordu. Sonuç itibariyle, oluşan bu şövalyelere özgü ya da romantik güzellik ideali, başlıca olarak yüze önem verir ve yüzün, ellerin ve ayakların, ince hatların ve özellikle de ince belin zarafeti üzerinde durur. O zamanın kadınlarının resmedilen temsillerinde ve şövalyelere özgü düşünce ve hissiyatın modern romantik taklitçilerinde, bel bölgesi, aşırı zayıflığın göstergesi olacak derecede inceltilir. Modern endüstriyel cemaatlerdeki popülasyonun hatırı sayılır bir bölümünde aynı ideal halen mevcuttur; ancak şu husus da belirtilmelidir ki, bu idealin en ısrarcı biçimde muhafaza edildiği cemaatler, ekonomik ve sivil gelişme açısından en geride olan ve statünün ve yağmacı kurumların en büyük ölçüde korunduğu modern cemaatlerdir. Bir diğer ifadeyle, günümüzde şövalyelere özgü idealin en iyi muhafaza edildiği cemaatler, esasen en az modern cemaatlerdir. Bu bezgin ya da romantik idealin kalıntıları, kıta ülkelerinin varlıklı sınıflarının beğenilerinde rahatlıkla görülebilir.

Endüstriyel gelişme açısından daha ileri düzeylere erişmiş olan modern cemaatlerde, üst aylak sınıf o kadar çok mal varlığı biriktirmiştir ki, kadınlarına, üretken emeğe tenezzül etmeyeceği bir konum sağlamıştır. Bu cemaatlerde, kadın temsili tüketici şeklindeki statüsünü yitirmeye başlar ve neticede, hastalıklı bir biçimde narin, şeffaf ve tehlike arz edecek derecede ince (zayıf) olan güzel kadın ideali eksi haline dönmeye başlar ve ellerini, ayaklarını ve kendisine ilişkin diğer fiziksel olguları yadsımayan

arkaik tipteki bir kadın haline gelir. Ekonomik gelişme süresince Batı kültürüne mensup insanlar arasındaki güzellik ideali, kadının fiziksel mevcudiyetinden çıkmış ve leydi halini almıştır; bugünlerde de tekrar kadına dönüşmektedir ve bu süreç boyunca, değişen maddi öykünme koşullarına tamamen bağlı kalmıştır. Bir zamanlar öykünmenin getirdiği zorunluluklar kanlı canlı köleleri gerektirirken, başka bir zamanda ise temsili aylaklığın gösterişçi biçimde uygulanmasını ve nihayetinde bariz bir iş göremezlik halini gerektiriyordu; ancak modern endüstrinin daha yüksek bir etkinliğe ulaştığı bugünlerde, bu son gereklilikten vazgeçilmiştir, çünkü kadınların aylaklığı, saygınlık ölçeğini o kadar düşürmüştür ki, artık bu ölçek en üst maddi mertebenin ayırıcı bir işareti olamaz.

Gösterişçi boşa harcama normunun kadın güzelliği ideali üzerindeki bu genel denetimini bir kenara bırakırsak, (yine bu gösterişçi boşa harcama normunun) erkeklerin kadın güzelliği hususundaki algısını nasıl da aşırı derecede kısıtladığını ayrıntılı olarak gösterdiğinden, değinmemiz gereken birkaç husus daha vardır. İktisadi evrimin gösterişçi aylaklığın bir itibar aracı olarak daha çok kabul gördüğü aşamalarında, ideal olanın narin ve minik el ve ayaklar ve ince bir bel olduğuna daha önce değinilmişti. Bu nitelikler, genellikle kendilerine eşlik eden diğer ilişkili yapısal kusurlarla birlikte, son derece düşkün durumdaki kadının yararlı bir çaba sarf edemediğini ve bu nedenle söz konusu kadının aylaklığının, sahibi tarafından desteklenmesi gerektiğini gösterir. Kadın yararsız ve pahalıdır ve nihayetinde bir maddi güç bulgusu olarak değere sahiptir. Bunun sonucunda da, söz konusu kültürel aşamada kadınlar, zamanın eğitimli beğenilerinin gereklerine daha fazla uyum sağlamak amacıyla vücut yapılarını değiştirmeyi düşünürler ve maddi edep kuralının kılavuzluğunda, erkekler, yapay olarak telkin edilen nihai patolojik nitelikleri çekici bulurlar. Bu yüzden, örneğin, Batı kültürüne mensup olan cemaatlerde sıkıştırılmış bel çok geniş çapta ve sürekli rağbet görmüştür ve keza Çinlinin deforme olmuş ayağı

için de aynı şey geçerlidir. Bunların her ikisi de, vücuda zarar verip kötürümlüğe sebep olur ve bunlar, eğitilmemiş ve deneyimsiz bir algıya göre kesin ölçüsüzlükten kaynaklanır. Bu tür şeylere ısınabilmek alışkanlık gerektirir. Ancak maddi saygınlık gereksinimleri tarafından onaylanan onursal öğeler olarak yaşam tertiplerinde yer aldıkları erkekler açısından, bu tür şeylerin çekicilikleri hâlâ sorgulanmaz. Bunlar maddi ve kültürel güzellik öğeleridirler ve kadınlık idealinin unsurlarıdırlar.

Tabii ki değer biçen kişi, şeylerin estetik değeri ve haksız maddi değeri arasındaki burada gösterilen bağlantının farkında değildir. Bir beğeni yargısının biçimlenişi sırasında bir kişi, üzerinde durulan güzellik nesnesinin müsrif ve saygın -ve dolayısıyla mantıken güzel olduğu da düşünülebilir- olduğunu düşündüğüne ve bunu dile getirdiğine göre, şimdiye kadarki yargı bona fide[22] bir beğeni yargısı değildir ve bu bağlamda değerlendirilemez. Nesnelerin saygınlığı ile idrak edilen güzelliği arasındaki burada ısrarla vurgulanan bağlantı, saygınlık olgusunun, değer biçen kişinin düşünce alışkanlıkları üzerindeki etkisi aracılığıyla ortaya çıkar. Bu kişi, ihtiyacı olan farklı türdeki -ekonomik, ahlâki, estetik veya saygın- nesnelere dair değer yargılarını biçimlendirme alışkanlığına sahiptir ve her ne sebeple olursa olsun belli bir nesneyi takdir etme tarzı, estetik bakımdan bir değer biçecek olduğunda, bu nesneyi beğenme derecesini etkileyecektir. Bu husus, estetik temele dayanılarak yapılan değer biçmelerin saygınlık temelinde yapılan değerlendirmelerle yakından ilişkili olduğu durumda bilhassa doğrudur. Estetik amaçla yapılan değer biçme ile saygınlık amacıyla yapılan değer biçme, düşünüldüğü veya beklendiği kadar birbirinden ayrı tutulamaz. Nesnelerin saygınlık açısından değeri konusunda, özel bir betimleyici terimin kullanılmasıyla konuşma dilinde, alışıldığı üzere, bir ayrım yapılmadığından, bu iki tür değer biçme arasındaki durum bilhassa kafa karışıklığı yaratabilir. Sonuç olarak, bu adı konulmamış maddi erdem unsurunu ve bunun beraberinde getirdiği

22 T.SN: iyi niyetli.

bir kafa karışıklığını da ortadan kaldırmak için, güzellik kategorilerini ya da unsurlarını belirlemek için yaygın olarak kullanılan terimlere başvurulabilir. Böylelikle, popüler tahayyülde saygınlık gereksinimleri ile güzellik anlayışı gereksinimleri bir bütün haline gelir ve muteber itibar belirtilerinin eşlik etmediği bir güzellik kabul görmez. Ancak, basit anlamda söyleyecek olursak, maddi saygınlığın gerektirdiği şeylerle güzelliğin gerektirdiği şeyler büyük ölçüde aynı değildir. Bu nedenle, maddi bakımdan yetersiz olan şeylerin muhitimizden tasfiye edilmesi, maddi gerekliğe uymayan çok sayıdaki güzellik unsurunun da neredeyse tamamen tasfiye edilmesiyle sonuçlanır.

Beğeninin temelini oluşturan normlar çok eski bir geçmişe sahiptir, muhtemelen burada ele alınan maddi kurumlardan da çok daha eski tarihlidir. Netice itibariyle, erkeklerin düşünce alışkanlıklarının uğradığı selektif adaptasyon sayesinde güzellik gerekleri, genellikle en uygun biçimde, hem icra edecekleri vazifeyi hem de amaçlarına hizmet etme yöntemlerini düzgün bir şekilde gösteren pahalı olmayan buluşlar ve yapılar tarafından karşılanır hale gelir.

Bu noktada modern psikolojik konumu tekrar anımsamak yerinde olabilir. Biçimsel güzellik, bir idrak kolaylığı meselesi gibi görünmektedir. Bu önermeyi daha kapsamlı hale getirilebiliriz. Eğer çağrışımdan, telkinden ve "dışavurum"dan –ki bunlar güzellik unsurları olarak sınıflandırılırlar- soyutlanırsa, o zaman algılanan her bir nesne için güzellik, telkinin, söz konusu nesnenin sağladığı doğrultularda rahatlıkla algısal faaliyette bulunması anlamına gelir. Ancak bu faaliyet, uzun süreli ve sağlam bir alışkanlığın, zihni meyilli hale getirdiği doğrultularda rahatlıkla ortaya çıkar ya da kendini gösterir. Güzelliğin esas unsurları söz konusu olduğunda bu alışkanlık, o kadar uzun süreli ve sağlam bir alışkanlıktır ki sadece bu algısal biçime yönelik bir eğilimi tetiklemekle kalmaz, aynı zamanda fizyolojik yapı ve işlevin adapte olmasına da yol açar. Ekonomik çıkar ise güzelliğin oluşumuna, ancak amaca uygunluğun bir belirtisi ya da dışavurumu, bir

manifesto ve yaşam sürecine anlaşılır bir itaat olarak dahil olur. Herhangi bir nesnenin ekonomik kolaylığı ya da işe yararlığı -ki bu, nesnenin ekonomik güzelliği olarak adlandırılabilir-, en iyi şekilde, söz konusu nesnenin yaşamın maddi amaçları bakımından vazifesi ve etkinliğinin muntazam ve sarih telkini tarafından dile getirilir.

Böyle bir temelden hareket edecek olursak, kullanılan nesneler arasında, basit ve sade bir eşya estetik açıdan en hoş olanıdır. Ancak saygınlığın maddi kuralı bireysel tüketime tahsis edilmiş eşyaların pahalı olmasını gerektirdiğinden dolayı, güzel şeylere yönelik ihtirasımız, uzlaşma yoluyla tatmin edilmeye çalışılmalıdır. Hem saygın bir müsrif harcamanın bulgusu, hem de kullanışlı ve güzele ilişkin hassas algımızın gereklerini, ya da en azından bu algı vazifesini gören bazı alışkanlıkların gereğini karşılayan birtakım icatlar vasıtasıyla bu güzellik kurallarından kaçınılmalıdır. Bu tür bir yardımcı beğeni algısı bir yenilik algısıdır ve erkeklerin, ustalıkla yapılmış ve kafa karıştırıcı icatları inceleme merakları da bu yenilik algısının, beğeni algısının yerini almasına yardımcı olur. Dolayısıyla, güzel olduğu iddia edilen ve böyle bir işleve sahip olan çoğu nesne, önemli bir tasarım zekâsı sergilemeye başlar ve bu nesnelerin, bakan kişinin kafasını karıştırdığı -alakasız öneriler ve olmayacak imalarla onları sersemlettiği- düşünülür, aynı zamanda bu nesneler, görünüşteki ekonomik çıkarlarına tam olarak hizmet etmeleri için, gerekenden daha fazla miktarda emek sarf edildiğini de kanıtlarlar.

Gündelik alışkanlıklarımızın ve ilişkilerimizin ve dolayısıyla önyargılarımızın oluşturduğu silsilelerin dışındaki bir örnekle bu husus gösterilebilir. Hawaii'nin harikulade kuş tüyü örtüleri ya da birkaç Polinezya adasındaki tören baltalarının meşhur oymalı sapları bu nesnelere birer örnektir. Hem hoş bir biçim, hat ve renk kompozisyonu sunmaları bakımından hem de tasarımında ve yapımında büyük bir yeteneği ve mahareti açıkça göstermeleri bakımından bu nesneler inkâr edilemez derecede güzeldirler. Aynı zamanda şu nokta da son derece açıktır ki, bu eşyalar başka

bir ekonomik amaca hizmet etmeye uygun değildirler. Ancak boşa harcanan çaba kuralarının kılavuzluğunda ustalıkla yapılmış kafa karıştırıcı icatların evrimi her zaman bu denli mutlu bir şekilde sona ermez. Bu süreç genellikle, güzelliğin ya da işe yararlığın dışavurumu olarak incelemeye değer tüm unsurların bastırılıp örtbas edilmesi ve bunun yerine, gösterişçi bir kabiliyetsizliğin de katkısıyla, kötü kullanılmış maharet ve emek bulgularının geçmesiyle sonuçlanır; ta ki gündelik hayatta kullandığımız pek çok nesneye ve hatta gündelik giyim ve süs eşyalarının da pek çoğuna, müsamaha edilmeyene dek –bu nesnelere sadece buyurgan geleneğin baskısı altında müsamaha edilir. Güzellik ve işe yararlığın yerini maharet ve masrafın alması, örneğin, yerel mimaride, yerel sanatta ya da el işinde ve özellikle kadın ve rahip kıyafetleri olmak üzere, muhtelif giyim eşyalarında göze çarpar.

Güzellik kuralı, soya özgü niteliklerin dışavurumunu gerektirir. Gösterişçi boşa harcama gereklerinden kaynaklanan "yenilik", bu güzellik kuralını bambaşka bir noktaya taşır, şöyle ki, beğeni nesnelerimizin fizyonomisi bir tuhaflıklar yığınına dönüşür ve üstelik bu tuhaflıklar, pahalılık kuralının selektif gözetimi altındadırlar.

Gösterişçi boşa harcama amacı doğrultusunda, tasarımların böyle bir selektif adaptasyona uğraması ve estetik güzelliğin yerini maddi güzelliğin alması, bilhassa mimarinin gelişiminde etkili olmuştur. Güzellik unsurları ile onursal boşa harcama unsurlarını ayırt edebilen birinin nazarında nispeten daha az zararsız olabilen modern bir medeni konut ya da kamu binası bulmak oldukça zordur. Şehirlerimizdeki üst sınıf evler ve apartmanlardaki uçsuz bucaksız ön cephe çeşitliliğinde, bitmek bilmeyen bir mimari ıstırap ve pahalı rahatsızlık belirtileri göze çarpar. Güzellik nesneleri olarak düşünüldüğünde, genel olarak bu binaların en güzel kısımları, kapı veya pencere boşlukları bulunmayan yan ve arka cepheleridir -ki bu kısımlar sanatçı elinin değmediği kısımlardır.

Gösterişçi boşa harcama yasasının beğeni kuralları üzerindeki etkisine dair söylediklerimiz, terimlerde ufak bir değişiklik yapmak kaydıyla, estetik amaç dışındaki amaçlar bakımından malların işe yararlığı hususunda sahip olduğumuz nosyonlar üzerindeki etkisi için de geçerlidir. Mallar, insan yaşamının daha iyi gelişmesinin birer aracı olarak üretilir ve tüketilirler ve malların faydaları, öncelikle, bu amaca ne kadar etkin biçimde hizmet ettiklerine bağlıdır. Amaç, mutlak anlamda ifade edecek olursak, öncelikle hayatın daha iyi yaşanmasıdır. Ancak insanların sahip olduğu öykünme eğilimi nedeniyle, malların bir haksız mukayese aracı olarak tüketilmeleri kabul edilmiş ve böylece, nispi ödeme gücünün kanıtı şeklinde bir ikincil faydaya sahip olması sayesinde, değeri değişmeyen mallara yatırım yapılmıştır. Tüketim mallarının bu dolaylı ya da ikincil kullanımı, hem tüketime hem de öykünmeci tüketim amacına en iyi hizmet eden mallara onursal bir karakter kazandırır. Pahalı malların tüketilmesi övgüye değer bir şeydir ve kayda değer bir maliyet unsuruna sahip mallar onursal mallardır, ki bu malların maliyetleri, görünüşteki mekanik amaçları açısından işe yarar olmalarını sağlayan maliyetin üstündedir. Dolayısıyla, malların gereksiz derecede pahalıya mal olduklarını gösteren şeyler, aynı zamanda bu malların değerli de olduklarını –bu malların tüketiminin, hizmet ettiği dolaylı, haksız amaç açısından yüksek etkinliğe sahip olduğunu gösterir; buna karşılık, ulaşılmaya çalışılan mekanik amaca iyi adapte olur ve bir pahalılık payı içermezlerse –ki bu kanaatkâr bir haksız mukayesedir-, mallar küçük düşürücüdürler ve dolayısıyla da cazip değillerdir. "Daha kaliteli" malların sahip olduğu değerin büyük kısmı da bu dolaylı faydadan kaynaklanır. Bir mal, kültürlü bir fayda algısına hitap etmek için, bu dolaylı faydaya bir nebze de olsa sahip olmalıdır.

İnsanlar, fazla bir harcama yapma gücünün olmadığını imlemesi ve dolayısıyla maddi başarısızlık göstergesi olduğu için, pahalı olmayan bir yaşam tarzını tasvip etmeyebilirler ve bu esnada, ucuz şeyleri de –bunlar ucuz oldukları için özünde onurlu

ya da kıymetli de değillerdir- uygun görmeme alışkanlığı edinirler. Zaman ilerledikçe ve her nesil bu övgüye değer harcama geleneğini bir önceki nesilden devraldıkça, tüketilen mallardaki geleneksel maddi saygınlık kuralını daha da genişletmiş ve sağlamlaştırmıştır; bunun sonucunda, tüm pahalı olmayan şeylerin değersiz olduğuna ilişkin öyle bir kanaate ulaşılır ki, "ucuz ve kalitesiz" ifadesi artık bir düstur olur. Bu pahalı olanı uygun görüp ve pahalı olmayanı uygun görmeme alışkanlığı, düşünce sistemimize öylesine işlemiştir ki, yaptığımız her türlü tüketimin en azından bir ölçüde müsrif bir şekilde pahalı olmasında içgüdüsel olarak ısrar eder hale geliriz, hatta son derece gizlice ve en ufak bir teşhir düşüncesi olmaksızın tüketilen mallarda bile bu durum geçerlidir. Hepimiz büyük bir içtenlikle, evlerimizde bile, yemeğimizi yüksek fiyatlı masa örtüsü üzerinde servis edilen el-boyaması çiniden (genellikle belirsiz bir sanatsal değere sahiptir) el-yapımı gümüş çatal bıçakla yiyince ruhen daha yüksek bir mertebeye ulaştığımızı hissederiz. Bu bakımdan değerli olduğunu düşünmeye alıştığımız yaşam standardında meydana gelen ufacık bir gerilemeyi, insanlık onurumuzun çiğnenmesi olarak algılarız. Öyle ki, son yıllarda akşam yemekleri için, daha ziyade mumlar tercih edilmiştir. Şimdilerde mum ışığı yağ, gaz ya da elektrik lambalarına nazaran daha yumuşaktır ve asil insanların gözleri için daha az rahatsız edicidir. Mumun evlerde kullanılan en ucuz aydınlatma gereci olduğu zamanlarda, yani bundan otuz yıl önce veya daha yakın dönemde, böyle bir şey söylenemezdi. Törenlerde aydınlatma için kullanılması dışında mum, şimdi bile makul ya da etkili bir ışık kaynağı olarak görülmez.

Aslında bir siyaset bilgesi tüm meseleyi şu vecizeyle özetlemiştir: "Ucuz palto adamı ucuz gösterir" ve bu düsturun ne kadar ikna edici olduğunu muhtemelen herkes kabul eder.

Mallarda gereksiz pahalılığın işaretlerini arama alışkanlığı ve tüm malların dolaylı ya da haksız türden bir miktar fayda sağlaması gerektiği, malların faydasını ölçen standartlarda bir değişime yol açar. Tüketicinin mallara değer biçmesi hususunda,

onursal unsur ile kaba etkinlik unsuru birbirinden ayrı tutulamaz ve malların incelenmemiş toplam işe yararlığını bu iki unsur oluşturur. Ortaya çıkan işe yararlık standardına göre, hiçbir eşya yalnızca yapıldığı malzemenin kifayetinden ötürü yeterli kabul edilmez. Bütünlüğün sağlanabilmesi ve tüketici açısından tam olarak kabul edilebilir olması için, onursal unsuru da ortaya koymalıdır. Sonuç olarak, tüketim eşyası üreticileri, bu onursal unsur talebini karşılayacak malları üretmek için çaba sarf ederler. Bunu daha bir şevkle ve etkili bir biçimde yapacaklardır, çünkü bizzat bu üreticiler, mallardaki değer standardının tahakkümü altındadırlar ve uygun bir mükemmelliğe sahip olmayan malları görmekten müteessir olurlar. Dolayısıyla, bugün arz edilen malların tümü, az ya da çok, bir onursal unsura sahiptir. Tüm onursal ve müsrif unsurların tüketimden ayıklanması hususunda ısrarcı olabilen Diyojen-vari bir tüketici, modern piyasada en sıradan isteklerini bile karşılayamaz duruma gelir. Gerçekten de, isteklerini bizzat kendi çabalarıyla karşılama yoluna başvursa bile, halihazırdaki bu düşünce alışkanlıklarından uzak durması imkânsız değilse de çok zordur; o kadar ki, ev-yapımı ürününe, harcanan emeğin bu onursal, yarı-dekoratif unsuru, içgüdüsel olarak ve yanlışlıkla, dahil etmezse günlük tüketim için gerekli olan ihtiyaçlarını güçlükle karşılayabilir.

Perakende piyasasında, işe yararlı malların seçiminde, alıcıların, malların esas işe yararlık işaretlerinden ziyade mükemmelliğine ve ustalığına dikkat ettiklerini herkes bilir. Malların satılabilmesi için, hizmet edecekleri fiziksel kullanıma elverişli olmalarını sağlayan emeğin yanı sıra, nezih pahalılık emareleri göstermesi sağlanırken sarf edilen emekten de bol miktarda içermelidirler. Bariz pahalılığı bir işe yararlık kuralı haline getirme alışkanlığı, kuşkusuz tüketim eşyalarının toplam maliyetini artırır. Bu durum da, erdemi bir ölçüde maliyetle özdeşleştirerek, ucuzluğa karşı tetikte olmamıza neden olur. Tüketici, normal olarak, gerekli işe yararlığa sahip malları mümkün olan en avantajlı fiyattan almak için mütemadiyen çabalar; ancak bariz

pahalılık konusundaki bu konvansiyonel şart, malların işe yararlığının bir belgesi ve bileşeni olarak, tüketicinin önemli bir gösterişçi boşa harcama unsuru taşımayacak kadar alt kademedeki malları kabul etmemesine sebep olur.

Popüler tahayyülde işe yararlığın işaretleri olarak tasvir edilen ve burada da gösterişçi boşa harcama unsurlarına sahip oldukları söylenen tüketim mallarının sahip olduğu bu niteliklerin büyük kısmının, sadece pahalılığın dışındaki diğer nedenlerle de methettiği belirtilmelidir. Bu nitelikler, malların esas işe yararlıklarına bir katkıları olmasa bile, genellikle beceri ve verimli işçilik bulgusudurlar ve bu tür durumlarda, ilk olarak belli bir onursal işe yararlık işaretinin moda olduğuna, daha sonra ise bir eşyanın değerinin normal bir unsuru olarak esasını muhafaza ettiğine şüphe yoktur. Verimli işçiliğin teşhir edilmesi de bunun gibi memnuniyet vericidir; hatta bu teşhir dolaylı olarak, uzun dönemde, sonuçsuz kalsa bile. Becerikli bir işin dikkatle incelenmesi, sanatsal algının tatmin edilmesidir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki; becerikli bir işçiliğe dair ya da araçların ustaca ve etkin biçimde uyarlandığına dair hiçbir bulgu, uzun dönemde, gösterişçi boşa harcama kuralının yaptırım gücüne sahip olmadığı sürece, modern medeni tüketicinin tasdikine nail olmayacaktır.

Burada savunduğumuz görüşü, tüketim ekonomisinde makine ürünlerine tahsis edilen yere bakarak, uygun bir biçimde güçlendirebiliriz. Makine üretimi mallarla aynı amaçlara hizmet eden el-yapımı mallar arasındaki mühim fark, normal olarak, makine üretimi malların asıl amaçlarına daha layıkıyla hizmet etmeleridir. Makine üretimi mallar daha mükemmel ürünlerdir -araçların daha mükemmel biçimde uyarlandığını gösterirler. Ancak bu durum, onursal boşa harcama testinden geçemedikleri için, hor görülüp reddedilmelerini engellemez. El emeği daha müsrif bir üretim yöntemidir; bu yüzden bu yöntemle üretilen mallar maddi saygınlık amacı bakımından daha işe yardır; bu yüzden el emeğine ilişkin işaretler onursal kabul edilir ve bu işa-

retleri sergileyen mallar kendilerine muadil olan makine ürünlerine göre daha yüksek mertebeye sahip olurlar. El emeğinin onursal işaretleri, her zaman değilse de çoğunlukla, el-yapımı eşyaların hatlarındaki belli kusur ve bozukluklardır ve işçinin tasarımı icra ederken nerelerde yetersiz kaldığını gösterirler. Bu nedenle, belli bir kaba işçilik payı, el-yapımı malların üstünlük gerekçesini oluşturur. Bu pay asla acemi işçiliği gösterecek kadar geniş çaplı olmamalıdır çünkü bu bir düşük maliyet göstergesi olacaktır, aynı zamanda, yalnızca makineyle elde edilebilecek ideal hatasızlığı sergileyecek kadar dar da olmamalıdır çünkü bu da bir düşük maliyet göstergesi olacaktır.

El yapımı malların onursal kaba işçiliğine, ki bu mallar asil insanların nazarında sahip oldukları üstün değeri ve cazibeyi bu kaba işçiliğe borçludurlar, dair bu bulguların değerlendirilmesi çok ince bir mevzudur. Malların fizyonomisi –böyle adlandırılabiliriz- bakımından doğru düşünce alışkanlıklarının talim edilip biçimlendirilmesini icap ettirir. Gündelik kullanımdaki makine yapımı mallar, zarif tüketim titizliğine pek kafa yormamış olan bayağı ve görgüsüz kişilerde aşırı mükemmelliklerinden dolayı çoğunlukla hayranlık uyandırırlar. Makine ürünlerinin törensel açıdan değersizliği şunu da gösterir ki, malların dış görünüşünde yapılan herhangi bir maliyetli yeniliği dışa vuran nitelik ve işçiliğin mükemmelliği, başlı başına, bu malların kabul ve daimi bir iltimas görmesini sağlamaya yetmez. Yenilik, gösterişçi boşa harcama kuralı tarafından da desteklenmelidir. Malların fizyonomisindeki herhangi bir nitelik, maddi saygınlık normu açısından çirkin ve uygunsuz kaçıyorsa, kendi içinde memnuniyet verici olsa ve etkileyici bir iş beğenisine adamakıllı uygun olsa bile, hoş karşılanmayacaktır.

Pek çok kişi, tüketim mallarındaki "sıradanlık"tan, ya da başka bir deyişle düşük üretim maliyetlerinden, kaynaklanan törensel değersizliği ya da kirliliği hayli ciddiye almıştır. Makine ürünlerine yönelik itiraz, çoğunlukla bu tür malların sıradanlığına yönelik bir itiraz şeklinde ifade edildi. Çok sayıda insanın

(maddi açıdan) erişebildiği bir şey sıradandır. Dolayısıyla böyle bir malın tüketimi onursal değildir, çünkü diğer tüketicilerle lehte bir haksız mukayese yapılması amacına hizmet etmez. Bu yüzden bu tür malların tüketilmesi, hatta görülmesi dahi, insan yaşamının düşük düzeylerinin iğrenç bir telkininin ayrılmaz bir parçasıdır ve her yere sirayet eden bir adilik algısıyla, insanların düşüncelerini terk eder yani hassas bir kişi için fazlasıyla tatsız ve bunaltıcıdır. Mütehakkim beğenilere sahip olan ve muhtelif beğeni hükümlerinin gerekçelerini ayırt etmek için doğuştan gelen bir yeteneğe, alışkanlığa ya da saike sahip olmayan kişilerde, onursal algısına ilişkin yargılarla güzellik algısına ve –bahsedilen tarzda- işe yararlık algısına ilişkin yargılar birbirine karışır; sonuçta ortaya çıkan değer biçme şekli de, nesnenin güzelliğine ya da işe yararlığına ilişkin bir hüküm işlevi görür, tabi değer biçen kişinin tarafgirliği ya da çıkarı, onu, nesneyi bu veçhelerden birine göre kavramaya yönlendirdiği nispette. Bunun sonucunda da, hiç de seyrek olmayan bir biçimde, ucuzluk ya da sıradanlık işaretleri, sanatsal bakımdan uygunsuzluğun kesin işaretleri olarak kabul görür ve beğeni meselelerine kılavuzluk etmek üzere, bu temel üzerinde, bir tarafta estetik görgü kuralları kaidesi ya da şedülü, diğer tarafta ise estetik açıdan nefret uyandıran şeyler kaidesi ya da şedülü inşa edilir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, modern endüstriyel cemaatlerdeki ucuz ve bundan dolayı yakışıksız, günlük tüketim eşyaları genellikle makine üretimidir ve el-yapımı eşyalarla kıyaslandığında makine-yapımı malların fizyonomisinin genel niteliği, bu malların işçilik açısından daha mükemmel ve tasarımlarındaki detaylar bakımından da daha hatasız olmalarıdır. Bu nedenle, el-yapımı malların gözle görülebilen aksaklıkları, onursal oldukları için, güzellik ya da işe yararlık bakımından ya da her ikisi bakımından da üstünlük işaretleri olarak değerlendirilir. Dolayısıyla kusurlu olanın övülüp yüceltilmesi ortaya çıkar, ki John Ruskin ve William Morris de o dönemlerde bunu büyük bir şevkle yapmışlardır ve bu gerekçeye dayanarak yapmış oldukları kaba

işçilik ve boşa harcanan emek propagandası ta o zamanlardan günümüze kadar devam ettirilmiştir. Bunun sonucu olarak, el sanatlarına ve ev endüstrisine geri dönülmesi yönünde de propaganda yapılmıştır. Bir grup insanın, burada belirtilen nitelendirmenin kapsamına dahil olabilecek birçok çalışma ve spekülasyonu, görünüş itibariyle daha mükemmel olan malların daha ucuz olmadığı bir dönemde olanaksız olurdu.

Tabii ki burada, estetik ilkenin yalnızca ekonomik değerine dair bir şeyler söylenmeye çalışılmaktadır ya da sadece bu konuda bir şeyler söylenebilir. Söylediklerimiz, bu okulu veya eğitimi kötüleme ve değerini azaltma şeklinde algılanmamalı ve esas olarak, bu eğitim temayülünün, tüketim mallarının tüketimi ve üretimi üzerindeki etkisinin tanımlanması olarak değerlendirilmelidir.

Bu beğeninin gelişmesindeki tarafgirliğin üretimde kendiliğinden çözülme şekli açısından belki de en ikna edici örnek, Morris'in yaşamının son yıllarında meşgul olduğu kitap imalatıdır; Kelmscott Yayınevi'nden çıkan bir kitap için ikna edici şekilde söyleyeceğimiz şeyler, bu kadar ikna edici olmasa da, genel olarak modern sanatsal kitap yapımı için de –yazı tipine, kağıda, illüstrasyona, ciltleme materyallerine ve ciltleme işine ilişkin olarak- söylenebilir. Kitap yapımı endüstrisinin sonraki dönem ürünlerine dayanarak ileri sürülen mükemmellik iddiaları, bir ölçüde, bu endüstrinin, kitap yapımı işinde ısıya dayanıklı malzemelere karşı sürdürülen mücadelenin sonucunun yetersiz teçhizat nedeniyle müphem olduğu dönemin kaba el işçiliğine ne kadar yaklaştığına bağlıdır. Bu ürünler el emeği gerektirdikleri için daha pahalıdır ve yalnızca işe yararlık amacıyla imal edilen kitaplara nazaran da kullanıma daha az uygundurlar; bundan dolayı alıcı cephesinden bakıldığında, hem zamanı ve çabayı boşa harcama yeteneğinin, hem de rahat bir şekilde tüketme gücünün göstergesidirler. Günümüz matbaacılarının "eski-usul"e ve daha az okunaklı olan ve "modern" olanlarına göre sayfaya daha kaba bir çehre kazandıran az çok modası geçmiş diğer yazı

usullerine dönmelerinin sebebi de budur. Görünüşte, kendi biliminin ilgilendiği konunun en etkileyici şekilde takdim edilmesi dışında başka bir amacı bulunmayan bir bilimsel mecmua bile, maddi güzellik taleplerine o kadar teslim olur ki, bilimsel tartışmalarını eski-usuldeki yazıyla, çizgili kâğıtta ve keskin hatlarla yayımlar. Ancak görünüşte, tek derdi içeriklerinin etkileyici bir takdimi olmayan kitaplar, tabii ki, bu doğrultuda bir adım daha ileri giderler. Bu kitaplarda, el yapımı ve kenarları tırtıklı kağıda basılmış, haddinden fazla bir kenar boşluğu olan, zahmetli bir kaba işçilik ve karmaşık bir kabiliyetsizlikle yapılan bir ciltçiliğe sahip, kısmen daha kaba bir yazı kullanılır. İşe yalnızca kaba işe yararlık açısından bakıldığında görüldüğü gibi, Kelmscott Yayınevi, modası geçmiş bir imlâ kılavuzundan yararlanarak basıma hazırlanan, basımında gotik harfler kullanılan ve sırımlarla tutturulmuş hamurumsu parşömenle ciltlenen kitaplar çıkararak, ki bu kitaplar modern kullanıma yöneliktir, meseleyi absürtlük boyutuna taşıdı. Sanatsal kitap yapımının ekonomik yerini tayin eden başka bir karakteristik nitelik olarak şöyle bir olgu da söz konusudur ki, bu daha zarif kitaplar, en iyi ihtimalle, kısıtlı sayıda basılırlar. İşin doğrusu, kısıtlı sayıdaki bir baskı, kitabın az bulunur ve dolayısıyla maliyetli olduğunun ve tüketicisine maddi temayüz kazandıracağının –kabul, biraz kaba ve eksik– bir teminatıdır.

İnce ve kültürlü beğenilere sahip kitap alıcısı için bu kitap ürünlerinin özel çekiciliği, tabii ki, bu ürünlerin pahalı ve son derece acemice üretilmiş olmasının, bilinçli ve naif bir şekilde kabul edilmesine dayanmaz. Makine ürünlerine nazaran el-yapımı eşyaların üstünlüğüne paralel olarak, burada da, bu tercihin bilinçli sebebi, daha maliyetli ve daha kullanışsız bir eşyaya atfedilen kendine has mükemmelliktir. Antik ve eski süreçlere ait ürünleri taklit eden kitaba atfedilen bu üstün mükemmelliğin, esasen estetik açıdan üstün bir faydaya sahip olduğu tasavvur edilir; ancak daha acemice üretilen bir ürünün yazılı bir beyanat aracı olarak daha işe yarar olduğu hususunda ısrarcı olan

asil bir kitap sevdalısına rastlamak da alışılmadık bir durum değildir. Gözden düşmüş bir kitabın üstün estetik değerine gelince, muhtemeldir ki kitap sevdalıları arasındaki çekişmenin belli bir gerekçesi vardır. Kitap yalnızca güzellik göz önünde tutularak tasarlanır ve tasarımcı çoğunlukla bir dereceye kadar da başarılı olur. Ancak burada ısrarla vurgulanan husus şudur; beğeni kuralı, ki tasarımcı bu kural uyarınca çalışır, gösterişçi boşa harcama yasasının gözetimi altında oluşturulan bir kuraldır ve bu yasanın gereklerine uymayan her türlü beğeni kuralı, yine bu yasa tarafından titizlikle bertaraf edilir. Yani, gözden düşmüş bir kitap güzel olabilir, halbuki tasarımcı, estetik olmayan türden gereksinimlerce belirlenen sınırlar dahilinde çalışabilir. Ürün, eğer güzelse, aynı zamanda maliyetli ve görünüşteki kullanıma uygunsuz da olmalıdır. Bununla birlikte, kitap tasarımcısı örneğindeki bu mecburi beğeni kuralı, ilk haliyle, tamamen boşa harcama yasası tarafından şekillendirilmez; bu kural bir ölçüde de adlandırılan yağmacı mizacın ikincil dışavurumuna, yani arkaik ya da modası geçmiş olana hürmete uygun olarak şekillendirilir, ki bu mizacın hususi biçimde gelişimlerinden biri de klasisizm olarak adlandırılır.

Estetik teoride, klasisizm kuralı, ya da arkaik olana gösterilen saygı ile güzellik kuralı arasında bir ayrım yapmak, imkânsız değilse de, son derece zordur. Estetik amaç açısından bu tür bir temayüz çok da gerekli değildir ve aslında böyle bir ayrım yapılmayabilir de. Bir beğeni teorisi açısından kabullenilen bir arkaizm idealinin dışavurumu, neye dayanılarak kabullenilmiş olursa olsun, bir güzellik unsuru olarak muhtemelen en makbul olanıdır; bunun meşruiyetinin sorgulanmasına da gerek yoktur. Ancak halihazırdaki amaç -kabullenilen beğeni kurallarının hangi ekonomik gerekçelere sahip olduğunun ve bu gerekçelerin malların dağılımı ve tüketimi açısından nasıl bir öneme sahip olduğunun belirlenmesi amacı- açısından ise, söz konusu temayüz önemlidir.

Makine ürünlerinin medeni tüketim tertibindeki yeri, tüke-

timde gösterişçi boşa harcama kuralı ile görgü kuralları arasındaki ilişkinin doğasını gözler önüne sermektedir. Ne uygun sanat ve beğeni meselelerinde ne de malların işe yararlığına ilişkin şu anki algı hususunda bu kural bir yenilik ya da inisiyatif ilkesi işlevi görür. Yenilikler yapan ve yeni tüketim maddeleri ve yeni maliyet unsurları ilave eden bir yaratıcı ilke olarak geleceğe de taşınmaz. Bu ilke, sanki olumludan ziyade olumsuz bir yasadır. Yaratıcı değil de düzenleyici bir ilkedir. Nadiren bir teamül ya da görenek yaratır ya da doğrudan bunlara ön ayak olur. Sadece selektif bir rol oynar. Gösterişçi müsriflik, çeşitlilik ve gelişmeye doğrudan zemin hazırlamaz, ancak diğer zeminlerde yapılabilecek olan bu tür yeniliklerin uzun soluklu olabilmesi için de müsriflik gereklerine uygun olması şarttır. Harcama hususundaki teamüller, görenekler ve yöntemler hangi şekilde ortaya çıkarlarsa çıksınlar, hepsi de bu saygınlık normunun selektif faaliyetine tabidir ve bu faaliyetin gereklerine ne kadar uygun oldukları, benzer diğer teamüller ve göreneklerle rekabete dayanmaya uygun olup olmadıklarını da test eder. Diğer şeyler sabitken, bir teamül ya da yöntem ne kadar müsrif olursa, bu yasa altında varlığını sürdürme şansı da o kadar artar. Gösterişçi boşa harcama yasası, çeşitliliklerin kökenini açıklamaz, sadece, bu yasanın tahakkümü altında varlığını sürdürmeye uygun olan biçimlerin devamlılığını izah eder. Kabul edilebilir biçimleri oluşturmaz, sadece uygun biçimleri muhafaza eder. Bu yasanın vazifesi her şeyi ispatlamak ve amacı açısından doğru olana sarılmaktır.

BÖLÜM VII

Maddiyat Kültürünün Bir Dışavurumu Olarak Giyim

İktisadi ilkelerin, yaşam sürecinin herhangi bir yönündeki gündelik gerçekleri içerisinde bir dereceye kadar nasıl barındığını, örnekleme yoluyla, biraz detaylı bir biçimde göstermek yerinde olacaktır. Bu suretle hiçbir tüketim alanı giyime yapılan harcamadan daha uygun bir örnek olamaz. Maddi itibarın diğer ilintili ilkeleri de aynı düzeneklerle örneklendirilmesine rağmen, malların gösterişçi boşa harcamasına ilişkin kaide, özellikle giyime yapılan harcamalarda kendisini gösterir. Birinin maddi mevkiini apaçık bir şekilde ortaya koymak için kullanılan diğer yöntemler, kendi amaçlarına etkili bir biçimde hizmet ederler ve bu diğer yöntemler her zaman her yerde bir popülariteye sahiptirler; ancak giyime yapılan harcama, giyim kuşamımızın apaçık bir biçimde ortada olması ve ilk bakışta tüm gözlemcilere karşı maddi durumumuzu göstermeye muktedir olması bakımından, diğer birçok yönteme göre daha avantajlıdır. Teşhir için yapıldığı kabul edilen harcamanın daha açık bir biçimde sergilendiği de doğrudur ve giyimde gösteriş için yapıldığı kabul edilen bu harcamanın tatbiki, belki de, diğer tüm tüketim alanlarından

daha evrenseldir. Tüm sınıfların, giyim kuşama yaptıkları harcamaların büyük bir kısmının, korunmadan ziyade, saygıdeğer bir görüntüye sahip olmak için yapıldığı gibi basmakalıp bir ifade üzerinde rahatlıkla uzlaşılabilir. Ve pejmürdelik duygusu, muhtemelen, toplumsal teamülce belirlenen bir giyim standardının bulunmadığı yerde en şiddetli biçimde hissedilir. Hatta insanların, makul olduğu düşünülen miktarda müsrif tüketim yapabilmek adına yaşamsal konforlarından ya da gereksinimlerinden hatırı sayılır derecede mahrum kalacakları gibi bir yargı, giyim hususunda, diğer birçok tüketim kalemine göre daha doğrudur; o kadar ki, insanların, sert bir iklimde, şık görünmek adına sağlıksız giyinmeyi göze almaları alışkın olmadığımız bir durum değildir. Ve her modern cemaatte, giyim için kullanılan malların ticari değeri, bu malların kişiyi giydirmesi mekanik hizmetinden ziyade, çok büyük ölçüde modaya uygun olmasından, saygınlığından ibarettir. Giyim ihtiyacı çok "daha yüksek" ya da manevi bir ihtiyaçtır.

Bu manevi giyim ihtiyacı, bütün yönleriyle, hatta temel olarak bile, tüketim teşhirine yönelik naif bir temayül değildir. Gösterişçi boşa harcama yasası, diğer şeylerde olduğu gibi giyim kuşam hususunda da beğeni ve edep kurallarını şekillendirerek, tüketime, dolaylı olarak kılavuzluk eder. Olayların ortak akışı içerisinde, gösterişçi, müsrif bir giyim kuşamda bulunan kişinin ya da bunun alıcısının bilinçli güdüsü, müesses teamüle riayet etme ve muteber beğeni ve saygınlık standardına göre yaşama ihtiyacıdır. Söz konusu güdünün kendisi çok fazla şey ifade etse de bu güdü, herhangi bir kişinin, olumsuz ikaz ve yorum kaynaklı küçük düşme durumundan kaçınmak amacıyla giyim hususunda görgü kurallarına uygun biçimde hareket etmek zorunda olmasıyla sınırlandırılamaz; giyimde pahalılığa gereksinim duyulması düşünce alışkanlıklarımızın içine öylesine işlemiş durumdadır ki, pahalı kıyafetlerin dışındakiler, bizde, içgüdüsel bir tiksinme duygusu uyandırır. Tefekkür ya da tahlil olmaksızın, pahalı olmayan bir giyim eşyasının değersiz olduğunu düşünürüz. "Ucuz

palto adamı ucuz yapar." "Ucuz ve kalitesiz" ifadesinin, giyimde, diğer tüketim alanlarına göre daha doğru olduğu kabul edilir. Hem beğeni hem de işe yararlık zemininde, pahalı olmayan bir giyim eşyası, "ucuz ve kalitesiz" düsturuyla, düşük mal olarak ele alınır. Bu şeyleri, işe yararlı olmalarının yanı sıra maliyetli olmalarına bakarak güzel buluruz. Önemsiz birkaç istisnası olmakla birlikte, hepimiz, maliyetli bir el işi giyim eşyasını, güzellik ve işe yararlık bakımından, daha az pahalı olan bir taklidine tercih ederiz, ki taklit eşya, maliyetli orijinalini zekice taklit edebilir de. Taklit eşyada hassasiyetlerimizi rencide eden unsur, bu eşyanın biçim ya da renk bakımından ya da herhangi başka bir görsel etki bakımından gerçekten yetersiz olması değildir. Söz konusu rencide edici unsur, bir taklidin, en detaylı incelemeyi dışarıda tutarsak, herhangi bir incelemeye kafa tutacak kadar aslına yakın olabilmesidir. Bu eşyanın orijinal olmadığı saptanır saptanmaz estetik ve ticari değeri, bir anda düşer. Bununla da kalmaz, küçük bir çelişki riski olmasına rağmen, orijinal olmadığı saptanan bir eşyanın estetik değerinin orijinal olana göre ucuz olması oranında bir şekilde düştüğü de iddia edilebilir. Estetik bakımdan toplumsal mevkiini yitirir, çünkü daha düşük bir maddi kademeye iner.

Ancak ödeme yetisinin bir bulgusu olarak giyimin işlevi, basitçe, giyinenin fiziksel konforunun gerektirdiğinden daha fazla miktarda değerli mal tükettiğini göstermekle son bulmaz. Malların basit gösterişçi boşa harcaması etkilidir ve esasen memnuniyet verir; maddi başarının aksi kanıtlanmadıkça doğru kabul edilen iyi bir bulgusudur ve sonuç olarak toplumsal değerin de, yine aksi kanıtlanmadıkça doğru kabul edilen bir bulgusudur. Ancak giyim, açıklanması güç bir şeydir ve müsrif tüketimin yalnızca bu ham, ilk elden bulgusuna daha geniş kapsamlı olasılıklara sahiptir. Giyinenin özgürce ve ekonomik olmayan bir biçimde tüketim yapmaya muktedir olabildiğini göstermeye ek olarak, bu kişinin geçimini sağlama gereksiniminin olmadığını da gösterebilirse, toplumsal değer bulgusu hatırı sayılır derecede

artar. Giyimimizin, etkili bir biçimde amacına hizmet etmesi için sadece pahalı olması yetmez, ayrıca giyinenin üretken emeğin hiçbir türüyle ilişiğinin olmadığını da, tüm gözlemcilere açık bir şekilde göstermesi gerekir. Giyim sistemimizin incelikle işlenerek, halihazırdaki amacına hayranlık uyandıracak derecede mükemmel uyum sağladığı evrimsel süreçte bulgunun bu yan işlevi (giyinenin üretken emeğin hiçbir türüyle ilişiğinin olmadığını göstermesi t.s.n) hak ettiği ilgiyi görmüştür. Şık kıyafete ilişkin popüler algıda nelerin yaşandığına ilişkin yapılacak detaylı bir inceleme, evrimsel sürecin her noktasında, alışılageldiği biçimde giyinenin hiçbir yararlı çaba ortaya koymadığı izleniminin aksettirilmesi yolunun seçildiğini gösterecektir. Kıyafetin, lekelenme ya da eskime yoluyla bedensel emeğin etkisini göstermesi halinde şık ya da usturuplu olarak değerlendirilmeyeceğini söylemeye bile gerek yok. Düzgün ve lekesiz giyeceklerin hoşa gitmesi etkisi, tamamen değilse de, başlıca olarak insanların aylaklık -her türlü endüstriyel süreçten kişisel muaflık- fikrini taşımalarından kaynaklanır. Bir centilmenin yerel itibarını çok fazlasıyla artıran rugan ayakkabı, pırıl pırıl keten bez, parlak silindir şapka ve bastonun albenisinin büyük kısmı, bunları giyinip kuşanan kişinin, doğrudan ve dolaysız hiçbir beşeri meşguliyete el atamadığını açıkça önermesinden ileri gelir. Şık giyim, şıklık amacını, yalnızca pahalılık bağlamında ortaya koymaz, bunun yanı sıra aylaklık nişanıdır da. Bu, giyinenin yalnızca görece daha büyük bir değeri tüketebildiğini göstermez, aynı zamanda üretmeksizin tükettiğini de belli eder.

Kadınların giyimi, giyinenin üretken meşguliyetten uzak olduğunu göstermesi bakımından, erkeklerinkinden çok daha öteye gider. Daha şık leydi şapkası[23] tarzlarının, erkeğin silindir şapkasına kıyasla, çalışmayı daha da imkânsız duruma getirdiği genellemesini güçlendirmek için herhangi ek bir argüman sunmaya gerek yoktur. Kadının ayakkabısı, cilası aracılığıyla sağlanan mecburi aylaklık bulgusuna Fransız topuk denen şeyi ilave

23 bone.

eder; çünkü bu yüksek topuk, her türlü bedensel işi, hatta en basit ve en gerekli olanını bile, aşırı derecede zorlaştırır. Etek ve kadının giyimini karakterize eden dokumacılığın geri kalanı için de benzer şeyler, hatta daha geniş ölçüde geçerlidir. Eteğe gösterdiğimiz ısrarcı ilginin asıl sebebi de budur: etek pahalıdır ve giyinene istisnasız her zaman engel olur ve onun bütün yararlı çabalarını boşa çıkarır. Kadınlarda aşırı derecede uzun saç takma alışkanlığı için de benzer şeyler geçerlidir.

Ancak kadının kıyafeti, emekten muafiyetin göstergesi olması bakımından, modern erkeğin kıyafetinden daha ileri bir boyuta sahip olmakla kalmaz; bunun yanı sıra kadına, erkeğin alışkanlık biçiminde tatbik ettiği her şeyden farklı bir türde, özgün ve oldukça karakteristik bir hususiyet de ilave eder. Bu hususiyet, tipik örneği korse olan bir düzenekler sınıfıdır. İktisadi teoride korse, aslında, öznenin zindeliğini azaltmak ve onu iş için kalıcı olarak ve açıkça elverişsiz duruma getirmek amacıyla katlanılan bir tahribattır. Korsenin, giyinenin kişisel cazibesini azalttığı doğrudur, ancak bu bakımdan maruz kalınan kayıp, pahalılıktaki ve zafiyetteki fark edilir artıştan kaynaklanan saygınlık kazancıyla telafi edilir. Elle tutulur bir gerçeklik aranıyorsa şu nokta ayrıntılı bir biçimde kaydedilebilir ki; kadın kıyafetinin kadınsılığı, kendisini, kadına özgü elbiselerin yararlı çabanın önünde engel olmasını pekiştirir. Eril ve dişil kıyafet arasındaki bu fark burada basitçe karakteristik bir hususiyet olarak belirtilmiştir. Bu hadisenin gerekçesi ise şimdi tartışılacaktır.

Öyleyse buraya kadar, büyük ve dominant giyim normu olarak kapsamlı bir gösterişçi boşa harcama ilkesine sahibiz. Bu ilkenin bir yan unsuru ve altında yatan gerekçe bağlamında ikinci bir norm olarak ise gösterişçi aylaklık ilkesini elde ederiz. Giyimin oluşturulmasındaki bu norm, giyinenin üretken emekle ilişiği olmadığını ve olamayacağını göstermek üzere çeşitli düzenekler şeklinde işe yarar. Bu iki ilkenin yanı sıra, belli belirsiz derecede daha az kısıtlayıcı olan üçüncü bir kuvvet daha vardır ki bu kuvvet, konu üzerine hiç kafa yormayan birinin bile aklına

gelecektir. Giyimin bariz bir biçimde pahalı ve (iş için) uygunsuz olması gerekirken, aynı zamanda günün modasına da uygun olmalıdır. Değişen moda fenomenine ilişkin, şimdiye dek tatmin edici bir açıklama getirilmemiştir. Muteber modanın sezondan sezona sürekli olarak değişmesi yanı sıra muktedir en son giyim tarzına uygun giyinme hususu herkes tarafından yeterince aşina olunan bir şeydir, ancak bu akışkanlık ve değişim teorisi de bir işe yaramamıştır. Tam bir tutarlılık ve samimiyetle şunu da söyleyebiliriz; bu yeni çıkmış ürün ilkesi, gösterişçi boşa harcama yasasının altında yatan bir diğer gerekçedir. Açıkçası, eğer her bir elbisenin, sadece kısa bir dönem için giyinene hizmet etmesine göz yumulursa ve eğer son sezonda çıkan kıyafetlerin hiçbiri ertesi sezona devredilmezse ve söz konusu sezonun geri kalanında da bu kıyafetler daha fazla kullanılmazsa, giyime yapılan müsrif harcama fazlasıyla artar. Aslında bu iyi bir şeydir, fakat sadece olumsuz anlamda. Bu değerlendirmenin neredeyse tamamı bize tüm giyim meselelerinde gösterişçi boşa harcama normunun denetleyici bir gözetim icra ettiğini söyleme yetkisi verir, böylece, modadaki her değişim müsriflik gereksinimine riayet eder; yine de bu gösterişçi boşa harcama normu, hâkim stillerde bir değişiklik yapma ve onu kabullenme itkisine ilişkin bir açıklama sunmaz ve belli bir zamanda belli bir stile riayet etmenin, bildiğimiz gibi, neden zorunluluk derecesinde ihtiyaç olduğunu açıklayamaz.

Modaya buluş ve yenilik güdüsü olarak hizmet etme kabiliyeti olan yaratıcı ilkeye ulaşmak için, kıyafetin kökeninde yer alan ilksel, ekonomik olmayan güdüye geri dönmemiz gerekir -süslenme güdüsü. Bu itkinin, pahalılık yasası rehberliğinde, nasıl ve niçin kendisini kabul ettirdiğine ilişkin geniş çaplı bir tartışmaya girmeksizin, modadaki art arda gelen her bir yeniliğin; biçim, renk ya da etkililik anlayışımız bakımından tahtından ettiği eski anlayışımıza göre daha kabul edilebilir olması gereken bazı gösteriş biçimlerine ulaşmaya yönelik bir çaba olduğu ayrıntılı biçimde ifade edilebilir. Değişen stiller, estetik anlayışımı-

za hitap etmesi gereken bir şeyler bulmak için yapılan huzursuz bir araştırmanın dışavurumudur; ancak her bir yenilik gösterişçi boşa harcama normunun selektif eylemine konu olduğu için, yeniliğin meydana geldiği alan bir miktar kısıtlanır. Söz konusu yenilik, yerinden ettiği eskisine göre sadece daha güzel ya da belki sıklıkla daha az itici olmasının yanı sıra kabullenilen pahalılık standardına da ulaşmalıdır.

İlk bakışta, giyimde güzel olana erişmek adına verilen böylesine aralıksız bir mücadelenin sonucunun sanatsal mükemmelliğe tedrici bir şekilde yaklaşmak olmalıymış gibi görünecektir. Doğal olarak, modanın insan vücudu için müthiş göz alıcı bir ya da birkaç kıyafet tipi yönünde belirgin bir eğilim göstermesi gerektiğini bekleyebiliriz ve giyim hususunda bunca yıldır sarf edilen tüm gayret ve marifetlerden sonra günün modasının, kalıcı bir biçimde savunulabilir olan sanatsal ideale iyice yakınlaşan, görece bir mükemmelliğe ve görece bir istikrara ulaşmış olması gerektiğine ilişkin umut beslemek için de sağlam bir gerekçemiz olduğunu düşünebiliriz. Ancak durum böyle değildir. Günün stillerinin on, yirmi, elli ya da yüz öncesinin stillerine göre doğası gereği daha göz alıcı olduğunu ileri sürmek gerçekten çok riskli olacaktır. Diğer yandan bu iddia, iki bin yıl öncesinde moda olan stillerin, günümüzün birçok ayrıntıyla donatılmış ve özenli yapılarından daha göz alıcı olduğunun ileri sürülmesiyle de çelişmez.

Öyleyse, modaya ilişkin olarak yukarıda sunulan açıklama, durumu tam olarak açıklamaz ve bizim bunun ötesine bakmamız gerekir. Görece istikrarlı belirli stil ve kıyafet tiplerinin dünyanın çeşitli bölgelerinde işe yaramış olduğu oldukça bilinen bir şeydir; örneğin Japonya, Çin ve diğer oryantal halklarda; benzer şekilde Yunanlar, Romalılar ve antik çağların diğer doğulu toplumlarında; daha sonraki zamanlarda da, neredeyse her Avrupa ülkesinin köylülerinde. Bu ulusal ya da popüler kıyafetlerin, çoğu durumda, ehil eleştirmenler tarafından modern medeni kıyafetlerden daha göz alıcı, daha sanatsal olduğuna hükmedilir.

Aynı zamanda, en azından çoğunlukla, bu tür kıyafetler daha az müsriflik yaratırlar; bir başka deyişle, bunların yapısında bulunan, harcamanın teşhiri dışındaki unsurlar daha kolay saptanır.

Bu görece istikrarlı kıyafetler, genellikle, çok katı bir biçimde ve güç bela yerelleştirilirler ve üstünkörü ve sistematik bir derecelendirmeyle yöreden yöreye çeşitlilik gösterirler. Her durumda insan toplulukları tarafından ya da bizden daha yoksul sınıflar tarafından hazırlanmışlardır ve özellikle popülasyonun ya da söz konusu kıyafetlerin ait olduğu sınıfın, görece homojen, istikrarlı ve devinimsiz olduğu ülkelere, yörelere ve zamanlara aittirler. Bu demek oluyor ki; zamanın ve bakış açısının sınaması karşısında dayanabilecek olan istikrarlı kıyafetler, gösterişçi boşa harcama normunun kendisi bir zorunluluk olarak günün modasına ilişkin meselelerde görece devinimli, varlıklı popülasyonun örnek teşkil ettiği, geniş modern medeni şehirlerdekine göre daha az kabul ettirdiği koşullar altında hazırlanırlar. İstikrarlı ve sanatsal kıyafetlerin bu yolla hazırlandığı ülkeler ve sınıflar arasındaki maddi öykünme, malların gösterişçi tüketiminden ziyade gösterişçi aylaklık yönünde gelişmiştir. O kadar ki şu husus genel olarak geçerliliğini koruyacaktır; malların gösterişçi boşa harcanması ilkesinin kendisini bir zorunluluk olarak en fazla kabul ettirdiği cemaatlerde, tıpkı bizde olduğu gibi, modalar en az istikrarlı ve en az göz alıcı olmaya devam edecektir. Tüm bunlar, pahalılıkla sanatsal kıyafet arasında bir uyuşmazlığı işaret eder. Pratik gerçek noktasında, gösterişçi boşa harcama normu, giyimin güzel ya da göz alıcı olması gereksinimiyle bağdaşmaz. Ve bu uyuşmazlık da, modadaki huzursuz değişimin, tek başına pahalılık ya da güzellik kuralının izah edemeyeceği bir açıklamasını sunar.

Saygınlık standardı şunu gerektirir ki, giyim müsrif harcamayı gözler önüne sermelidir; ancak tüm bu müsriflik yerel beğenilere bir saldırıdır. Psikoloji yasası tüm erkeklerin -ve belki de daha üst katmandaki kadınların bile- ister çaba isterse harcama olsun, beyhudelikten haz etmediklerini zaten işaret etmiştir, her ne kadar Doğa'nın boşluktan hiç hazzetmediği söylenmiş olsa

da. Ancak gösterişçi boşa harcama ilkesi açıkça beyhude olan bir harcamayı gerektirir ve sonuçta oluşan giyimin bariz pahalılığı bu yüzden doğası gereği çirkindir. Dolayısıyla giyimde meydana gelen her türlü yenilik –ki bu yeniliklerin her biri de ilave edilen veya değiştirilen bir detaydır-, göstermelik bir amaç belirleyerek, kınamalardan kaçınmaya çalıştığı, aynı zamanda, gösterişçi boşa harcama gereksiniminin, bu yeniliklerin amaçlılığının bir şekilde açık bir bahaneden öte bir şey olmasının önüne geçtiği sonucuna varırız. Moda, en serbest serüvenlerinde bile, kimi göstermelik kullanımların simülasyonu olmaktan nadiren kurtulur, belki de hiç kurtulamaz. Bununla birlikte, giyimin modaya uygun detaylarının göstermelik kullanışlılığı her zaman için açık bir yapmacıklıktır ve bunların somut beyhudeliği, katlanılamaz olması bakımından, kendisini derhal ve açıkça gözümüzün içine sokar ve bunun üzerine biz de yeni bir stile sığınırız. Ancak bu yeni stil saygın müsriflik ve beyhudelik gereksinimine riayet etmelidir. Bu yeni stilin beyhudeliği de hemen selefinin beyhudeliği kadar tiksindirici bir duruma gelir ve boşa harcama yasasının izin verdiği tek çare, eşit düzeyde beyhude ve eşit düzeyde çürük olan kimi yeni yapılarda avuntu aramaktır. Dolayısıyla tek çare, modaya uygun olan giysinin elzem çirkinliği ve aralıksız değişimidir.

Değişen moda fenomenini bu şekilde açıkladıktan sonra sıradaki konumuz, gündelik gerçeklerle örtüşen bir açıklama yapmaktır. Bu gündelik gerçeklerden biri de, erkeklerin, belli bir zamanda moda olan stillerden hoşlanmasıdır. Yeni bir stil moda olduğu ve bir sezon için gözdeliğini koruduğu ve en azından yeni çıkmış bir ürün olarak kaldığı sürece, insanlar genel olarak bu yeni stili çekici bulurlar. Hüküm sürmekte olan modanın güzel olduğu düşünülür. Bu düşünce, kısmen kendisinden önceki modalardan farklı olduğu hususunda sağladığı teselliden, kısmen de saygın oluşundan kaynaklanır. Son bölümde belirtildiği gibi, saygınlık kuralı bir yere kadar beğenilerimizi şekillendirir, o kadar ki, böyle bir kuralın rehberliğinde her şey, yeni çıkmış ürün

olma durumu aşınıncaya dek ya da saygınlık yetkisi aynı genel amaca hizmet eden yeni ve alışılmamış bir yapıya devredilinceye dek göz alıcı olarak kabul edilecektir. Belli bir zamanda moda olan stillerin ileri sürülen güzelliğinin, ya da "sevimliliği"nin, sadece geçici ve yapay oluşu, gelip geçen çok sayıda modanın hiç birinin zamanın sınaması karşısında dayanmayacağı gerçeğiyle teyit edilir. Sahip olduğumuz modaların en iyisi, 5-10 yıl ya da daha uzun süreli bir perspektiften bakıldığında bize, berbat değilse de, grotesk bir şeymiş gibi gelir. Herhangi bir şeyle olan geçici ilişiğimiz; estetik gerekçeler dışında en son dayanaklar olur ve yalnızca, bizim baki kalan estetik algımız kendisini kabul ettirene ve en son ortaya çıkan hazmedilmesi güç düzeneği ıskartaya çıkarana dek sürer.

Estetik hususundaki bir mide bulantısının gelişme süreci bir miktar zaman alır; gerekli olan bu zaman da her halükârda söz konusu stilin doğasındaki tiksindiriciliğin derecesiyle ters orantılıdır. Modadaki tiksindiricilik ve istikrarsızlık arasındaki bu zaman ilişkisi şu çıkarım için bir gerekçe sağlar: Stiller daha hızlı bir biçimde birbirini yerinden edip birbirinin yerine geçtikçe, güvenilir ve sağlam bir beğeniye karşı daha saldırgan olurlar. Dolayısıyla varsayım şu şekildedir: cemaat, bilhassa da cemaatin varlıklı sınıfları, servet, devinim ve beşeri münasebetler sahası bakımından ilerledikçe, gösterişçi boşa harcama yasası da giyim hususunda kendisini bir zorunluluk olarak daha fazla kabul ettirecek, güzellik algısı hükümsüz olmaya ya da maddi saygınlık kuralınca bastırılmaya daha meyilli olacak, moda daha hızlı bir biçimde başka yöne sapacak ve değişecek ve birbirinin peşi sıra moda haline gelen çeşitli stiller daha grotesk ve tahammül edilemez olacaktır.

Bu giyim teorisinde henüz ele alınmamış olan en azından bir nokta daha vardır. Söylenenlerin pek çoğu, kadınların yanı sıra erkeklerin giyimi için de geçerlidir; bununla birlikte, modern zamanlarda kadınların giyimi için neredeyse tüm noktalarda daha güçlü bir geçerliliğe sahiptir. Ancak kadın giyimi bir nok-

tada erkeğinkinden ciddi manada farklılaşır. Kadın giyiminde, giyinenin, amiyane tabirle üretken işlerden muaf olduğunu ya da bunun için yetersiz olduğunu kanıtladığı şeklindeki hususiyetlerde açıkça daha fazla ısrar edilmektedir. Giyim teorisini tamamlamakla kalmayıp kadının ekonomik statüsüne dair zaten söylenmiş olanları tasdikleyen kadın kıyafetinin bu karakteristik hususiyeti, hem geçmişteki hem de şimdiki ilgi alanlarına ilişkindir.

Temsili Aylaklık ve Temsili Tüketim başlıkları altında kadının statüsü tartışılırken görüldüğü gibi, ekonomik gelişme süresince hane halkının reisi adına temsili olarak tüketim yapmak kadının vazifesi haline gelmiştir ve görünüşte kadının kıyafeti bu amaçla tasarlanır. Açık biçimde üretken olan emek, saygıdeğer kadınlar için acayip derecede aşağılayıcı bir şey haline gelir ve bundan dolayı, giyinenin alışıldığı üzere yararlı bir işle meşgul olmayacağı ve olamayacağı gerçeğini (aslında çoğu kez kurgusunu) aşılamak için, kadınların giyiminin oluşturulmasına özellikle itina gösterilmelidir. Görgü kuralları, saygıdeğer kadınların, kendileriyle aynı toplumsal sınıfa mensup olan erkeklere göre daha tutarlı bir biçimde yararlı çabalardan uzak durmalarını ve daha aylakmışçasına davranmalarını gerektirir. Bir soylu kadının yararlı bir işten hayatını kazanması gereksinimi hususunda kafa yormak ıstırap derecesinde sinir bozucu bir şeydir. "Kadının dünyası" bu değildir. Onun dünyası hane halkı içerisindedir ki, kadın, bu hane halkını "güzelleştirmeli" ve onun "en mühim süs eşyası" olmalıdır. Mevcut durumda, hane halkının erkek reisinden, bir süs eşyası olarak söz edilmez. Görgü kurallarının, kadının giyimindeki ve diğer özel eşyalarındaki pahalılık teşhirine mütemadiyen ilgi göstermesi şeklindeki bir başka gerçekle bağlantılı olarak ele alınan bu hususiyet, daha öncekilerde zaten ima edilen görüntüyü dayatmaya kadar varır. Ataerkil bir geçmişten gelen soyumuz yüzünden toplumsal sistemimiz şu noktaya ulaşmıştır; kadının işlevi müstesna derecede, hane halkının ödeme gücünü ispatlamaktır. Yaşamın modern medeni tertibine göre,

kadının ait olduğu hane halkının namusu yine kadının özel ilgi alanı olmalıdır ve haliyle namusun esas olarak kabul görüp desteklendiği onursal harcama ve gösterişçi aylaklık sistemi de kadının dünyasıdır. İdeal tertipte, kendisini daha üst maddi sınıfların yaşamında gerçekleştirme eğiliminde olduğu gibi, varlığın ve çabanın gösterişçi boşa harcanmasına gösterilen bu ilgi, normal olarak, kadının yegâne ekonomik işlevi olmalıdır.

Kadınların, halen, tam anlamıyla erkeğin mülkiyetinde olduğu ekonomik gelişme aşamasında, gösterişçi aylaklık ve tüketim performansları, kadınlardan beklenen hizmetlerin birer parçası haline gelmişlerdir. Kendilerinin efendisi olmayan bu kadınlar tarafından yapılan bariz harcama ve aylaklık, kendilerinin takdir edilmesindense efendilerinin takdir edilmesine yol açmıştır ve bundan dolayı, hane halkının kadınları daha pahalı ve daha bariz bir biçimde üretken olmayan konumda yer aldıkça, hane halkının ya da hane halkı reisinin saygınlık amacına uygun biçimde yaşamları daha takdire şayan ve daha etkileyici olmuştur. Hatta o kadar ki; yalnızca aylak bir yaşamın bulgusuna muktedir olmak adına değil, bunun yanı sıra yararlı faaliyetler için kendilerini yetersizleştirmek adına da kadınlara ihtiyaç duyulmuştur.

Tam bu noktada ve geçerli bir sebeple, erkek giyimi kadın giyiminin gerisinde kalır. Gösterişçi boşa harcama ve gösterişçi aylaklık saygın unsurlardır, çünkü bunlar maddi gücün kanıtıdırlar; maddi güç de saygın ya da onursal bir unsurdur çünkü, son tahlilde, başarının ve üstün kudretin göstergesidir; bundan dolayı boşa harcamanın ve aylaklığın kanıtı, kendi adına kalıcı olarak böyle bir biçime bürünemeyen ya da kendine özgü kifayetsizliğini veya belirgin sıkıntısını göstermeye ilişkin bu tür bir meyli taşıyamayan bir birey tarafından ortaya konulur; çünkü bu durumda teşhir, üstün kudreti değil bayağılığı gösterir ve böylece kendi amacını bertaraf eder. Öyleyse, müsrif harcamanın ve çabadan kasıtlı olarak uzak durma gösterisinin, normal veya ortalama olarak, sıkıntıya da ihtiyari olarak teşvik edilmiş fiziksel yetersizliği açıkça gösterme boyutunda sürdürüldüğü

her yerde şöyle bir çıkarım yapılır: söz konusu (kadın) birey, bu müsrif harcamayı yapmaz ve maddi itibar bakımından kendi kişisel kazancı için bu yetersizliğe maruz kalmaz; fakat bu kişi (kadın), ekonomik bağımlılık ilişkisi içerisinde olduğu başka biri adına bunları yapar ve bu öyle bir ilişkidir ki, son tahlilde, iktisat teorisinde, bir kulluk ilişkisi haline gelmek zorundadır.

Bu genellemeyi kadınların giyimine uygulamak ve meseleye eller tutulur terimlerle ifade etmek adına: yüksek topuk, etek, leydi şapkası, korse ve giyinenin konforuna ilişkin genel ihmaller -ki giyinenin konforu tüm medeni kadın kıyafetlerinin açık bir niteliğidir-, yaşamın modern medeni tertibinde, teoride, kadının halen ekonomik olarak erkeğe bağımlı olduğuna dair çok sayıda bulgu teşkil ederler –öyle ki, belki de oldukça idealize edilmiş bir manada, kadın halen erkeğin menkul bir malıdır. Kadın tarafındaki tüm bu gösterişçi aylaklığın ve giysinin yalın nedeni, kadınların, ekonomik işlevlerin ayrıştırılmasında, efendilerinin ödeme gücünü ispatlama vazifesiyle görevlendirildikleri kişilerin hizmetkârı oldukları gerçeğinde yatar.

Bu bakımdan kadınların giysisiyle ev içi hizmetkârların, özellikle de özel elbiseli hizmetkârların giysileri arasında belirgin bir benzerlik vardır. Her ikisinde de çok özenle üzerinde durulan bir gereksiz pahalılık gösterisi vardır ve her iki durumda da giyinenin fiziksel konforu göze çarpacak derecede ihmal edilir. Ancak leydinin giysisi, giyinenin fiziksel zafiyeti açısından olmasa da, aylaklık[24] hususunda gösterilen detaylı ısrar bakımından ev içi hizmetkârın giysisini geçer. Ve olması gereken de budur; teoride, maddiyat kültürünün ideal tertibine göre evin leydisi, hane halkının esas hizmetçisidir.

Halihazırda teşhis edilen hizmetkârların yanı sıra, en az bir başka sınıf daha vardır ki bunların giysileri bunları hizmetkârlar sınıfının fertleriyle benzeştirir ve kadın giyiminin kadınsılığını tayin eden pek çok hususiyeti de taşır. Bu sınıf, ruhban sınıfıdır. Rahip elbiseleri, alçak bir statünün ve temsili bir yaşamın bul-

24 idleness.

gusu olarak gösterilmiş olan tüm nitelikleri vurgulu bir biçimde sergiler. Rahibin gündelik alışkanlıklarından daha çarpıcı bir biçimde, usulen anıldığı haliyle, rahip elbiseleri şatafatlı, grotesk, elverişsiz ve en azından görünüşte sıkıntı yaratacak kadar konforsuzdur. Rahibin, hem yararlı çabalardan uzak durması hem de iyi talim edilmiş bir ev içi hizmetkâr tarzının çok ötesinde, halkın gözünde sakin ve acıklı bir çehre ortaya koyması beklenir. Rahibin tıraşlı yüzü aynı etkiye yönelik bir başka unsurdur. Tavır ve kıyafet bakımından ruhban sınıfıyla uşak sınıfı arasındaki bu benzeşme, iki sınıfın ekonomik işlevleri hususundaki benzerliğinden ileri gelir. İktisat teorisinde rahip bir hizmetkârdır, üzerine elbisesini giydiği ilahi kişinin yapıcı hizmetkârıdır. Yüce efendisinin itibarını ona yakışır tarzda ortaya koymak adına rahibin elbisesi, olması gerektiği gibi, oldukça pahalı niteliktedir; ancak, bu elbise temsili tüketimin bir unsuru olduğu için, giyinenin fiziksel konforuna çok az katkı yapacak ya da hiç katkı yapmayacak şekilde tasarlanır ve tüketiminden hasıl olan saygınlık hizmetkâra değil, namevcut efendiye atfedilir.

Kadın giyimi, rahip giyimi ve hizmetkâr giyimi ile erkeğin giyimi arasındaki sınır çizgisi, uygulamada her zaman kalıcı biçimde gözlenmez, ancak popüler düşünce alışkanlıklarında az çok belli bir şekilde her zaman var olduğuna pek itiraz edilmeyecektir. Tabii ki özgür insanlar da vardır ve bu kişilerin pek çoğu, kusursuz bir saygın giysiye duydukları şuursuz şevkle, erkeğin giyimiyle kadının giyimi arasındaki teorik çizgiyi, kendilerini fani çerçeveye açıkça aykırı olarak tasarlanan kıyafetle donatacak kadar ihlal eder; ancak herkes, erkekler için bu tür kıyafetin normalden farklı olduğunu tereddütsüz kabul eder. Alışkanlık olarak bu tür giyimin "efemine" olduğunu söyleriz ve bazen böylesine zarif kılıklı bir centilmenin bir uşak kadar iyi giyimli olduğuna ilişkin görüşler işitilir.

Giyime ilişkin özellikle daha sonraki ya da daha olgun gelişmelerde az çok belli olan eğilimi işaret ettikleri için bu giyim teorisindeki göze çarpan belirli çelişkiler, üzerinde daha detaylı bir

inceleme yapmaya değer. Korse modası, burada bir örnekle atıfta bulunulan kaideye açık bir istisna teşkil eder. Bununla birlikte, daha detaylı bir inceleme, bu açık istisnanın, giyimdeki herhangi bir veri öğenin ya da niteliğin modasının, maddi konumun bir bulgusu olarak, söz konusu öğenin faydasına dayandığına ilişkin kaidenin kesin bir biçimde doğrulaması olduğunu gösterir. Endüstriyel olarak daha ileri düzeydeki cemaatlerde korsenin toplumun yalnızca gayet iyi tanımlanmış belirli katmanları içerisinde kullanıldığı da oldukça bilinen bir şeydir. Daha yoksul sınıfların kadınları, özellikle kırsal popülasyon içerisinde yer alan kadınlar, bir tatil lüksü olması dışında alışkanlık olarak korse kullanmazlar. Bu sınıflara mensup kadınlar çok çalışmak zorundadırlar ve gündelik yaşamda, aylaklık bahanesiyle bedenlerine işkence etmenin onlara pek bir faydası dokunmaz. Bu icadın tatillerde kullanılması da, daha üst sınıf bir edep kuralının taklit edilmesinden ileri gelir. Sefaletin ve el işçiliğinin bu düşük düzeyinden itibaren korse, en varlıklı ve en saygın olanlar da dahil olmak üzere tüm kadınlar için, bir veya iki nesil süresince, toplumsal olarak kusursuz bir konum açısından neredeyse vazgeçilmezdi. El işçiliği yapmaya mecbur olduğu şeklindeki herhangi bir suçlamaya maruz kalmamasını sağlayacak kadar varlıklı olan insan sınıfı çok büyük olmadıkça ve sınıf içerisindeki özel davranış kuralları -ki bu özel davranış kuralları yalnızca sınıfın mevcut kanaatince uygulanır- için bir dayanak teşkil edecek şekilde kendi kendisine yeten, yalıtılmış bir cemiyet oluşturacak kadar büyük bir hacme sahip oldukça bu kaide geçerliliğini korur. Ancak şimdilerde, mecburi el işleri dolayısıyla yapılan her türlü karalamayı gereksiz ve zararsız hale getirecek kadar varlığa sahip olan yeterince geniş bir aylak sınıf oluşmuştur ve bundan dolayı korse bu sınıf içerisinde büyük ölçüde kullanımdan kalkmıştır.

Bu korseden muafiyet kaidesi altındaki istisnalar zahiri istisnalardır. Bu istisnalar, daha ileri endüstriyel cemaatlerdeki varlıklı sınıflara sonradan eklenenlerle birlikte, daha alt düzeyde bir endüstriyel yapıya sahip olan ülkelerin -arkaik döneme daha

yakın, yarı endüstriyel tipteki ülkelerin- varlıklı sınıflarıdır. İleri endüstriyel cemaatlerde varlıklı sınıflara sonradan eklenenlerin, önceki, daha düşük maddi kademelerden devreden, avam beğeni ve saygınlık kuralından kendilerini kurtaracak kadar zamanları olmamıştır. Korsenin bu şekilde varlığını sürdürüşü, örneğin, son dönemde ve hızla bolluğun arttığı Amerikan şehirlerindeki daha üst düzey toplumsal sınıflar arasında az rastlanan bir şey değildir. Kelimeyi, hiçbir tiksindirici ima olmaksızın, teknik bir terim olarak kullanacak olursak, korsenin büyük ölçüde züppelik dönemi -belirsizlik süreci ve düşük maddiyat kültürü düzeylerinden daha yüksek olanlarına geçiş süreci- vasıtasıyla sebat ettiği söylenebilir. Bu da demek oluyor ki; korsenin miras kaldığı tüm ülkelerde, giyinendeki fiziksel yetersizliği göstererek onursal aylaklığın bir kanıtı olarak amacına hizmet ettiği her yerde ve bu amaca hizmet ettiği sürece korse kullanımına devam edilir. Tabii ki aynı kaide bireyin görülebilir verimliliğini azaltan diğer sakatlamalar ve icatlar için de geçerlidir.

Gösterişçi tüketimin çeşitli unsurları hususunda da benzer şeylerin geçerliliğini koruması gerekir ve bu tür şeylerin gerçekten de giyimin birtakım niteliklerini asgari düzeyde taşıdıkları görülür, özellikle de bu nitelikler belirgin bir huzursuzluğu ya da giyinende huzursuzluk yarattığına ilişkin bir görüntüyü içerdiği takdirde. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca, özellikle erkek giyiminin gelişiminde, harcama yöntemlerinden ve aylaklık sembollerinin kullanımından vazgeçmek yönünde belirgin bir eğilim söz konusudur; ki bunlar artık usandırıcı hale gelmiş olmalıdır, ayrıca zamanında iyi bir amaca hizmet etmiş olabilirler ama bugünün üst sınıfları arasında bunların devamlılığı bir lüzumsuzluk abidesi olurdu; örneğin beyaz soylu peruğu ve altın şerit kullanımı ve yüzün daima tıraşlı olması gibi. Daha sonraki yılların kibar toplumunda tıraşlı yüz modası bazen yeniden ortaya çıkmıştır, ancak bu muhtemelen modanın, uşaklara dayatılan, geçici ve tavsiye edilmeyen bir taklitçiliğidir ve bunun, büyük babalarımızın beyaz soylu peruklarının yolundan gitmesi beklenebilir.

Bu göstergelerin ve küstahlık bakımından bunları andıran diğer göstergelerin -ki bu küstahlıkla, tüm gözlemcilere kendilerini istihdam eden kişilerin alışıldık işe yaramazlıkları gösterirler- yerini aynı gerçeği izah etmenin daha hassas ve başka yöntemleri almıştır ve bu yöntemler de, olumlu görüşü alınmaya çalışılan bu daha küçük, seçkin çevrenin talimli gözüne en az diğerleri kadar aşikâr olan yöntemlerdir. Reklamın daha eski ve daha ham yöntemleri, teşhircinin kendisini beğendirmek zorunda olduğu halk, cemaatin, servet ve aylaklık delillerindeki hassas varyasyonlarını saptamak üzere eğitilmemiş olan geniş bölümlerinden oluştuğu sürece geçerliliğini korumuştur. Harcamanın daha derin işaretlerini yorumlama yeteneğini kazanmak için gereken boş zamana sahip olan yeterince geniş bir varlıklı sınıf geliştiği zaman ise, reklam yöntemi düzeltilir ve geliştirilir. "Çok parlak renkli" giyim, talimsiz bayağı duyarlılıklara ulaşmak ve onları etkilemek gibi manasız bir arzuyu açığa vurarak, beğeni sahibi insanlara bir hakaret haline gelir. Yüksek soydan gelen biri için kendi yüksek sınıfına mensup olanların seviyeli algısına uyan daha onursal itibar, sadece maddesel sonuca ilişkindir. Varlıklı aylak sınıf çok geniş bir boyuta ulaştığı, ya da onursal amaç için yeterli bir insan çevresi oluşturmak hususunda, aylak sınıf bireyinin kendi sınıfının mensuplarıyla teması çok fazla arttığı için, popülasyonun daha temel öğelerini, hatta alkışlarına ve aşağılamalarına ihtiyaç duyulan izleyiciler gibi öğelerini, tertibin dışında bırakmak yönünde bir eğilim ortaya çıkar. Tüm bunların sonucu yöntemlerin düzeltilip geliştirilmesidir; daha derin icatlara sığınmak ve giyimdeki sembolizm tertibinin tinselleştirilmesi. Ve bu daha üst aylak sınıf tüm edep meselelerinde örnek teşkil ettiğinden, toplumun geri kalanı için ortaya çıkan sonuç da giyim tertibinin aşamalı bir biçimde iyileşmesidir. Cemaat servet ve kültür bakımından ilerledikçe, seyircide gittikçe daha iyi bir ayrımsama yeteneği gerektiren araçlar sayesinde, ödeme gücü ispat edilir. Reklam araçları arasındaki bu daha iyi ayrımsama, aslına bakılırsa, daha yüksek maddiyat kültürünün çok geniş bir öğesidir.

BÖLÜM VIII

Endüstriyel Muafiyet ve Muhafazakârlık

İnsanın toplumsal yaşamı, tıpkı diğer türlerin yaşamı gibi bir var olma mücadelesidir ve bundan dolayı bir selektif adaptasyon sürecidir. Toplumsal yapının evrimini belirleyen ise, kurumların seleksiyon sürecidir. Beşeri kurumlarda ve beşeri karakterde görülmüş ve görülmekte olan ilerleme, genel olarak, en uygun düşünce alışkanlıklarının doğal seleksiyonuna ve bireylere dayatılan mecburi adaptasyon sürecine -cemaatin büyümesi ve insanların içerisinde yaşadığı kurumların değişmesi ile birlikte devamlı olarak değişen çevreye mecburi adaptasyon sürecine- indirgenebilir. Kurumlar, sadece hâkim ya da dominant manevi tutum ve kabiliyetleri şekillendiren selektif ve adaptif bir sürecin sonucu olmakla kalmazlar, aynı zamanda yaşamın ve insan ilişkilerinin özel yöntemleridirler ve bundan dolayı, sırası geldiğinde, seleksiyonun etkin faktörleri olurlar. Böylece, değişen kurumlar, en uygun mizaca sahip olan bireylerin daha ileri bir seleksiyonuna ve bireysel mizaç ve alışkanlıkların, yeni kurumların biçimlenmesi aracılığıyla değişen çevreye daha ileri bir şekilde adapte olmasına neden olurlar.

İnsan yaşamının ve toplumsal yapının gelişimini şekillendirmiş olan güçler, nihayetinde, canlı doku ve maddesel çevre

terimlerine kuşkusuz ki indirgenebilir; ancak, mevcut amaç doğrultusunda, bu güçler, belki de en doğru biçimde, kısmen insanlardan, kısmen de insan olmayanlardan oluşan bir çevre ve az çok belirli bir fiziksel ve entelektüel oluşuma sahip olan bir beşeri özne cinsinden ifade edilebilir. Toplulaştırılmış olarak ya da ortalama olarak bakıldığında, bu beşeri özne az çok değişkendir; özellikle, uygun çeşitliliklerin selektif muhafazasına ilişkin kaidenin altında. Çeşitliliklerin seleksiyonu, belki de, büyük ölçüde etnik tiplerin selektif bir muhafazasıdır. Popülasyonu çok çeşitli etnik öğelerin karışımından oluşan her cemaatin yaşam öyküsünde, kalıcı ve görece istikrarlı muhtelif vücut ve mizaç tiplerinden biri veya birkaçı herhangi bir noktada hâkimiyeti ele geçirir. Herhangi bir zamanda yürürlükte olan kurumları da içeren söz konusu durum, varlığını sürdürmesi ve hâkimiyeti elinde tutması için bir karakter tipini bir diğerine karşı kayırır ve devamlılık sağlaması ve geçmişten miras kalan kurumları daha da incelikli bir biçimde işlemesi için seçilen insan tipi de, bu kurumları kendi suretinde hatırı sayılır ölçüde şekillendirir. Ancak dominant etnik tip ya da tiplerin karakteristik hususiyeti olan genel kabiliyetler silsilesi içerisinde, görece istikrarlı karakter tipleri ve zihin alışkanlıkları arasındaki seleksiyonu bir yana bırakırsak, düşünce alışkanlıklarında da, eş zamanlı olarak devam eden bir selektif adaptasyon süreci vardır. Görece istikrarlı tipler arasından seleksiyonla ortaya çıkan her popülasyonun temel karakterinde bir çeşitlilik olabilir; bununla birlikte bu tipler içerisindeki teferruatlı adaptasyondan ve herhangi bir belirli toplumsal ilişki ya da ilişikler grubuna ilişkin alışıldık spesifik bakış açıları arasındaki seleksiyondan kaynaklanan bir çeşitlilik de vardır.

Mevcut amaç açısından adaptif sürecin doğasına ilişkin mevzu -esas olarak istikrarlı mizaç ve karakter tipleri arasında bir seleksiyon olup olmadığı ya da esas olarak insanların düşünce alışkanlıklarının değişen koşullara bir adaptasyonu olup olmadığı mevzuu- kurumların, o veya bu yöntemle, değişip geliştiği

gerçeği kadar önemli değildir. Kurumlar, değişen koşullarla birlikte değişmelidir çünkü kurumlar, bu değişen koşulların muktedir olduğu uyarıcıya karşı alışıldık bir tepki verme yöntemi mahiyetindedirler. Bu kurumların gelişimi toplumun da gelişimidir. Esasında kurumlar, bireyin ve cemaatin belirli ilişkileri ve belirli işlevleri bakımından hâkim düşünce alışkanlıklarıdır ve yaşam tertibi, ki bu tertip belirli bir zamanda veya herhangi bir toplumun gelişimindeki belirli bir noktada toplu olarak yürürlükte olan kurumlardan oluşur, psikolojik açıdan, genel olarak, hâkim manevi tutum ya da hâkim yaşam teorisi olarak karakterize edilebilir. Genel hususiyetleri açısından bu manevi tutum ya da yaşam teorisi, son tahlilde, hâkim karakter tipi terimlerine indirgenebilir.

Bugünkü durum, insanların şeylere yönelik alışıldık bakışına göre hareket ederek ve bir bakış açısını veya geçmişten miras kalan zihinsel bir tutumu değiştirerek ya da sağlamlaştırarak selektif, zorlayıcı bir süreç aracılığıyla yarının kurumlarını şekillendirir. İşte kılavuzluğunda insanların yaşamlarını sürdürdüğü bu kurumlar -bir başka deyişle düşünce alışkanlıkları- önceki zamanlardan günümüze bu şekilde taşınırlar; iyi kötü daha eski her bir hadisenin ayrıntılarıyla donatılır ve geçmişten bugünlere aktarılırlar. Kurumlar geçmiş süreçlerin ürünüdürler, geçmişteki koşullara adapte edilmişlerdir ve bundan dolayı şimdiki zamanın gereksinimleriyle asla tam olarak uyum içinde değildirler. Bu selektif adaptasyon süreci, doğası gereği, cemaatin belirli bir zamanda kendisini içinde bulduğu devamlı değişen duruma hiçbir zaman yetişemez; çünkü çevre, adaptasyonu ve tatbik edilen durumu dayatan ve seleksiyonu gerçekleştiren yaşamın zorunlulukları günbegün değişir ve cemaatin birbirini izleyen her bir durumu, tesis edilir edilmez demode olma eğilimindedir. Gelişmede bir adım ileriye gidildiği zaman, bu adımın kendisi bir değişim meydana getirir ve bu değişim de yeni bir adaptasyonu icap ettirir; bu da, uyum sağlamada yeni bir adım atılması için hareket noktası olur ve bu böyle sürer gider.

Öyleyse, can sıkıcı bir gerçeklik olmasına rağmen, günümüz kurumlarının -halihazırda kabul gören yaşam tertibinin- günümüz durumuna tam olarak uymadığı da belirtilmelidir. Aynı zamanda, insanların mevcut düşünce alışkanlıkları, bir değişimi kaçınılmaz kılan koşullar dışında, belirsiz bir süre için devamlılık gösterir. Bundan dolayı, günümüze miras kalmış olan bu kurumların, bu düşünce alışkanlıklarının, bakış açılarının, zihinsel tutumların ve kabiliyetlerin, vb. bizzat kendileri muhafazakâr faktörlerdir. Bu faktörler de, toplumsal atalet, psikolojik atalet ve muhafazakârlık faktörleridir. Toplumsal yapı, değiştirilmiş bir duruma göre kendisini değiştirir, geliştirir, adapte eder, ancak yalnızca cemaatin çeşitli sınıflarının düşünce alışkanlıklarındaki bir değişim, ya da son tahlilde, cemaati oluşturan bireylerin düşünce alışkanlıklarındaki bir değişim kanalıyla bunları yapar. Toplumun evrimi, esas olarak, koşulların gerilimi altındaki bireyler açısından bir zihinsel adaptasyon sürecidir ki koşulların stresi de, geçmişteki farklı bir koşullar bütününe ve bu bütüne uygun olarak biçimlenen düşünce alışkanlıklarına daha fazla müsamaha göstermeyecektir. Şu anki amaç açısından, bu adaptif sürecin, kalıcı etnik tiplerin seleksiyonu ve varlığını sürdürmesi süreci mi, yoksa bireysel adaptasyon ve edinilmiş hususiyetlerin veraseti süreci mi olduğuna ilişkin soruna ciddi bir önem atfetmeye gerek yoktur.

Toplumsal ilerleme, özellikle de iktisat teorisinin bakış açısınca, "iç ilişkilerin dış ilişkilere neredeyse tam olarak uyum sağlaması"na yönelik devamlı ilerlemeci bir yaklaşıma dayanır; ancak bu uyum sağlama asla açık bir biçimde ortaya konmaz, çünkü "dış ilişkiler", "iç ilişkiler"de yaşanan ilerlemeci değişimin bir sonucu olarak sürekli bir değişime tabidir. Ancak yaklaşıklık derecesi, uyum sağlayan olanaklara bağlı olarak daha fazla ya da az olabilir. İnsanların düşünce alışkanlıklarının değiştirilmiş bir durumun zorunluluklarına uygun bir şekilde yeniden uyum sağlaması, her halükarda, yalnızca muteber bakış açısını çürüten bir koşulun zorlaması altında, bir gecikmeyle ve isteksizce gerçek-

leşir. Kurumların ve alışıldık bakış açısının değiştirilmiş çevreye yeniden uyum sağlaması, dıştan gelen baskıya karşılık olarak yapılır ve uyarana verilen bir karşılık mahiyetindedir. Dolayısıyla, yeniden uyum sağlama özgürlüğü ve olanağı, başka bir deyişle toplumsal yapıdaki gelişme kapasitesi, büyük ölçüde, durumun belirli bir zamanda cemaatin bireysel mensupları üzerinde etkili olmasını sağlayan özgürlük derecesine -bireysel mensupların çevrenin kısıtlayıcı güçlerine maruz kalma derecesine- bağlıdır. Toplumun herhangi bir parçası ya da sınıfı, elzem olan herhangi bir yönden çevrenin faaliyetinden korunursa, cemaatin bu parçası, ya da bu sınıfı, yaşama bakışını ve yaşam tertibini, değiştirilen genel duruma daha gecikmiş bir biçimde adapte edecektir; o kadar ki, toplumsal dönüşümü geciktirme eğiliminde olacaktır. Varlıklı aylak sınıf, değişime ve yeniden uyum sağlamaya neden olan ekonomik güçler hususunda korunaklı bir konuma sahiptir. Ve kurumlarda yeniden uyum sağlamaya neden olan güçlerin, son tahlilde, özellikle modern bir endüstriyel cemaat durumunda, neredeyse bütünüyle ekonomik bir doğaya ilişkin olduğu söylenebilir.

Her cemaat, endüstriyel ya da ekonomik bir mekanizma olarak görülebilir, cemaatin yapısı da, ekonomik kurumlar denilen şey neyse ondan oluşur. Bu kurumlar, cemaatin, yaşam sürecinin içerisinde yaşanılan maddesel çevreyle temas halinde sürdürmesinin alışıldık yöntemleridir. Belirli bir çevre içerisindeki bu insan faaliyetini gözler önüne sermenin belirli yöntemleri bu şekilde detaylandırıldığında, cemaat yaşamı, kendisini, bu alışıldık yönlerdeki birtakım kolaylıklarla dışa vuracaktır. Cemaat, geçmişte öğrenilen ve bu kurumlarda somut bir biçimde ortaya konan yöntemlerin izin verdiği ölçüde yaşam amaçları doğrultusunda çevrenin güçlerinden istifade edecektir. Ancak popülasyon arttıkça ve doğa güçlerini yönlendirme hususunda insanların bilgi birikimi ve vasıfları genişledikçe, grubun mensupları arasındaki alışıldık ilişki yöntemleri ve grubun bir bütün olarak yaşam sürecinin sürdürülmesine ilişkin alışıldık yöntem artık daha önceki

gibi sonuç vermez olur; sonuçta ortaya çıkan yaşam koşulları da, çeşitli mensuplar arasında eskisiyle aynı şekilde ya da aynı etkiyle dağılmaz ve paylaşılmaz. Grubun yaşam sürecinin daha önceki koşullar altında kendisine göre sürdürüldüğü tertip, grubun yaşam sürecinin verimliliği ya da tesis edilmesi bakımından, yaklaşık olarak elde edilebilir olan en yüksek sonucu vermişse eğer, yaşamın değiştirilmemiş olan aynı tertibi, değiştirilmiş koşullar altında, bu bakımdan elde edilebilir olan en yüksek sonucu doğurmayacaktır. Popülasyonun, yeteneğin ve bilgi birikiminin değiştirilmiş koşulları altında, yaşam koşulları, geleneksel tertibe göre sürdürüldüğü müddetçe, bir önceki koşulların altına inmeyebilir; değiştirilmiş koşullara uyması için tertibin değiştirilmesi durumunda ortaya çıkabilecek olan yaşam koşullarına göre daha zor olabilme olasılığı ise her zaman bakidir.

Grup bireylerden oluşur ve grubun yaşamı, bireylerin, en azından görünürde birbirinden ayrılmış olarak sürdürülen yaşamıdır. Grubun kabul gören yaşam tertibi, insan yaşamı bakımından neyin doğru, iyi, amaca uygun ve güzel olduğuna istinaden bireylerin üzerinde uzlaştığı bakış açısıdır. Yaşam koşullarının, çevreyle baş etmenin değiştirilmiş yönteminden ileri gelen yeniden dağılımı sonucunda, genel olarak grubun yaşam koşullarında iyileşme yönünde meydana gelen muntazam bir değişim ortaya çıkmaz. Değiştirilmiş koşullar, bir bütün olarak bakıldığında grubun yaşam koşullarını iyileştirebilir, ancak yeniden dağılım, grubun bazı mensupları için çoğu zaman ya yaşam koşullarının iyileşmesi ya da bolluğunun azalmasıyla sonuçlanacaktır. Teknik yöntemlerde, popülasyonda ya da endüstriyel örgütlenmede yaşanan bir ilerleme, cemaatin en azından bazı mensuplarının, eğer değiştirilmiş endüstriyel yöntemlere kolaylıkla ve etkili biçimde girişecek olurlarsa, yaşam alışkanlıklarını değiştirmelerini gerektirecektir ve bu şekilde davranarak, yaşamın doğru ve güzel alışkanlıklarının neler olduğuna istinaden kabul edilen nosyonlara uygun bir biçimde yaşayamayacaklardır.

Yaşam alışkanlıklarını ve ahbaplarıyla arasındaki alışıldık iliş-

kilerini değiştirmesi gereken herkes, yeni ortaya çıkan zorunlulukların gerektirdiği yaşam yöntemiyle alışık olduğu geleneksel yaşam tertibi arasında çelişkiye düşecektir. Bu konumda yer alan bireyler, kabul edilen yaşam tertibini yeniden oluşturmak adına en fazla saike sahip olanlardır ve yeni standartları kabullenmeleri için en kolay ikna edilenlerdir ve bu insanları böyle bir konuma sürükleyen şey de, geçim kaynağı ihtiyacıdır. Çevrenin grup üzerinde yarattığı baskı ve bunun da grubun yaşam tertibinin yeniden uyum sağlamasına neden olması, grubun mensuplarını maddi zorunluluklar biçiminde etkiler ve bu gerçekten dolayı -dışsal güçlerin büyük bir kısmının maddi ya da ekonomik zorunluluklar biçimine dönüştürüldüğü gerçeğinden dolayı- herhangi bir modern endüstriyel cemaatte, kurumların yeniden uyum sağlaması için önemli olan bu güçlerin, başlıca olarak ekonomik güçler olduğunu söyleyebiliriz.; ya da daha spesifik olarak, bu güçler maddi baskı biçimini alır diyebiliriz. Burada üzerine kafa yorulan bu tür bir yeniden uyum sağlama esasen neyin iyi ve doğru olduğuna ilişkin olarak insanların görüşlerinde meydana gelen bir değişimdir ve insanların iyi ve doğru tahayyülünde bir değişim yaşanmasının vesilesi de, geniş ölçüde, maddi zorunlulukların yaptığı baskıdır.

İnsan yaşamında neyin iyi ve doğru olduğuna ilişkin olarak bakış açısında meydana gelen herhangi bir değişim başarıya ulaşabilir ancak bu başarı, en iyi ihtimalle, gecikmeli olarak gerçekleşir. İlerleme denilen şey doğrultusundaki herhangi bir değişim için, başka bir deyişle arkaik konumdan -cemaatin toplumsal evriminde herhangi bir basamaktaki hareket noktası olarak ele alınabilecek olan konumdan- uzaklaşmak doğrultusundaki bir değişim için, bu bilhassa doğrudur. Gerileme, yani geçmişte bu ırkın uzunca bir süre boyunca alıştırılmış olduğu bakış açısına geri dönüş ise daha kolaydır. Bu eski bakış açısında meydana gelen gelişme, esas olarak, mizacı önceki bakış açısına yabancı olan bir etnik tipin ikamesinden kaynaklanmadığı durumda bu husus bilhassa doğrudur.

Batı medeniyetinin yaşam tarihinde, şimdikinin bir önceki kültürel aşaması, burada yarı-barışçıl aşama adıyla anılan aşamadır. Bu yarı-barışçıl aşamada, yaşam tertibindeki dominant nitelik statü yasasıdır. Günümüz erkeklerinin hâkimiyet ve kişisel itaate ilişkin manevi tutuma geri dönmeye ne kadar eğilimli olduğuna dikkat çekmeye gerek yoktur. Sonradan gelişmiş olan zorunluluklarla tam bir uyum içerisinde olan bir zihin alışkanlığının ortamı açık bir biçimde ele geçirdiğini söylemekten ziyade günün ekonomik zorunluluklarının belirsiz bir sürüncemede kaldığı söylenebilir. İktisadi evrimin yağmacı ve yarı-barışçıl aşamaları, Batı kültürünün popülasyonlarını oluşturmakta olan tüm başlıca etnik unsurların yaşam tarihinde uzunca bir süre yer almış gibi görünmektedirler. Bundan dolayı, bu kültürel aşamalara özgü mizaç ve temayüller, uygun psikolojik yapının engin niteliklerine hızlı bir geri dönüş yapacak kadar sürekliliğe erişmişlerdir; ki bu uygun psikolojik yapı, sonradan gelişen düşünce alışkanlıklarının sürdürülmesine neden olan güçlerden uzaklaşan herhangi bir sınıf ya da cemaat için kaçınılmaz bir şeydir.

Bireylerin, hatta kayda değer insan gruplarının, yüksek bir endüstriyel kültürden ayrı tutularak daha aşağı bir kültürel çevreye ya da daha ilkel karakterdeki bir ekonomik duruma maruz bırakıldıklarında, yağmacı tipi karakterize eden manevi niteliklere doğru hızlı bir geri dönüş yaşamaları oldukça kötü bir üne sahiptir ve doliko-sarışın Avrupalı insan tipinin de, Batı kültüründe ilişkili olduğu diğer etnik unsurlara göre daha kolay bir biçimde barbarlığa bu tür bir geri dönüşe teşne olmaları olası görünmektedir. Bu tür bir geri dönüşün ufak çapta örneklerine göçün ve kolonileştirmenin daha yeni tarihinde bol bol rastlanır. Yağmacı kültürün oldukça karakteristik bir niteliği olan aşırı milliyetçiliğe aykırı davranmaktan korkmanın dışında, ki böyle bir şeyin varlığı modern cemaatlerde geri dönüşün en çarpıcı işaretidir, Amerikan kolonilerinin durumu, çok geniş kapsamlı bir geri dönüşün olmasa da, olağandışı geniş ölçekteki bir geri dönüşün örneği olarak gösterilebilirler.

Aylak sınıf, modern, son derece örgütlü herhangi bir endüstriyel cemaatte hüküm süren ekonomik zorunluluğun stresinden büyük ölçüde korunur. Geçim kaynakları için mücadele zorunluluğu, bu sınıf için diğer her sınıfa göre daha az zahmetlidir ve bu ayrıcalıklı konumun bir neticesi olarak bu sınıfın, kurumların daha da gelişmesi ve değiştirilmiş bir endüstriyel duruma yeniden uyum sağlaması yönündeki taleplerine karşı, toplumun en az duyarlı sınıflarından biri olması beklenebilir. Aylak sınıf muhafazakâr bir sınıftır. Cemaatin genel ekonomik durumundan hasıl olan zorunluluklar bu sınıfın mensupları üzerinde serbest bir biçimde ya da doğrudan etki yaratmaz. Aksi takdirde haklarını kaybedecekleri şeklindeki bir ceza nedeniyle, değiştirilmiş bir endüstriyel tekniğin talepleriyle uyuşması için yaşam alışkanlıklarını ve dışsal dünyaya ilişkin teorik bakış açılarını değiştirmeleri gerekmez, çünkü zaten endüstriyel cemaatin tam olarak organik bir parçası değildirler. Bundan dolayı, bu sınıfın mensupları içerisinde bu zorunluluklar, halihazırda var olan düzenle ilgili olarak, herhangi bir insan topluluğunun artık alışıldık hale gelmiş olan bakış açılarından ve yaşam yöntemlerinden vazgeçmesine tek başına ön ayak olabilecek derecede bir güçlük yaratmaz. Toplumsal evrimde aylak sınıfın vazifesi, devinimi geciktirmek ve eskimiş olanı muhafaza etmektir. Bu önerme kesinlikle ilk kez duyulan bir şey değildir; uzunca bir zamandır, basmakalıp yaygın inanışlardan birisidir.

Varlıklı sınıfların doğaları gereği muhafazakâr olduğuna ilişkin yaygın kanı, kültürel gelişmede bu sınıfın yeri ve ilişkisine istinaden herhangi bir teorik bakış açısının çok da fazla katkısı olmaksızın bir çok insan tarafından kabul edilmiştir. Bu sınıfın muhafazakârlığına ilişkin bir açıklama getirildiğinde, genellikle bu açıklama, halihazırdaki koşulların sürdürülmesi durumunda varlıklı sınıfın, hak etmediği türden bir çıkarının söz konusu olduğu için yeniliğe karşı durdurduğu şeklinde haksız bir açıklama olur. Burada ileri sürülen açıklama ise aylak sınıfa böyle değersiz bir güdü atfetmez. Sınıfın kültürel tertipteki değişimlere karşı

durması içgüdüseldir ve bu muhalefet, öncelikli olarak, çıkarcı bir maddi avantaj hesabına dayanmaz; şeyleri yapmanın ve şeylere bakmanın kabullenilen yolundan her türlü sapmaya karşı duyulan içgüdüsel bir tepkidir -tüm insanlar arasında yaygın olan ve sadece koşulların gerilimi sayesinde üstesinden gelinen bir tepki. Yaşam ve düşünce alışkanlıklarındaki tüm değişimler can sıkıcıdır. Bu bağlamda varlıklı insanlar ile sıradan insanlar arasındaki fark, muhafazakârlığa sevk eden güdüden daha çok, değişimi teşvik eden ekonomik güçlere maruz kalma derecesine bağlıdır. Varlıklı sınıfın mensupları, yenilik taleplerine diğerleri kadar kolaylıkla yanıt vermezler, çünkü böyle bir zorunlulukları yoktur.

Varlıklı sınıfın bu muhafazakârlığı öyle bariz bir niteliktir ki, bir saygınlık işareti olarak bile kabul edilmiştir. Muhafazakârlık cemaatin daha varlıklı ve dolayısıyla daha saygın bölümünün karakteristik bir hususiyeti olduğundan, belli bir onursal ya da göstermelik değere erişmiştir. Muhafazakâr bakış açılarına bir şekilde uyum sağlanmasının, itibar anlayışımızda doğal bir biçimde yer alması, bir nevi buyruk haline gelmiştir ve bu sorumluluk mecburi olarak, toplumsal saygınlık bakımından lekesiz bir yaşama öncülük eden herkese aittir. Muhafazakârlık, üst-sınıfın karakteristik bir hususiyeti olarak, münasip bir şeydir; buna karşılık yenilik ise, bir alt-sınıf fenomeni olarak, bayağı bir şeydir. Tüm toplumsal yenilikçilere sırtımızı dönmemize neden olan bu içgüdüsel tepki ve ayıplamadaki ilk ve en az düşünülmüş unsur, şeye ilişkin bu esas bayağılık anlayışıdır. Öyleyse, yenilikçinin sözcüsü olduğu hususun temel erdemlerinin fark edildiği yerlerde bile -yenilikçinin çare bulmak için uğraştığı kötülüklerin zaman, mekân ya da kişisel ilişki bakımından yeterince uzak olmaları halinde kolaylıkla gerçekleşebileceği gibi- yenilikçinin, kendisiyle ilişki içerisinde olmanın hoş karşılanmayan bir kişi olduğu ve onunla olan toplumsal temaslardan kaçınılması gerektiği gerçeğine duyarlı olmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Yenilik uygun olmayan bir şeydir.

Hali vakti yerinde aylak sınıfa özgü temayüllerin, faaliyetlerin ve bakış açılarının toplumun geri kalanı için bir kılavuz olarak buyurgan bir karaktere sahip olduğu gerçeği, sınıfın muhafazakâr etkisinin ağırlığını ve alanını arttırır. Bu gerçek, tüm saygın insanları aylak sınıfın öncülüğünde hareket etmek zorunda bırakır. Öyleyse, daha varlıklı olan sınıf, bir adab-ı muaşeret simgesi olarak sahip olduğu yüksek konumu sayesinde, toplumsal gelişme üzerinde, sınıfın basit sayısal gücünün tahsis ettiğinden daha fazla bir yavaşlatıcı etki yaratır. Bu etkinin buyurgan örneği, herhangi bir yeniliğe karşı tüm diğer sınıfların direncini geniş ölçüde pekiştirecek ve insanların, önceki nesilden miras kalan doğru kurumlara bağlılıklarını onaracak şekilde hareket eder.

Zamanın zorunluluklarıyla daha uyumlu olan alışılagelmiş bir yaşam tertibinin benimsenmesini engelleme hususunda, aylak sınıf, bir başka yöntemle daha etki eder. Üst sınıfın rehberliğindeki bu ikinci yöntem, hemen yukarıda sözü edilmiş olan içgüdüsel muhafazakârlık ve yeni düşünce tarzlarından duyulan hoşnutsuzluk ile aynı kategoride değerlendirilmeye tam olarak uygun değildir; ancak makul şekilde böyle de ele alınabilir, çünkü bu yöntem, yeniliği ve toplumsal yapının gelişmesini geciktirme açısından muhafazakâr ruh haliyle birlikte hareket eder. Belirli bir zamanda ve belirli insanlar arasında moda olan görgü kuralları, kalıplaşmış davranışlar ve temayüller, az çok organik bir bütün karakterindedirler; öyleyse tertibin bir noktasında ortaya çıkan kayda değer bir değişim, her yönden bir yeniden örgütlenme olmasa da, diğer yönlerden meydan gelen bir değişimin ya da yeniden uyum sağlamanın izlerini taşır. Tertipte sadece önemsiz bir noktaya temas eden bir değişiklik yapıldığında, kalıplaşmış davranışların yapısında meydana gelen düzensizlik çok da fark edilmeyebilir; ancak böyle bir durumda bile genel tertipte birtakım düzensizliklerin, az çok geniş kapsamlı bir biçimde, yaşanacağı rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan, teşebbüs edilen bir reform, konvansiyonel tertipte birinci dereceden öne-

me sahip bir kurumun ortadan kaldırılmasını ya da eksiksiz bir biçimde yeniden düzenlenmesini içerdiğinde, tertibin tamamında ciddi bir düzensizliğin ortaya çıkacağı ve yapının yeni bir forma yeniden uyum sağlamasının yapının başlıca unsurlarından birinin sorumluluğunda olmasının, kuşku uyandıran bir süreç olmasa da, sancılı ve meşakkatli bir süreç olacağı düşünülür.

Yaşamın konvansiyonel tertibinin herhangi bir niteliğinde yaşanan böylesine radikal bir değişimin içereceği güçlüğün farkına varmak için gerekli olan tek şey, Batı medeniyetinin her ülkesinde tek eşli ailenin, kan bağına dayanan soydaşlık sisteminin, özel mülkiyetin ya da teist inancın ortadan kaldırılmasını önermek; ya da Çin'de atalara tapınmanın, Hindistan'da kast sisteminin, Afrika'da köleliğin ortadan kaldırılması ya da Müslüman ülkelere cinsiyet eşitliğinin getirilmesini farz etmektir. Bu örnek durumlarda, konvansiyonalitelerin genel yapısındaki düzensizliğin çok ciddi boyutlarda olacağını göstermek için bulguya gerek yoktur. Böyle bir yenilik, insanların düşünce alışkanlıklarında çok kapsamlı bir değişiklik yaratmak için, yaşam tertibinin hem bu yönünde hem de diğer yönlerinde işin içine girecektir. Bu tür bir yeniliğe duyulan tepki, esas itibariyle yabancı bir yaşam tertibinden çekinmeye kadar varır.

İyi insanların, kabul edilen yaşam yöntemlerinden herhangi bir sapmaya karşı tepki duymaları, gündelik deneyimin aşina olunan bir gerçeğidir. Cemaate sağlıklı öneri ve tembihlerde bulunan kişilerin geniş çaplı kötücül etkiler hususunda düşüncelerini zorla dile getirdiklerini işitmek de az rastlanan bir durum değildir ki bu kötücül etkiler, örneğin Anglikan Kilisesi'nin devletle ilişiğinin kesilmesi, boşanmanın daha kolay bir hale gelmesi, kadınların oy kullanma hakkının kabul edilmesi, sarhoşluk veren içeceklerin imalatının ve satışının yasaklanması, mirasın kaldırılması ya da kısıtlanması, vb. gibi cemaatin muzdarip kalacağı görece küçük değişimlerdir. Bu yeniliklerden herhangi biri, bize söylenene göre, "toplumsal yapıyı temelden sarsacaktır", "toplumu kaosa sürükleyecektir", "ahlâkın temellerini sar-

sacaktır", "yaşamı katlanılamaz hale getirecektir", "doğal düzeni bozacaktır" vb. Bu çeşitli deyimler, kuşkusuz, mübalağa niteliğindedir; ancak aynı zamanda, tıpkı tüm mübalağalar gibi, açıklanması amaçlanan neticelerin ciddiyetinin de canlı kanıtıdırlar. Bu ve benzeri yeniliklerin, kabullenilen yaşam tertibini alt üst etmedeki etkisi, erkeklerin topluma uyumlu olmasını sağlayan bir dizi basit düzenekteki izole bir unsur olmanın ötesinde bir ehemmiyete sahip olduğu hissedilir. Birinci dereceden öneme sahip bir yenilik için açıkça doğru olan şey, daha küçük öneme sahip olan minik değişimler için de, daha az derecede olsa da, doğrudur. Değişime gösterilen tepki, büyük oranda, belli bir değişimin icap ettirdiği yeniden uyum sağlama zahmetine karşı bir tepkidir ve belirli bir kültürün ya da belirli insanların kurumlar sistemindeki bu dayanışma, insanların düşünce alışkanlığındaki herhangi bir değişime –bu değişim, kendilerince çok da önemli olmayan meselelerde olsa bile- karşı gösterilen içgüdüsel direnci arttırtır.

Artan bu gönülsüzlüğün bir neticesi de bir yeniliğin, gerekli olan yeniden uyum sağlamayı yaparken, beşeri kurumların dayanışması söz konusu olduğundan dolayı, yeniliğin olmadığı duruma göre daha büyük çapta sinirsel enerji harcamasını gerektirmesidir. Yerleşik düşünce alışkanlıklarındaki bir değişime ilişkin tek antipati bu değildir. Yaşamın kabullenilen teorisindeki yeniden uyum sağlama süreci bir parça zihinsel çaba da içerir -değiştirilmiş koşullar altında yönünü bulmak ve korumak adına az çok sürüncemeli ve zahmetli bir çaba. Bu süreç belirli bir enerji sarf etmeyi gerektirir ve başarılı bir sonuca ulaşmak için de günlük yaşam mücadelesinde harcananın ötesindeki bir miktar artık enerjiyi sömürür. Neticede bu sürecin ardından, en az memnuniyetsizliğe mahal vermeyerek bunun önüne geçecek denli lüks bir yaşam kadar, yetersiz beslenme ve aşırı fiziksel zorluk da ilerlemeye mani olur. Nasıl ki hali vakti yerinde insanlar, içinde bulundukları durumdan memnuniyetsizlik duymaları için çok fazla sebepleri olmadığından dolayı muhafazakârlarsa;

utanç verici düzeyde yoksul olanlar ve enerjilerine günlük geçim mücadelesiyle tamamen tükenen insanlar da muhafazakârdırlar çünkü bir sonraki günü düşünme çabasına muktedir olamazlar.

Bu önermenin ardından şu söylenebilir ki, bir aylak sınıf kurumu, daha alt sınıfların ellerinden geçim kaynaklarını olabildiği kadar alarak tüketimlerini ve dolayısıyla mevcut enerjilerini, yeni düşünce alışkanlıklarının öğrenilmesi ve benimsenmesi için gerekli çabayı gösteremeyecekleri kadar azaltarak, bu sınıfları muhafazakârlaştıracak şekilde hareket eder. Maddi ölçeğin üst sınırındaki bir varlık birikimi, ölçeğin alt sınırında bir mahrumiyeti ifade eder. Her nerede olursa olsun, insanlardan oluşan bir bütün içerisinde kayda değer düzeydeki bir mahrumiyetin, herhangi bir yenilik karşısında ciddi bir engel teşkil ettiğini söylemek basmakalıp bir söz olacaktır.

Varlık dağılımının dengesiz olmasının bu doğrudan kısıtlayıcı etkisi, aynı kapıya çıkabilen dolaylı bir etkiyle de desteklenir. Halihazırda görüldüğü gibi, üst sınıfın, saygınlık kurallarının oturtulması hususunda teşkil ettiği zaruri örnek, gösterişçi tüketim uygulamasını teşvik eder. Tüm sınıflar arasında edep standardındaki temel unsurlardan biri olarak gösterişçi tüketimin yaygınlığı, tabii ki tamamen varlıklı aylak sınıf örneğine bağlanamaz, ancak gösterişçi tüketim uygulaması da ve onda ısrar edilmesi de kuşkusuz aylak sınıf örneğiyle sağlamlaştırılır. Bu meselede, edep gereksinimi oldukça kayda değer ve zaruri bir şeydir; öyleyse, maddi konumları yaşamlarını sürdürebilecekleri minimum düzeyin üstünde mal tüketmelerini mümkün kılacak kadar güçlü olan sınıflar arasında bile, daha zaruri fiziksel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra geriye kalan harcanabilir artık, fiziksel konfor ve yaşam bütünlüğünden ziyade, genellikle gösterişçi edep amacı doğrultusunda yönlendirilir. Dahası, bu tür bir artık enerjinin, elverdiği kadarıyla, malların gösterişçi tüketim ya da gösterişçi kaplama için edinilmesi doğrultusunda sarf edilmesi de muhtemeldir. Sonuç; maddi saygınlık gereksiniminin (1) gösterişçi tüketim haricinde, yalnızca kısıtlı bir asgari geçim

düzeyi bırakma ve (2) yaşamın gözle görülür fiziksel gereksinimleri sağlandıktan sonra geriye kalabilecek her türlü artık enerjiyi tüketme eğiliminde olmasıdır. Tüm bunların neticesinde de cemaatin genel muhafazakâr tutumu güçlenir. Aylak sınıf kurumu; (1) kendi sınıfına özgü ataletle, (2) gösterişçi boşa harcama ve muhafazakârlık hususundaki buyurgan örneğiyle (3) dolaylı olarak da kurumun bizzat kendisinin dayandığı dengesiz varlık ve besin dağılımı sistemi yoluyla, kültürel gelişmeyi doğrudan doğruya engeller.

Buna, aylak sınıfın işleri olduğu gibi bırakmakta maddi bir kazancı olduğunu da eklemek gerekir. Herhangi bir zamanda geçerli olan koşullar altında bu sınıf ayrıcalıklı bir konuma sahiptir ve mevcut düzenden her türlü sapmanın, sınıfın yararına değil zararına olacağı beklenebilir. Bundan dolayı sınıfın tutumu, sınıf çıkarından basitçe etkilendiği için, olanla yetinmek yönünde olmalıdır. Bu çıkarcı güdü sınıfın güçlü içgüdüsel tarafgirliğini bütünleyici bir unsur haline gelir ve böylece, çıkarcılığın söz konusu olmadığı duruma göre onu daha da istikrarlı bir muhafazakâr olarak resmeder.

Tabii ki tüm bunlar, muhafazakârlığın ya da toplumsal yapıda eskiye dönüşün bir taraftarı ve aracı olarak aylak sınıf makamına övgü düzme ya da karşı çıkma hususunda bir şey söylemez. İcra ettiği engellemeler faydalı da olabilir zararlı da. Veri herhangi bir durumda, faydalı mı yoksa zararlı olacağı da, bir genel teori meselesinden ziyade bir vicdan muhasebesi meselesidir. Muhafazakâr unsurun sözcüsü tarafından sergilenen bakış açısına göre (bir politika sorunu olarak), yeniliğe karşı, muhafazakâr hali vakti yerinde sınıfların önerdiği tarzda somut ve tutarlı bir direnç olmaksızın yaşanan toplumsal yenilik ve deneyim, cemaati, müdafaası imkânsız ve katlanılamaz durumlara sürükleyecektir, ki bu bakış açısında bir gerçeklik payı vardır; bu durumun tek muhtemel sonucu da, hoşnutsuzluk ve yanı sıra feci bir tepki olacaktır. Ancak bunların şuan ki konumuzla bir ilgisi yoktur.

Ancak tüm bu itirazlar ve baştan savma yenilikler üzerinde bir tür denetim yapılması zorunluluğuna ilişkin tüm bu sorunlar bir kenara bırakıldığında aylak sınıf, mütemadiyen ve doğal olarak, toplumsal ilerleme ya da gelişme adıyla anılan çevreye uyumu geciktirecek şekilde hareket eder. Sınıfın karakteristik tutumu şu özdeyişle özetlenebilir: "Her ne olursa olsun, doğrudur"; buna karşın, doğal seleksiyon yasası ise -ki bu yasa beşeri kurumlara da uygulanmıştır- şu aksiyomun doğruluğunu kabul eder: "Her ne olursa olsun, yanlıştır". Günümüz kurumları bugünün yaşam gayesi için bütünüyle yanlış değillerdir, sadece, her daim ve doğal olarak, bir ölçüde yanlıştırlar. Bu kurumlar, yaşam yöntemlerinin, geçmişteki gelişmenin belli bir noktasında hâkim olan bir duruma az çok yetersiz uyumunun bir sonucudur ve bundan dolayı günümüzdeki durumla geçmiştekini ayıran bir zaman aralığından daha fazla bir süre için yanlıştır. Tabii ki burada "doğru" ve "yanlış" tabirleri, ne olması ya da ne olmaması gerektiğine ilişkin herhangi bir reddetme bildirmeden kullanılmaktadır. Bu kurumlar (ahlâki açıdan) evrimci bakış açısından bu yana basitçe uygulanırlar ve etkili bir evrimci süreçle uyumluluğu ya da uyumsuzluğu göstermeleri amaçlanır. Aylak sınıf kurumu, sınıf çıkarı ve içgüdüsünün gücüyle ve talimata ve buyurgan örneğe uygun bir biçimde, kurumlardaki mevcut uyumsuzluğun ebedileşmesine yol açar ve hatta bir nebze daha arkaik bir yaşam tertibine geri dönüşten yana tavır alır ki bu yaşam tertibi, yakın geçmişten kalmış olan muteber, eskimeye yüz tutmuş tertibe kıyasla, mevcut durumda yaşam zorunlulukları doğrultusunda yapılması gereken uyumu sağlamanın halen çok daha uzağında kalan bir tertiptir.

Ancak bu eski, uzak zamanların muhafazakârlığı başlığı altında her şey söylendikten sonra, kurumların değişip geliştiği de halen doğrudur. Gelenekleri ve düşünce alışkanlıkları kümülatif olarak gelişir; gelenekler ve yaşam yöntemleri ise selektif bir adaptasyona uğrar. Aylak sınıf makamının, bu kümülatif gelişmeyi geciktirmesinin yanı sıra, bu gelişmeye kılavuzluk etmesiy-

le ilgili olarak da birkaç şey söylenmelidir; ancak burada, ilksel ve doğrudan doğruya ekonomik bir karaktere sahip kurumlarla temas ettiği belirtilebilir ve kurumsal gelişmeyle ilişkisine dair pek fazla bir şey söylenemez. Bu kurumlar –ekonomik yapı-, ekonomik yaşamın iki ıraksak amacından hangisine hizmet ettiklerine bağlı olarak, kabaca iki sınıfa ya da iki kategoriye ayrılabilirler.

Klasik teminolojiyle ifade edilecek olunursa, bunlar iktisap ya da üretim kurumlarıdır veya daha önceki bölümlerde farklı bir bağlamda kullanılan terimlere geri dönülecek olunursa, maddi ya da endüstriyel kurumlardır veya başka bir şekilde ifade edilecek olunursa da, haklı ya da haksız ekonomik çıkarlara hizmet eden kurumlardır. İlk kategori "iş dünyası" ile ilgiliyken, ikinci kategori, endüstri kelimesini mekanik anlamda ele alırsak, endüstri ile ilgilidir. İkinci sınıfta yer alanlar genellikle kurum olarak kabul edilmezler çünkü büyük ölçüde, yönetici sınıfla doğrudan doğruya bir ilişkileri yoktur ve dolayısıyla mevzuata ya da önceden düşünülmüş geleneklere nadiren konu olurlar. Bu kurumlara ilgi gösterildiğinde de, çoğunlukla maddi yönden veya iş dünyası yönünden yaklaşılır, ekonomik yaşamın bu yönü ya da safhası da, esas olarak zamanımızdaki insanların düşüncelerini, özellikle de üst sınıfların düşüncelerini, işgal eder. Bu sınıflar ekonomik şeylerde, bir iş çıkarının dışında pek fazla çıkara sahip değillerdir ve aynı zamanda bu sınıflarda cemaat meselelerinin görüşülmesi başlıca sorumluluktur.

Aylak (yani, endüstriyel-olmayan mülk sahibi) sınıfın ekonomik süreçle ilişkisi maddi bir ilişkidir -üretim değil, bir iktisap ilişkisidir; işe yararlık değil, sömürü ilişkisidir. Bu sınıfın ekonomik vazifesi, dolaylı olarak, tabii ki ekonomik yaşam süreci açısından azami öneme sahip olabilir ve burada varlıklı sınıfın ya da endüstri önderlerinin ekonomik işlevini küçümsemek gibi bir niyet asla söz konusu olamaz. Amaç bu sınıfların endüstriyel süreçle ve ekonomik kurumlarla ilişkisinin doğasına basitçe dikkat çekmektir. Aylak sınıfın vazifesi asalak bir karaktere sahiptir

ve çıkarları da, varlığı, mümkün olduğunca, kendi kullanımlarına yönlendirmek ve ellerinin altında olanı da tutmaktır. İş dünyasının gelenekleri[25] de, işte bu yağmacılık ya da asalaklık ilkesinin selektif gözetimi altında palazlanmıştır. Bunlar mülkiyet gelenekleridir; az çok dolaylı olarak antik yağmacı kültürden türetilmişlerdir. Ancak bu maddi kurumlar, şimdikinden bir şekilde farklı olan geçmişteki bir durumda palazlanmış olduğu için, günümüz durumuna tam olarak uymazlar. Bundan dolayı, maddi açıdan etkililik hususuna bile o kadar uygun değildirler. Değişen endüstriyel yaşam, iktisap yöntemlerinin de değişmesini gerektirir ve maddi sınıflar, özel kazancın edinilmesi açısından onları en iyi biçimde etkileyecek şekilde maddi kurumları adapte etmekte bir takım çıkarlara sahiplerdir; ki bu özel kazanç da, bu kazançtan kaynaklanan endüstriyel sürecin devamlılığı ile uyum içerisindedir. Dolayısıyla, aylak sınıfın ekonomik yaşamını şekillendiren maddi hedeflere cevaben, kurumsal gelişmenin aylak sınıfın kılavuzluğunda gerçekleşmesi yönünde az çok istikrarlı bir trend söz konusudur.

Maddi çıkar ve maddi zihin alışkanlığının kurumların gelişmesi üzerindeki etkisi kararname ve geleneklerde göze çarpar ve bu kararname ve gelenekler de mülk güvenliğini, sözleşmelerin uygulanmasını, maddi işlem kolaylığını ve kazanılmış hakları sağlar. Bu tür değişimler de, iflas ve tasfiyeleri, sınırlı sorumlulukları, bankacılık ve para birimini, işçi ya da işveren ittifaklarını, tröstleri ve kartelleri etkiler. Cemaatin bu türden bir kurumsal iskelete sahip olması, yalnızca varlıklı sınıf için dolaysız bir ehemmiyete sahiptir ve o da ne kadar varlıklılarsa o kadar, yani aylak sınıfla eşit tutulmaları gerektiği kadarıyla. Ancak iş dünyasının bu gelenekleri, endüstriyel süreç ve cemaat hayatı açısından da ancak dolaylı olarak ciddi ehemmiyete sahiptir. Bu nedenle, maddi sınıflar, kurumsal gelişmeye bu bağlamda kılavuzluk ederek cemaat açısından en önemli amaca hizmet ederler, yani hem kabullenilen toplumsal tertibin muhafaza edilmesine

25 conventions.

hizmet ederler, hem de uygun endüstriyel sürecin şekillenmesine.

Bu maddi kurumsal yapının ve bu yapının ıslah edilmesinin doğrudan hedefi, barışçıl ve düzenli sömürünün daha da kolaylaştırılmasıdır; ancak bunun dolaylı etkileri bu doğrudan hedefi fazlasıyla aşar. İş dünyasının yönetilmesinin daha kolay hale gelmesi, yalnızca endüstriye ve ekstra-endüstriyel yaşama daha huzurlu bir ortam hazırlamakla kalmaz, ayrıca gündelik meselelerde akıllıca bir ayrım yapılmasını gerektiren kargaşa ve karmaşalara son verilmesi de, maddi sınıfın bizzat kendisinin lüzumsuz bir duruma gelmesini sağlar. Maddi işlemler ne kadar çabuk rutin haline getirilirse, endüstri önderi de o kadar çabuk gereksiz hale gelir. Söylemeye gerek yok ama bu sürecin ne zaman nihayete ereceği henüz belli değildir. Modern kurumlarda maddi çıkar lehine yapılan iyileştirmeler, diğer bir yandan da, "ruhsuz" anonim şirketi bu önderin yerine ikame etme eğilimindedir ve böylece mülkiyetin büyük aylak sınıf işlevinden vazgeçilebilmesine de yol açar. Bu nedenle, aylak sınıf nüfuzunun, ekonomik kurumların büyümesine verdikleri meyil, dolaylı olarak, oldukça kayda değer bir endüstriyel ehemmiyete sahiptir.

BÖLÜM IX

Arkaik Hususiyetlerin Muhafazası

Aylak sınıf kurumu yalnızca toplumsal yapı üzerinde değil, toplum mensuplarının bireysel karakteri üzerinde de etkiye sahiptir. Belirli bir eğilim ya da belirli bir bakış açısı, yaşamın otoriter bir standardı ya da normu olarak kabul görür görmez, toplumun onu bir norm olarak kabullenen mensuplarının karakteriyle tepkimeye girer. Bir dereceye kadar onların düşünce alışkanlıklarını şekillendirir ve insanların kabiliyetleri ve heveslerinin gelişimi ile ilgili selektif bir gözetimi yürürlüğe koyar. Bu etki kısmen, tüm bireylerin alışkanlıklarının zorlayıcı, eğitsel bir uyumuyla, kısmen de işe yaramaz bireylerin ve akrabalık ilişkilerinin selektif bir şekilde tasfiye edilmesiyle biçimlendirilir. Kabullenilen tertibin dayattığı yaşam yöntemlerine uygun olmayan beşeri unsur, hem baskıdan hem de tasfiyeden az çok zarar görür. Maddi öykünme ve endüstriyel muafiyet ilkeleri, bu yolla yaşam kurallarına iliştirilmiş ve insanların uyum sağlamak zorunda oldukları durum içerisinde belli bir öneme sahip olan zorlayıcı faktörler haline gelmişlerdir.

Gösterişçi boşa harcama ve endüstriyel muafiyetin bu iki geniş kapsamlı ilkesi kültürel gelişmeyi etkilerler, bunlar; insan-

ların düşünce alışkanlıklarına kılavuzluk etmek ve böylece kurumların gelişimini denetim altında tutmak ve insan doğasının, aylak sınıf tertibi altında bir yaşam tesis etmeye vesile olan belli hususiyetlerini selektif bir biçimde muhafaza etmek ve böylece cemaatin yürürlükteki mizacını denetim altında tutmaktır. Aylak sınıf kurumunun insan karakterini şekillendirmedeki genel eğilimi, manevi olarak varlığını sürdürmek ve eski haline dönmek yönündedir. Bunun, cemaatin mizacı üzerindeki etkisi, yakalanan manevi gelişmenin doğasıyla ilişkilidir. Özellikle sonraki kültürde, bir bütün olarak kurum, muhafazakâr eğilimli olur. Bu önerme esasında yeterince bilindik bir önermedir, ancak birçoklarına göre, halihazırdaki uygulamasında, yeni bir görünüme sahip olabilir. Bundan dolayı, mantıksal zeminin kısaca bir gözden geçirilmesi, can sıkıcı bir biçimde tekrara düşme ve klişe ifadeler kullanma riskleri olsa da, yerinde bir davranış olabilir.

Toplumsal evrim, ortak yaşam koşullarının gerilimi altında, düşünce yapısının ve düşünce alışkanlıklarının selektif bir adaptasyon sürecidir. Düşünce alışkanlıklarının adaptasyonu, kurumların gelişmesidir. Ancak kurumların gelişmesi, daha tözsel karakterde bir değişimi de beraberinde getirir. Durumun değişen zorunlulukları, alışkanlıklarda bir değişime yol açmasının yanı sıra insan doğasında da benzer bir değişime yol açar. Toplumun beşeri unsuru, yaşamın değişen koşullarıyla birlikte çeşitlenir. İnsan doğasındaki bu çeşitlilik daha sonraki etnologlar tarafından, birtakım, görece istikrarlı ve kalıcı etnik tipler ya da unsurlar arasındaki bir seleksiyon süreci olarak ele alınmaktadır. İnsanlar bugünün durumundan farklı olan geçmişteki bir duruma, temel nitelikleri bakımından uyum sağlamaya yaklaşması yönünde düzeltilmiş olan insan doğasının belirli tiplerinden birine, az çok sıkı bir biçimde sadık kalarak geri dönme ya da çoğalma eğilimindedir. Batı kültürüne dahil olan popülasyonlarda da, insan soyunun görece istikrarlı olan bu etnik tiplerinden vardır. Bu etnik tipler, bugünün ırk verasetinde, tekil belirli ve spesifik bir yapıya sahip katı ve değişmez kalıplar halinde değil, az

ya da çok sayıdaki varyantlar biçiminde varlıklarını sürdürürler. Bu etnik tiplerin bazı varyasyonları, birtakım tiplerin ve onların melezlerinin, kültürün tarih öncesi ve tarihi gelişimi süresince maruz kaldığı uzun süreli selektif süreçte yok olmuşlardır.

Tiplerin bu ihtiyaç duyulan varyasyonu, uzunca bir süre devam eden ve tutarlı bir eğilime sahne olan selektif süreç nedeniyle, etnik tiplerin varlığını sürdürmesini tartışmış olan yazarların yeterince dikkatini çekmemiştir. Buradaki tartışma, Batı kültüründe yer alan etnik tiplerin görece geç selektif adaptasyonundan dolayı ortaya çıkmış olan, insan doğasının iki temel farklı varyantıyla ilgilidir; tartışmanın ilgi alanı ise, bu iki farklı hattan herhangi boyunca geliştirilen varyasyondaki bugünkü durumun muhtemel etkisidir.

Söz konusu etnolojik konum kısaca özetlenecek ve en zaruri detay dışındaki bütün detaylardan kaçınmak için tipler ve varyantlar şedülü ve aylak sınıfa dahil olanları ilgilendiren eski haline dönme durumu ve varlığını sürdürme tertibi, burada, herhangi başka bir amaç için muteber olmayan, yavan ve basit bir diyagram halinde sunulacaktır. Endüstriyel cemaatlerimizin insanı -kültürün önemsiz ve merkez dışı unsurlarını ihmal edersek- üç temel etnik tipten birine uygun biçimde çoğalma eğilimindedir; dolikosefal sarışın, brakisefal[26] esmer ve Akdenizli[27]. Ancak bu temel etnik tiplerin her biri, varyasyonun en az iki temel istikametinden birine yönelip eski haline dönme eğilimindedir; barışçıl ya da yağmacı öncesi varyant ve yağmacı varyant. Bu iki karakteristik varyanttan birincisi, her halükârda, genel tipe daha yakındır, ortak yaşamın en erken aşamasını –ki bu aşamaya dair ister arkeolojik ister psikolojik olsun delillere ulaşılabilmektedir- gösterdiğinden, ilgili tipin eski haline dönmesini temsil eder. Bu varyant, var olan medeni erkeğin, yağmacı kültürden, statü rejiminden ve maddi öykünmedeki artıştan

26 T.S.N: kısa ve geniş kafalı.

27 T.S.N: orta veya kısa boylu, ince yapılı, esmer.

önce gelen, yaşamın barışçıl, yabanıl safhasında varlığını sürdüren atalarının temsili olarak ele alınır. Bu tiplerden ikincisi ya da yağmacı varyant temel etnik tiplerin ve –temel etnik tiplerin, esasen yağmacı kültür disiplini ve yarı-barışçıl aşamanın geç taklitçi kültürü ya da maddiyat kültürü yönetimindeki selektif adaptasyonla değiştirilen- melezlerinin daha yeni bir modifikasyonunun varlığını sürdürmesi olarak ele alınır.

Bilinen kalıtım yasalarına göre, az çok uzak olan bir geçmiş safhadan kalma hususiyetler varlığını sürdürebilir. Tipler eğer sıradan, ortalama ya da normal durumun gidişatı içerisinde çeşitlenmişse, tiplerin hususiyetleri, üç aşağı beş yukarı yakın geçmişte de -ki bu, kalıtsal şimdiki zaman olarak da adlandırılabilir- geçerli olduklarından dolayı aktarılırlar. Mevcut amaç için bu kalıtsal şimdiki zaman, geç yağmacı kültür ve yarı-barışçıl kültür tarafından temsil edilir.

Modern medeni insanın ortak gidişata sadık kalarak çoğalma eğilimi, -kalıtsal olarak halen varlığını sürdüren- sonraki yağmacı ya da yarı-yağmacı kültürün karakteristik bir niteliği olan insan doğasının varyantıyla ilişkilidir. Bu önerme, barbar zamanların köle ya da baskı altında tutulmuş sınıflarından gelen nesillerle ilgili olunca bir takım niteliklere ihtiyaç duyar, ancak nitelik gereksinimi muhtemelen ilk bakışta göründüğü kadar önemli değildir. Popülasyon bir bütün olarak ele alındığında, bu yağmacı, öykünmeci varyantın yüksek dereceden bir tutarlılığa ya da istikrara kavuşmadığı görülür Bir başka deyişle, modern Batılı insana miras kalan insan doğası, kendisini oluşturmakta olan çeşitli kabiliyetlerin ve eğilimlerin kapsamı ya da görece gücü nedeniyle, tek tip değildir. Kalıtsal şimdiki zamanın insanı, ortak yaşamın en son zorunluluklarının amaçlarına göre değerlendirildiği üzere biraz arkaiktir. Ve çeşitlilik yasası altında modern insanın başlıca olarak geri dönme eğiliminde olduğu tip, bir nebze de olsa daha arkaik bir insan doğasıdır. Diğer taraftan, mizacın hâkim yağmacı usulünden ayrılan bireylerde kendilerini gösteren eski haline dönme durumuna açık olan hususiyetler-

ce değerlendirme yapmak bakımından yağmacı-öncesi varyant, mizacına ilişkin unsurların dağılımında ya da görece gücünde daha büyük bir istikrara ve daha büyük bir simetriye sahip gibi görünmektedir.

Bireyin ortak gidişata sadık kalarak çoğalma eğiliminde olduğu etnik tipin daha erken ve daha geç bir varyantı arasında olduğu gibi, miras kalan insan doğasının bu uyuşmazlığı Batılı popülasyonları oluşturmakta olan iki ya da üç temel etnik tip arasındaki benzer bir uyuşmazlık tarafından her bir yöne doğru hareket ettirilerek anlaşılmaz hale getirilmiştir. Bu cemaatlerdeki bireyler, hemen hemen tüm hallerde, en fazla çeşitlilik gösteren kısımlarda bir araya gelmiş hâkim etnik unsurların melezleri olarak tasarlanmışlardır; sonuç olarak bileşen etnik tiplerden birine geri gitme eğiliminde olurlar. Bu etnik tipler mizaç bakımından tiplerin yağmacı ve yağmacı öncesi varyantları arasındaki farklılığa benzer bir biçimde farklılaşırlar; doliko sarışın tip, brakisefal esmer tipe göre ve özellikle de Akdenizli tipe göre yağmacı mizacın karakteristik hususiyetlerini daha fazla -ya da en azından daha fazla şiddet eğilimi- gösterir. Bundan dolayı, kurumların gelişmesi ya da belirli bir cemaatin etkin duyarlılığının artışı yağmacı insan doğasıyla bir uyuşmazlık gösterdiğinde, böyle bir uyuşmazlığın yağmacı öncesi varyanta bir geri dönüşü ifade ettiğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu, ancak popülasyon içerisindeki "alt" etnik unsurlardan birinin egemenliğini artırmasıyla gerçekleşebilir. Yine de, bulgunun arzu edilebileceği gibi nihai bir bulgu olmamasına rağmen, modern cemaatlerin etkili olan mizacındaki varyasyonların tümüyle istikrarlı etnik tipler arasındaki bir seleksiyondan kaynaklanmadığına ilişkin göstergeler de vardır. Bu, oldukça çeşitli tiplerin yağmacı ve barışçıl varyantları arasındaki bir seleksiyon gibi görünür.

Güncel insan evrimi anlayışı tartışmanın dışında tutulabilir. Zira daha önceki, Darwinci ve Spencercı terimler ve kavramlar kullanılsaydı da, bu selektif adaptasyon kavramlarının kullanımıyla ulaşılan genel sonuçlar esas itibariyle geçerli olacaktı. Hal

böyle olunca, terimlerin kullanımında bir miktar toleransa göz yumulabilir. "Tip" kelimesi, etnologların belki de açık etnik tiplerdense tipin sadece ufak tefek varyantları olarak bileceği mizaç varyasyonlarını belirtmek adına, genel hatlarıyla kullanılmaktadır. Her nerede aslına yakın bir ayırım yapma argüman için lüzumlu görülürse orada bu türden aslına daha yakın bir ayrım yapma çabasını genel bağlam açıkça gözler önüne serecektir.

Öyleyse, bugünün etnik tipleri ilksel ırk tiplerinin varyantlarıdır. Barbar kültür disiplini altında birtakım değişikliklerden muzdarip olmuşlardır ve değiştirilmiş biçimlerinde bir ölçüde durağanlığa erişmişlerdir. Kalıtsal şimdiki zamanın insanı, kendisini oluşturan etnik unsurların barbar varyantı, hakir görüleni ya da aristokratıdır. Ancak bu barbar varyant, homojenliğin ya da istikrarın en üst derecesine erişmemiştir. Uzun bir müddet mutlak hâkimiyetini sürdüren barbar kültür -yağmacı ve yarıbarışçıl kültür aşamaları- düşüncesi, tipe aşırı bir durağanlık atfetmek için ne yeterince sürüncemeli ne de yeterince değişmez bir karakterdedir. Barbar insan doğasında ortaya çıkan varyasyonlar arası geçiş belli bir sıklıkla gerçekleşir ve bu varyasyon halleri bugünün koşullarında daha bir dikkate değer durumdadırlar, çünkü modern yaşam koşulları, barbarlığın normal gidişatından ayrılışı baskı altında tutmak adına tutarlı bir biçimde hareket etmeye devam etmemektedirler. Yağmacı mizaç, modern yaşamın ve özellikle de modern endüstrinin bütün amaçlarına uygun değildir.

Kalıtsal şimdiki zamanın insan doğasından ayrılışları, en sık biçimde, tipin daha önceki bir varyantına geri dönüş mahiyetindedir. Bu daha önceki varyant, barışçıl yabanıllığın ilksel safhasını karakterize eden mizaçla temsil edilir. Barbar kültürden önce hüküm süren yaşam koşulları ve amaçları, insan doğasını şekillendirmiş ve belirli temel hususiyetler olarak sabitlemiştir. Ve modern insanların, kalıtsal şimdiki zamanın insan doğasında bir varyasyon yaşanması halinde geri adım atmaya meyilli oluşu, bu antik, genel niteliklerden ileri gelir. İnsanların, yerine göre

insan yaşamı diye de adlandırılabilecek olan ortak yaşamın en ilksel aşamalarında yaşadığı koşullar, barışçı türden koşullarmış gibi görünürler ve bu çevrenin ve kurumların erken koşulları altındaki insanların karakteri -mizacı ve manevi tutumu- hem barışçı ve uysal hem de miskin bir görüntü sergilemiştir. Doğrudan doğruya söz konusu amaç için, bu barışçıl kültür aşaması, toplumsal gelişmenin ilk safhasını işaret etmek adına ele alınabilir. Konumuz halihazırdaki argüman olunca; kültürün bu olası ilk safhasının baskın manevi niteliği, insan yaşamının tüm olanaklarına karşın kendisinin büyük ölçüde kanaatkâr ve asla gayretli olmayan bir anlayışa sahip olduğu izlenimini yaratarak, grup dayanışmasının derinlikli bir biçimde düşünülmemiş ve formüle edilmemiş bir biçimi ve yaşamın idrak edilmiş olan engellemesine ya da beyhudeliğine karşı endişe verici bir tiksinme duygusu olmuş gibi görünür. Bu niteliğin yağmacı-öncesi yabanıl insanın düşünce alışkanlıklarında her zaman hazır ve nazır durumda oluşu yoluyla, genel olarak kullanışlı olanın bu istilacı ancak hevessiz biçimi, söz konusu insanın yaşamı ve grubun diğer mensuplarıyla arasındaki alışılagelmiş temasının tarzı üzerinde kayda değer bir kısıtlayıcı güç uygulamış gibi görünmektedir.

Gerek medeni cemaatlerde gerekse kaba cemaatlerde kültürün varlığının koşulsuz bulgusuna, geçmişte yaşanan olay veya durumlara şimdiki zaman içerisinden, moda olan teamül ve bakış açılarının sağladığı çerçeveden bakacak olursak, kültürün bu ilk, farklılaştırılmamış barışçıl safhasının izleri, sönük ve kuşku uyandıran bir görünüme sahip olur; varlığının daha belirgin bulgusu ise, bir bakıma insan karakterinin kalıcı ve istilacı hususiyetleri olan, psikolojik varlığın devamında bulunacaktır. Bu hususiyetler, belki de bilhassa, yağmacı kültür döneminin geçmişinde oldukça önemli bir yere sahip olan söz konusu etnik unsurlar arasında varlıklarının sürdürürler. Öyleyse, daha önceki yaşam alışkanlıklarına uydurulmuş olan hususiyetler bireysel var oluş mücadelesinde görece kullanışsız bir duruma gelmişlerdir. Ve mizaç tarafından yağmacı yaşama daha az uygun hale getiril-

miş olan popülasyonun söz konusu unsurları ya da etnik grupları, bastırılıp arka plana itilmiştir.

Yağmacı kültüre geçişte, var oluş mücadelesinin karakteri, grubun insanın dışındaki bir çevreye karşı verdiği mücadeleden insan çevresine karşı verdiği bir mücadeleye doğru yönelerek, bir ölçüde değişmiştir. Buna artan bir antagonizm ve grubun bireysel mensupları arasında antagonizm bilinci eşlik etmiştir. Grubun varlığını sürdürme koşullarının yanı sıra, grup içerisindeki başarının koşulları da belli bir ölçüde değişmiştir; grubun baskın manevi tutumu aşamalı olarak değişmiş ve yaşamın kabullenilen tertibindeki meşru egemenlik konumuna farklı bir kabiliyetler ve eğilimler silsilesi hâkim olmuştur. Bu arkaik hususiyetler arasında barışçıl kültür safhasından arda kalanlar olarak kabul edilecek olanlar; doğruluk ve eşitlik anlayışlarını da içine alan vicdan diye adlandırdığımız ırksal dayanışma içgüdüsü ve naif ve haksız olmayan dışavurumuyla, çalışma içgüdüsüdür.

Geç biyolojik ve psikolojik bilimin kılavuzluğunda insan doğasının alışkanlık açısından yeniden ifade edilmesi gerekecektir ve söz konusu yeniden ifade edişte alışkanlık, kabaca, bu hususiyetlerin tek devredilebilir mevkii ve zeminidir. Bu yaşam alışkanlıklarına, geç veya kısa bir disipline edici etki yakıştırılması yapılamaz, çünkü fazlasıyla istilacı bir karaktere sahiptirler. Söz konusu alışkanlıkların, en son ve modern yaşama özgü zorunlulukların geçici olarak ağır basmasıyla gevşemesi, bu alışkanlıkların, aşırı eski bir zamandan kalma disiplinin, insanların sonraki bir zamanın değiştirilmiş koşulları altında detaya inmelerinin sıklıkla kısıtlandığı öğretiye istinaden, varlığını sürdüren etkileri olduklarını gösterir ve alışkanlıkların, özel zorunlulukların baskısı azaldığında kendilerini kabul ettirdikleri neredeyse her yerde geçerli olan tarz, hususiyetlerin sabitlendiği ve tipin manevi terkibine dahil edildiği sürecin, önemli bir ara vermeksizin görece uzun bir zaman boyunca devam etmiş olması gerektiğinin bir göstergesidir. Bu nokta, demode bir deyişle söz konusu sürecin bir alışkanlık süreci olup olmadığı ya da ırkın selektif bir

adaptasyon süreci olup olmadığıyla ilgili hiç bir sorundan ciddi oranda etkilenmez.

Yağmacı kültürün başlangıcından şimdiye kadarki bütün bir aralığı kapsayan statü ve birey-sınıf antitezi rejiminin yönetimindeki yaşamın karakteri ve zorunlulukları, buradaki tartışmaya konu olan mizacın hususiyetlerinin bu aralık süresince durağanlığı güç bela meydana getirdiğini ve elde ettiğini gösterir. Bu hususiyetlerin, sonraki kültür tarafından meydan çıkarılmış ve düzeltilmiş olmasındansa, yaşamın daha önceki bir yönteminden gelmiş olması ve henüz yürürlükten kalkmış olan, ya da en azından yürürlükten kalkması an meselesi olan yağmacı ve yarı-barışçıl kültür farkına dayanarak varlığını sürdürmüş olması son derece muhtemeldir. Bu hususiyetler, kültürün yağmacı ve daha sonraki maddi aşamalarındaki başarının değiştirilmiş gereksinimlerine rağmen ırkın kalıtsal karakteristik nitelikleri olarak sebat ederek ortaya çıkarlar. Bu sebatı, bu canlı türünün her mensubunda belli bir derecede var olan ve bundan dolayı ırk devamlılığı temeline dayalı olan kalıtsal bir hususiyete ait aktarım azminin zorlamasıyla göstermiş gibi görünmektedirler.

Bu tür bir genel nitelik, yağmacı ve yarı-barışçıl aşamalar boyunca burada tartışılan hususiyetlerin konu olacağı kadar şiddetli ve sürüncemeli bir seleksiyon sürecinde bile, rahatlıkla bertaraf edilmez. Bu barışçıl hususiyetler barbar yaşamın yöntem ve amaçlarına büyük oranda yabancıdır. Sınıflar ve bireyler arasındaki bitmek bilmeyen öykünme ve antagonizm, barbar kültürün göze çarpan, karakteristik bir özelliğidir. Bu öykünme, görece daha az barışçıl yabanıl hususiyetlere sahip olan bireyleri ve akrabalık ilişkilerini kayırır. Bundan dolayı, söz konusu disiplin bu hususiyetleri bertaraf etme eğilimindedir ve bu hususiyetleri, kendisine maruz kalmış olan popülasyonlar içerisinde fark edilir bir derecede zayıflatmıştır. Barbar mizaç tipine ayak uyduramamanın sonucunda aşırı bir cereme çekmenin gerekmediği yerlerde bile, en azından, ayak uyduramayan bireylerin ve akrabalık ilişkilerinin az çok tutarlı bir biçimde baskı altına alınması gibi

bir sonuç ortaya çıkar. Yaşamın, büyük ölçüde, grup içerisindeki bireyler arasında bir mücadele olduğu yerlerde, antik barışçıl hususiyetlere belirli bir ölçüde sahip olmak, yaşam mücadelesi veren bir birey için engel teşkil etmeyecektir.

Kültürün, burada sözü edilen olası ilk safhasından başka ya da sonraki, bilinen herhangi bir safhasında, doğuştan gelen iyi mizaç, hakkaniyet ve fark gözetmeyen bir anlayışlılık gibi nitelikler, bireyin yaşamına önemli kolaylıklar sağlamaz. Bunlara sahip olmak, bireyi, , normal insan idealine, bu unsurlardan çok azını yakıştıran bir çoğunluk tarafından suistimal edilmekten koruyabilir; ancak bu suretle yarattıkları dolaylı ve olumsuz etki dışında, rekabet rejiminde birey için işler, bu doğuştan gelen niteliklere daha az sahip olması oranında daha iyiye gider. Vicdandan, anlayıştan, dürüstlükten ve itibarlı bir yaşamdan yoksun olmak, maddiyat kültüründe bireyin başarısını daha ileriye taşır denilebilir. Tüm zamanların oldukça başarılı olmuş insanları genellikle bu hususiyetlere sahiptirler; bu hususiyetlere sahip olmayanların servet ya da iktidar bakımından önemli başarıları yoktur. Sadece çok dar sınırlar içerisinde ve bunun yanında sadece Pickwickçi[28] bir anlamda, dürüstlük en iyi politikadır.

Batı kültürünün aydın bir cemaatinin modern medeni koşullarının geçerli olduğu bir yaşamın gözünde, yukarıda ana hatları ortaya konularak silsilesinin saptanmaya çalışıldığı ilksel, yağmacı-öncesi yabanıl insan büyük bir başarı değildi. İnsan doğası tipini, bu doğanın sahip olduğu istikrara borçlu olan varsayımsal kültürün amaçları bakımından bile -hatta barışçıl yabanıl grubunun amaçları bakımından bile- bu ilksel insan –muhakeme algısı ortak hissiyatın hoşgörüsünden etkilenmemiş olan herhangi biri- ekonomik faziletlere sahip olduğu kadar çok ve açık ekonomik kusurlara da sahiptir. Ondan en iyi ihtimalle "akıllı, hiçbir işe yaramayan bir arkadaş" olur. Karakterin bu olası ilksel tipinin eksik yönleri canlı ancak yersiz bir animistik anlayışla

28 T.S.N: Charles Dickens'in "Pickwick Papers" adlı romanının başkahramanı.

birlikte zayıflık, verimsizlik, girişkenlikten ve pratik zekâdan yoksun olma ve gevşek ve uyuşuk bir yumuşak başlılıktır. Bu hususiyetlerin yanı sıra kolektif yaşam süreci için bir değeri olan diğer hususiyetler bir bakıma grubun yaşam olanaklarının iyileşmesine yardımcı olurlar. Bu hususiyetler insanlardaki ve şeylerdeki dürüstlük, barışseverlik, iyi niyet ve öykünmeci olmama, haksız olmayan çıkardır.

Yaşamın yağmacı aşamasının gelmesiyle birlikte başarılı insan karakterinin gereksinimlerinde de bir değişim meydana gelir. İnsanların yaşam alışkanlıklarının kendilerini, insan ilişkilerinin yeni tertibi yönetimindeki yeni zorunluluklara adapte etmeleri gerekir. Gücün aynı biçimde yayılması -ki bu gücün dışavurumu, daha önce, yabanıl yaşamın yukarıda anlatılmış olan hususiyetlerinde bulunur- şimdi yeni bir eylem hattı boyunca, değişmiş uyarıcılara verilen yeni bir alışılagelen tepkiler grubu içerisinde dışa vurulmalıdır. Yaşamın olanakları arasında sayılan ve daha önceki koşullara ölçülü bir biçimde cevap vermiş olan yöntemler yeni koşullar için artık uygun değildirler. Daha önceki durum antagonizmin ya da çıkar farklılaşmasının görece eksikliğiyle karakterize edilmişken, sonraki durum sürekli olarak artan bir yoğunluğa ve daralan bir kapsama sahip olan öykünmeyle karakterize edilir. Kültürün yağmacı ve takip eden aşamalarını karakterize eden ve statü rejiminde sağ kalmak için en iyi şekilde donatılmış insan tipini işaret eden hususiyetler (verdikleri ilk izlenime dayalı olarak) gaddarlık, çıkarcılık ve ikiyüzlülüktür -zorbalığa ve hileye serbestçe başvurmak.

Rekabet rejiminin haşin ve sürüncemeli disiplininin etkisi altında, etnik tiplerin seleksiyonu, bu hususlara adamakıllı vakfedilen etnik unsurların varlığını sürdürmesini destekleyerek, karakterin bu hususiyetlerinin baskınlığını ilan etme yönünde ilerlemiştir. Bununla birlikte ırkın daha önce kazanılmış olan, daha genel alışkanlıkları, ortak bir yaşamın amaçları için yararlılığını asla kaybetmemiş ve asla kesin olarak geçerliliğini yitirmek durumuna düşmemiştir.

Doliko sarışın tipi Avrupalı insanın, son dönemin kültüründeki hükmedici etkisini ve buyurgan konumunu büyük ölçüde, yağmacı insanın karakteristik hususiyetlerine istisnai bir derecede sahip olmasına borçlu olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu manevi hususiyetler , -kendisi muhtemelen gruplar ve akrabalık ilişkileri arasındaki seleksiyonun bir sonucu olan- büyük bir fiziksel güç donatımıyla birlikte, özellikle aylak sınıf kurumunun erken gelişme safhaları süresince, herhangi bir etnik unsuru bir aylak ya da efendi sınıf konumuna oturtmak üzere hareket ederler. Bu, her bireyde tam olarak aynı bulunan kabiliyetlerin bireye üstün bir kişisel başarı temin edeceği anlamına gelmez. Rekabetçi rejimde, bireyin başarısı için gerekli olan koşullarla sınıfın başarısı için gerekli olan koşullar aynı olmak zorunda değildir. Bir sınıfın ya da bir tarafın başarısı güçlü bir klancılık ya da bir şefe sadakat ya da bir öğretiye bağlılık unsurunun var olduğunu kabul eder; oysa rekabetçi birey barbar gücünü, girişkenliğini, çıkarcılığını ve ikiyüzlülüğünü yabanıl insanın sadakat ya da klancılık yoksunluğuyla birleştirdiğinde amaçlarını en iyi biçimde gerçekleştirebilir. Yeri gelmişken şu hususa da dikkat çekilebilir; sınır tanımayan bir çıkarcılık ve vicdan yoksunluğu temelinde müthiş (Napolyonik) bir başarıya imza atan insanların, doliko-sarışınların fiziksel özelliklerinden ziyade brakisefal-esmerlerin fiziksel özelliklerine sahip olmaları çok da olağandışı bir durum değildir. Bununla birlikte, kısmen başarılı olan bireylerin büyük bir bölümünün, çıkarcı bir biçimde, fiziksel olarak doliko-sarışın etnik unsura sahip oldukları görülür.

Yağmacı yaşam alışkanlığının neden olduğu mizaç, bir öykünme rejiminde, bireyin yaşamının varlığını sürdürmesine ve yaşam koşullarının iyileşmesine doğru yönelir; bununla birlikte bir bütün olarak grubun yaşamı, ağırlıklı olarak diğer gruplarla düşmanca rekabete dayalı bir yaşamsa, grubun varlığını sürdürmesine ve başarısına doğru bir yönelim içerisinde de olur. Ancak endüstriyel olarak daha olgunlaşmış cemaatlerde ekonomik yaşamın evrimi, şimdilerde, cemaat çıkarının artık bireyin öykün-

meci çıkarıyla örtüşmediği bir dönemece girmiştir. Tüzel kapasiteleri bakımından bu ileri endüstriyel cemaatler yaşam kaynakları ya da yaşama hakkı için rekabetçiliklerini yitirmeye başladılar -yönetici sınıflarının yağmacı eğilimlerinin savaş ve yağmacılık geleneğini sürdürmesi dışında. Bu cemaatler, gelenek ve mizaç dışındaki durumlar gereği artık birbirlerine düşman değildirler. Artık yalnızca iyi bir ortak nam salma çıkarından kaynaklanan maddi çıkarlarının dışındaki maddi çıkarları farklı değildir, ayrıca şu anda ve gelecekteki belirsiz bir zamanda, grup içerisindeki cemaatlerden birinin başarısı herhangi bir diğer cemaatin yaşam koşullarını şüphesiz daha iyi hale getirir. Artık diğer herhangi birinden üstün olmak hiçbirine herhangi bir maddi çıkar sağlamaz. Bireyler ve onların birbirleriyle olan ilişkilerine gelince, burada tam olarak aynı şeyin geçerli olduğunu söyleyemeyiz.

Herhangi bir modern cemaatin ortak çıkarları endüstriyel verimlilik üzerinde yoğunlaşır. Birey, amiyane tabirle, üretken meşguliyetler içerisindeki verimliliği oranında, cemaatin amaçları için bir şekilde işe yarar durumdadır. Olayların akışında animistik inanışın payı ve herhangi bir doğaüstü müdahaleye bağımlılık anlayışı olmaksızın, bu ortak çıkara, en fazla dürüstlük, gayretlilik, barışçı olmak, iyi niyet, çıkarcı olmamak ve nedensel sıralamanın alışıldık olarak benimsenmesi ve idrak edilmesi hizmet eder. Bu hususiyetlerin belirttiği gibi, bu tür sıradan bir insan doğasının güzelliği, ahlâki mükemmeliyeti ya da genel değeri ve saygınlığı için söylenecek fazla bir şey yoktur ve tam anlamıyla baskın durumdaki bu hususiyetlerin yaygınlığından kaynaklanacak olan ortak yaşam tarzı için ufak bir coşku söz konusudur. Ancak bunun konuyla ilgisi yoktur. Başarılı bir modern endüstriyel cemaat çalışması bu hususiyetlerin aynı anda oldukları yerde en iyi biçimde yürütülür ve başarı ölçüsü bu hususiyetlere sahip olmayla karakterize edilen beşeri unsurdur. Bunların varlığı, bir ölçüde, modern endüstriyel durumun koşullarında hoş görülebilir bir ayarlama yapmak için gereklidir. Modern endüstriyel cemaatin karmaşık, kapsamlı, esasen barış-

çıl ve oldukça örgütlü mekanizması olan bu hususiyetler, ya da bunların birçoğu, en uygulanabilir derecede mevcut olduğunda en iyi biçimde çalışır. Bu hususiyetler, modern ortak yaşamın amaçları için kullanışlı olmasına nazaran, yağmacı tipteki insanda çok daha az bir derecede mevcuttur.

Diğer taraftan, rekabetçi rejimde bireyin doğrudan çıkarına en çok hizmet edecek olan şey, uyanık bir biçimde ticaret yapmak ve ilkesiz bir yönetim sergilemektir. Cemaatin çıkarlarına hizmet etmesi anlamında daha önce adları anılmış olan karakteristik hususiyetler birey için kullanışlı olmaları bir yana, hiç de işe yarar şeyler değildirler. Bireyin doğasında bu kabiliyetlerin oluşu gücünü maddi kazanç amacından başka yönlerde harcamasına neden olur ve kazanç peşinde koşarken, dalavereli işlerin bedavadan gelen ve sağlam kariyerinden ziyade, endüstrinin dolaylı ve etkili olmayan kanalları vasıtasıyla kazanç elde etme arayışına girmesine sebep olur. Endüstriyel kabiliyetler birey için önemli bir ayak bağıdır. Öykünme rejiminde modern endüstriyel cemaatin mensupları birbirinin rakibidir, bireysel ve dolaysız bir avantajı en çok, bunlardan biri fırsatını yakaladığı anda sessiz ve sakin bir biçimde, müstesna bir vicdansızlıkla diğerlerini dolandırdığında ve incittiğinde, sağlayacaktırlar.

Modern ekonomik kurumların kabaca iki ayrı kategoriye bölündüğüne zaten değinilmişti -maddi ve endüstriyel. Meşguliyetler için de benzer şeyler geçerlidir. Bir önceki başlık altındakiler sahiplikle ya da iktisapla yürütülmesi gereken meşguliyetlerdir; sonraki başlık altındakiler ise işçilikle ya da üretimle yapılması gerekenlerdir. Kurumların gelişmesinden söz ederken bulmuş olduğumuz şey meşguliyetler için de geçerlidir. Aylak sınıfın ekonomik çıkarları maddi meşguliyetlere dayanır; işçi sınıflarındakilerin ekonomik çıkarları ise, başlıca olarak endüstriyel sınıf olmak üzere, her iki meşguliyetler sınıfına da dayanır. Aylak sınıfa girişin yolu maddi meşguliyetlerden geçer.

Bu iki meşguliyetler sınıfı, gerektirdikleri kabiliyetler bakı-

mından somut bir biçimde farklılık gösterirler ve benzer yöntemlerle verdikleri talimler de iki ayrı yol izlerler. Maddi meşguliyetler disiplini, belirli yağmacı kabiliyetleri ve yağmacı temayülü muhafaza etmek ve daha da ilerletmek adına hareket eder. Bunu, hem bu meşguliyetlerle uğraşan bireyleri ve sınıfları eğiterek, hem de bu hususta elverişli olmayan bireyleri ve akrabalık ilişkilerini bastırarak ve bertaraf ederek yapar. İnsanların düşünce alışkanlıklarının ne kadarı rekabetçi iktisap ve kullanım hakkı süreci içerisinde şekillenirse; ekonomik işlevlerinin ne kadarı, değişim değeri bakımından ve değerlerin değiş tokuşu yoluyla yönetimi ve finanse edilmesi bakımından ele alınmış olan bir servet sahipliği alanı içerisinde tanımlanırsa; ekonomik yaşamdaki deneyimleri de yağmacı mizaç ve düşünce alışkanlıklarının varlığını sürdürmesi ve vurgulanması o kadar ön plana çıkar. Modern barışçıl sistemde yağmacı alışkanlıklar ve kabiliyetlerin barışçıl alanı, tabii ki, başlıca olarak bir iktisap hayatı içerisinde geliştirilir. Bir başka deyişle maddi meşguliyetler, daha arkaik bir zorbalıkla gasp etme yönteminde yer alanlardansa, hilekârlığın genel uygulama alanı için bir yeterlilik kazandırır.

Yağmacı mizacı muhafaza etme eğiliminde olan bu maddi meşguliyetler, sahiplikle -aylak sınıfın kendisine yakışan doğrudan işlevi- ve iktisap ve birikime ilişkin yan işlevlerle icra edilmesi gereken meşguliyetlerdir. Bunlar rekabetçi endüstriyle ilişkili girişimlerin sahipliğiyle icra edilmesi gereken ekonomik süreç içerisindeki kişilerin sınıfını ve görev alanını içine alır; özellikle de operasyon finansörü olarak sınıflandırılan temel ekonomik yönetim alanlarını. Bunlara ticari uğraşlar da eklenebilir. En iyi ve en açık gelişiminde bu görevler "endüstri önderi"nin ekonomik makamını icat ederler. Bu endüstri önderi işinin ehli olmaktan ziyade kurnaz bir insandır ve bunun önderliği endüstriyel bir önderlikten ziyade maddi bir önderliktir. Endüstrinin bu önderinin yürüttüğü idare, genel olarak serbest türden bir idaredir. Üretimin ve endüstriyel örgütlenmenin mekanik olarak etkili olan detayları daha az "pratik" bir düşünce tarzının saçak-

larına devredilir -idarecilik yeteneğinden ziyade doğuştan gelen bir işçilik yeteneği olan insanlara. Eğitim ve seleksiyon yoluyla insan doğasını şekillendirmeye gelince, ekonomik olmayan meşguliyetlerin genel gidişatı maddi meşguliyetlerle karşılaştırılır. Bunlar siyasi ve dini ve askeri meşguliyetlerdir.

Maddi meşguliyetler endüstriyel meşguliyetlere göre daha yüksek dereceden bir itibara sahipmiş izlenimi yaratırlar. Bu suretle, aylak sınıfının itibar standartları, kötü amaçlara hizmet eden kabiliyetlerin prestijini ayakta tutmak için vardırlar ve bundan dolayı aylak sınıf bakımından, görgü kurallarına uygun yaşama tertibi, yağmacı hususiyetlerin varlığını sürdürmesini ve kültürünü destekler. Meşguliyetler itibari olarak hiyerarşik bir derecelendirmeye uğrar. Geniş bir ölçekte doğrudan doğruya sahiplikle yapılması gerekenler, kendilerine yakışan en itibarlı ekonomik meşguliyetlerdir. İtibar hususunda, bunların yanına doğrudan doğruya sahipliğin ve finansörlüğün hizmetinde olan meşguliyetler gelir -bankacılık ve hukuk gibi. Bankacılık meşguliyetleri de önemli derecede bir sahiplik iması taşır ve bu gerçek işletmeye atfedilmiş olan bir prestij payı için kuşkusuz akla yatkındır. Hukukçuluk önemli derecede bir sahiplik ifade etmez; ancak rekabetçilik dışındaki amaçlar doğrultusunda, avukatların ticaretine atfedilen kullanışlılığı bakımından hiçbir eksiği olmadığı için yaygın tertip içerisinde yüksek dereceye sahip bir iş koludur. Avukat, dalavereyle amacına ulaşır ya da karşı tarafı mat eder, sırf yağmacı hilekârlığın detaylarıyla meşgul olur ve bundan dolayı insanların saygısını ve korkusunu her zaman kazanmış olan barbarca bir kurnazlıkla donanmış olması da meslekteki başarısı olarak kabul edilir. Ticari arayışlar geniş ölçüde bir sahiplik unsuru ve küçük bir kullanışlılık unsuru taşımadığı sürece, yalnızca yarım yamalak bir itibar ifade ederler. Daha yüksek ya da daha düşük ihtiyaçlara hizmet etmeleri oranında yüksek dereceden ya da düşük dereceden işkolları olarak yerlerini alırlar; böylelikle sıradan yaşam gereksinimlerinin perakende satışına ilişkin işletme, zanaatkârlık ve fabrika emeği düzeyine

kadar alçalır. Zanaat ya da mekanik süreçleri yönlendirme işi bile, itibar bakımından sallantıda bir görüntü çizer.

Maddi meşguliyetler tarafından verilen disipline ilişkin olarak, bir vasfa gereksinim duyulur. Endüstriyel girişimin ölçeği genişledikçe, maddi yönetimin karakteri daha az dalavereci ve haksız rekabete daha az açık olur. Başka bir deyişle, ekonomik yaşamın bu safhasıyla karşı karşıya kalan kişilerin sürekli artan bir kısmına göre işletme, kendisini, rakibinin sınırlarının daha az aşılması ya da kötüye kullanılmasına ilişkin doğrudan telkininin yer aldığı bir rutine sokar. Nihayetinde yağmacı alışkanlıklardan muaf bir duruma gelme, başlıca olarak, işletmede istihdam edilen saçaklara dek uzanır. Bu vasfın sahiplik ve idarecilik görevleriyle, esas itibariyle, teması yoktur.

Üretimin teknik ve manuel operasyonlarıyla doğrudan meşgul olan bireyler ve sınıflara gelince, buralarda durum biraz farklıdır. Bunların gündelik yaşamları, endüstrinin maddi tarafının öykünmeci ve haksızlık güdülerine ve manevralarına aynı derecede bir alışma seyri göstermez. Mekanik olgu ve sıralamaların idraki ve koordinasyonu için ve insan yaşamının amaçlarını takdir etmeleri ve bu amaçlar uğruna kendilerinden yararlanılması için devamlı olarak elde tutulurlar. Popülasyonun bu bölümünde, doğrudan doğruya temas halinde oldukları endüstriyel sürecin eğitici ve selektif faaliyeti, bunların düşünce alışkanlıklarının, ortak yaşamın haksız olmayan amaçlarına uyum sağlamasına yönelik olarak işler. Bundan dolayı onlara göre, ırkın barbar geçmişinden kalıtım ve gelenek yoluyla taşınmış olan yağmacı kabiliyet ve eğilimlerin önemini yitirişini hızlandırır.

Bundan dolayı cemaatin ekonomik yaşamının eğitici faaliyetinin, bu faaliyetin yarattığı bütün bir izlenimden yola çıkılacak olunursa, tek tip olmadığı görülür. Maddi rekabetle doğrudan ilişkili olan ekonomik faaliyet alanı, belirli yağmacı hususiyetleri muhafaza etme eğilimindedir; doğrudan mal üretimi yoluyla icra edilen endüstriyel uğraşlar ise temel olarak buna karşıt

bir eğilime sahiptir. Ancak daha sonraki meşguliyetler sınıfına ilişkin olarak, kendileriyle ilişki halinde olan kişilerin neredeyse tamamının maddi rekabet meseleleriyle de belli ölçülerde ilgili olmaları dikkat çekicidir (örneğin, tüketim mallarının satın alınması meselesinde, ücretlerin ve maaşların rekabetçi biçimde ayarlanmasında olduğu gibi). Bundan dolayı meşguliyet sınıflarına dair burada yapılan ayırım, katiyen insan sınıflarına dair arasında yapılan kesin ayırım gibi değildir.

Modern endüstride aylak sınıfların meşguliyetleri belirli yağmacı alışkanlık ve kabiliyetleri canlı tutma vasfına sahiptir. Bu sınıfların mensupları endüstriyel süreç içerisinde yer aldıklarına göre, bunların talimleri kendilerindeki barbar mizacını muhafaza etme eğiliminde olur. Ancak diğer taraftan, söylenecek başka şeyler de vardır. Gerginlikten uzak tutulan bireyler, hem vücut yapısı bakımından hem de manevi doğaları bakımından türün ortalamasından büyük ölçüde farklılaşsalar bile, karakteristik hususiyetlerini yaşatabilirler, hatta aktarabilirler. Atalara çeken hususiyetlerin varlığını sürdürmesi ve aktarımı ihtimali, koşulların geriliminden en çok korunan sınıflarda en yüksektir. Aylak sınıf, endüstriyel durumun geriliminden bir ölçüde korunur ve bundan dolayı bu sınıfın istisnai derecede yüksek bir oranda barışçıl ve yabanıl mizaca geri dönüşlere muktedir olması gerekir. Bu tür atipik ya da atalara çekmiş olan bireyler için, daha düşük toplumsal konumlardaki kesimlerde olduğu gibi bir baskılanmaya ya da bertaraf edilmeye yol açmanın acısını çekmeksizin, yaşam faaliyetlerini yağmacı-öncesi yollarla gözler önüne sermek mümkün olmalıdır.

Böyle bir şey aslında doğruymuş gibi görünür. Örneğin, reform ve ıslah çabalarını destekleyecek kayda değer bir üst sınıf bölümü vardır ve sınıf içerisinde hatırı sayılır bir bütünsel duyarlılık mevcuttur. Ve dahası, bu hayırsever ve reformcu çabanın önemli bir kısmı ilksel yabanıl insanın karakteristik özelliği olan sevimli "akıllılığın" ve anlaşılmazlığın izlerini taşır. Ancak bu gerçeklerin, üst tabakalarda alt tabakalardakine göre geri dö-

nüşe daha büyük oranda muktedir olma durumunun olduğuna dair bir bulgu olup olmadığı halen kuşkuludur. Züğürt sınıflarda aynı yatkınlıklar mevcut olsaydı bile bunların dışavurumuna kolaylıkla rastlanmazdı; çünkü bu sınıflar bu konudaki yatkınlıklarını harekete geçirecek araçlardan, zamandan ve güçten yoksundurlar. Söz konusu gerçeklerin prima facie[29] bulgusu güç bela kesinlik kazanır.

Daha öte vasıflar bakımından, bugünkü aylak sınıfın, maddi açıdan başarılı olanlar ve bundan dolayı muhtemelen bir yağmacı hususiyetler bütünüyle donatılmışlıktan fazlasına sahip olanlar arasından gelen kişilerce oluşturulduğunu kaydetmek gerek. Aylak sınıfa girişin yolu maddi meşguliyetlerden geçer ve bu meşguliyetler, seleksiyon ve adaptasyon yoluyla, yağmacı sınama karşısında varlığını sürdürmeye maddi olarak uygun olan, yalnızca üst düzey akrabalık ilişkilerine olanak tanımak adına hareket eder. Ve yağmacı-olmayan insan doğasına bir geri dönüş durumu kendisini bu üst düzeylerde gösterir göstermez, büyük ölçüde ıskartaya çıkartılırlar ve daha düşük maddi düzeylere çekilirler. Üst sınıftaki yerlerini sağlama almak için ise maddi mizaç stokuna sahip olmalıdırlar; aksi durumda bahtları kararacak ve kast sistemindeki yerlerini derhal kaybedeceklerdir. Bu türden örneklerle oldukça sık karşılaşılır.

Aylak sınıfın seçmenleri, agresif bir maddi rekabete fazlasıyla uygun olan bireylerin ve akrabalık ilişkilerinin düşük sınıflardan çekilmeleri yoluyla, ardı arkası kesilmeyen bir selektif süreç içerisindedirler. Üst düzeylere ulaşmak için adayın adil bir ortalama maddi kabiliyetler bütününe sahip olması yetmeyecek, bunun yanında onu üst sınıflara götürecek bu yol üzerindeki çok ciddi maddi güçlüklerin üstesinden gelmeye ilişkin olarak bu doğuştan gelen niteliklere çok üst derecelerde sahip olması da gerekecektir. İstisnalar hariç, nouveaux arrivés[30] bir bütün oluşturur.

29 T.S.N: ilk bakıştaki.

30 T.S.N: sonradan görmeler.

Bu selektif kabul süreci, maddi öykünme modası başladığından bu yana –ya da, bir aylak sınıf kurumu ilk kez kurulduğundan bu yana da denilebilir- süregelir. Ancak bütün bir seleksiyon zemini her zaman aynı olmamıştır ve bundan dolayı da selektif süreç her zaman aynı sonuçları vermemiştir. Erken barbar ya da yağmacı aşamada uygun olup olmamanın sınanmasında kullanılan kriter, kelimenin en saf anlamıyla yiğitlikti. Bu sınıfa giriş hakkı kazanmak için adayın amacına ulaşması için doğuştan gelen bir klancılığa, iriliğe, gaddarlığa, vicdansızlığa ve azme sahip olması gerekliydi. Bunlar servet birikimi ve bu birikimi kullanma hakkına yönelik olarak değerlendirilen niteliklerdi. Aylak sınıfın ekonomik temeli, daha sonra olduğu gibi o zamanlar da, bir servete sahip olmaktı; ancak servet biriktirme yöntemleri ve onu elde tutmak için gerekli olan doğuştan gelen nitelikler yağmacı kültürün ilk günlerinden bu yana bir ölçüde değişmişti. Selektif sürecin neticesinde barbar aylak sınıfın erken döneminin baskın hususiyetleri cüretkâr bir saldırganlık, bulunduğu pozisyonda tetikte olma ve kolaylıkla hileye başvurma oldu. Sınıfın mensupları bu yiğitliklerini kullanarak sınıftaki yerlerini elde tuttular. Barbar kültürün geç döneminde toplum, statünün yarı-barışçıl rejiminde yerleşik duruma gelen iktisap ve sahip olma yöntemlerine eriştiler. Basit saldırganlık ve kısıtlanmayan şiddet, en tutulan servet biriktirme yöntemi olarak kurnaz uygulamalar ve hilekârlığa büyük ölçüde yer verdi. Öyleyse aylak sınıfta daha farklı bir kabiliyetler ve eğilimler silsilesi muhafaza edilmiştir. Ustaca bir saldırganlık ve onunla bağlantılı bir irilik, merhametsizce tetikte olmayla birlikte, halen sınıfın en muhteşem hususiyetlerinden sayılmaktadır. Bunlar, geleneklerimizde, tipik "aristokratik faziletler" olarak kalmışlardır. Ancak bunlar, daha az rahatsız edici olan maddi faziletlerin artmakta olan bir tamamlayıcısıyla ilişkilidir; örneğin önsezi, ihtiyat, dalavere gibi. Zaman geçtikçe ve maddiyat kültürünün modern barışçıl aşamasına yaklaşıldıkça, en son bahsedilen kabiliyet ve alışkanlıklar alanı maddi amaçlar bakımından görece bir etkililik kazanmış ve

aylak sınıfa kabul edilme hakkının kazanıldığı ve sınıf içerisinde edinilen yerin elde tutulduğu bu selektif süreç içerisinde görece daha fazla dikkate alınmıştır.

Seleksiyonun temeli, sınıfa kabul edilme hakkını veren kabiliyetin yalnızca maddi kabiliyet olduğu şimdiki duruma gelinceye kadar değişmiştir. Yağmacı barbar hususiyetlerden geriye kalan başarılı yağmacı barbarı, yerine geçtiği barışçıl yabanıldan ayıran husus, amaca ulaşma azmi ya da hedefin tutarlılığıdır. Ancak bu hususiyetin, karakteristik olarak, maddi anlamda başarılı üst sınıf insanını endüstriyel sınıfların neferlerinden ayırdığı söylenemez. Modern endüstriyel yaşamda bu neferlerin maruz kaldığı talim ve seleksiyon, benzer bir biçimde bu hususiyete ağırlık verir. Amaca ulaşma azminin bu iki sınıfı diğer iki sınıftan ayırdığı söylenebilir: iflah olmaz bir serseri ve alt sınıfın ihmalkârı. Tanrı vergisi yeteneğin doğası hususunda, endüstriyel insan iyi huylu miskinlik bağımlısı insanla nasıl kıyaslanıyorsa, maddiyat insanı da ihmalkâr insanla aynı yolla kıyaslanır. İdeal maddiyat insanı, malları ve kişileri vicdansızca kendi amaçlarına alet etmek bakımından ideal ihmalkâr insana benzer, nasırlaşmış duyguları ve diğerlerinin ve uzakta olanların arzularına karşı duyarsız oluşu davranışlarını etkiler; daha güçlü bir statü hevesi olması ve uzakta olanların amaçlarına ilişkin olarak daha tutarlı ve ileri görüşlü bir biçimde çalışması bakımından ise benzemez. Mizacın bu iki tipi arasında, "spor"a ve kumara düşkünlük ve amaçsız bir öykünme merakı bakımından ciddi bir yakınlık görülür. İdeal maddiyat insanı ile ihmalkâr insan arasında, yağmacı insan doğasının beraberinde getirdiği varyasyonlardan biri bakımından da acayip bir yakınlık görülür. İhmalkâr insan, genellikle batıl inançlara sahip bir zihin alışkanlığı sergiler; şansa, büyüye, geleceği görmeye, kadere, kehanetlere ve şamanlığa özgü törenlere ilişkin büyük bir inanca sahiptir. Koşulların istendiği gibi olduğu yerde bu eğilim, belirli bir hakir dinsel coşkuyla ve dini adetlere özenli bir merakla kendisini gösterir; belki de bu davranış dindarlıktan ziyade sofuluk olarak nitelendirilebilir. Bu

noktada ihmalkâr insanın mizacı endüstriyel insan ya da miskinlik bağımlıları sınıfının mizacından çok yağmacı ve aylak sınıfın mizacına benzer.

Modern endüstriyel bir cemaatteki yaşam ya da diğer bir deyişle maddiyat kültürü altındaki yaşam, gelişime yönelik bir seleksiyon süreciyle hareket eder ve belirli bir kabiliyet ve eğilimler alanını muhafaza eder. Bu selektif sürecin halihazırdaki eğilimi basitçe belirli, değişmez bir etnik tipe geri dönüş yönünde değildir. Daha ziyade geçmişten aktarılan her bir tipten ya da varyanttan bazı açılardan farklılaşan insan doğasının biraz değiştirilmesidir. Evrimin hedef noktası tek değildir. Evrimin normal olarak oluşturmak üzere hareket ettiği mizaç, amacın daha istikrarlı oluşu bakımından, insan doğasının herhangi bir arkaik varyantından farklılaşır -amacın daha dirayetli bir biçimde tek oluşu ve ona ulaşmak için gösterilen daha büyük bir çaba. Bu gelişme çizgisinden sapan, hatırı sayılır derecede öneme sahip, ufak tefek eğilimler olsa da, konumuz iktisat teorisi olduğunda selektif sürecin hedef noktası bütünüyle tek boyutludur. Ancak bu genel yönelim bir yana, gelişme çizgisi tek değildir. İktisadi teori konusunda olduğu gibi gelişme de diğer açılardan iki farklı çizgide yol alır. Bireylerdeki kapasite ya da kabiliyetlerin selektif muhafazasına gelince, bu iki gelişme çizgisi, yağmacı ve endüstriyel olarak isimlendirilebilir. Eğilimlerin, manevi tutumun ya da temayülün muhafazası söz konusu olduğunda ise bu ikisinin yerini haksız ya da kendini ön plana çıkaran ve haksız olmayan ya da ekonomik nitelendirmeler alır. Gelişmenin iki doğrultusuna ilişkin entelektüel ya da bilişsel yatkınlığa sıra geldiğinde de ilki gayrete, niteliksel ilişkiye, statüye ya da değere dair kişisel bakış açısı olarak; ikincisi ise sıralamaya, niceliksel ilişkiye, mekanik verimliliğe ya da kullanıma dair kişisel olmayan bakış açısı olarak karakterize edilebilir.

Maddi meşguliyetler bu iki kabiliyet ve eğilimler alanından başlıca olarak ilkine başvururlar ve popülasyon içerisinde bunları selektif olarak muhafaza etmek adına hareket ederler. Diğer ta-

raftan, endüstriyel meşguliyetler başlıca olarak ikinciyi icra ederler ve onları muhafaza etmek üzere hareket ederler. Kapsamlı bir psikolojik analiz, bu iki kabiliyet ve eğilimler alanlarından her birinin yalnızca, herhangi bir mizaca yatkınlığın çok biçimli bir dışavurumu olduğunu gösterir. Bireyin birliğinin ya da tekliğinin gereği olarak kabiliyetler, temayüller ve çıkarlar ilk isimlendirilen alanda insan doğasının belirli bir varyantının dışavurumu olarak birbirlerine bağlıdırlar. İkinci alan için de benzeri geçerlidir. Bu ikisi, belirli bir bireyin az çok tutarlı bir biçimde bunlardan birine meyletmesi yoluyla, insan yaşamının alternatif doğrultuları olarak tasavvur edilebilirler. Maddi yaşam eğilimi erken barbarlığı karakterize eden fiziksel hasar yerine barbar mizacı, genel bir yolla, ancak hilekârlık ve ihtiyatın ya da idarecilik yeteneğinin ikame edilmesiyle, muhafaza etmektir. Tahribatın yerine dalaverenin ikame edilmesi yalnızca belirsiz bir derecede meydana gelir. Maddi meşguliyetler içerisindeki selektif faaliyet oldukça tutarlı bir biçimde bu yönde yol alır, ancak maddi yaşam disiplini, kazanç rekabeti dışında, tutarlı olarak aynı etkiyi yaratacak biçimde çalışmaz. Zamanın ve malların tüketiminde modern yaşam disiplini kesin surette aristokratik faziletleri bertaraf etmek ya da burjuva faziletlerini yükseltmek adına hareket etmez. Edepli bir biçimde yaşamanın konvansiyonel tertibi, erken barbar hususiyetlerinin hatırı sayılır bir düzeyde icra edilmiş olmasını gerektirir. Bu geleneksel yaşam tertibinin bu noktada değinilen bazı detayları daha önceki bölümlerde Aylak başlığı altında ele alınmıştı ve diğer detaylar da daha sonraki bölümlerde gösterilecektir.

Burada söylenenlerden aylak sınıf yaşamının ve aylak sınıf yaşam tertibinin, barbar mizacının muhafazasını daha ileriye taşıması gerektiği çıkarılır; başlıca olarak yarı-barışçıl ya da burjuva varyanta, bunun yanında bir ölçüde yağmacı varyanta. Bundan dolayı, rahatsız edici faktörlerin yokluğunda, toplumun sınıfları arasında bir mizaç farklılığının izini sürmek mümkün olmalıdır. Aristokratik ve burjuva faziletler -yani tahrip edici ve maddi hu-

susiyetler- başlıca olarak üst sınıflarda, endüstriyel faziletler ise -yani barışçıl hususiyetler- başlıca olarak mekanik endüstrinin sınıflarında bulunmalıdır.

Bu, genel ve belirsiz bir yolla geçerliliğini korur, ancak ne kolaylıkla sınanabilir, ne de arzulanabileceği gibi bir kesinlik kazanır. Bu kısmi başarısızlığın açıklanabilir çeşitli nedenleri vardır. Tüm sınıflar bir ölçüde maddi mücadele ile ilişki halindedir ve tüm sınıflarda, maddi hususiyetlere sahip olmak, bireyin başarısı ve varlığını sürdürmesi sayılır. Maddiyat kültürünün egemen olduğu yerde, insanların düşünce alışkanlıklarını şekillendiren ve rakip akrabalık ilişkilerinin varlığını sürdürmesine karar verilen selektif süreç, en yakın olarak, iktisap için uygunluk temelinde ilerler. Nihayetinde, maddi verimlilik endüstriyel verimlilikle bütünüyle bağdaşmaz bir şey olmasaydı, tüm uğraşların selektif faaliyetleri maddi mizacın katıksız baskınlığına eğilimli olurdu. Bunun sonucunda da normal ve kesin insan doğası tipi olarak, "iktisadi insan" diye bilinen şeyin oluşturulması ortaya çıkardı. Ancak tek çıkarı kendisini ön plana çıkarmak ve tek hususiyeti de ihtiyat olan "iktisadi insan" modern endüstrinin amaçları için kullanışsızdır.

Modern endüstri, ele alınan işte, kişisel olmayan, haksız olmayan bir çıkar gerektirir. Buna yer vermeksizin donatılmış endüstriyel süreçler olanaksız olacaktır ve bu tür süreçler asla tasavvur edilmemişlerdir. Yapılan işten elde edilen bu çıkar, işçiyi, bir taraftan suçludan ayırırken, diğer taraftan da endüstri önderinden ayırır. Söz konusu iş cemaatin süregelen yaşamı için yapıldığından, sonuç olarak ortaya belirli bir uğraş alanı içerisindeki iş için manevi kabiliyeti kollayan nitelikli bir seleksiyon çıkar. Bununla birlikte, şunu kabul etmek gerekir ki; endüstriyel uğraşlar içerisinde bile, maddi hususiyetlerin selektif bir biçimde bertaraf edilmesi belirsiz bir süreçtir ve nihayetinde bu uğraşlar içerisinde bile barbar mizaç gözle görülür bir biçimde varlığını sürdürür. Bu nedenle aylak sınıf karakteriyle popülasyonun genel karakteri arasında, bu bakımdan, halihazırda geniş çaplı bir ayrım yoktur.

Manevi doğa hususunda bir sınıf temayüzüne ilişkin bütün bir sorun, toplumun tüm sınıflarında, miras kalan hususiyetlerin yakinen canlandırmasını yapan ve aynı zamanda canlandırdığı bu hususiyetleri bütün bir popülasyon genelinde geliştirmek üzere hareket eden edinilmiş yaşam alışkanlıkları nezdinde örtbas edilir. Bu edinilmiş alışkanlıklar ya da karakterin varsayılan hususiyetleri, büyük ölçüde aristokratik kasta ilişkindir. Aylak sınıfının saygınlık timsali olarak buyurgan konumu, alt sınıflara yaşamın aylak sınıf teorisinin birçok niteliğini dayatır; sonuç olarak, her zaman ve toplum genelinde, bu aristokratik hususiyetlerin kalıcılığını az çok sürdürmesi söz konusu olur. Böyle bir zeminde bu hususiyetlerin insan bedeni üzerinde varlığını sürdürme şansı, aylak sınıf talimatı ve örneği için gerçekleşmemiş olan duruma nazaran daha yüksektir. Yaşamın aristokratik bakış açılarının ve nihayetinde az çok da karakterin arkaik hususiyetlerinin, bu şekilde naklini sağlayan kanallardan önemli olan biri faaliyetini sürdürdükçe, ev içi hizmetkârlar sınıfından söz edilebilir. Bunlar, efendi sınıfıyla olan temasları sayesinde şekillenen, kendilerine özgü iyi ve güzel kavramlarına sahiptirler ve alt tabakadaki denkleri arasında edindikleri önyargıları taşırlar ve yüksek ideallerini, vakit kaybetmeksizin, cemaat vasıtasıyla dışarıya yayarlar, çünkü vakit kaybetmeleri durumunda bu yayma faaliyeti zayi olur. "Efendisine benzeyen köle"[31] diyebilmek, üst sınıf kültürünün birçok unsurunu popüler olmuş bir biçimde hemen kabullenmenin yaygın değerlendirmesinden daha büyük öneme sahiptir.

Maddi faziletlerin varlığını sürdürmesi hususunda, sınıf farklılıklarını azaltan daha öte bir olaylar silsilesi de mevcuttur. Maddi mücadele, büyük oranda, yetersiz beslenmiş bir sınıf yaratır. Bu yetersiz beslenme yaşamsal gereksinimlere ya da usturuplu bir harcamanın gerekliliklerine ilişkin bir eksikliğe dayanır. Her iki durumda da sonuç; günlük, fiziksel ya da daha üst tabaka ihtiyaçları karşılayan araçlar için verilen benzer bir zo-

31 "Like master like man"

runlu mücadele olur. Zorluklar karşısında kendini ortaya koyma gerilimi bireyin bütün gününü harcar; çabasını yalnızca kendi haksız amaçlarına erişmek adına tüketir ve sürekli olarak biraz daha çıkarcı bir duruma gelir. Böylelikle endüstriyel hususiyetler terk edilerek demode olma eğilimine girer. Bundan dolayı, bir aylak sınıf kurumu, bir maddi edep tertibini dayatarak ve alt sınıflardan geçim kaynaklarının mümkün olduğunca fazlasını çekip alarak, dolaylı olarak, popülasyonun bütününde maddi hususiyetleri muhafaza etmek adına hareket etmiş olur. Sonuç itibariyle, alt sınıflar öncelikli olarak bir tek üst sınıflara ait olan insan doğası tipi tarafından asimile olurlar.

Bundan dolayı, mizaç bakımından üst ve alt sınıflar arasında önemli bir farkın kalmaması durumu ortaya çıkar; ancak bunun yanında, bu tür bir farkın olmayışının büyük ölçüde buyurgan aylak sınıf örneğinden ve bir aylak sınıf kurumunun dayalı olduğu gösterişçi boşa harcamanın ve maddi öykünmenin geniş çaplı ilkelerinin popüler bir biçimde kabulünden kaynaklanması durumu da ortaya çıkar. Bu kurum cemaatin endüstriyel verimliliğini azaltmak ve insan doğasının modern endüstriyel yaşamın zorunluluklarına uyumunu geciktirmek adına hareket eder. (1) Arkaik hususiyetleri sınıf içerisinde ve aylak sınıf kanının sınıf dışında nakledildiği yerlerde miras yoluyla doğrudan aktararak ve (2) arkaik rejimin geleneklerini muhafaza ederek ve sağlamlaştırarak ve böylece aylak sınıf kanının nakledildiği bölgenin dışında da barbar hususiyetlerinin varlığını sürdürme şansını artırarak, yaygın ve etkili insan doğasını muhafazakâr bir yönde etkiler.

Modern popülasyonlarda hususiyetlerin varlığını sürdürmesi ve bertaraf edilmesi sorunu için özel bir öneme sahip olan verileri toplamaya ve özümsemeye ilişkin az biraz bir şeyler yapıldı. Bundan dolayı, elde hazır bulunan bu tür gündelik olayları dolambaçlı bir tekrar gözden geçirmenin ötesinde, burada ele alınan bakış açısının desteklenmesi bakımından somut bir karakterin küçük bir kısmı sunulabilir. Bu tür bir beyan basmakalıp

ve bıktırıcı bir söz olmaktan güç bela kaçınabilir, ancak her şeye rağmen, burada oluşturulmaya kalkışılan yavan tertipte bile, argümanın bütünlüğü için gerekli gibi görünür. Bundan dolayı, bu türden bir bölük pörçük beyanda bulunan takip eden bölümler için, adilane biçimde, bir derece müsamaha beklenebilir.

BÖLÜM X

Yiğitliğin Modern Varlığını Sürdürme Durumları

Aylak sınıf, endüstriyel cemaatin içinde değil endüstriyel cemaat aracılığıyla yaşamını sürdürür. Aylak sınıfın endüstriyle ilişkisi, endüstriyel nitelikli olmaktan ziyade maddi niteliklidir. Sınıfa kabul hakkı maddi kabiliyetlerin icrası yoluyla kazanılır -hizmete elverişli olmaya dair kabiliyetlerden ziyade iktisap etmeye dair kabiliyetlerin olması. Dolayısıyla burada, aylak sınıfı oluşturan beşeri unsur sürekli olarak selektif bir elekten geçirilir ve bu seleksiyon maddi ilgi alanlarına uygunluk temelinde devam eder. Ancak sınıfın yaşam tertibi büyük oranda geçmişten kalan bir mirastır ve daha önceki barbar dönemin alışkanlıklarını ve idealleri somutlaştırır. Bu arkaik, barbar yaşam tertibi kendini, aynı yoğunlukta olmasa da, daha alt düzenlere de dayatır. Yaşamın, konvansiyonların sırası gelen tertibi, beşeri unsuru biçimlendirmek için, eğitim vasıtasıyla selektif bir davranış sergiler ve bu davranış en çok da erken barbar çağına –yiğitliğin ve yağmacılığın çağına- ait olan hususiyetleri, alışkanlıkları ve idealleri muhafaza etmeye yöneliktir.

Yağmacı aşamadaki insanı karakterize eden arkaik insan doğasının en doğrudan ve samimi dışavurumu, kendisine yakışan dövüşme temayülüdür. Bu temayül, yağmacı faaliyetin ortak bir faaliyet olduğu durumlarda çoğunlukla savaşçı ruh olarak adlandırılır, son dönemlerdeki adlandırması ise vatanseverliktir. Medeni Avrupa'da, aylaklığın miras kaldığı sınıfın, orta sınıflara göre daha yüksek dereceden bir savaşçı ruhla donanmış olduğuna ilişkin bir önermenin kabul edilmesi için diretmeye gerek yoktur. Doğrusunu söylemek gerekirse aylak sınıf, bir gurur meselesi olarak ve kuşkusuz bir takım sebeplere dayanarak bir temayüz olduğunu ileri sürer. Savaş onursal bir şeydir ve savaşçı yiğitlik insanların ekseriyetinin gözünde son derece onursaldır ve bu savaşçı yiğitlik hayranlığının kendisi, savaşa hayran olandaki yağmacı mizacın en iyi göstergesidir. Savaşma coşkusu ve bir gösterge olan yağmacı mizaç en çok üst sınıflar arasında, özellikle de aylaklığın miras kaldığı sınıflarda yaygındır. Dahası, üst sınıfın görünürdeki ciddi uğraşı, gelişimsel ve kökensel içerik bakımından yağmacı bir uğraş olan yönetim uğraşıdır.

Alışılagelen mücadeleci zihin yapısının onuruyla, aylaklığın miras kaldığı sınıfla her yönüyle ihtilafa düşen tek sınıf alt sınıftaki ihmalkârlardır. Endüstriyel sınıfların tabanının büyük kısmı, normal zamanlarda, savaşçı çıkarlarla temas halinde olan şeylere görece kayıtsızdır. Endüstriyel cemaatin etkin gücünü oluşturan bu avam tabandaki heyecansızlık, savunmaya yönelik dövüşün dışındaki her mücadeleye karşı olmaktır; doğrusunu söylemek gerekirse bu avam taban, bir savunma tavrının oluşmasına sebep olan provokasyona bile az biraz gecikmeyle cevap verir. Daha medeni cemaatlerde ya da oldukça ileri bir endüstriyel gelişmeye ulaşmış cemaatlerdeki avam sınıf için ise savaşçı saldırganlık ruhunun demode olduğu söylenebilir. Bu, endüstriyel sınıflarda savaşçı ruhun oldukça dikkat çekici bir biçimde kendini gösterdiği çok fazla birey yoktur demek değildir. Avrupa'nın birden çok ülkesinde ve zamanında Amerika'daki günlük işlemlerde de görülmüş olan birtakım özel provokasyonların yol açtığı etkiler,

insanları bir müddet için savaşçı heyecanın ateşiyle yakmadı demek de değildir. Ancak bu tür geçici coşkunluk devirleri dışında ve yağmacı tipin arkaik mizacıyla donatılmış bireyler dışında, üst ve alt sınıflar arasında benzer bir biçimde donatılmış bireyler bütünüyle birlikte herhangi bir modern medeni cemaat kitlesinde, bu itibarla, muhtemelen savaşı uygulanamaz kılacak kadar büyük bir durgunluk hali hâkimdir. İnsanların genel gidişatının alışkanlık ve kabiliyetleri, savaşın yayılmasından daha az ilginç olan diğer faaliyetlerin yayılmasına neden olur.

Mizaç konusundaki bu sınıf farkı, kısmen, çeşitli sınıflarda edinilmiş hususiyetlerin miras kalmasıyla oluşan bir farklılıktan kaynaklanabilir, ancak belli bir ölçüde etnik menşeideki farklılığa tekabül eder gibi de görünür. Bu itibarla, cemaatlerin çeşitli sınıflarını oluşturan etnik unsurlar arasında daha geniş bir uyuşmazlığın söz konusu olduğu ülkelerdekine göre etnik olarak popülasyonu görece daha homojen olan ülkelerde, sınıf farkı gözle görülür bir biçimde daha azdır. Aynı bağlamda, etnik unsurlar arasında daha geniş bir uyuşmazlığın söz konusu olduğu ülkelerde aylak sınıfa daha sonra katılanların, savaşçı ruhu, eski aristokrasinin güncel temsilcilerine nazaran daha az gösterdikleri kaydedilebilir. Bu nouveaux arrivés, popülasyonun bayağı kısmından doğdular ve aylak sınıfa dahil olmalarını, eski anlamıyla yiğitlik olarak sınıflandırılmayan hususiyetleri ve eğilimleri icra etmelerine borçludurlar.

Savaşçı faaliyetin dışında, düello kurumu da, çarpışmaya aynı şekilde fazlasıyla hazır oluşun bir dışavurumudur ve düello bir aylak sınıf kurumudur. Düello, görüş ayrılığının nihai bir çözümü olarak, esasında, dövüşe karşı az çok temkinli bir çaredir. Medeni cemaatlerde düello kurumu yalnızca, aylaklığın miras kaldığı sınıfın bulunduğu yerlerde ve neredeyse sadece bu sınıfta normal bir fenomen olarak hüküm sürer. İstisnaları ise (1) aylak sınıfın olağan mensubu ve anı zamanda yağmacı zihin alışkanlıkları için özel eğitimden geçmiş olan subaylar ve (2) benzer bir yağmacı eğilime ve alışkanlığa miras yoluyla, eğitimle veya her

ikisi vasıtasıyla sahip olan alt-sınıf ihmalkârlarıdır. Görüş farklılıklarına çözüm olarak genellikle yumruklaşmaya başvuranlar ise yalnızca asil centilmenler ve kabadayılardır. Sade vatandaş yalnızca, provokasyona neden olan bir uyarıcıya daha karmaşık bir şekilde tepki verme alışkanlıklarını engellemek adına, aşırı bir anlık öfkeyle ya da alkole bağlı coşkunlukla hareket ettiği zaman sıradan bir biçimde dövüşe başvuracaktır. Daha sonra ise, kendini savunma içgüdüsünün daha basit, daha az farklılaştırılmış biçimlerine doğru çekilir; başka bir deyişle, geçici olarak ve derinlemesine düşünmeksizin arkaik zihin alışkanlığına geri döner.

Anlaşmazlıkların ve üstünlük sorunlarının nihai hesaplaşma yolu olan düello kurumu, kişini itibarı sebebiyle toplumsal bir mecburiyet olarak, yavaş yavaş bağlayıcı, nedensiz bir özel dövüş haline gelir. Bu türden bir aylak sınıfı teamülüne örnek olarak, savaşkan şövalyeliğin tuhaf bir biçimde varlığını sürdürdüğü Alman öğrenci düellosunu gösterebiliriz. Bütün ülkelerde, ihmalkârların daha alt ya da gayrimeşru aylak sınıfındakiler, emsalleriyle giriştikleri nedensiz çarpışmada erkekliklerini ortaya koymak adına, her ne kadar daha az resmi olsa da, toplumsal bir zorunluluk olarak varlığını devam ettiren kabadayılık taslamakla yükümlüdürler. Bu teamül, toplumun tüm katmanlarına yayılsa da, en çok cemaatin delikanlıları arasında görülür. Delikanlı kendisinin ve ortaklarının ne kadar dövüşçü olduğunu, günbegün, en ince ayrıntısına kadar çoğunlukla bilir ve delikanlılar cemaatinde bir dövüş davetine istisnai olarak icabet etmeyecek ya da edemeyecek olan bir kimse için, olağan bir biçimde, saygınlık güvencesine ilişkin bir teminat söz konusu değildir.

Tüm bunlar, özellikle olgunluğun belirli ve bir miktar muğlak sınırının üstündeki delikanlıları ilgilendirir. Çocuğun mizacı, henüz olgunluğa ulaşmamış iken ve himaye altında geçen yıllarda, yani çocuğun gündelik yaşam içerisinde halen bir alışkanlık olarak her fırsatta annesiyle temas kurmaya çalıştığı dönem boyunca, genel olarak bu tanıma uymaz. Bu erken dönem süresince çocukta biraz saldırganlık ve biraz da antagonizm te-

mayülü söz konusu olur. Barışçıl mizaçtan yırtıcılığa geçiş ve delikanlının aşırı habisliği ve muzırlığı durumları tedricidir ve bu durum, bireyin kabiliyetlerinin daha kapsamlı daha bütünlüklü hale gelmesiyle tamamlanır. Gelişmenin daha erken bir aşamasındaki çocuk, gerek erkek gerekse kız çocuğu, kendini savunma hususunda daha az girişken ve daha az saldırgan davranır ve içerisinde yaşadığı ev içi gruptan kendisini ve ilgi alanlarını izole etmek hususunda da daha az isteklidir ve azarlanmaya, hicaba, ürkekliğe ve bunların yanı sıra dostane insani temas kurma ihtiyacına karşı daha fazla duyarlılık gösterir. Olayların genel gidişatı içerisinde çocuksu niteliklerin tedrici ancak az çok hızlı bir biçimde gerilemesiyle birlikte, bu erken mizaçtan delikanlı mizacına geçilir; bununla birlikte delikanlı yaşamının yırtıcı niteliklerinin hiçbir şekilde meydana çıkmadığı ya da en fazla zayıf ve belli belirsiz bir biçimde meydana çıktığı durumlar da vardır.

Kızların yırtıcı aşamaya geçişinin erkeklerinkiyle aynı derecede bir bütünlükle tamamlandığına nadiren rastlanır ve görece daha büyük bir oranda bu aşamaya neredeyse hiç geçmedikleri görülür. Bu tür durumlarda çocukluktan yeniyetmeliğe ve oradan olgunluk çağına geçiş, ilginin çocuksu amaç ve kabiliyetlerden, yetişkin yaşamına ait amaç, işlev ve ilişkilere doğru kaymasına ilişkin tedrici ve kesintisiz bir süreçtir. Kızların gelişiminde yırtıcı fasılanın geçerliliği daha kısadır ve bunun gerçekleştiği durumlarda, bu fasıla süresince görülen yırtıcı ve kendilerini izole eden tutumun üzerinde genel olarak daha az durulur.

Erkek çocuğunun yırtıcı fasılası, genellikle oldukça belirgindir ve bir süre devam eder, olgunluk çağına adım atmayla birlikte (şayet bu adımı atıyorsa eğer) ise çoğunlukla sona erer. Bu son ifadenin çok somut bir biçimde nitelendirilmesi gerekebilir. Çocuksuluktan yetişkin mizacına geçişin yaşanmadığı ya da yalnızca kısmen yaşandığı durumlar katiyen ender rastlanan durumlar değildirler -"yetişkin" mizacıyla kast edilen şey, ortak yaşam sürecinin amaçlarına hizmet etmeye elverişli olan ve bundan dolayı endüstriyel cemaatin etkili olan ortalamasını oluş-

turduğu söylenebilecek, modern endüstriyel yaşamdaki yetişkin bireylerin ortalama mizacıdır.

Avrupalı popülasyonların etnik kompozisyonları çeşitlilik gösterir. Bazı durumlarda, alt sınıflar bile büyük ölçüde barışı zedeleyici doliko sarışınlardan oluşur; bunun yanında diğerlerinde bu etnik unsur en çok, aylaklığın miras kaldığı sınıfta bulunur. Dövüşme alışkanlığının, popülasyonun alt sınıfına dahil olan işçi sınıfının delikanlıları arasında, üst sınıfın delikanlılarına ya da alt sınıfın popülasyonuna nazaran daha düşük boyutlarda hüküm sürdüğü görülür.

İşçi sınıflarının delikanlı mizacına ilişkin bu genellemenin, alanın daha kapsamlı ve daha yakından yapılan bir tetkikinde de geçerli olduğu saptanırsa, bu, savaşkan mizacın hatırı sayılır derecede ırksal bir karakteristik olduğuna ilişkin bakış açısının elini güçlendirecektir; bu sav, Avrupa ülkelerindeki baskın, üst sınıf -doliko-sarışın- etnik tipi için, aynı cemaatlerin popülasyon bütünlüğünü oluşturmak adına hizmet eden alt sınıf insana nazaran, çok daha uygun gibi görünür.

Delikanlı örneğinin toplumun çeşitli sınıflarının yiğitlik hususunda diğerlerinden daha yetenekli olması sorunu üzerinde ciddi bir etkisi yok gibi görünmektedir; bununla birlikte bu dövüşçü itkinin, endüstriyel sınıflardaki ortalama yetişkin insanın sahip olduğu mizaçtan ziyade, çok daha arkaik bir mizaca ait olduğunu gösterecek kadar değeri vardır. Çocuk yaşamının diğer birçok özelliğinde olduğu gibi burada da çocuk, yetişkin insanın daha erken gelişim safhalarından bazılarını, geçici olarak ve ufak çapta yeniden üretir. Bu yorumlamada, delikanlının kahramanlığı ve kendi çıkarını tecrit etme tercihi, erken barbar kültür -yağmacı kültür- için normal olan insan doğasına kısa süreli bir geri dönüş olarak ele alınabilir. Bu itibarla, diğer birçoğunda olduğu gibi aylak sınıf ve ihmalkâr sınıf karakteri, çocukluk ve gençlik için normal olan ve kültürün daha erken aşamaları için de benzer bir biçimde normal ya da alışılagelen olan hususiyetle-

rin yetişkin yaşamına sebat gösterir. Farklılık, sebatkâr etnik tipler arasındaki temel farklılık kadar dolaysız olmadıkça, aylak'ın dayılık taslayan ihmalkârını ve merasim meraklısı centilmenini alelade kalabalıktan ayıran hususiyetler, bir ölçüde, yakalanan manevi gelişiminin işaretleridir. Modern endüstriyel cemaat içerisindeki ortalama bir yetişkinin eriştiği gelişim aşamasıyla kıyaslandığında, bunlar, olgunlaşmamış bir safhayı işaret ederler. Ve kısa bir süre içerisinde üst ve alt toplumsal tabakalardaki bu temsilcilerin çocuksu manevi doğasının, bu gaddar kahramanlık ve tecrit etme eğiliminde kendini göstermesinin yanı sıra diğer arkaik hususiyetlerin mevcudiyetinde de kendini gösterdiği ortaya çıkacaktır.

Sanki dövüşçü mizacın asıl olgunlaşmamışlığı hakkında şüpheye mahal kalmamışçasına, yasal olarak çocukluk çağıyla yetişkin erkeklik çağı arasındaki fasılayı, amaçsız ve oyunbaz olan ancak birazcık daha büyük yaş gruplarına mensup okul çocukları arasında geçerli olan karışıklık çıkartma az çok sistematikleştirip ayrıntılandırarak birbirine bağlarız. Birçok durumda bu karışıklıklar yeniyetmelik çağıyla sınırlıdır. Bu karışıklıklar, gençliğin yetişkin yaşama karışıp kaybolmasıyla birlikte, şiddet ve sıklık olarak azalmakla birlikte tekerrür ederler, genel olarak bireyin yaşamında, grubun yağmacı yaşamsal alışkanlıktan daha yerleşik olanına geçtiği silsilede, yeniden üretilirler. Birçok durumda, bireyin manevi olarak gelişiminin, bu çocuksu safhadan çıkmadan önce sona erdiği görülür; bu tür örneklerde dövüşçü mizaç yaşam boyunca sürer gider. Manevi gelişimde er ya da geç erkek statüsüne ulaşan bireyler, bundan dolayı, normal olarak dövüşçü ve sporcu insanın kalıcı manevi düzeyine karşılık gelen geçici bir arkaik safhadan geçerler. Farklı bireyler elbette ki farklı derecelerde manevi olgunluğa ve ağırbaşlılığa erişirler ve ortalamanın altında kalanlar, modern endüstriyel cemaatin insan kalabalığının çözünmemiş bir kalıntısı olurlar ve endüstriyel verimliliği artırmaya ve ortak yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelen selektif uyum sürecinin önüne çekilmiş bir set olarak kalırlar.

Yakalanan bu manevi gelişim kendini, yetişkinlerin gençliğe özgü gaddar kahramanlıklara doğrudan katılımıyla göstermesinin yanı sıra daha genç kişiler arasında bu türden karışıklıklara yardım ve yataklık etmesiyle da dolaylı olarak da gösterir. Dolayısıyla, yetişen neslin daha sonraki yaşamında kalıcı olabilecek gaddar alışkanlıkların biçimlenişini daha da ileriye taşır ve cemaatin daha barışçıl olan bir mizaç doğrultusunda yaptığı herhangi bir manevrayı geciktirir. Eğer fazlasıyla kahramanlık eğilimiyle donatılmış bir kişi cemaatin yeniyetme mensuplarının alışkanlıklarının gelişimine kılavuzluk eden bir konumdaysa, bu kişinin yiğitliği muhafaza etmeye ve yiğitliğe geri dönüşe dair etkisi oldukça artar. Bu, örneğin, "delikanlı tugayları"[32] ve benzeri sözde-askeri örgütlenmelerin birçok din adamı ve toplumun diğer önemli mensupları tarafından son dönemlerde teşvik edilmesinde bir öneme sahiptir. Aynı şey yüksek öğrenim kurumlarında, "kolej ruhu"nun ve kolej atletizminin geliştirilmesi adına verilen teşvik için de geçerlidir.

Yağmacı mizacın bu tezahürleri kahramanlık başlığı altında sınıflandırılabilirler. Bunlar öykünmeci gaddar tutumun derinlemesine düşünülmemiş, kısmen basit dışavurumlarıdırlar, kısmen de yiğitlik itibarı kazanma niyetiyle düşünüp taşınılarak girişilen faaliyetlerdir. Dövüş müsabakalarını, boğa güreşlerini, atletizmi, atıcılığı, balık avcılığını, yat yarışlarını ve beceri gerektiren oyunları da kapsayan her çeşit spor dalı, tahrip edici fiziksel verimlilik unsurunun göze batan bir nitelik olmadığı yerlerde bile, aynı genel karaktere sahiptir. Spor dalları hasmane çarpışma temelinden, beceri yoluyla, kurnazlığa ve dalavereciliğe dönüşür ve bu dönüşümün herhangi bir noktasında, bunlar arasında bir ayrım yapmak imkânsızdır Spor dallarına bağımlılığın temeli arkaik manevi hususiyettir -görece güçlü bir biçimde yağmacı öykünmeci temayüle sahip olmak, gözü pek kahramanlığa ve hasarın eziyetine oldukça güçlü bir şekilde yatkın olmak, günlük

32 "boys' brigades" (T.S.N: Hıristiyan erkeği geliştirmek için yarı askeri disiplin ve düzenin, sporun, dini törenlerin, vb. kullanıldığı bir birliktir).

konuşma dilinde spesifik olarak sportmenlik adıyla anılan meşguliyetlerde özellikle göze çarpar.

Yağmacı öykünmenin sözü edilen diğer dışavurumlarından ziyade spor dallarında, insanların bunlara meyletmesine neden olan mizacın aslında çocuksu bir mizaç olduğu muhtemelen daha doğrudur ya da en azından daha açıktır. Dolayısıyla spor dallarına aşırı düşkünlük, insanın ahlâki doğasının bir gelişim yakaladığını işaret eder. Dikkatler tüm spor faaliyetlerinde var olan yapmacık büyük unsura yöneldiğinde, sporla uğraşan insanlardaki mizacın bu olağandışı çocuksuluğu hemen su yüzüne çıkar. Spor dallarındaki bu yapmacık karakter, çocukların, özellikle de erkek çocuklarının alışıldık bir biçimde yatkın oldukları oyun ve kahramanlıklarda da vardır. Yapmacık olan şey bütün spor dallarına aynı oranda girmez, ancak hepsinde oldukça büyük oranda mevcuttur. Daha oturmuş bir karaktere sahip olan setli oyunlara nazaran, sportmenlikte ve atletizm yarışlarında açıkça daha çok mevcuttur; ancak bu kaide tekbiçimli bir şekilde uygulanmayabilir. Örneğin, atıcılık yapan çok mülayim ve soğukkanlı insanlar bile teşebbüs ettikleri şeyin ciddi olduğuna dair kendi tahayyüllerini etkilemek için, aşırı cephane ve teçhizat taşımaya meyilli olmaları dikkate değer bir şeydir. Bu avcılar kahramanlık edimlerinde aktörler gibi kasıla kasıla yürümeye ve ister dikkat çekmeyen isterse de hücuma yönelik hareketlerinde dikkatle işlenmiş bir abartıya meyillidirler. Benzer bir biçimde atletik spor dallarında da hemen hemen her zaman heyecanla ve yüksek sesle konuşma, kasılarak yürüme ve kendilerine göze batan bir biçimde gizemli hava verme durumu söz konusudur -bu meşguliyetlerin aktörvari doğasını işaret eden nitelikler. Tabii ki tüm bunlarda çocuksu yapmacıklığı anımsatan şey yeterince açıktır. Bu arada atletizmin argosu büyük ölçüde savaş halinde kullanılan terminolojiden ödünç alınmış olan aşırı zalim anlatış tarzlarından oluşur. Gizli iletişimin gerekli bir aracı olarak benimsendiği yerler dışında, herhangi bir meşguliyette özel bir argo kullanımı, muhtemelen, söz konusu uğraşın esasen yapma-

cık olduğuna ilişkin bir bulgu olarak kabul edilecek bir şeydir.

Spor dallarını düellodan ve benzer karışıklıklardan ayıran bir başka nitelik, spor dallarının kahramanlık ve gaddarlık itkilerinin dışındaki güdülerin de işlevsel olmasına olanak tanıyan farklılığıdır. Muhtemelen, herhangi belirli bir durumda kahramanlık ve gaddarlık dışındaki güdülerin mevcudiyeti, hiç değilse de oldukça sınırlıdır, bununla birlikte spor dallarından keyif almaya yol açan diğer sebeplerin çoğunlukla işlevsel olduğunu söylemek, kimi kez tamamlayıcı olarak bulunan başka temellerin de olduğu anlamına gelir. Sportmenlerin -avcıların ve olta balıkçılarının- alışkanlıklarında, en sevdikleri meşgalelerine teşvikmişçesine, doğa aşkı, hoşça vakit geçirme ihtiyacı vb. işlevsel olarak iyi kötü vardır. Kuşkusuz bu güdüler çoğunlukla mevcutturlar ve sportmen yaşamının çekici kısmını oluştururlar; ancak bunlar ana teşvikler olamazlar. Bu görünürdeki ihtiyaçlar, sportmenlerin aşkla bağlı olduğu "doğa"nın esas niteliğini oluşturan yaratıkların canını almak için verilen sistematik bir çaba olmaksızın daha kolaylıkla ve adamakıllı karşılanır. Gerçekten de, sportmenin faaliyetinin en dikkate değer etkisi, itlaf etmeyi başardığı tüm canlıları öldürerek doğayı daimi virane duruma sokmaktır.

Bununla birlikte sportmenin, var olan konvansiyonaliteler altında, hoşça vakit geçirme ve doğayla iç içe olma ihtiyacını, izlediği bu yolla en iyi şekilde tatmin edilebileceği iddiasının dayandığı bir zemin vardır. Belirli görgü kuralları, geçmişte, buyurgan bir yağmacı aylak sınıf tarafından empoze edilmiştir ve bu görgü kuralları, bu sınıfın daha sonraki temsilcilerinin teamülleri sayesinde, titizlikle muhafaza edilmiştir ve bu kurallar kişinin, ayıplanmayı göze almaksızın, başka bir şekilde doğayla iç içe olmasına izin vermez. Spor, gündelik aylaklığın en üst biçimi olarak yağmacı kültürden kalma onurlu bir meşguliyet olmaktan, adabın onayını almış olan tek açık hava faaliyeti durumuna gelmiştir. Öyleyse hoşça vakit geçirmeye ve açık hava yaşamına olan ihtiyaç, atıcılık ve olta balıkçılığının en geçerli

teşvikleri arasında sayılabilirler. Sistematik katliam kisvesi altında bu amaçlara ulaşma gereksiniminin empoze edilmesine yol açan dolaylı sebep, itibar yitirme ve sonucunda özsaygının da zedelenmesi riski alınmadan ihlal edilemeyen bir buyruğun var olmasıdır.

Diğer spor dallarında da bir şekilde benzer durumlar geçerlidir. Bunlar arasındaki en iyi örnek ise atletizm oyunlarıdır. Yaşamı saygın bir biçimde idame ettirme kaidesinde hangi faaliyet, icra etme ve hoşça vakit geçirme biçimlerinin müsaade edilebilir olduğuyla ilgili buyurgan teamül, tabii ki, burada da mevcuttur. Atletik spor dallarına düşkün olanlar ya da onlara hayranlık besleyenler, bunların hoşça vakit geçirmenin ve "fiziksel kültür"ün mümkün olan en iyi araçlarını sağlayabildiği iddiasını ileri sürerler. Ve buyurgan teamül bu iddiayı destekler. Saygın yaşamanın kuralları, gösterişçi aylaklık olarak sınıflandırılamayan tüm faaliyetleri aylak sınıf yaşam tertibinin dışında bırakır. Ve nihayetinde insanlar, buyruğa boyun eğerek, gösterişçi aylaklık olarak sınıflandırılmayan tüm faaliyetleri genel olarak cemaatin yaşam tertibinin de dışında bırakmaya temayül ederler. Aynı zamanda amaçsız fiziksel gayret, hoşgörü sınırlarının çok ötesinde, bıktırıcı ve tatsızdır. Başka bir bağlamda da dikkat çekilmiş olduğu gibi, böyle durumlarda, amaç yalnızca yapmacık olarak işlevselleştirilse bile en azından amacın aldatıcı varlığını sağlayan bazı faaliyetlere başvurulmalıdır Spor dalları, büyük ölçüde beyhude olan bu ihtiyaçlarla amacın aldatıcı yapmacıklığını birlikte tatmin eder. Buna ek olarak, öykünmeci bir kapsam sağlarlar ve yine bu nedenle ilgi çekicidirler. Bir meşguliyetin görgü kurallarına uygun olması için aylak sınıfın saygın boşa harcama kuralına uyması gerekir; aynı zamanda yaşamın, kısmen olsa da, alışıldık bir dışavurumu olarak kendilerinde ısrarcı olunması adına tüm faaliyetlerde, bazı kullanışlı nesnel amaçlara ulaşmak için, cinsel beşeri verimlilik kuralına da uyması gerekir. Aylak sınıf kuralı katı ve kapsamlı bir beyhudelik ister; çalışma içgüdüsü ise hangi amaca hizmet ettiğini bilen bir faaliyet ister. Aylak

sınıf adap kuralı, oldukça kullanışlı ya da büyük ölçüde belli bir amaca hizmet eden tüm faaliyetleri muteber yaşam tertibinden selektif olarak elemek yoluyla, yavaşça ve yayılmacı bir biçimde hareket eder; çalışma içgüdüsü ise fevri davranır ve en yakında bulunan amaçla geçici olarak tatmin edilebilir. Bu, yaşam sürecinin genellikle amaçsal olan yönelimine, yani eyleyenin bilinci üzerindeki rahatsız edici ve caydırıcı etkinin biçimlendirilmesine esasen yabancı bir unsur olarak, bilincin aksettirilmiş karmaşasına dahil olan belirli faaliyet alanının gizli beyhudeliği olarak kavranır.

Bireyin düşünce alışkanlıkları organik bir karmaşa yaratır, bunun yönelimi ise yaşam süreci için işe yarar olma doğrultusundadır. Sistematik boşa harcama ya da beyhudelik, bir yaşam amacı olarak, bu organik karmaşa ile özdeşleştirilmeye çalışıldığında, hemen arkasından duygu ve düşüncelerde kuvvetli bir tepki meydana gelir. Bununla birlikte, organizmanın bu tepkisinden, dikkatler maharetli ya da öykünmeci gayretin doğrudan aksettirilmemiş amacına çekilirse kaçınılabilir. Spor dalları -avcılık, olta balıkçılığı, atletizm oyunları vb.- maharetin ve yağmacı yaşamın öykünmeci gaddarlık ve kurnazlık biçimindeki karakteristik niteliklerinin icrasına uygundur. Birey, faaliyetlerinin gizli yönelimi algısı ya da aksettirilmesi ile ilgili yetenekli olduğu sürece, yaşamına büyük ölçüde naif fevri davranışlar -spor dallarının dolaysız ve aksettirilmeyen amaçlılığı- hâkim olduğu sürece, egemenliğin dışa vurumu bakımından, çalışma içgüdüsünü sınırlı ölçüde tatmin edecektir. Bireyin dominant itkileri yırtıcı mizacın aksettirilmeyen öykünmeci temayülleriyse eğer, bu özellikle doğrudur. Öte yandan adap kuralları, spor dallarını, kişinin yaşamının maddi bakımdan kusursuzluğunun dışavurumu olduğu için takdir edecektir. Gizli müsrifliğin ve doğrudan amaçlılığın bu iki gereksinimiyle karşılaşan belirli herhangi bir meşguliyet, görgü kurallarına uygun bir boş zaman etkinliğinin geleneksel ve alışıldık bir tarzı olarak kendi konumunu korur. Öyleyse, diğer icra ve boş zaman etkinliklerinin görgülü ve na-

rin hassasiyetlere sahip kişiler için ahlâki olarak imkânsız olması bakımından spor dalları, var olan koşullar altında, en uygun boş zaman etkinlikleridirler.

Saygın toplumun spor oyunlarını destekleyen mensupları, bu hususdaki tutumlarını, kendilerine ve komşularına karşı çoğunlukla, bu oyunların gelişmenin paha biçilemez birer aracı olması zemininde savunurlar. Bu oyunlar yarışmacıların sadece vücut yapılarını geliştirmez, ayrıca çoğunlukla, hem katılımcılarda hem de seyircilerde erkeksi bir ruhun gelişmesine katkıda bulunur. Spor oyunlarının işe yararlılığı sorusu sorulduğunda, bu oyunları fiziksel ya da ahlâki selametin araçları olarak savunan ya da karşı çıkan cemaatteki herhangi birinin aklına ilk gelen spor müsabakası biçimi futboldur. Bundan dolayı, bu tipik spor dalı, yarışmacının karakterinin ve vücut yapısının gelişiminin sporla ilişkili olduğuna dair örnek teşkil edebilir. Futbolla kültür fizik arasındaki ilişkiyle boğa güreşiyle tarım arasındaki ilişkinin neredeyse aynı olduğu hünerli bir biçimde dile getirilmiştir. Bu oyunlara yönelik kurumlar için kullanışlı olmak, azimli bir idman ya da terbiye gerektirir. Vahşi devletin karakteristik nitelikleri olan ve ehlileşmeyle geri plana düşme eğiliminde olan belirli kabiliyetleri ve temayülleri korumak ve bunlara önem vermek için, gerek hayvani gerekse beşeri olsun, kullanılan materyal itinalı bir seleksiyona ve disipline tabi olur. Bu, her halükârda sonucun, vahşi ya da barbar ruh ve beden hallerinin mükemmel ve tutarlı bir rehabilitasyonu olacağı anlamına gelmez. Sonuç daha ziyade barbarlığa ya da feroe natura tek taraflı bir dönüş olur -vahşi bir çevrede bireyin kendini kollamasına ve yaşam koşullarının iyileşmesine hizmet edecek olan hususiyetlerin uygun bir gelişimi olmaksızın zarar verme ve viran etme yöneliminde olan vahşi hususiyetlerin rehabilitasyonu ve önemi. Futbola bahşedilmiş olan kültür egzotik bir gaddarlığa ve kurnazlığa sebep olur. Bu, toplumsal ve ekonomik mecburiyetler yönünden yabanıl karakterin iyi taraflarından biri olarak görülen mizacın baskılanması ve erken barbar mizacın rehabilitasyonudur.

Atletik spor oyunları için yapılan idmanlarla kazanılan fizik-

sel zindelik -söz konusu idmanın böyle bir etkiye sahip olduğu söylenebildiği sürece- hem birey hem de ortak bütünlük açısından avantajdır, çünkü diğer şeyler sabitken, ekonomik olarak hizmete elverişlilik sağlar. Spor dallarına eşlik eden manevi hususiyetler, ortak bütünlüğün çıkarlarından ayırt edilmiş olarak, birey için yine benzer şekilde avantajlıdır. Bu durum, söz konusu hususiyetlerin popülasyon içerisinde belli bir derece mevcut olduğu yerlerdeki her cemaatte geçerlidir. Modern rekabet, yağmacı insan doğasının bu hususiyetleri temelinde, büyük ölçüde bir kendini ortaya koyma sürecidir. Bunların modern, barışçıl öykünmeye katıldıkları sofistike biçim içerisinde, bu hususiyetlere bir ölçüde sahip olmak, medeni insan için neredeyse yaşamsal bir ihtiyaçtır. Ancak bunlar bir yandan rekabetçi bireyden ayrı düşünülemezken öte yandan cemaat açısından hizmete doğrudan elverişli de değildirler. Konumuz ortak yaşamın amaçları bakımından bireyin hizmete elverişliliği olduğunda, öykünmeci etkinlik hiç değilse de, yalnızca dolaylı olarak kullanılır. Gaddarlık ve kurnazlık, cemaatte, diğer cemaatlerle hasmane ilişkiler dışında kullanılmaz ve birey için ise yalnızca, maruz kaldığı insan çevresinde aynı hususiyetlerin çok büyük bir oranda aktif bir biçimde mevcut olmasından dolayı kullanışlıdır. Bu hususiyetlerin uygun bir donatımı olmaksızın rekabetçi mücadeleye girişen her birey bir dezavantaja sahiptir, boynuzlu bir sığır sürüsü içerisindeki boynuzsuz öküzün dezavantajına sahip olacaktır.

Karakterin yağmacı hususiyetlerine sahip olmak ve işlemek, ekonomik zeminler dışındaki zeminlerde de tabii ki arzulanabilir. Geçerli olan estetik ve etik değerlerde barbarca kabiliyetler tercih edilir ve söz konusu hususiyetler, estetik ya da etik açısından hizmete elverişliliklerinin ekonomik açıdan hizmete elverişsizliklerini muhtemelen dengelemesiyle, bu tercihe çok etkili bir şekilde katkı sağlarlar. Ancak mevcut amaç açısından bunun konumuzla ilgisi yoktur. Bundan dolayı bir bütün olarak spor dallarının arzulanabilirliğine ya da uygunluğuna veya ekonomik zeminler dışında kalan zeminlerdeki değerlerine ilişkin olarak burada hiçbir şey söylenmeyecektir.

Popüler tahayyülde, sporculuk yaşamının teşvik ettiği, erkek tipinde takdire şayan olan birçok şey vardır. Amiyane tabirle, özgüven ve sıkı dostluklar vardır. Başka bir bakış açısından bakıldığında ise halihazırda net olarak karakterize edilen nitelikler, zalimlik ve klancılık olarak betimlenebilir. Bu erkeksi niteliklerin mevcut tasvip ve takdir edilişinin sebebi erkeksi diye adlandırılmalarıdır ki bu, birey için kullanışlı olmalarının da sebebidir. Cemaat mensupları ve cemaatin özellikle de beğeni kurallarında örnek teşkil eden sınıfı, bahsi geçen niteliklere sahip olmamanın bir eksiklik olarak hissedilmesine ve söz konusu niteliklere sahip olmaya üstün bir marifetin isnat edilmesi biçiminde aşırı ölçüde takdir edilmesine yol açan temayüller silsilesiyle donatılmıştır. Yağmacı insan hususiyetleri, modern popülasyonların genel gidişatı içerisinde katiyen demode olmaz. Bu hususiyetler şimdi de vardır ve bu hususiyetler, kendilerinin dışa vurulduğu duygulara hitap ederek -bu hitap etme alışıldık uğraşlarımızı oluşturan ve gündelik çıkarlarımızın genel silsilesini de kapsayan spesifik faaliyetlerle çatışmadıkça- kabartılarak her an devreye sokulabilir. Herhangi bir endüstriyel cemaat popülasyonunun genel gidişatı, ekonomik olarak hesaba katılmış olan bu uygunsuz temayüllerden yalnızca, bunların kısmi ve geçici olarak kullanılmaması yoluyla, bilinçaltındaki güdülerin arka planına itilmesiyle kurtarılır. Bu hususiyetler, kendilerini ortaya çıkaran her zamanki uyarıcılardan daha yoğun bir tanesine maruz kalındığında, birbirinden farklı bireylerde değişen derecelerdeki etkisiyle, insanların davranışlarını ve duygularının saldırgan biçimlenişine uygun bir şekilde varlığını sürdürürler. Ve yağmacı kültüre hiç de yabancı olmayan uğraşların bireyin gündelik çıkar ve duygu silsilesini gasp ettiği her durumda kendilerini kuvvetli bir biçimde ileri sürerler. Aylak sınıfta ve popülasyonun aylak sınıfla ilişkili belirli bölümlerinde durum böyledir. Bu yüzden aylak sınıfın her yeni katılımcısı spora başlamaya yatkındır ve dolayısıyla popülasyonun hatırı sayılır bir bölümünü çalışmaktan muaf tutmaya yetecek kadar servet birikiminin olduğu herhangi bir

endüstriyel cemaatte, spor dallarında ve sportif duygularda hızlı bir gelişme yaşanır.

Yalın ve bilindik bir gerçek, yırtıcı itkinin tüm sınıflarda aynı derecede hüküm sürmediğinin gösterilmesine hizmet edebilir. Modern yaşamın bir hususiyeti olarak basitçe ele alınacak olursa, baston taşıma alışkanlığı en iyi ihtimalle önemsiz bir detay gibi görünebilir; ancak söz konusu noktada teamül önemlidir. Bu alışkanlık en çok aylak sınıfa tabi insanlarda –bastonun popüler tahayyül ile ilişkili olduğu sınıflarda-, sportif insanlar ve alt-sınıf ihmalkârları arasında yaygındır. Bunlara maddi meşguliyetlerle ilişkisi olanlar da eklenebilir. Endüstriyle ilişkisi olan insanların genel tavrı için aynı şey geçerli değildir ve bu arada kadınların, fiziksel dermansızlık durumunun dışındaki farklı türden bir kullanım amacıyla sopa taşımayacakları da kaydedilebilir. Söz konusu uygulama tabii ki büyük ölçüde bir kibarlık teamülü meselesidir; ancak kibarlık teamülünün dayanak noktası, dolayısıyla, kibarlık teamülünün standardını belirleyen sınıfın eğilimleridir. Baston, taşıyıcısının elerinin kullanışlı bir çabayla meşgul edilmediğini afişe etme amacına hizmet eder ve bundan dolayı aylaklığın bir bulgusu olarak işe yarar. Aynı zamanda bir silahtır ve barbar insanın hissettiği ihtiyaçla bu zemin üzerinde buluşur. Hücumun son derece somut ve ilksel araçlarını kullanmak, makul oranda bir gaddarlığa yeteneği olan herkese rahatlık sağlar.

Dilin mecburiyetleri, burada tartışılan kabiliyetlere, temayüllere ve yaşamın dışavurumlarına karşı itirazın açık bir imasından kaçınmayı olanaksız kılar. Bununla birlikte burada, insan karakterinin ya da yaşam sürecinin bu safhalarından herhangi birinin yerilmesi ya da övülmesi yoluyla herhangi bir şey ima etmek gibi bir niyet söz konusu değildir. Mevcut insan doğasının çeşitli unsurları iktisat teorisinin bakış açısıyla ele alınır ve üzerine tartışılan hususiyetler, ortak yaşam sürecinin tesis edilmesine yaptığı doğrudan ekonomik etkisi bağlamında ölçülür ve değerlendirilir. Bir başka deyişle burada, söz konusu fenomenler, iktisadi bakış açısı üzerinden kavranır ve bu fenomenlere, beşeri bütün-

lüğün şimdiki zamanda ve yakın gelecekteki ekonomik durumunun gerektirdiği kurumsal yapıya ve çevreye daha mükemmel bir biçimde uyarlanmasını destekleme ya da engellemeye yönelik doğrudan faaliyetleri bağlamında değer biçilir. Bu amaçlar doğrultusunda, yağmacı kültürden miras kalan hususiyetler, olabileceğinden daha az kullanışlıdır. Bununla birlikte yağmacı insanın etkili saldırganlığının ve azminin bu hususta çok değerli bir miras olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu kabiliyetlerin ve temayüllerin ekonomik değerinin -daha dar anlamıyla bir bakıma toplumsal değere istinaden-, başka bir bakış açısından görülen değerleri yansıtılmaksızın, aktarılmasına teşebbüs edilir. Sonraki dönem endüstriyel yaşam tertibinin bıktırıcı sıradanlığıyla kıyaslanacak ve ahlâkın inanılan standartlarına ve daha da önemlisi estetik ve şiirsellik standartlarına dayanılarak bir yargıya ulaşılacak olunursa, bunların, erkekliğin daha ilksel bir tipinden bu yana bunların varlığını sürdürmeleri, burada atfedilmiş olan değerden çok daha farklı bir değere sahiptir. Ancak bunlar mevcut amaca yabancı kaldığı için, bu son söylenen hususa ilişkin bir fikrin izahatına burada yer verilmeyecektir. Bunlar, halihazırdaki amaca yabancı mükemmellik standartları olarak, insan karakterindeki ya da faaliyetlerindeki söz konusu hususiyetlere -ki bu karakter ve faaliyetler söz konusu hususiyetleri besler- dair yaptığımız iktisadi değerlendirmeyi etkilemelerine izin vermeksizin, değerlendirmeye ihtiyatla dahil edilebilirler. Aktif bir biçimde spor yapan ve spor deneyimleri yalnızca seyretmekten ibaret olan kişiler için bunlara başvurulabilir. Sportif temayül ile ilgili olarak burada söylenenler, konuşma dilinde dindar yaşam olarak bilinen muhtelif aktarmalar için de geçerlidir.

Son paragraf, bu kabiliyet ve faaliyetler sınıfı üzerine sürdürülen tartışmada gündelik konuşmanın, bir yerme ya da savunma iması taşımaksızın nadiren kullanıldığı olgusuna laf arasında değinir. Söz konusu olgu, hislerine kapılmayan sıradan insanın, kendisini genel olarak sporda ve kahramalıkta dışa vuran temayüllere yönelik alışılagelen tutumunu sergilemesi bakımından

önemlidir. Ve bu muhtemelen, baskın olan yağmacı karakterin diğer faaliyetlerinin yanı sıra atletik spor dallarının da savunusundaki ya da övgüsündeki tüm o muazzam söylemlerin içerisinde sezilen yergiyi tartışmaya uygun bir alandır. Aynı savunucu zihin yapısı, yaşamın barbar safhasından miras kalan diğer çoğu kurumun sözcülerinde en azından gözlemlenebilir bir şey olmaya başlar. Savunmaya ihtiyacı olduğu düşünülen bu arkaik kurumlarda, diğerlerinin yanı sıra, statüye ilişkin nihai sınıf temayüzü ile birlikte var olan bütün bir varlık dağılımı sistemi; gösterişçi boş harcamanın kapsamına giren tüm ya da neredeyse tüm tüketim biçimleri; patriarkal sistemdeki kadının statüsü ve geleneksel amentülerin ve dinsel edimlerin birçok hususiyeti, özellikle de amentünün gözler önüne serilen dışavurumları ve geçerli olan edimlerin naif tahayyülleri kapsanır. Spor dallarını ve sportif karakteri övmede savunma yönünde takınılan tutum münasebetiyle söylenecek olan şey, dolayısıyla, anlatış biçimindeki uygun bir değişimle bu diğeri -toplumsal mirasımızın ilişkili unsuru- adına arz edilen savunular için de geçerli olacaktır.

Sportif karakterin altında yatan yırtıcı itkilerin ve düşünce alışkanlıklarının genel silsilesinin yanı sıra bu spor dallarının da, tümünün, yaygın kanıya kendilerini tamamıyla emanet etmediklerine ilişkin -çoğunlukla belirsiz ve savunmayı yapan kişinin genellikle kendisine açıkça itiraf etmediği, ancak söylem tarzında genelde sezilebilir olan- bir hissiyat vardır. "Katillerin büyük çoğunluğuna gelince, bunlar son derece bozuk ve çarpık karakterli insanlardır." Bu özdeyiş, ahlâkçı bir bakış açısından bakarak, yırtıcı mizaca ve bu mizacın alenen dışavurumunun ve icrasının disipline edici etkilerine ilişkin bir değer tespiti sunar. Bu itibarla aklıselim olgun insanların, yağmacı zihin alışkanlıklarının, ortak yaşamın amaçlarına elverişli bir şekilde kullanılabilirliğinin derecesine ilişkin yargısının ne olduğuna dair bir gösterge de sağlar. Karinenin yağmacı tutuma alışmayı gerektiren her türlü faaliyete karşı olduğu ve yırtıcı mizacın rehabilitasyonunun ve ona güç katan uygulamaların lehine konuşan kişilerin ispat

yükümlülüğünün olduğu gibi bir hissiyat vardır. Söz konusu türdeki teşebbüs ve saptırmalar lehine olan duygudan yeterince vardır; bununla birlikte cemaat içerisinde bu duygu zemininde meşrulaşmak isteyen istilacı bir algı da mevcuttur. Gereksinen meşrulaşma genellikle, spor dallarının esasen yağmacı olması ve toplumsal yönden ayrıştırıcı etkileri olmasına ve spor dallarının en olası etkisinin ise endüstriyel açıdan hizmete elverişsiz temayüllere geri dönüş yönünde olmasına rağmen; spor dallarının -kolaylıkla kavranabilir olmayan bir kutuplu tümevarım süreci ya da belki bir karşıt-rahatsızlıkla- dolaylı ve uzaktan bir biçimde, toplumsal ya da endüstriyel amaç için kullanışlı bir zihin alışkanlığını teşvik etmek üzere tasarlanmış olduklarının gösterilmesiyle kazanılmaya çalışılır. Bir başka ifadeyle, spor dalları esasen haksız kahramanlık niteliğine sahip olsalar da, uzak ve müphem bir etkiyle haksız olmayan işlere olanak sağlayan bir mizacın gelişmesine yol açtıkları varsayılır. Genellikle tüm bunların ampirik olarak gösterilmesine kalkışılır ya da daha ziyade bunun ilgilenen herkes için açık olması gereken ampirik bir genelleme olduğu varsayılır. Bu tezin yürütülüşünde, etkiden yola çıkan aldatıcı çıkarım zemininden, yukarıda sözü edilen "erkekçe faziletler"in spor dalları tarafından teşvik edildiğini göstermek dışında, becerikli bir şekilde kaçınılır. Ancak erkekçe faziletlerin (ekonomik olarak) meşrulaştırmaya ihtiyacı olduğu için ispat zinciri nerede başlaması gerekiyorsa orada kopar. En genel iktisadi ifadesiyle bu savunular, spor dallarının, şeylerin mantığına rağmen, aslında geniş anlamda çalışma diye adlandırılabilecek olan şeyi gerçekte ilerlettiğini göstermeye yönelik bir çabadır. Kendisini ya da diğerlerini spor dallarının böyle bir etkisi olduğuna ikna etmekte başarılı olmadığı sürece, spor dallarının aklı başında bir savunucusu durumdan memnun olmayacaktır ve kabul edileceği gibi bu kişi söz konusu durumdan memnun kalmaz. Söz konusu uygulamalara ilişkin kendi savunusundan duyduğu memnuniyetsizliği genellikle insafsız üslubu ve konumunu desteklemek için iddialarını yağdırma hevesiyle ortaya koyar.

Peki savunulara neden ihtiyaç duyulur? Eğer spor dallarının lehine bir popüler duygu bütünü hüküm sürüyorsa, bu gerçek niye yeterli bir meşrulaştırma olmasın ki? Irkın yağmacı ve yarı-barışçıl kültürde tabi olduğu uzun süreli yiğitlik disiplini, günümüzün insanına, gaddarlığın ve kurnazlığın bu dışavurumlarından haz alan bir mizaç aktardı. Öyleyse, bu spor dallarını normal ve sağlıklı insan doğasının meşru dışavurumları olarak neden kabul etmeyelim? Bu neslin duygularında kendilerini dışa vuran ve miras yoluyla geçen yiğitlik süzgecini de içeren toplulaştırılmış temayüller silsilesinde veri durumda olan hariç, insanın ona uygun bir şekilde yaşaması gereken diğer norm nedir? Başvurulan bu gizli norm, yağmacı öykünme temayülünden daha eski bir buyruğun daha temel bir içgüdüsüdür; çalışma içgüdüsü. Yağmacı öykünme temayülü çalışma içgüdüsünün özel bir gelişim biçiminden başka bir şey değildir; bütün o büyük, mutlak antikitesine rağmen bir varyanttır yani, görece geç ve gelip geçici bir varyant. Öykünmeci yağmacı itki -ya da en iyi ifadesiyle sporcu içgüdüsü- bizzat kendisinin gelişimine ve farklılaşmasına da kaynaklık etmiş olan ilkel çalışma içgüdüsüne kıyasla esasen istikrarsızdır. Yaşamın bu gizli normuyla sınandığında, yağmacı öykünme ve bundan dolayı spor yaşamı güdük kalır.

Aylak sınıf kurumundaki ölçü ve usulün, spor dallarının ve haksız kahramanlığın muhafazasına neden oluşu tabii ki öyle kısa ve öz bir biçimde ifade edilemez. Zaten ezberlenmiş olan bulgudan görünen o ki, duygu olarak ve yatkınlıklar bakımından aylak sınıf, savaşkan tutum ve niyeti, endüstriyel sınıflara nazaran daha çok tercih eder. Benzer şeyler spor dalları için de geçerli gibi görünür. Ancak görgü kurallarına uygun yaşamın kuralları aracılığıyla ortaya konulan başlıca dolaylı etkisi, kurumun sportif yaşamla ilgili olan mevcut duyguyu etkilemesidir. Bu dolaylı etki neredeyse tartışmasız bir şekilde, yağmacı mizacın ve alışkanlıkların varlığını sürdürmesini kolaylaştırma yönünde ilerler ve bu, üst aylak sınıfa ait görgü kurallarının yasakladığı sportif yaşam varyantları bakımından bile geçerlidir;

örneğin dövüş müsabakaları, horoz dövüşleri ve sportif mizacın diğer benzer bayağı dışavurumları gibi. Onaylanmış en son ayrıntılı görgü kuralları şedülü ne söylerse söylesin, kurum tarafından da tasdik edilmiş olan onaylanan edep kuralları, en ufak şüphe duymaksızın, öykünme ve boşa harcamanın iyi şeyler olduğunu ve bunların tersinin ise saygınlıktan yoksun olduğunu söyler. Toplumsal olarak yer altındaki alanların alacakaranlığında, kuralın ayrıntılarına arzu edilebilecek olan tüm imkânlarla vakıf olunmaz ve dolayısıyla, bu altı çizilen geniş çaplı edep kuralları, teferruatlı bir biçimde onaylanan yeterliklerinin ya da istisnalarının kapsamı gibi ufak tefek soru işretleriyle birlikte çok düşünülmeden uygulanır.

Atletik spor dallarına, yalnızca doğrudan katılım açısından değil, duygusal ve ahlâki destek açısından da bağımlı olmak, aylak sınıfın az çok göze çarpan karakteristik bir niteliğidir ve bu, aylak sınıfın alt-sınıflardaki ihmalkârlarla ve cemaatin genelindeki atalardan kalan unsurlarla –ki bu unsurlar, dominant bir yırtıcı yönelimle donatılmıştır- paylaştığı bir hususiyettir. Batı'nın medeni ülkelerinin popülasyonlarına dahil olan az sayıda birey, atletik spor dallarını ve atletizm oyunlarını seyretme gibi bir eğlencesinin olmamasına ilişkin olarak bir yere kadar yırtıcı içgüdüden yoksundur, ancak endüstriyel sınıfa dahil olan bireylerin genelinde, spor dallarına olan yatkınlık, makul bir ifadeyle spor yapma alışkanlığı olarak adlandırılabilecek olan şeyi tesis edecek boyutta değildir. Bu sınıflar nedeniyle spor dalları, yaşamın önemli bir hususiyeti olmaktan ziyade ara sıra yapılan bir eğlencedir. Bundan dolayı insanların bu genel bütünlüğünün spor yapma temayülünü geliştirdiği söylenemez. Sıradan endüstriyel sınıflarda spor dallarına dair yapılan tercih, bu kişilerin ortalama düzeyi açısından ya da çok sayıda bireyden oluşan herhangi bir yerde demode olmamışsa da, içerisinde yer aldığı düşünce alışkanlıklarının organik karmaşasını şekillendirmedeki dominant bir faktör sayılan hayati ve kalıcı bir çıkar olarak değerlendirilmekten ziyade, arızi bir çıkar gibi değerlendirilen, az çok eğlendirici bir hatırlama durumudur.

Günümüzün sportif yaşamında kendisini gösterdiği üzere bu temayül, önemli bir sonuca yol açacak ekonomik faktör gibi görünmeyebilir. Basit bir biçimde ele alınacak olunursa, endüstriyel verimliliğe ya da herhangi belirli bir bireyin tüketimine çok önemli bir doğrudan etkisi yoktur; ancak bu temayülün karakteristik bir hususiyet olduğu insan doğası tipinin egemen olmasının ya da genişlemesinin bazı sonuçları vardır. Hem ekonomik gelişme hızı hususunda hem de gelişme yoluyla erişilen sonuçların karakteri hususunda ortak ekonomik yaşamı etkiler. Gerçek şu ki, popüler düşünce alışkanlıklarının bu karakter tipi tarafından bir ölçüde baskı altına alınması, ortak yaşamın çevreye uyum sağlamasının yanı sıra, ortak ekonomik yaşamın kapsamını, yönünü, standartlarını ve ideallerini ister istemez büyük ölçüde etkiler

Barbar karakterini oluşturan diğer hususiyetlerin de benzer bir etkide bulunduğu söylenebilir. İktisadi teorinin amaçları bakımından, bu daha ileri boyuttaki barbar hususiyetler, dışavurumu yiğitlik olan yırtıcı mizaçlara eşlik eden varyasyonlar olarak ele alınabilir. Bunların ne ekonomik karakteri önceliklidir ne de doğrudan bir ekonomik dayanakları vardır. Bu hususiyetlere sahip olan bireyin adaptasyon sağladığı iktisadi evrim aşamasını göstermeye yararlar. Bundan dolayı, içerisinde günümüzün ekonomik zorunlulukları tarafından biçimlenen karakterin adaptasyon derecesini konu dışı sınamalara tabi tutmak anlamında, bir öneme sahiptirler; bununla birlikte bireyin ekonomik açıdan hizmete elverişliliğini artıracak ya da azaltacak olan kabiliyetler olmaları bakımından da bir önem arz ederler.

Yiğitlik, barbar yaşamında dışavurumunu bularak kendisini iki ana güdümle ortaya koyar -güç ve hilekârlık. Güç ve hilekârlık, modern savaş halinde, maddi uğraşlarda, spor dallarında ve oyunlarda benzer biçimde, farlı ölçülerde, mevcuttur. Bu iki kabiliyet alanı, hem öykünmeci yaşamın daha ciddi biçimleri tarafından hem de sporcu yaşam tarafından işletilir ve kuvvetlendirilirler. Strateji ya da kurnazlık, savaşkan kovalamaca

ve iz sürmenin yanı sıra oyunların da vazgeçilmez birer unsurudurlar. Tüm bu meşguliyetlerde strateji, durumu ustalıkla idare etmek ve dalavere yapmak yönünde gelişim gösterme eğilimindedir. Dalavere, sahtekârlık, gözdağı verme, atletizm yarışmalarında ve oyunlarda izlenen yöntemde genel olarak sağlam bir yere şahiptir. Bir hakemin alışılagelen meşguliyeti ve teknik düzenlemelere dair tutanaklar, hoş görülebilir hilekârlığın ve stratejik avantajın sınırlarını ve detaylarını belirler, rakiplerin haksız galibiyet almak için başvurdukları hileli uygulamaların ve teşebbüslerin oyunun harici hususiyetleri olmadıkları gerçeğini doğrular. Spora alışma, durumun akışına göre, hilekârlık kabiliyetinin daha da gelişmesine vesile olur ve insanları spora yönelten yağmacı mizacın cemaatteki yaygınlığı, diğerlerinin bireysel ve ortak olarak çıkarlarının keskin biçimde uygulandığı ve nasırlaşmış umursamazlığının yaygınlaştığı anlamına gelir. Hilekârlığa başvurmak, hukuk ya da görenek kisvesi altında ve herhangi bir biçimdeki meşrulaştırma ile kişinin kendisine olan saygısını yitirmeye yüz tutmuş zihin alışkanlığının bir dışavurumudur. Sportif karakterin bu özelliğinin ekonomik değeri üzerine uzun uzadıya kafa patlatmanın gereği yoktur.

Bu münasebetle, atletik ve diğer sportif insanlardan etkilenen fizyonominin en açık karakteristik niteliğinin aşırı kurnazlık olması kayda değerdir. Gerek oyuna esas katkıları bakımından gerekse dostları arasından kurnaz sportif insana verdikleri şeref bakımından, Ulysses'in doğuştan gelen nitelikleri ve kahramanlıkları Achilles'inkilerden az çok geri kalır. Kurnazlık pantomimi, gençlik çağındaki bireyin, orta veya yüksek eğitimde itibarlı konumda olan herhangi bir okulun kabul sınavından sonra maruz kaldığı, profesyonel sportif insana benzetme biçimindeki asimilasyonunun ilk basamağıdır. Ve kurnazlık fizyonomisi, dekoratif bir özellik olarak, atletizm oyunlarına, yarışlara ya da benzer bir öykünmeci doğaya sahip olan diğer yarışmalara ciddi ilgi duyan insanların daima dikkatini çeker. Manevi yakınlıklarının daha ileri bir belirtisi olarak, alt ihmalkâr sınıf mensuplarının,

genellikle, bu kurnazlık fizyonomisini belirgin biçimde gösterdiklerine ve atletik onura aday olan gençlerde sıklıkla görülen aktörvari abartıyı sergilediklerine işaret edilebilir. Lafı gelmişken bu, kötü bir şöhretin genç taliplisindeki, amiyane tabirle, "belalı olmak" diye anılan şeyin en açık işaretidir.

Şu da belirtilebilir ki; kurnaz insanın cemaat için -diğer cemaatleri ilgilendiren hileli bir işteki amaca hizmet etmedikçe- ekonomik bir değeri yoktur. Kurnaz insanın faal olması genel yaşam sürecinin ilerlemesini sağlamaz. En iyi ihtimalle, doğrudan ekonomik konumu itibariyle –tıptaki iyi huylu tümöre benzetirsek- iyi huylu genişlemeyi kötü huylu genişlemeden ayıran belirsiz çizgiyi ihlal etmek yönünde bir eğilim göstererek bütünlüğün ekonomik esasının ortak yaşam sürecine yabancı bir genişlemeye dönüşümüdür.

İki barbar hususiyet yani gaddarlık ve kurnazlık, yırtıcı mizaç ya da manevi tutumu oluşturur. Bunlar özsaygıyı yitirmeye yüz tutmuş zihin alışkanlığının dışavurumudurlar. Her ikisi de haksız yolla elde edilecek olan başarının peşinde koşmakla geçen bir ömürde, bireysel amaca oldukça uygundurlar. Ayrıca yüksek estetik değere de sahiptirler. Maddiyat kültürü tarafından teşvik edilirler. Ancak ortak yaşamın amaçları için kullanışlı değildirler.

BÖLÜM XI

Şans İnancı

Barbar mizacının tamamlayıcı hususiyetlerinden bir diğeri de kumar temayülüdür. Bu temayül, sporcular arasında ve genel olarak savaşçı olan ve öykünmeci faaliyetlere düşkün erkekler arasında neredeyse evrensel geçerliliğe sahip bir karakterin doğal sonucudur. Bu hususiyet, aynı zamanda, doğrudan bir ekonomik değere sahiptir. Bu ekonomik değer şudur; bu temayül cemaatte oldukça yaygın ise, ilgili cemaatin en üst düzey endüstriyel verimliliğe ulaşmasının önünde bir engel olur.

Kumar yatkınlığını, insan doğasının sadece yağmacı türüne ait bir hususiyet olarak sınıflandırmak da oldukça tartışmalıdır. Kumar alışkanlığındaki başat faktör şans inancıdır ve bu inanç, en azından unsurları bakımından, insan evriminde, yağmacı kültürden önceki aşamaya kadar net bir biçimde izlenebilir. Anlaşılan o ki yağmacı kültürle birlikte şans inancı, sportif mizaçta, kumar yatkınlığının günümüzde de geçerli olan başat unsuru haline gelmiştir. Modern kültürde ortaya çıkan spesifik biçimini büyük olasılıkla yağmacı disipline borçludur. Halbuki şans inancı, esasında yağmacı kültürden çok daha eski bir alışkanlıktır. Şeylerin sanatsal tahayyülünün bir biçimidir. Bu inanç, aslında,

daha evvelki bir safhadan barbar kültüre devredilen bir hususiyet gibi görünmektedir ve barbar kültür aracılığıyla tamamen dönüştürülmüş ve yağmacı disiplince empoze edilen spesifik bir biçim altında, insan gelişiminin daha sonraki bir aşamasına aktarılmıştır. Ancak her halükârda, şans inancı, az çok uzak bir geçmişten miras kalan, modern endüstriyel sürecin gereksinimlerine çok fazla uymayan ve günümüz kolektif ekonomik yaşamının tam verimliliğe ulaşması önünde az çok engel oluşturan arkaik bir hususiyet olarak ele alınmalıdır.

Şans inancı, kumar alışkanlığına temel teşkil etse de, bahis alışkanlığında rol oynayan tek unsur değildir. Kuvvet ve yetenek müsabakaları üzerine bahis oynamak, şans inancını nadiren de olsa spor hayatının öne çıkan bir hususiyeti haline getirmeyen başka bir güdüden kaynaklanır. Bu güdü, muhtemel kazananın veya kazanması beklenen takımın taraftarının, kaybeden pahasına, tuttuğu takımın üstünlüğünü artırma arzusudur. Daha güçlü taraf yalnızca daha büyük bir zafere imza atmakla kalmaz, aynı zamanda kaybeden taraf da bahisteki maddi kazancın ve kaybın büyük olmasıyla orantılı olarak daha ağır ve aşağılayıcı bir yenilgiye uğrar; bahsin sadece maddi bir yük getirmesine rağmen. Bahis genellikle, üzerine oynanan yarışmacının başarı olasılığını artırmaya yönelik, kelimelerle açık bir şekilde belirtilmeyen ve basmakalıp sözlerle anlaşılmayan bir maksatla oynanır. Bu amaç doğrultusunda harcanan servetin ve sarf edilen gayretin faydasız olamayacağı düşünülür. Burada çalışma içgüdüsünün özel bir dışavurumu söz konusudur ve bu dışavurum daha aşikâr bir algı tarafından da desteklenir; ki bu algıya göre, şeylerin animist uyumu, bir gayreti ifade eden ve devinimsel pek çok itkinin olaylara içkin temayülü teskin ve tahkim ettiği taraf açısından muzafferane bir sonuca varmalıdır. Bu bahis teşviki, birinin herhangi bir müsabakadaki favorisini kayırma biçiminde kendisini açıkça gösterebilir ve bu da şüphesiz ki yağmacı bir hususiyettir. Bu, yırtıcı itkiye adeta yardımcıdır, şans inancı kendini bahis oynamak biçiminde dışa vurur. Yani şans inancı bahis oynamak

şeklinde kendisini gösterdiğinden dolayı, yağmacı karakter tipinin tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. İnanç, unsurları bakımından, özünde ilksel, farklılaşmamış insan doğasına ait arkaik bir alışkanlıktır; fakat şans inancı, yağmacı öykünmeci itki bu inanca destek olduğunda ve böylece kumar alışkanlığının spesifik bir biçimi olarak farklılaştığında, daha gelişmiş ve spesifik biçimde, barbar karakterin bir hususiyeti olarak sınıflandırılmalıdır.

Şans inancı, fenomenler silsilesindeki bir tesadüfî zorunluluk anlayışıdır. Oldukça yaygın olduğu her cemaatte, çeşitli mutasyonları ve dışavurumları bakımından, ekonomik etkinlikte çok ciddi bir öneme sahiptir. Aylak sınıfın bu inancın gelişmesine, farklılaşmasına ve devamlılık kazanmasına ilişkin ilgisi incelenmeli ve yanı sıra şans inancı da, kökeninin, içeriğinin ve muhtelif kollarının ekonomik yapı ve işlev ile bağlantısı bakımında daha detaylı bir şekilde irdelenmelidir. Söz konusu inanç, yağmacı kültürün barbarında ya da modern cemaatlerin sporcu adamında gözlemlenen gelişmiş, bütünleşik en az iki belirgin unsuru kapsar -ki bu unsurlar aynı temel düşünce alışkanlıklarının iki farklı safhası olarak veya bu düşünme alışkanlığının evriminin ardışık iki safhasındaki aynı psikolojik faktör olarak ele alınacak şeylerdir. Bu iki unsurun, şansın aynı genel genişleme çizgisinin ardışık safhaları oldukları gerçeği, bu unsurların herhangi bir bireyin düşünce alışkanlıklarında bir arada bulunmalarına engel olmaz. Daha ilksel biçim (veya daha arkaik safha) yeni yeni ortaya çıkan animist bir inançtır veya ilişkilerin ve şeylerin animist bir algısıdır ve bu animist inanç veya algı, olgulara yarı-kişisel bir hususiyet atfeder. Arkaik insan için çevresindeki bu sıkıntılı ve oldukça dolaylı nesnelerin ve olguların hepsi yarı-kişisel bir bireyselliğe sahiptir. Nedenler karmaşasına dahil olan ve olayları esrarlı bir şekilde etkileyen bu nesnelerin ve olguların, iradeye, daha doğrusu temayüllere sahip oldukları düşünülür. Sporcunun şans ve olasılık anlayışı veya tesadüfî zorunluluk algısı, anlaşılmaz veya gelişmemiş bir animizmdir. Bu anlayış, çoğu kez muğlak bir biçimde, nesnelere ve durumlara uygulanır; ancak

şimdiye dek genellikle teskin etme ya da aldatma ve razı etme olasılığını, aksi takdirde herhangi bir beceri ya da şans oyununun araç ve aksesuarlarını tesis eden nesnelerde yerleşik olan temayüllerin yayılmasını aksatma olasılığını ifade edecek şekilde tanımlanmıştır. Az çok yararlı etkileri olduğu hissedilen nazarlıkları ve tılsımları takma alışkanlığı olmayan sporcuların sayısı oldukça azdır. Ve bu sporcuların oranı, üzerine bahse tutuştukları herhangi bir müsabakadaki yarışmacıların ya da araçların "uğursuzluk getireceği"nden içgüdüsel olarak korkanlar kadar; veya oyunda belli bir yarışmacıyı ya da tarafı desteklemesi gerçeğinin, o tarafı güçlendirdiğine ve güçlendirmesi de gerektiğine inananlar kadar; veya taşıdıkları "maskot" kendileri için bir espriden daha fazla anlam taşıyanlar kadar fazla değildir.

Basit biçimiyle şans inancı, nesnelerdeki veya durumlardaki esrarlı bir teleolojik temayülün içgüdüsel algısıdır. Nesneler veya olaylar belirli bir sonuca varma eğilimindedir, ister bu sonuç isterse de silsilenin hedef noktası, tesadüfen verili veya özellikle araştırılmış olarak tasavvur edilsin. İnanç, hissedilemeyecek kadar ufak ölçülerle, bu basit animizmden yukarıda ifade edilen ikinci, türev biçim veya safhaya dönüşür, ki bu inanç, esrarlı doğaüstü bir temsilciye duyulan ve iyi kötü kolay anlaşılan bir inançtır. Bu doğaüstü temsilci, ilişkilendirildiği görünen nesneler aracılığıyla iş yapar, ancak bireysellik açısından, bu nesnelerle özdeşleşmez. Buradaki "doğaüstü temsilci" teriminin kullanımı, doğaüstü olarak bahsedilen temsilcinin doğasına dair çok fazla bir şey söylemez. Bu, animist inancın yalnızca daha fazla gelişmesidir. Doğaüstü temsilcinin, tam anlamıyla bir kişisel eyleyen olarak tasavvur edilmesine gerek yoktur, ancak temsilci, her türlü teşebbüsün ve özellikle de müsabakanın neticesini biraz da isteğe bağlı olarak etkilediği, kişilik vasıflarına da sahiptir. Özellikle İzlanda destanlarına ve erken Germen halk efsanelerine oldukça renk katan *hamingia veya gipta'ya (gæfa, auðna)* duyulan yaygın inanç da, olayların gidişatındaki ekstra-fiziksel temayüle ilişkin bu algının bir örneğidir.

Bu inanç yorumunda veya biçiminde, temayüle, çeşitli derecelerde bir bireysellik atfedilse de, nadiren kişileştirilir ve bu kişiselleştirilmiş temayülün nadiren de koşullara, genellikle de manevi veya doğaüstü bir karakterin koşullarına boyun eğdiği düşünülür. Medet umulan doğaüstü temsilcinin antropomorfik bir kişileştirmesini kapsayan, farklılaşmanın hayli ileri bir aşamasında- bu inanca ilişkin oldukça bilinen ve çarpıcı bir örnek olarak dövüş bahsi[33] gösterilebilir. Burada doğaüstü temsilci, istek üzerine hakem olarak görev yapan ve her bir yarışmacının iddialarının hakkaniyetine veya meşruiyetine dair bazı bağlayıcı kararlar doğrultusunda, müsabakanın neticesini şekillendiren olarak tasavvur edilir. Olaylardaki esrarlı fakat manevi açıdan gerekli olan eğilime ilişkin benzeri bir anlayış, örneğin "Sadece münakaşa etmeyi bilen kişi, üç kez silah kuşanır" şeklindeki ünlü vecizeden de anlaşılabileceği gibi –ki bugünün medeni cemaatlerinde bile çok fazla düşünmeyen sıradan insan için önemini büyük ölçüde koruyan bir vecizedir- mevcut genel inancın müphem bir unsuru olarak hâlâ gözlenebilir. Hamingia'daki veya görünmeyen bir elin kılavuzluğundaki inancın modern hatırası -ki bu hatıra bu vecizenin kabul edilmesinde kendisini gösterir- soluk ve belki de belirsizdir ve açıkça animist karakterde olmayan diğer psikolojik lahzalarla şu veya bu şekilde harmanlandığı görülür.

Şu anki amacımız açısından, temayülün bu iki animist tahayyülünden ikincisinin ilkinden türediği psikolojik süreci veya etnolojik akrabalık derecesini daha yakından incelemeye gerek yoktur. Bu mesele, halk-psikolojisi ve amentülerin ve kültlerin evrimi teorisi açısından son derece önemli olabilir. Aynı durum, bu iki tahayyülün, gelişim silsilesindeki ardışık safhalar olarak aralarında en ufak bir bağlantı olup olmadığı şeklindeki daha temel soru için de geçerlidir. Burada, bu soruların varlığına, sadece şu anki tartışma ile bir ilgisinin olmadığına dikkat çekmek

33 T. S. N: Ortaçağ İngiltere'sinde bir dava sebebiyle çarpışmak üzere verilen söz, özellikle de tek bir düello ile kişinin suçlu mu yoksa masum mu olduğuna karar vermek için yapılır.

için değinilmiştir. İktisat teorisini ilgilendirdiği kadarıyla, şans inancının bu iki unsuru veya safhası, ya da şeylerdeki ekstranedensel trend veya temayül inancı, esasen aynı karakterdedir. Bu iki unsur veya safha, bireyin temasta bulunduğu olgulara ve silsilelere ilişkin alışılagelmiş bakış açısını ve dolayısıyla da bireyin endüstriyel amaç açısından işe yararlığını etkileyen düşünce alışkanlıkları olarak ekonomik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, herhangi bir animist inancın güzelliğine, değerine veya lütfuna ilişkin tüm sorulardan ayrı olarak, bu unsur veya safhaların, bir ekonomik faktör olarak tartışılmasına, özellikle de endüstriyel eyleyen olarak bireyin işe yararlığı üzerindeki ekonomik etkisinin tartışılmasına da yer vardır.

Günümüzün karmaşık endüstriyel sürecinde en yüksek işe yararlığa erişmek amacıyla bireye, nedensel silsile bakımından olguları kolayca kavrama ve bu olgular arasında bağlantı kurma kabiliyeti ve alışkanlığı bahşedilmiş olması gerektiğine daha önce değinilmişti. Endüstriyel süreç, ister bir bütün olarak ele alınsın ister ayrıntırılandırılarak incelensin, bir nicel nedensellik sürecidir. İşçiden talep edilen "zekâ", bir endüstriyel sürecin yöneticisinden talep edilen zekâ gibi, nicel olarak belirlenen bir nedensel silsileyi tahayyül etme ve bu silsileye adaptasyon becerisinden fazla bir şey değildir. Bu tahayyül etme ve adaptasyon becerisi, ahmak işçilerde bulunmaz ve işçilerin eğitilmelerinin amacı da bu beceriyi artırmaktır –eğitimleri, endüstriyel verimliliklerini artırmayı amaçladığı sürece.

Bireyin kendisine miras kalan kabiliyetleri veya aldığı eğitim, olguları ve silsileleri, nedensel veya gerçekçi terimlerle değil de başka terimlerle izah etmeye yönlendirdiğinden dolayı, bireyin üretken verimliliğini veya endüstriyel yararlığını azaltır. Olguları animist yöntemlerle kavrama temayülü yüzünden verimliliğin düşmesi, özellikle kitlesel biçimde ele alındığında –yani, animist yönelime sahip belirli bir popülasyon bir bütün halinde incelendiğinde- belirgin hale gelir. Büyük modern endüstri sisteminde, diğer herhangi bir sisteme nazaran, animizmin ekonomik sakın-

caları daha aşikârdır ve daha geniş kapsamlı sonuçlara sahiptir. Modern endüstriyel cemaatlerde, endüstri, durmaksızın artan bir ölçüde, karşılıklı olarak birbirini koşullandıran kapsamlı bir organlar ve işlevler sisteminde organize olmaktadır ve dolayısıyla da fenomenlerin nedensel tahayyülü hususundaki her türlü önyargıdan muaf oluş, endüstriyle ilişkili insanların verimliliği açısından gittikçe daha zaruri olacak biçimde genişler. Zanaat sisteminde, maharet, ihtimam, kas gücü veya dayanıklılık hususundaki avantaj, işçilerin düşünce alışkanlıklarındaki bu tür bir önyargıyı çok büyük ölçüde telafi eder.

Benzer şekilde, geleneksel tarım endüstrisindeki zanaatlerde işçiden talep edilenler de tıpa tıp aynıdır. Her iki sistemde de, esas olarak bağlı olunan itici güç bizzat işçidir ve işleyişi işçinin kontrolünü veya takdir yetkisini aşan ilgili doğal güçler de büyük ölçüde esrarlı ve tesadüfi temsilciler olarak tahayyül edilir. Popüler tahayyülde endüstrinin bu biçimleri içerisinde, nedensellik bakımından kavranması ve endüstrideki işleyişin ve işçi deviniminin adapte olması gereken, kapsamlı mekanik silsilenin öldürücü temposuna terk edilmiş olan endüstriyel sürecin görece küçük bir kısmı vardır. Endüstriyel yöntemler gelişirken, zanaatkârın faziletleri de, yetersiz bir zekâya veya sebep-sonuç silsilesinin tereddütlü bir şekilde benimsenmesine bağlı olarak, önemini gittikçe yitirir. Endüstriyel örgütlenme, gittikçe daha da mekanik bir karaktere bürünür ve bu mekanizmada, doğal güçleri, hizmete sunacakları etkilerine göre birbirinden ayırıp elemek insanın vazifesidir. İşçinin endüstrideki rolü itici güç olmaktan çıkar ve nicel silsileleri ve mekanik olguları ayırt etme ve değerlendirme rolüne dönüşür. Çevresindeki nedenleri kolayca tahayyül etme ve tarafsız biçimde idrak etme yetisinin nispi ekonomik önemi artar ve işçinin gerçekçi silsilenin bu kolayca idrakiyle çelişki içerisindeki bir önyargıyı zorla getiren düşünce alışkanlıkları karmaşasındaki her türlü unsur, işçinin endüstriyel yararlığını azaltan bozucu bir unsur olarak belli oranda önem kazanır. Nicel nedensellik dışındaki diğer zeminlere dayanarak,

günlük olguların dikkate alınmasına yönelik küçük veya önemsiz bir önyargı bile, popülasyonun alışılagelen tutumu üzerindeki kümülatif etkisi aracılığıyla, cemaatin kolektif endüstriyel verimliliğini oldukça azaltabilir.

Animist zihinsel alışkanlık, gelişmemiş animist inancın erken, farklılaşmamış biçiminde ya da olgulara atfedilen temayülün antropomorfik kişileştirmesinin bulunduğu daha sonraki ve daha bütünleşik safhasında ortaya çıkabilir. Böylesine canlı bir animist anlayışın veya bir doğaüstü temsilciden veya görünmeyen bir elin kılavuzluğundan bu şekilde bir yardım dilemenin endüstriyel değeri, kuşkusuz her iki durumda da hemen hemen aynıdır. Bireyin endüstriyel işe yararlığını etkiler ve bu etki her iki durumda da aynı türdendir; ancak bu düşünce alışkanlığının, bireyin karmaşık düşünce alışkanlıklarına ne ölçüde tahakküm ettiği veya onu ne ölçüde biçimlendirdiği, bireyin çevresindeki olgularla uğraşırken alışkanlık icabı uyguladığı animist veya antropomorfik formüllerin dolaysızlık, kaçınılmazlık veya ayrıcalık derecesine göre değişir. Animist alışkanlık her durumda nedensel silsilenin idrak edilmesini bulanıklaştırır; ancak daha önceki, daha az yansıtılmış, daha az tanımlanmış animist temayül algısının, bireyin entelektüel sürecini, daha yüksek antropoformizm biçimlerinden daha yaygın bir şekilde etkilemesi beklenebilir. Animist alışkanlığın saf şekli ile mevcut olduğu yerde, kapsamı ve uygulama alanı belirlenmiş veya kısıtlanmış değildir. Bu nedenle insanın düşüncesini, yaşamının her anında -yaşamın maddi araçlarıyla ilişkide bulunduğu her yerde- hissedilir derecede etkileyecektir. Animizmin daha sonraki, daha olgun gelişiminde, yani antropomorfik olgunlaşma süreci vasıtasıyla tanımlanmasının ardından, uygulanması, oldukça kalıcı bir şekilde uzak ve görünmez olanla kısıtlandığında, seviyeli bir animizmin kendini gösterdiği doğaüstü temsilciden yardım dilemeksizin, günlük olguların gittikçe daha fazla bir kısmı eğreti olarak izah edilir. Son derece bütünleşik, kişileştirilmiş bir doğaüstü temsilci, yaşamın önemsiz hadiseleri ile başa çıkmak için uygun bir araç

değildir, bu nedenle, silsile bakımından önemsiz veya vulger pek çok fenomeninin hesaba katılması kolayca alışkanlık haline gelir. Böylelikle, özel tahrik veya kafa karışıklığı bireye sadakatini hatırlatana kadar, ulaşılan eğreti izahatın önemsiz amaçlar için nihai olarak kalmasına, umursamadan müsaade edilir. Ancak özel mecburiyetler ortaya çıktığında, başka bir ifadeyle, sebep-sonuç yasasına tam ve özgür bir şekilde başvurulmasına dair hususi bir ihtiyaç doğduğunda, birey, eğer antropomorfik bir inanç sahibiyse, genellikle evrensel bir çözüm olarak doğaüstü temsilciden yardım diler.

Ekstra-nedensel temayül veya eyleyen, kafa karışıklığı durumunda başvurulacak bir yardım kaynağı olarak son derece faydalıdır, ancak bu fayda, tamamıyla ekonomik-olmayan türde bir faydadır. Özellikle de antropomorfik bir ilaha ait olan bir süreklilik ve uzmanlaşma derecesine ulaştığı yerde, bir sığınak ve huzur kaynağıdır. Ekstra-nedensel temayül veya eyleyen, kafası karışmış birey için, fenomenleri nedensel silsile üzerinden izah etme zorluğundan kaçmanın bir aracı olmasının dışında, başka gerekçelerle bile methedilecek pek çok şeye sahiptir. Antropomorfik bir ilahın, estetik ve ahlâki bakımdan veya spirtüel menfaat açısından ya da o kadar uzağa gitmeye gerek yok politik, askeri veya toplumsal politika açısından bakıldığında bile görülebilecek olan, bariz ve kabul görmüş erdemlerinin burada çok fazla üzerinde durulmayacaktır. Burada üzerinde durulan soru, inanan kişinin endüstriyel işe yararlığını etkileyen düşünce alışkanlığı olarak ele alınan bu tür bir doğaüstü temsilciye duyulan inancın, daha renksiz ve o kadar da vazgeçilmez olmayan ekonomik değeri ile ilgilidir. Bu dar ekonomik kapsam dahilinde bile, yaptığımız sorgulama, düşünce alışkanlığının, daha geniş ekonomik etkilerini de kapsayacak şekilde genişletilmeyip, sadece inanan kişinin işçiye yakışır tarzda işe yararlığı üzerindeki fiili etkisi ile ister istemez kısıtlanmak zorundadır. Bu, daha geniş ekonomik etkilerin gözlemlenebilmesi ise son derece güçtür. Bu etkilere yönelik yapılacak bir sorgulama, bu tür bir ilahla

manevi temas kurularak yaşamın ne ölçüde güzelleştirildiğine dair mevcut ön kabullerle o kadar doludur ki, ekonomik değerini araştırmaya yönelik herhangi bir girişim, şimdilik, başarısız olmaya mahkumdur.

Animist düşünce alışkanlığının, inananın genel zihin yapısı üzerindeki fiili, doğrudan etkisi, inananın efektif zekâsını azaltmak yönündedir, ki bu zekâ modern endüstrinin müstesna bir sonucudur. Bu etki, inanılan doğaüstü temsilcinin ya da temayülün kast sisteminde üst ya da alt tabakaya ilişkin olmasına göre, değişen derecelerde sürer. Hem barbarların ve sporcuların şans ve temayül algısı için hem de antropomorfik ilaha duyulan daha gelişmiş bir inanç -mesela genellikle aynı sınıfın sahip olduğu bir inanç- için aynı durum geçerlidir. Örneğin, dini bütün medeni insana hitap eden daha yeterli düzeydeki gelişmiş antropomorfik kültler için de –inandırıcılık derecesinin ne kadar olduğunu söylemek zor olsa da- aynı şey geçerli olmalıdır. Daha yüksek antropomorfik kültlerden birine genel bir bağlılığın neden olduğu endüstriyel açıdan iş göremezlik hali nispeten düşük olabilir, ancak yine de göz ardı edilmemelidir. Ve Batı kültürünün bu üst-sınıf kültleri bile, insanın bu ekstra-nedensel temayül algısının son çözülme safhasını temsil etmez. Tüm bunların ötesinde, aynı animist anlayış, on sekizinci-yüzyılda olduğu gibi doğa düzeninin ve doğal hakların kaidesine başvurulması ve bunların modern temsillerinde, yani evrim sürecindeki görünüşte Post-Darwinci bir kavram olan yükseltici trend ile yaşanan antropomorfizmin sönümlenmesinde kendisini gösterir. Fenomenlerin bu animist izahatı, mantıkçılar tarafından *ignava oranı*[34] adıyla bilinen bir tür safsatadır. Bu izahat, endüstri veya bilim amaçları açısından, olguların tahayyül edilmesi ve değerlendirilmesindeki bir yanılgı olarak görülür.

Animist alışkanlık, iktisat teorisinin doğrudan endüstriyel

34 T.S.N: Felsefede kullanılan ignava oranı veya yanlış muhakeme, basitçe, eğer bir şey olacaksa, sen ne yaparsan yap o olur, dolayısıyla bu durumu değiştirmek için uğraşmaya gerek yoktur şeklindeki inançtır.

neticelerinin dışındaki diğer zeminlerinde de belli bir öneme sahiptir. (1) kendisiyle birlikte bulunan ve önemli ekonomik neticelere sahip olan diğer belli arkaik hususiyetlerin mevcudiyetinin ve belli bir ölçüde de tesir derecesinin, oldukça güvenilir bir göstergesidir ve (2) animist alışkanlığın, antropomorfik kültün gelişimi sırasında meydana getirdiği dindar görgü kuralları kaidesinin maddi neticeleri de iki açıdan önemlidir (a) bir önceki bölümde belirtildiği gibi, hem topluluğun mal tüketimini ve geçerli beğeni kurallarını etkiler, (b) hem de bir üst ile ilişkinin alışılagelen kabulünü teşvik ve muhafaza ederek, mevcut statü ve sadakat algısını pekiştirir.

Yukarıda belirtilen (b) şıkkı ile ilgili olarak şu söylenebilir; bir bireyin karakterini oluşturan düşünce alışkanlıkları bütünü bir bakıma organik bir bütündür. Herhangi bir noktada meydana gelen belli bir yöndeki belirgin bir değişim, diğer yönlerdeki veya diğer faaliyet gruplarındaki yaşamın alışılagelen ifadesinde bir değişimi de beraberinde getirir. Bu muhtelif düşünce alışkanlıklarının veya yaşamın alışılagelen ifadelerinin hepsi bireyin tekil yaşam silsilesinin safhalarıdır; dolayısıyla belli bir uyarıcıya karşılık olarak teşekkül eden bir alışkanlık, diğer uyarıcılara verilen tepkinin karakterini de ister istemez etkileyecektir. İnsan doğasının herhangi bir noktasında meydana gelen bir değişiklik, insan doğasını bir bütün olarak değiştirir. Birbirine bağlı bu değişiklikler, bu zeminde ve burada ele alınamayan daha belirsiz zeminlerde de -hatta belki daha geniş bir ölçüde- meydana gelir, tıpkı insan doğasının farklı hususiyetleri arasında olduğu gibi. Yani, örneğin gelişmiş yağmacı bir yaşam tertibine sahip olan barbar halklar, genellikle oldukça baskın bir animist alışkanlığa, iyice şekillenmiş bir antropomorfik külte ve canlı bir statü algısına da sahiptirler. Diğer taraftan, antropomorfizm ve maddesel şeylerdeki hayata geçen animist temayül anlayışı, barbar kültürün öncesindeki ve sonrasındaki kültürel aşamalarda yaşayan insanların yaşamında, daha az sıkıntı verecek şekilde yer almıştır. Statü algısı da, genel olarak barışçıl topluluklarda daha zayıftır.

Şu nokta da vurgulanmalıdır ki, kültürün yağmacı-öncesi, yabanıl aşamasında yaşayan insanların hepsinde değilse de büyük bir çoğunluğunda canlı, fakat az uzmanlaşmış bir animist inanç bulunmak zorundadır. İlksel yabanıl insan, animizmini, barbar veya dejenere yabanıla kıyasla daha az ciddiye alır. İlksel yabanıl insanda animizm, zorlayıcı bir batıl inançtan ziyade, fantastik bir efsane yaratımı ile sonuçlanır. Barbar kültürü ise, sportmenlik, statü ve antropomorfizm sergiler. Günümüzün medeni cemaatlerindeki erkeklerin bireysel mizaçlarında da, aynı yönlerden değişimlerin birlikte meydana geldiği sıklıkla gözlemlenebilir. Spor unsurunu oluşturan yırtıcı, barbar mizacının bu modern mümessilleri genellikle şansa inananlardır; en azından, kumar oynama alışkanlıklarının gereği olarak, şeylere ilişkin güçlü bir animist temayül algısına sahiptirler. Bu sınıfta, antropomorfizm hususunda da durum aynıdır. Bir amentüye bağlanacak olan kişiler, genellikle saf ve daimi antropomorfik amentülerden birine inanırlar; manevi huzuru, Üniteryan veya Evrenselci gibi daha az antropomorfik kültlerde arayan nispeten az sayıda sporcu da vardır.

Antropomorfik kültlerin, statü rejimine uygun zihin alışkanlıklarına ön ayak olmasa bile onları muhafaza ettiği gerçeği, antropomorfizm ve yiğitlik ilişkisiyle yakından bağlantılıdır. Bu noktada, kültün disipline edici etkisinin nerede sona erdiğini ve kalıtsal hususiyetlerde bir arada meydana gelen değişimlere dair bulguların nerede başladığını söylemek neredeyse imkânsızdır. Yağmacı mizaç, statü algısı, ve antropomorfik kült, bunların hepsi barbar kültürüne aittirler ve bu üç fenomen o kültürel düzeydeki cemaatlerde görünmeye başladıkları için, bu fenomenler arasındaki karşılıklı nedensel ilişki de varlığını sürdürür. Bireylerin ve sınıfların alışkanlıkları ve tutumları arasındaki bağıntının tekerrür biçimi, bugün, bireyin hususiyetleri veya alışkanlıkları olarak kabul edilen aynı psikolojik fenomenler arasındaki benzeri nedensel veya organik ilişkiyi işaret edecek kadar ileriye gider. Tartışmanın daha önceki bir noktasında, statü ilişkisinin,

toplumsal yapının bir hususiyeti olarak, yağmacı yaşam alışkanlığının bir neticesi olduğu ortaya çıkmıştı. Statü ilişkisinin kökenine bakarsak eğer, statü ilişkisi aslında yağmacı tutumun detaylandırılmış bir ifadesidir. Diğer taraftan, antropomorfik bir kült, maddi şeylerdeki doğaüstü, esrarlı temayül kavramı üzerine inşa edilen detaylı bir statü ilişkileri kaidesidir. Böylece, yağmacı yaşam alışkanlığıyla tanımlanmış ve bir nebze dönüştürülmüş ve dolayısıyla kişileştirilmiş bir doğaüstü temsilci –ki bu doğaüstü temsilci, yağmacı kültür insanını karakterize eden düşünce alışkanlıklarıyla tamamen donatılmıştır- haline gelmiş olan kült, kökeninin dışsal olguları açısından, arkaik insandaki istilacı animist anlayışın bir sonucu olarak ele alınabilir.

Meselenin iktisat teorisi üzerinde fiili etkisi olan ve dolayısıyla burada ele alınması gereken daha geniş psikolojik hususiyetleri ise şunlardır: (a) daha önceki bölümde görüldüğü gibi, burada yiğitlik olarak adlandırılan yağmacı, öykünmeci zihin alışkanlığı, ustalığın insanlara özgü içgüdüsünün barbar biçiminden –ki insanların haksız mukayese alışkanlığı kılavuzluğunda bu spesifik biçime bürünür- başka bir şey değildir ve; (b) statü ilişkisi, onaylanmış bir şedüle uygun olarak ölçülmüş ve derecelendirilmiş bu tür bir haksız mukayesenin formel bir ifadesidir; (c) antropomorfik bir kült, en azından güçlü olduğu ilk zamanlarında, bir kurumdur ve karakteristik unsuru da, üstün nitelikli kişileştirilmiş doğaüstü temsilci ile alt kademedeki değersiz insanoğlu arasındaki statü ilişkisidir. Bu husus akılda tutulduğunda, insan doğası ile insan yaşamının bu üç fenomeni arasında süregelen yakın ilişkiyi fark etmek zor olmamalıdır; ki bu ilişki, fenomenlerin önemli unsurlarından bazıları bakımından aynı şeyi ifade eder. Bir taraftan, statü sistemi ve yağmacı yaşam alışkanlığı, çalışma içgüdüsünün ifadesidirler, çünkü bu içgüdü haksız mukayese alışkanlığı altında biçimlenir; diğer taraftan ise, antropomorfik kült ve dinsel edim alışkanlığı, kişinin maddi şeylere ilişkin, esasında aynı genel haksız mukayese alışkanlığının kılavuzluğunda özenle hazırlanan animist temayül

algısının ifadesidirler. Bu nedenle, bu iki kategori –öykünmeci yaşam alışkanlığı ve dinsel edim alışkanlığı- insan doğasının barbar tipinin ve bunun modern barbar biçiminin tamamlayıcı unsurları olarak ele alınmalıdır. Bu kategoriler, farklı uyarıcı kümelerine cevaben oluşturulan neredeyse aynı kabiliyet alanının ifadesidirler.

BÖLÜM XII

Dinsel Edimler

Modern yaşamın belli vak'alarının söylemsel tekrarı, antropomorfik kültlerin barbar kültürü ve mizacı ile olan organik ilişkisini gözler önüne serecektir. Ayrıca bu tekrar, hem kültlerin yaşamda kalmasının ve etkinliğinin hem de dinsel edimler şedülünün yaygınlığının, aylak sınıf kurumuyla ve bu kurumun temelini oluşturan eylem kaynaklarıyla ne şekilde bağlantılı olduğunu göstermeye yarayacaktır. Mevcut antropomorfik kültlerin günlük fenomenleri, dinsel edimler başlığı altında değinilen uygulamaları ya da bu ayinlerin yerine getirildikleri ruhani veya zihinsel hususiyetleri methetmek veya bu uygulama ve hususiyetleri küçümsemek gibi bir niyet olmadan, iktisat teorisi açısından taşıdıkları önem itibariyle ele alınabilirler. Burada bahsedilecek olan şeyler, dinsel edimlerin somut, dışsal hususiyetleridir. Tevekkül yaşamının ibadete özgü ve ahlâki değeri burada ele alınmayacaktır. Kuşkusuz, kültlerin devam ettiği amentülerin hakikati ve güzelliğine dair hiçbir soruya da burada yer verilmemiştir. Hatta bu amentülerin daha geniş ekonomik etkileri de burada ele alınamaz; çünkü bu husus, bir taslakta kısaca değinilmeyecek kadar muğlak ve ağırdır.

Maddi değer standartlarının, maddi çıkarla bağlantılı olmayan ve değerlendirme sürecinin diğer temellerinde ortaya çıkan

etkisi hakkındaki bazı şeylere daha önceki bölümlerde değinilmişti. Bu ilişki tümüyle tek-taraflı bir ilişki değildir. İktisadi değerlendirme standart veya kuralları, ekstra-ekonomik değer standartlarından yeri geldiğinde etkilenirler. Olguların ekonomik etkisine dair yargılarımız, daha önemli olan bu çıkarların dominant varlığıyla bir ölçüde biçimlendirilirler. Aslında ekonomik çıkarın, yalnızca, bu daha yüksek, ekonomik-olmayan çıkara tâbi olması itibariyle önem arz ettiğini ileri süren bir görüş de vardır. Dolayısıyla, mevcut amaç doğrultusunda, antropomorfik kültlere ilişkin bu fenomenlerin ekonomik çıkarını veya ekonomik etkisini ayrı tutmayı göz ardı etmemek gerekir. Kişinin daha ciddi bakış açısından kaçınması ve iktisat teorisinin konusu olmayan daha yüksek çıkarların sebebiyet verdiği mümkün olan en az önyargı ile bu olguların ekonomik değerini idrak edebilmesi için epeyce çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Sporcu mizacına dair tartışmada, maddi şeylere ve olaylara ilişkin animist temayül algısının, sporcunun kumar alışkanlığının ruhani temelini oluşturan şey olduğu görülmüştü. İktisadi amaç açısından bu temayül algısı, aslında animist inançlarda ve antropomorfik amentülerde kendini farklı bir biçim altında gösteren aynı psikolojik unsurdur. İktisat teorisinin ilgilenmesi gereken bu somut psikolojik hususiyetler söz konusu olunca, spor unsuruna sirayet eden kumar ruhu, farkında olmadan, dinsel edimlerde tatmin bulan bir zihin yapısına dönüşür. İktisat teorisi açısından bakıldığında ise, spor karakteri, dinsel açıdan fanatik bir karaktere bürünür. Uzun zamandır geçerli olan bir geleneğin, bahis oynayanın animist algısını desteklediği bir ortamda ise, bu karakter, biraz da antropomorfik bir içeriğe sahip olan doğaüstü veya fizikötesi temsilciye duyulan az çok anlaşılır bir inanç haline gelir. Ve böyle bir durumda, genellikle doğaüstü temsilciyle, kabul edilmiş bazı yaklaşım ve uzlaşma yöntemleri aracılığıyla anlaşma yönünde belirgin bir istek söz konusudur. Bu teskin ve ikna unsuru, daha koyu ibadet biçimleriyle pek çok ortak noktaya sahiptir –tarihsel kökeninde değilse de, en azından

mevcut psikolojik içeriğinde. Açıkça görüldüğü gibi, bu unsur, kesiksiz bir süreklilik içerisinde batıl inanç olarak kabul edilen uygulama ve inanca dönüşür ve böylece, daha büyük antropomorfik kültlerle benzerliğe sahip olduğu iddiasında bulunur.

O halde, spor veya kumar mizacı, amentülere inanılmasını ve dini biçimlere riayet edilmesini sağlayan önemli bir takım psikolojik unsurlardan oluşur ve bu unsurlara ilişkin en mühim nokta, olaylar silsilesindeki esrarlı bir temayüle veya doğaüstü bir aracılığa duyulan inançtır. Kumar oynama amacıyla doğaüstü temsilciye duyulan inanç, özellikle de doğaüstü temsilciye atfedilen düşünce alışkanlıklarına ve yaşam şedülüne göre, diğer bir ifadeyle, doğaüstü temsilcinin ahlâki karakterine ve olaylara müdahil olma amaçlarına göre daha yüzeysel bir şekilde formüle edilebilir, ki genellikle de böyledir. Sporcuların, varlığını şans veya olasılık veya büyü veya maskot vb. şekillerde hissettiği ve bazen de kendisinden ürktüğü ve kaçmaya çalıştığı temsilcinin bireyciliği veya kişiliği hususundaki düşünceleri, çok da spesifik, bütüncül ve farklılaşmış değildir. Kumar faaliyetinin kökeni, büyük ölçüde ve basitçe, şeyler veya durumlardaki her yere sirayet eden fizikötesi ve ihtiyari güç veya temayülün mevcudiyetine dair içgüdüsel bir algıdır; ki bu algı kişisel bir eyleyen olarak pek kabul edilmez. Bahis oynayanın, hem bu naif anlamda şansa inanıp, hem de benimsenen amentü biçimine sadakatle bağlı olması da çok ender değildir. Bahis oynayan kişi, ilahın ahenge sahip bir esrarlı gücü olarak amantüyü ve güvenini kazanan nedensiz seçilmiş alışkanlıkları özellikle kabullenme eğilimindedir. Böyle bir durumda, bahisçinin, iki -veya bazen ikiden de fazla- farklı animizm safhası olur. Aslında animist inancın ardışık safhalarının tümü, bir spor cemaatinin manevi eşyaları arasında bozulmamış olarak durur. Bu tür bir animist kavrayışlar zinciri, bütünleşme aşamalarının tümüyle birlikte, bir ucunda içgüdüsel bir şans ve olasılık ve tesadüfi zorunluluk algısının en temel biçiminin, diğer ucunda ise tam olarak gelişmiş antropomorfik ilahın bulunduğu bir zincirdir. Doğaüstü temsilciye duyulan bu

inançlarla birlikte, davranışın içgüdüsel şekillenmesi, bir yandan şanslı olasılığın tahmin edilen gerekleriyle, diğer yandan da ilahın gizemli buyruklarına az çok bir dini teslimiyetle uyumlu olarak ilerler.

Bu bakımdan, spor mizacı ile ihmalkâr sınıfların mizacı arasında bir ilişki söz konusudur ve bu iki mizaç antropomorfik külte meyilli mizaçla bağlantılıdır. Hem ihmalkâr erkek hem de sporcu erkek, ortalama olarak, muteber bir amentüye bağlı olmaya daha yatkın olmalarının yanı sıra dinsel edimlere de cemaatin genel ortalamasına kıyasla daha yatkındırlar. Ayrıca bu sınıfların inançsız üyelerinin, muteber bir tevekkülü benimsemeye, inançsızların ortalamasına göre daha yatkın oldukları da göze çarpmaktadır. Bu gerçek, spor sözcüleri tarafından, özellikle de daha naif yağmacı atletik sporlar savunulurken itiraf edilir. Aslında atletik oyunların alışılagelen katılımcılarının, spor yaşamının önemli bir hususiyeti olarak dini uygulamalara katılmaya, alışılmışın dışında meyilli oldukları ısrarla ileri sürülür. Ayrıca sporcuların ve yırtıcı ihmalkâr sınıfların bağlı oldukları veya bu sınıflardaki din değiştirenlerin sıklıkla bağlandıkları kültün de, genellikle, sözde daha yüksek tevekküllerden biri olmadığı ve baştan aşağı antropomorfik bir ilahla ilgili bir kült olduğu da görülebilir. Arkaik, yağmacı insan doğası, Hıristiyan aleminin İlk Neden, Evrensel Zekâ, Dünya Ruhu veya Ruhani Veçhe'ye atfettiği spekülatif, ezoterik amentüler gibi nicel nedensel silsile kavramına dönüşerek çözülen kişiliğe dair anlaşılması güç kavrayışlarıyla yetinmez. Atletin ve ihmalkârın zihin yapılarının icap ettiği karakter kültüne, Kurtuluş Ordusu olarak bilinen kilise militanı kolu örnek gösterilebilir. Bu kol, alt sınıf ihmalkârlardan oluşur ve bu kol bünyesinde, özellikle de yetkilileri arasında, spor kaydı olanların sayısının, cemaatin toplam popülasyonda spor kaydı olanların sayısından daha fazla olduğu görülür.

Kolej atletizmi bu durumun tipik bir örneğini oluşturur. Kolej yaşamının dini öğesini savunanlarca, bu ülkedeki herhangi

bir öğrenci topluluğu tarafından sağlanan makbul atletik malzemenin, aynı zamanda çoğunlukla dinsel malzeme olduğu; ya da en azından, dinsel edimlere büyük ölçüde meyilli olanların sayısının, atletizm ve diğer kolej sporlarıyla ilgilenen öğrencilerin ortalamasından daha düşük olduğu ileri sürülür –ve bu iddianın tartışılacağı bir zemin yoktur. Teorik zeminde olması beklenen de budur. Bu arada şu husus da belirtilebilir; bu durumun, bir açıdan da, kolej spor yaşamına, atletizm oyunlarına ve bu meselelerle iştigal olanlara olumlu yansıdığı düşünülmektedir. Kolejli erkek sporcuların, gerek ilahi bir görev gerekse uğraş olarak kendilerini dinsel propagandalara adamaları çok sık rastlanan bir durum değildir, ancak böyle bir durum olduğunda da, muhtemelen daha antropomorfik olan kültlerden birinin propagandasını yaparlar. Eğitimlerinde de, esas olarak, antropomorfik bir ilah ile beşeri özne arasında süregelen kişisel statü ilişkisi üzerinde ısrar etmeye meyillidirler.

Kolejli erkeklerde gözlenen, atletizm ile dinsel edimler arasındaki bu yakın ilişki kötü bir üne sahiptir; gel gör ki oldukça bariz olmasına rağmen, dikkat çekmemiş bir hususiyeti de vardır. Kolejdeki spor unsurunun büyük bir kısmına sirayet eden dinsel şevk, sorgusuz sualsiz bir dindarlık ve esrarlı bir Takdiri İlâhi'ye saf ve kayıtsız boyun eğme şeklinde kendini göstermeye özellikle meyillidir. Dolayısıyla bu şevk, tercihen, dinsel organizasyonlar kuran bir kişiyle ortaklaşa hareket etmeyi amaçlar, ki bu dinsel organizasyonların misyonu, örneğin Genç Hıristiyan Erkekler Birliği veya Gençlerin Hıristiyan Girişimi Derneği gibi ezoterik tevekkül biçimlerini yaymaktır. Ruhban sınıfından olmayan kimseler tarafından kurulan bu organizasyonlar "uygulamalı" dinin ilerlemesini sağlamak amacıyla örgütlenirler ve bu dinsel kuruluşlar genellikle, argümanı haklı kılarmışçasına ve spor mizacı ile arkaik dindarlık arasındaki yakın ilişkiyi iyice yerleştirirmişçesine, enerjilerinin kayda değer bir kısmını atletizm müsabakalarının ve benzeri olasılık ve yetenek oyunlarının ge-

liştirilmesine harcarlar. Hatta bu tür sporların, bir inayet aracı[35] olarak, bir etkinliğe sahip olduğunun düşünüldüğü bile söylenebilir. Görünüşe bakılırsa, bu sporlar, din değiştirme aracı ve bir kere din değiştirdikten sonra da dini tutumu sürdürme aracı olarak kullanışlıdırlar. Yani, animist algıyı ve öykünmeci temayülü tatbik eden oyunlar, ezoterik kültlere uygun zihin alışkanlığını biçimlendirmeye ve muhafaza etmeye de yardımcı olurlar. Dolayısıyla, bu spor faaliyetleri, ruhban sınıfından olmayan kimseler tarafından kurulan organizasyonların elinde, bir müritlik ya da bilgi veren kimsenin ayrıcalığı olan manevi statü yaşamına giriş aracı durumuna gelir.

Birçok mezhebin ruhban sınıfının, bu sınıftan olmayan kimseler tarafından kurulan organizasyonların ardından gittikleri gerçeği nedeniyle, dini amaç açısından son derece kullanışlı olan öykünmeci ve daha düşük animist yatkınlıkların icra edilmesinin sorgulanmadığı görülmektedir. Özellikle, uygulamalı din hususundaki ısrarları bakımından ruhban sınıfından olmayanlar tarafından kurulan organizasyonlara en yakın olan dini organizasyonlar, bu uygulamaların veya geleneksel dinsel edimlerle bağlantılı benzer uygulamaların benimsenmesine hayli katkıda bulunmuşlardır. Bu nedenle, rahiplere özgü yaptırım altında, dini örgütün genç üyelerinin öykünmeci meylini ve statü algısını geliştirmeye çalışan "delikanlı tugayları" ve diğer organizasyonlar yer almaktadır. Bu sözde-askeri organizasyonlar, öykünme ve haksız mukayese temayülünü detaylandırma ve vurgulama ve böylece, kişisel hâkimiyet ve itaat etme ilişkisini kavrayıp tasvip etme hususundaki Tanrı vergisi hüneri güçlendirme eğilimindedirler. Ve inanan kişi, cezayı içtenlikle kabul eden ve buna boyun eğen mümtaz bir kişidir. Ancak bu uygulamaların besleyip muhafaza ettiği düşünce alışkanlıkları, antropomorfik kültlerin özünün sadece yarısını oluşturur. Dini yaşamın diğer tamamlayıcı unsuru –animist zihin alışkanlığı-, rahiplerin müsaadesiyle örgütlenen ikinci bir uygulamalar alanınca güçlendi-

35 means of grace (T.S.N: Hıristiyan teolojisinde, Tanrı'nın lütuf bahşettiği şeyler).

rilir ve muhafaza edilir. Bunlar, kilise kermesinin veya çekilişinin simge olarak alınabileceği kumar uygulamaları sınıfıdır. Kurallara uygun dinsel edimlerle bağlantılı olarak bu uygulamaların meşruiyet derecesine dikkat çekilmesi açısından, bu çekilişlerin ve önemsiz benzer kumar fırsatlarının, dinsel organizasyonların sıradan üyelerine, bu kadar dine adanmış bir zihin alışkanlığına sahip olmayanlara kıyasla daha çok hitap ettiği belirtilmelidir.

Tüm bunlardan da, bir yandan, insanları spora yönlendiren mizaç ile antropomorfik kültlere yönlendiren mizacın aynı olduğu; diğer yandan da, spor alışkanlığının, özellikle atletizm sporlarına yönelik alışkanlığın, dinsel edimlerden memnuniyet duyan temayüllerin gelişiminde rol oynadıkları görülmektedir. Buna karşılık, bu ayinlere yönelik alışkanlığın, atletizm sporlarına ve haksız mukayese ve şanstan medet umma alışkanlığına olanak sağlayan tüm oyunlara olan meylin artmasını kolaylaştırdığı da görülmektedir. Esasında aynı temayül, manevi yaşamın bu her iki yönünde de kendini gösterir. Yağmacı içgüdünün ve animist bakış açısının baskın olduğu barbar insan doğası, normal olarak ikisine de eğilimlidir. Yağmacı zihin alışkanlığı, bireylerin, kişisel haysiyetine ve göreli konumuna ilişkin vurgulanan algısını içerir. Yağmacı alışkanlığın kurumları biçimlendirme hususunda dominant faktör olduğu bir toplumsal yapı, statü temelinde tesis edilir. Yağmacı cemaatlerin yaşam tertibine hâkim olan kaide, üst-ast, soylu-sefil, dominant-itaatkâr insanlar ve sınıflar ve efendi-köle ilişkisidir. Antropomorfik kültler, endüstriyel gelişimin bu aşamasından geçmiş ve aynı ekonomik farklılaşma –tüketici ve üretici farklılaşması- tertibiyle biçimlendirilmiştir ve bu kültlere de, aynı dominant hâkimiyet ve itaat ilkesi hâkimdir. Bu kültler, kültlerin biçimlendiği ekonomik farklılaşma aşamasına karşılık gelen düşünce alışkanlıklarını ilahlarına atfederler. Antropomorfik ilahın, öncelik sorunlarının hepsine karşı aşırı meraklı olduğu tasavvur edilir ve hâkimiyet öne sürmeye ve ihtiyari güç kullanımına -nihai söz sahibi olarak güce başvurma alışkanlığına- eğilimlidir.

Antropomorfik amentünün daha sonraki ve daha olgun açık-

lamalarında, korkutucu mevcudiyetin ve esrarlı erkin ilahına atfedilen bu tahakküm alışkanlığı "Tanrının babalığı" şeklinde yumuşatılır. Mesela, doğaüstü temsilciye atfedilen manevi tutum ve kabiliyetler hâlâ statü rejimine ait şeylerdir, ancak artık, karakteristik bir şekilde, yarı-barışçıl kültür aşamasının ataerkil kast sistemini kabul ederler. Kültün bu gelişmiş safhasında bile, dindarlığın devamlı olarak ifade bulduğu ayinlerin, hâlâ, ilahın azametini ve ihtişamını överek ve itaati ve sadakati ikrar ederek, ilahı teskin etme amacında olduklarına da dikkat edilmelidir. Teskin etme veya ibadet etme eylemi, bu şekilde yaklaşılan esrarlı güce atfedilen statü algısına hitap etmesi adına tasarlanmıştır. Hâlâ revaçta olan teskin etme formülleri ise, haksız bir mukayese yapmak veya bunu ima etmektir. Böylesine arkaik bir insan doğası bahşedilmiş olan antropomorfik bir ilahın şahsına sadık kalmak, dindarın benzeri arkaik temayüllerine işaret eder. İktisat teorisinin amaçları bakımından, gerek fiziksel gerekse fizikötesi bir insana olan sadakat bağı, yağmacı ve yarı-barışçıl yaşam tertibinin oldukça büyük bir bölümünü meydana getiren kişisel itaatin bir başka biçimi olarak ele alınmalıdır.

Barbarların, mütehakkim yönetim usulüne meyilli bir savaşçı kabile reisi şeklindeki ilah kavrayışları, erken yağmacı aşama ile şimdiki zaman arasında yer alan bu kültürel safhaları karakterize eden daha ılımlı ayinler ve daha makul yaşam alışkanlıkları vasıtasıyla büyük ölçüde yumuşatılmıştır. Ancak dini mefhumun bu şekilde sadeleştirilmesinin ve buna bağlı olarak günümüzde ilaha atfedilen daha sert davranış ve karakter hususiyetlerinin hafifletilmesinin ardında bile, ilahi doğa ve mizaca ilişkin popüler tahayyülde, hâlâ, barbar tezahürün kalıntısı bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki, örneğin konuşmacılar ve yazarlar, ilahı ve bu ilahın insan yaşamının süreçleri ile olan ilişkisini karakterize ederken, haksız mukayeseyi içeren tabirlerin yanı sıra, savaş ve yağmacı yaşam usulüne ait sözlüklerden ödünç alınan teşbihleri de hâlen etkili bir şekilde kullanabilmektedirler. Bu manadaki istiareler, amentünün daha yumuşak biçimlerinin savunucula-

rından oluşan daha az savaşçı modern dinleyicilere hitap edilirken bile etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Barbar sıfatlarının ve mukayese terimlerinin popüler konuşmacılar tarafından böyle etkili bir şekilde kullanılması, modern neslin, barbar faziletlerinin sahip olduğu saygınlığın ve erdemin kıymetini net bir şekilde idrak ettiğini ve ayrıca dini tutum ile yağmacı zihin alışkanlığı arasında bir örtüşme bulunduğunu gösterir. Modern ibadet edenlerin dini mefhumu, tapındıkları nesneye gaddar ve kindar duygu ve eylemler atfedilmesine, hiç değilse sonradan düşününce, isyan eder. İlaha atfedilen zalim sıfatların, popüler tahayyülde estetik ve onursal açıdan yüksek bir değere sahip oldukları sıklıkla gözlenir. Yani, bu sıfatların taşıdığı imalar, sığ tahayyülümüz açısından oldukça kabul edilebilirdir.

Gözlerim Lord'un gelişinin ihtişamını görmüştü;

O, gazap üzümlerinin depolandığı yerde, bağbozumunu çiğniyor;

Müthiş hızlı çeliğinin mukadder şimşeğini salıvermiş;

Hakikati devam ediyor.

Dindar bir kişinin yol gösterici düşünce alışkanlıkları, arkaik tertip düzeyinde hareket eder, ki bu arkaik tertip, günümüzün kolektif yaşamının ekonomik mecburiyetler açısından taşıdığı pek çok yarardan daha uzun ömürlü olmuştur. İktisadi organizasyon, günümüzün kolektif yaşamına uygun olduğundan dolayı, statü rejiminden daha uzun ömürlü olmuştur ve ekonomik organizasyonda kişisel itaat ilişkisi bir işe yaramazdır ve bu ilişkiye yer yoktur. Cemaatin ekonomik etkinliği, kişisel sadakat duygusu ve bu duygunun ifade bulduğu genel zihin alışkanlığı ile ilgili olanlar bir dereceye kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir ve bunlar beşeri kurumların var olan durumlar karşısında yeteri kadar intibak etmesine mani olmuşlardır. Barışçıl, endüstriyel bir cemaatin amaçlarına en uygun zihin alışkanlığı, basitçe mekanik silsiledeki saydam olmayan öğeler olarak maddi olguların

değerini anlayan gerçekçi mizaçtır. İçgüdüsel olarak şeylere animist bir temayül atfetmeyen bu zihin yapısı, ne kafa karıştırıcı fenomenlerin izahatı için doğaüstü müdahaleye tevessül eder, ne de olayların gidişatını insan yararına biçimlendirmek için görünmeyen bir ele bel bağlar. Modern şartlar altında en yüksek ekonomik verimlilik ihtiyaçlarına yanıt vermek için, dünya süreci, alışıldığı şekilde, nicel, tarafsız güç ve silsile bakımından tahayyül edilmelidir.

Daha sonraki ekonomik gerekler açısından görüldüğü haliyle dindarlık, muhtemelen her durumda, ilgili yaşamın daha evvelki bir safhasının yaşamaya devam etmesi olarak görülmektedir – durdurulmuş manevi gelişimin bir emaresi. Tabii ki şu husus da hâlâ geçerliğini korumaktadır; ekonomik yapının büyük ölçüde hâlâ bir statü sistemi olduğu; cemaatin ortalama insanlarının tutumunun, netice itibariyle kişisel tahakküm ve kişisel itaat ilişkisi tarafından biçimlendirildiği ve bu ilişkiye uyarlandığı veya –gelenek veya Tanrı vergisi kabiliyete ilişkin- başka herhangi bir nedenden ötürü popülasyonun bir bütün olarak dinsel edimlere oldukça meyilli olduğu bir cemaatte, cemaatin ortalamasının üstünde olmayan herhangi bir bireyin dindar zihin alışkanlığı, basitçe, hâkim yaşam alışkanlığının bir ayrıntısı olarak ele alınmalıdır. Bu bilgiler ışığında, dindar bir cemaatte yer alan dindar bir birey, cemaatin ortalaması ile aynı seviyede olduğundan dolayı, bir eski inanca dönme vak'ası olarak adlandırılamaz. Ancak modern endüstriyel durum açısından görüldüğü üzere, müstesna dindarlık –cemaatin ortalama dindarlık düzeyinin önemli ölçüde üstüne çıkan bir ibadet şevki-, her halükârda, eski kuşaklardan yadigâr bir hususiyet olarak rahatlıkla değerlendirilebilir.

Bu fenomenler elbette farklı açılardan da ele alınabilir. Farklı bir amaç doğrultusunda da bu fenomenlerin değeri anlaşılabilir ve burada yapılan nitelendirmenin tersi de ileri sürülebilir. İbadete olan ilgi veya dini beğeniler açısından konuşurken de, aynı inandırıcılıkla, modern endüstriyel yaşam vasıtasıyla insanların içine yerleşen ruhani tutumun, tevekkül yaşamının özgür bir şe-

kilde gelişmesi için elverişsiz olduğu da söylenebilir. Büyüklere saygıyı bertaraf etmek karşısında daha sonraki endüstriyel gelişim sürecinin displininin "materyalizme" kayma eğilimi göstereceğine tümüyle karşı çıkılabilir. Estetik açıdan da, benzer mealde şeyler söylenebilir. Ancak bu ve benzeri tefekkürler, amaçları doğrultusunda meşru ve değerli olsalar da, bu fenomenlerin sadece ekonomik açıdan değerlendirildiği bu tartışmada, bu tefekkürlere yer verilmeyecektir.

Antropomorfik zihin alışkanlığının ve dinsel edimlere düşkünlüğün kasvetli ekonomik önemi, bizimki gibi dindar bir cemaatte ekonomik bir fenomen olarak ele almanın hiç hoş karşılanmadığı bir mevzuda daha fazla konuşmanın mazereti olarak işlev görmelidir. Dinsel edimler, yağmacı zihin alışkanlığına eşlik eden ve böylece endüstriyel açıdan işe yaramayan hususiyetlerin varlığını işaret eden mizaç farklılıklarının bir göstergesi olarak ekonomik öneme sahiplerdir. Bu edimler, bireyin endüstriyel işe yararlığı üzerindeki etkisi nedeniyle kendisi de belli bir ekonomik değere sahip olan bir zihinsel tutumun varlığına işaret ederler. Aynı zamanda, cemaatin ekonomik faaliyetlerinin değiştirilmesi, özellikle malların dağıtımı ve tüketimi hususunda, daha doğrudan bir öneme de sahiptirler.

Bu edimlerin en belirgin ekonomik etkisi, mal ve hizmetlerin dindar tüketiminde görülür. Bir kültün gerektirdiği, türbeler, tapınaklar, kiliseler, merasim elbiseleri, kurbanlar, ayinler, bayram giysileri vb. törensel teçhizatın tüketimi fiili bir maddi amaca hizmet etmez. Dolayısıyla tüm bu maddi aygıtlar, itirazsız bir şekilde, genel olarak, gösterişçi harcama öğeleri olarak nitelendirilir. Bu başlık altında tüketilen, örneğin, rahiplik eğitimi, rahiplik hizmeti, hac yolculukları, oruçlar, bayramlar, ev ibadetleri vb. gibi kişisel hizmet için de genel anlamda benzer bir durum geçerlidir. Aynı zamanda, bu tüketimin icra edildiği edimler, antropomorfik bir kültün dayandığı bu düşünce alışkanlıklarının modasını yayma ve bu modanın süresini uzatma işlevi görür. Diğer bir ifadeyle, bu edimler statü rejiminin düşünce karakte-

ristiğine ilişkin alışkanlıkların ilerlemesini sağlarlar. O kadar ki, modern şartlar altında, en etkin endüstri örgütlenmesine mani olurlar ve en başta da, ekonomik kurumların bugünkü durumun gerektirdiği yönde gelişmesini engellerler. Mevcut amaç doğrultusunda, bu tüketimin doğrudan etkileri kadar dolaylı etkileri de, cemaatin ekonomik verimliliğini azaltma mahiyetindedir. İktisat teorisinde, onun yaklaşık sonuçları hesaba katıldığında, antropomorfik bir ilahın hizmetindeki mal tüketimi ve sarf edilen çaba, cemaatin yaşama gücünün azalması anlamına gelmektedir. Bu tür bir tüketimin daha uzak, dolaylı, ahlâki etkilerinin ne olduğu sorusuna kısa ve öz bir yanıt verilemez ve bu soru, burada ele alınamayacak bir sorudur.

Bununla birlikte, başka amaçlarla yapılan tüketime kıyasla dindar tüketimin genel ekonomik karakterine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Malların dindar tüketimini ortaya çıkartan güdü ve amaçların kapsamının gösterilmesi, hem bu tüketimin kendi değerinin hem de bu tüketime uygun bir genel zihin alışkanlığının değerinin idrak edilmesine yardımcı olacaktır. Antropomorfik bir ilahın hizmetinde yapılan tüketim ile –barbar kültüründe, toplumun üst tabakasında yer alan- aylak bir kabile reisi veya aile reisi olan bir soylu erkeğin hizmetinde yapılan tüketim arasında, güdü açısından temel bir özdeşlik olmamasına rağmen, çarpıcı bir benzerlik bulunmaktadır. Hem kabile reisliği hem de ilahlık durumunda, hizmet edilen insanın menfaatine tahsis edilmiş pahalı yapılar bulunur. Bu yapılar ve hizmet sırasında bu yapıları tamamlayan mülkler, tip ve kalite açısından sıradan olmamalıdırlar; bu yapılar, gösterişçi harcama unsurunu da daima sergilerler. Bu dindar yapıların, her zaman için, yapısında ve teçhizatında arkaik bir kast sistemine sahip oldukları da belirtilebilir. Böyle olunca da, hem kabile reisinin hem de ilahın hizmetkârları, özel, şatafatlı tarzda kıyafetler giymelidirler. Bu giysilerin karakteristik ekonomik hususiyeti, bu saltanat giysisi daima bir ölçüde arkaik modaya uygun olmalıdır şeklindeki ikinci hususiyeti –ki bu hususiyet üzerinde, rahiplik

hizmetkârlarının durumunda, barbar hükümdarın hizmetinde veya maiyetinde bulunanların durumuna nazaran daha fazla durulur- ile birlikte, normaldeki gösterişçi harcamadan daha fazla olmasıdır. Ayrıca ruhban sınıfından olmayan cemaat üyelerinin huzura çıkarken giydikleri elbiseler, günlük giysilerinden daha pahalı olmalıdır. Kabile reisinin ve ibadethanenin resmi kabul salonlarının kullanım şekilleri arasındaki benzerlik de son derece dikkat çekicidir. Bu bakımdan, kıyafetin belli bir törensel "temizlik"e sahip olması gerekir, bu temizliğin ekonomik bakımdan esas hususiyeti ise şudur; böyle önemli günlerde giyilen elbiselerin, her türlü endüstriyel uğraşı veya maddi yararı olan meşguliyetlere yönelik alışılagelen bağımlılığı olabildiğince az anımsatmalıdır.

Bu şekilde bir gösterişçi harcama ve -endüstrinin izlerinden arınmak için- törensel temizlik ihtiyacı, kutsal bayramlarda yani, ilaha veya doğaüstü aylak sınıfın daha düşük tabakalardaki bazı üyelerine tahsis edilen –tabu- günlerde giyilen giysileri ve bir ölçüde de bu günlerde tüketilen yiyecekleri de kapsar. İktisat teorisinde kutsal bayramlar, belli ki, onun adına tabunun dayatıldığı ve onun itibarı için, böyle günlerde yararlı çabadan uzak durmanın alışkanlık olarak tasavvur edildiği ilah veya aziz için ayrılan bir temsili aylaklık zamanı olarak yorumlanmalıdır. Tüm bu dindar temsili aylaklık zamanlarının karakteristik hususiyeti, insan yararına olan tüm faaliyetlerin oldukça sert bir tabu olmasıdır. Oruç günlerinde, kazançlı uğraşlardan ve insan yaşamını kolaylaştıran tüm meşgalelerden gösterişçi bir sakınma, tüketicinin rahatına veya yaşam bütünlüğüne katkıda bulunacak türde tüketimden zorunlu olarak sakınma ile daha ileri bir boyuta taşınır.

Bu arada parantez içinde şunu da ekleyebiliriz; seküler bayramların kökeni de -biraz daha eski olsa da- aynıdır. Bu bayramlar, kralların ve kısmen takdis edilmiş büyük adamların yarı-kutsal doğum günlerinin ara sınıfı aracılığıyla, gerçek kutsal günlerden, -onurlandırmaya niyetlenilen- bazı önemli olayları

veya çarpıcı olguları ya da ünü onarılması gerekenlerin itibarlarını artırmaya tahsis edilen icat edilmiş bayramlara dönüşürler. Bir fenomenin ya da malumatın itibarını artırmanın bir aracı olarak temsili aylaklık kullanımının böylece daha da tasfiye edilmesi, en iyi haliyle en son uygulamasında göze çarpar. Temsili aylaklık günü, bazı cemaatlerde İşçi Bayramı olarak tahsis edilmiştir. Bu ayin, yararlı çabadan zorunlu bir sakınmanın arkaik, yağmacı yöntemi aracılığıyla, emek olgusunun prestijini artırmak üzere tasarlanmıştır. Genel anlamıyla emeğe ilişkin bu malumata, emekten imtina ederek delil sunan maddi güce dayandırılabilen itibar atfedilir.

Kutsal bayramlar ve genel olarak bayramlar, insanlardan zorla alınan bir haraç mahiyetindedir. Bu haraç temsili aylaklıkta ödenir ve ortaya çıkan onursal etki de, bayramın, itibarı için tesis edildiği kişiye veya olguya atfedilir. Böyle bir temsili aylaklık vergisi[36], doğaüstü aylak sınıfın tüm üyeleri için bir eksta gelirdir ve bu sınıf üyelerinin şanı açısından olmazsa olmazdır. *Un saint qu'on ne chôme pas*[37] aslında sıkıntıya düşmüş bir azizdir.

Kilise mensubu olmayanlardan alınan bu temsili aylaklık vergisinin yanında, zamanları tamamen benzer bir hizmete tahsis edilen özel sınıflar da –rahiplerin ve tapınaklarda bulunan köle ve fahişelerin muhtelif tabakaları- vardır. Sıradan emekten sakınmak, özellikle de kazançlı olduğu veya insanlığın maddi refahına katkıda bulunduğu şeklinde tahayyül edildiği için, yalnızca ruhban sınıfına ait bir sorumluluk değildir. Ruhban sınıfı durumunda tabu, bir adım daha ileri gider ve rahiplerin, dünyevi kazanç -endüstrinin itibarına halel getirmeden ulaşılabilen bir kazanç olsa bile- peşinde koşmalarını yasaklar. Maddi kazanç peşinde koşan veya dünyevi meseleleri dikkate alan bir ilaha hizmet etmenin veya hizmet edilen böyle bir ilahın itibarının değersiz olduğu hissedilir. "Tüm aşağılık şeyler içerisinde, Tanrı'nın ra-

36 tithe (T.S.N: Gelirinin yüzde onunu kiliseye vermek).

37 T.S.N: İtibarı olmayan aziz.

hibiymiş gibi davranan ve kendi rahatı ve hırsları için rahiplik yapan birisi en aşağılığıdır."

Dinsel edim konularında sahip olunan ince beğeni açısından, insan yaşamının bütünlüğüne katkıda bulunan türde eylem ve davranışlar ile antropomorfik ilahın şanına katkıda bulunan eylem ve davranışlar arasında fark edilmesi zor bir ayrım söz konusudur ve ideal barbar tertipte, ruhban sınıfının faaliyeti de ikinci türden eylem ve davranışlara dahildir. İktisadın kapsamına giren şey de, ruhban sınıfının en üst mertebesine ait olan asıl gayret düzeyinin altında kalır. Bu kuralın, örneğin, keşişlerin (üyeleri, bir takım yararlı amaçlar için fiili olarak çalışırdı) ortaçağ kaidelerinin bazılarınca oluşturulan istisnaları da bu kuralı pek tekzip etmez. Ruhban sınıfının dışında yer alan bu düzenler, kelimenin tam anlamıyla bir rahiplik unsuru değildir. Ve üyelerini yaşamlarını kazanmaları doğrultusunda teşvik eden bu müphem rahiplik düzenleri, mevcut oldukları cemaatlerin görgü kurallarına karşı geldiklerinden dolayı saygınlıklarını yitirmişlerdir.

Rahip mekanik anlamda üretken işlere karışmamalı, fakat yüksek oranda tüketim yapmalıdır. Ancak kendi tüketimi açısından bile şu nokta önemlidir; bu tüketim, kendi rahatına veya yaşam bütünlüğüne açıkça katkıda bulunmayacak biçimlerde olmalıdır; bir önceki bölümde açıklandığı gibi, temsili tüketimi yöneten kurallara riayet etmelidir. Ruhban sınıfı açısından, iyi beslenmiş veya ruhen neşeli bir halde görünmek normalde iyi bir şey değildir. Aslında daha ayrıntılı kültlerin pek çoğunda, bu sınıf tarafından temsili tüketim dışındaki konulara dair getirilen yasak, çoğu kez işi o raddeye vardırır ki, bedenin cezalandırılmasını tembih eder. Ve modern bir endüstriyel cemaatte, amentünün en son formülasyonları çerçevesinde organize olan modern mezheplerde bile, bu dünyanın güzelliklerinin tadını çıkarmadaki tüm uçarılığın ve aleni hazzın, gerçek rahiplik edebine uymadığı düşünülür. Görünmez bir efendinin hizmetkârlarına, efendilerinin şanına bağlı kalarak değil de, kendi amaçları doğrultusunda bir yaşam sürmelerine dair önerilen her şey duyarlı-

lıklarımızla ters düşer, çünkü bunlar esasen ve ebediyen yanlıştır. Bunlar, yüce bir efendinin hizmetkârları olarak bir hizmetkârlar sınıfı olsalar da, bu dolaylı ışık sayesinde toplumsal ölçekte üst sırada yer alırlar. Tüketimleri de temsili tüketimdir ve gelişmiş kültlerde, efendileri maddi kazanca ihtiyaç duymadığı için, uğraşları da tam anlamıyla temsili aylaklıktır. "Ne yersen ye veya ne içersen iç veya ne yaparsan yap, hepsini Tanrı'nın ihtişamı için yap."

Kilise mensubu olmayanların, ilahın hizmetkârları olarak tasavvur edilmeleri bakımından rahipliğe benzetildiği de eklenebilir. Atfedilen bu temsili karakter, belirli bir yere kadar, ruhban sınıfından olmayan bir kimsenin yaşamını da kapsar ve bu sonucun uygulama alanı oldukça geniştir. Özellikle dini yaşamın sadelik, sofuluk, zahitlik şeklinde –burada insan, ruhani hükümdarından aldığı doğrudan bir kölelik imtiyazı aracılığıyla yaşamını sürdürdüğü şeklinde tasavvur edilir- ıslah etmeye ve yenilemeye yönelik hareketler de bu kapsamdadır. Diğer bir ifadeyle, rahiplik kurumunun miadını doldurduğu yerlerde veya dünya işleri hususunda, ilahın fiili ve buyurgan varlığının son derece güçlü bir şekilde hissedildiği yerlerde, ruhban sınıfından olmayan bir kimsenin ilahla fiili bir kölelik bağı içerisinde olduğu tasavvur edilir ve bu kişinin yaşamı, efendisinin itibarını güçlendirmeye yöneltilmiş bir temsili aylaklık icrası olarak yorumlanır. Bu tür eski inanca dönme vak'alarında, dini tutumun dominant olgusu olarak dolaysız itaat ilişkisine bir dönüş söz konusudur. Dolayısıyla bir inayet aracı olarak gösterişçi tüketimin ihmal edilmesine karşı sade ve rahatsızlık verici bir temsili aylaklığa vurgu yapılır.

Rahiplik yaşam tertibine dair yapılan böyle bir nitelendirmenin tamamen meşru olup olmadığı, modern rahipliğin önemli bir kısmının, pek çok detay bakımından bu tertipten ayrılması nedeniyle şüphelidir. Bu tertip, inançlara veya ayinlere ilişin eski yerleşik tertipten bir ölçüde sapmış bu mezheplerin rahipler zümresi için geçerli değildir. Bu rahipler, en azından göstérme-

lik olarak veya hoşgörüyle, kendi dünyevi refahları kadar, kilise mensubu olmayanların dünyevi refahlarını da dikkate alırlar. Bu rahiplerin yaşam biçimi, sadece kendi evlerinin mahremiyetinde değil, toplum önünde bile, gerek göstermelik sadelik gerekse aygıtlarının arkaizmi açısından, seküler görüşlü bireylerin yaşam biçiminden aşırı derecede farklı değildir. Bu husus en çok da, doğru yoldan en fazla sapmış olan mezhepler için geçerlidir. Bu itiraza ilişkin olarak, burada, rahiplik yaşamı teorisindeki bir farklılıkla değil de, bu rahipler bütününün yaşam tertibindeki yetersiz bir benzerlikle ilgilendiğimiz söylenebilir. Bu rahipler, ruhban sınıfının sadece kısmi ve yetersiz bir mümessilidir ve rahiplik yaşam tertibini, sahih ve muktedir bir tarzda sergiledikleri düşünülmemelidir. Tarikat ve mezheplerin rahipler zümresi, melez bir rahiplik veya oluşum veya yeniden yapılanma sürecindeki bir rahiplik olarak nitelendirilebilir. Böyle bir rahipliğin, rahiplik makamının karakteristik hususiyetlerini, yalnızca yabancı güdüler ve geleneklerle harmanlanmış ve muğlak hale getirilmiş bir şekilde sergilemeleri beklenebilir, ki bunun nedeni de, rahipliğin bu uyumsuz fraksiyonuna ait organizasyonların amaçlarında yer alan animizm ve statüden ziyade, diğer faktörlerin rahatsızlık verici mevcudiyetleridir.

Rahiplik görgü kurallarına dair ayırt edici ve seviyeli bir algıya sahip herhangi bir insanın beğenisine ya da rahibin töhmet altında kalmadan neyi yapıp yapamayacağı üzerine düşünmeye veya bu hususta eleştirileri es geçmeye alışmış bir cemaatteki rahiplik edebini neyin oluşturduğuna ilişkin genel algıya doğrudan başvurulabilir. En sekülerleştirilmiş mezheplerde bile, rahiplere özgü yaşam tertibi ile ruhban sınıfından olmayan kişilerin yaşam tertibi arasında bir fark bulunması gerektiğine dair bir algı söz konusudur. Bu mezhep veya tarikat rahiplerinin, o kadar da sade veya arkaik olmayan tavır ve giysi bakımından geleneksel teamülden saptıkları yerde, rahiplik edebi idealinden de saptıkları düşünülür. Batı kültüründe de, makbul müsamaha sınırlarının, rahiplik vazifesi yükümlüleri açısından, ruhban sı-

nıfından olmayan sıradan bir insana kıyasla daha dar çizilmediği muhtemelen hiç bir cemaat veya tarikat yoktur. Eğer rahibin, rahiplik görgü kurallarına ilişkin algısı etkili bir şekilde sınır dayatmıyorsa, toplumun görgü kurallarına ilişkin genel algısı, rahibi kurallara riayet etmeye veya rahiplik vazifesinden çekilmeye zorlayacak şekilde kendini gösterecektir.

Bu noktada şu husus da eklenebilir; herhangi bir rahipler bütününün az sayıdaki –o da eğer varsa- üyesi, kazanç amacıyla bir maaş artışını açıkça isteyecektir ve bu durum eğer bir rahip tarafından açıkça itiraf edilirse, cemaatin görgü kuralları açısından uygunsuz bulunacaktır. Bu bağlamda şunun da not edilmesi gerekir ki, sadece alaycı ve kalın kafalı kişiler, vaiz kürsüsünden yapılan bir espri karşısında içgüdüsel olarak manen müteessir olmazlar ve yaşamının herhangi bir kısmında papazına olan saygısı, hissedilir ölçüde aşırı histriyonik bir şakalaşma dışında hiçbir şakalaşmayla sarsılmayan hiç kimse yoktur –ciddiyetin zoraki aşırı resmileşmesi. İbadethane veya rahiplik vazifesine mahsus konuşma tarzı, efektif günlük yaşama ilişkin en azından bir takım imalar bulundurmalı ve modern ticaret veya endüstrinin söz dağarcığından yararlanmamalıdır. Aynı şekilde, bir kişinin görgü kurallarına ilişkin algısı da, endüstriyel meselelerin ve tamamen insana ilişkin diğer meselelerin rahipler vasıtasıyla aşırı detaylı bir biçimde ele alınması nedeniyle, kolayca bozulabilir. Vaaz konuşmasında belirli bir genelleme düzeyi bulunur ve görgü kurallarına ilişkin seviyeli bir algı, soylu bir rahibin, dünyevi menfaatlere dair konuşmasında bu düzeyin altına düşmesine izin vermez. İnsani ve seküler öneme sahip bu meseleler öyle bir genellemeyle ve mesafeli bir şekilde ele alınmalıdır ki, konuşmacının temsil ettiği efendinin seküler işlerdeki menfaatinin, bu işleri hoşgörülü bir biçimde tasvip etmeye kadar -sadece belli bir ölçüde- uzandığına işaret edebilsin.

Burada irdelenen rahipliğin uygunsuz tarikat ve varyantlarının, rahiplik yaşamının ideal tertibine uygunluk dereceleri bakımından farklılık gösterdikleri de not edilmelidir. Genel olarak,

bu doğrultudaki bir farklılaşma, en yoğun olarak, nispeten genç mezheplerde ve özellikle de, çoğunlukla alt orta-sınıftan üyelere sahip daha yeni mezheplerde görülecektir. Bu mezhepler çoğunlukla, insani ve hayırsever güdülerin veya dindar tutumun dışavurumları olarak sınıflandırılamayan diğer güdülerin büyük bir karışımını sergilerler; misal öğrenme veya eğlenme arzusu, ki bu arzular büyük ölçüde bu organizasyonların üyelerince gösterilen efektif menfaat kapsamına girer. Uygunsuz veya hizipçi hareketler genellikle, güdülerin bir bileşiminden ileri gelirler; ki bu güdülerin bazıları da rahiplik vazifesinin dayandığı statü algısı ile uyuşmaz. Aslında, bu güdü zaman zaman da, büyük ölçüde, statü sistemine yönelik bir tepki olmuştur. Böyle bir durum söz konusu olduğunda ise rahiplik kurumu, geçiş sırasında, en azından kısmen dağılmıştır. Böyle bir organizasyonun sözcüsü, özel bir rahiplik sınıfının mensubu ve ilahi bir efendinin sözcüsü olmaktan ziyade, başlangıçta bu organizasyonun bir hizmetkârı ve temsilcisidir. Ve yalnızca kademeli bir uzmanlaşma süreci sayesinde bu sözcüler, gelecek nesillerde, rahiplik otoritesinin tüm resmi elbiseleri ile birlikte rahip pozisyonuna ve bunun beraberinde getirdiği sade, arkaik ve temsili bir yaşam tarzına yeniden erişirler. Benzer bir şey, böyle bir tepkinin ardından dini ritüelin bozulması ve eski haline getirilmesi için de geçerlidir. Dindar görgü kurallarına ilişkin ısrarcı bir insan algısı, doğaüstündeki menfaate değinen sorulardaki üstünlüğünü yeniden kanıtladığından dolayı, rahiplik vazifesi, rahiplik yaşam tertibi ve dinsel edimler de eski konumuna kavuşturulur; o da sadece kademeli olarak, belli belirsiz bir şekilde ve detaylarda az çok farklılaşarak –ve organizasyonun, zenginleştikçe, aylak sınıfın bakış açısını ve düşünce alışkanlıklarını o kadar fazla edindiği de eklenebilir.

Normalde, hiyerarşide rahiplik sınıfının üstünde, azizlerden, meleklerden vb. oluşan temsili bir aylak sınıf –veya bunların, etnik kültlerdeki muadilleri- yer alır. Ayrıntılandırılmış statü sistemi uyarınca, bu sınıflar kademe olarak bir diğerinin üzerinde yükselir. Statü ilkesi, hem görünür hem de görünmez olarak,

tüm hiyerarşik sisteme hâkimdir. Bu muhtelif doğaüstü hiyerarşi düzenlerinin şanı, belli bir temsili tüketim ve temsili aylaklık haracını gerektirir. Ataerkil sistemdeki bağımlı aylak sınıfına ilişkin olarak geçerliliği daha önceki bir fasılda neredeyse aynı biçimde bulunduktan sonra, birçok durumda kendileri adına temsili bir aylaklık sergileyen alt takımdan görevli ve bağımlı kimseleri benzer şekilde hizmetlerine tayin ederler.

Bu dinsel edimlerin ve bunların işaret ettiği mizacın acayipliğinin veya kültte ihtiva edilen malların ve hizmetlerin tüketiminin, modern bir cemaatin aylak sınıfıyla veya modern yaşam tertibinde bu sınıfın savunucusu olduğu ekonomik güdülerle ilişkili olarak nasıl geçerliliğini sürdürdüğü, derinlemesine incelenmezse gün yüzüne çıkmayabilir, bu nedenle, bu ilişkiyle bağlantılı belli olguların kısaca ele alınması faydalı olacaktır.

Dindar mizacın karakteristik hususiyetlerinin, günümüzdeki kolektif yaşam maksadı açısından, özellikle de modern cemaatin endüstriyel verimliliğini ilgilendirdiği kadarıyla, bir yardımcıdan ziyade ayak bağı olduğuna, tartışmanın daha önceki bir kısmında değinilmişti. Dolayısıyla modern endüstriyel yaşamın, insan doğasının bu hususiyetlerini, endüstriyel süreçle fiilen iştigal eden sınıfların manevi yapısından selektif bir şekilde tasfiye etme eğiliminde olduğu anlaşılmalıdır. Efektif endüstriyel cemaat olarak adlandırılabilecek bir şeyin üyeleri arasında dindarlığın azaldığı veya dindarlık modasının geçme eğiliminde olduğu da üç aşağı beş yukarı doğrudur. Aynı zamanda, bu kabiliyet veya alışkanlığın, cemaatin yaşam sürecine bir endüstriyel faktör olarak fiilen veya esasen katılmayan sınıflar arasında çok daha büyük bir oranda yürürlükte kaldığı da görülmelidir.

Endüstriyel sürecin içinde olmaktan ziyade, bu süreç sayesinde yaşayan bu sınıfların kabaca iki kategori altında incelenebileceği daha önce vurgulanmıştı: (1) ekonomik durumun stresinden korunan gerçek aylak sınıf ve (2) alt-sınıf ihmalkârları da içeren ve bu strese aşırı derecede maruz kalan yoksul sınıflar.

Gerçek aylak sınıf durumunda, bu aylak sınıfı, sahip olduğu düşünce alışkanlıklarını değişen duruma uyum sağlamaya zorlayan etkili bir ekonomik baskı olmadığından dolayı, arkaik bir zihin alışkanlığı varlığını sürdürür; yoksul sınıfların düşünce alışkanlıklarını, endüstriyel verimliliğin değişen ihtiyaçlarına adapte edememelerinin nedeni ise, beslenme yetersizliği, bu uyarlamayı kolaylıkla yapabilmek için gerekli olan enerji bolluğunun olmaması ve modern bakış açısını edinme ve bu bakış açısına alışma olanağının bulunmamasıdır. Selektif süreç trendi, her iki durumda da hemen hemen aynı doğrultuda ilerler.

Modern endüstriyel yaşamın telkin ettiği bakış açısına göre, fenomenler, alışıldığı üzere, nicel mekanik silsile ilişkisi altında toplanır. Yoksul sınıflar, yalnızca, bu bakış açısının ihtiva ettiği, son zamanlardaki bilimsel genellemeleri kendine mal etmek ve özümsemek için gereken azıcık bir aylaklığa sahip olmamakla kalmazlar, aynı zamanda da genellikle, maddi bakımdan üstleriyle maddi yönden bir kişisel bağımlılık veya itaat ilişki içindedirler; ki bu ilişki, statü rejimine mahsus düşünce alışkanlıklarından kurtulmalarını geciktirir. Sonuç ise, bu sınıfların, genel bir zihin alışkanlığını bir dereceye kadar muhafaza etmeleridir, ki bu zihin alışkanlığının başlıca dışavurumu kişisel statüye ilişkin sağlam bir algı iken, yegane hususiyeti ise dindarlıktır.

Avrupa kültürünün daha eski cemaatlerinde, aylak sınıflığı kendine miras kalmış olan aylak sınıf, yoksul popülasyonla birlikte, çalışkan karakterdeki sınıfın önemli bir boyutta olduğu her yerde, dinsel edimlere, çalışkan orta sınıfın ortalamasına kıyasla daha fazla eğilimlidir. Ancak bu ülkelerin bazılarında, insan doğasını oluşturan muhafazakâr niteliklere ilişkin az önce adı geçen iki kategori, esas itibariyle, bütün popülasyonu kapsar. Bu iki sınıfın hâkim olduğu yerlerde, bu sınıfların temayülü, genel duyarlılığı, önemsiz orta sınıftaki muhtemel bir aykırı eğilimi bastıracak kadar biçimlendirir ve tüm cemaate dindar bir tutum empoze eder.

Tabii ki, buradan, dinsel edimlere olağanüstü derecede eğilimli olan cemaatlerin ya da sınıfların, o veya bu herhangi bir iman ikrarı ile bağdaştırmaya alışkın olabileceğimiz bir ahlâk kuralı tanımına da büyük ölçüde uyma eğiliminde oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Dindar zihin alışkanlığının büyük bir bölümü, On Emir'in veya teamül hukukunun emirlerine harfi harfine riayet etmeyi de beraberinde getirmeyebilir. Aslında Avrupa cemaatlerindeki suç yaşamının gözlemcileri için, suçlu ve ahlâksız sınıfların, popülasyonun ortalamasına kıyasla bilakis daha dindar ve bu nedenle daha naif olmaları sıradan bir şey haline gelmektedir. Dindar tutumdan nispi bir muafiyet de, maddi orta sınıfı ve kanunlara uyan vatandaşları oluşturan işte bu kişiler arasında aranmalıdır. Daha yüksek amentülerin ve edimlerin erdemlerini en iyi kavrayanlar, tüm bu söylenenlere itiraz edecek ve alt-sınıf ihmalkârlarının dindarlığının sahte bir dindarlık veya olsa olsa batıl bir dindarlık olduğunu söyleyeceklerdir ve şüphesiz bu söylediklerinde de haklıdırlar ve bu nokta, doğrudan ve ikna edici bir şekilde niyetlenen amaca yöneliktir. Ancak mevcut irdelemenin amacı açısından, bu ekstra-ekonomik, ekstra-psikolojik temayüzler, yapıldıkları amaç açısından ne kadar geçerli ve kati olurlarsa olsunlar, mecburen göz ardı edilmek zorundadırlar.

Sınıfın, dinsel edim alışkanlığı hususunda özgürleşmesi ile ilgili olarak fiilen vuku bulan şey, rahiplerin modern zamanlardaki –kiliselerin, esnaf sınıflarının sempatisini ve onlar üzerindeki kontrolünü kaybettiği şeklindeki- şikayeti aracılığıyla gösterilmektedir. Aynı zamanda orta sınıf, genellikle bu şekilde adlandırılır, tarafından kiliseye verilen samimi desteğin azaldığına inanılmaktadır, özellikle de bu sınıfın yetişkin erkekleri tarafından verilen destek açısından. Bunlar günümüzde de kabul edilen fenomenlerdir ve bu olgulara basitçe değinilmesinin, özetlenen genel durumu yeterince doğrulayacağı da görülebilir. Popüler kilise katılımına ve kilise üyeliğine ilişkin genel fenomenlere bu şekilde başvurulması, burada ileri sürülen sav açısından oldukça ikna edici olabilir. Ancak günümüzün daha gelişmiş endüstri-

yel cemaatlerinin manevi tutumundaki bu değişikliği yaratan gidişatın ve belli güçlerin detaylı biçimde izinin sürülmesi yine de faydalı olacaktır. Bu husus, ekonomik nedenlerin, insanların düşünce alışkanlığını ne şekilde sekülerleştirdiğinin resmedilmesine de yardımcı olacaktır. Bu bakımdan Amerikan cemaati, eşit derecede önemli bir endüstriyel toplulaştırmanın dışsal koşullarınca en az kısıtlanan cemaat olduğundan, son derece ikna edici bir örnek teşkil eder.

İstisnaların ve normalden münferit sapmaların hak ettikleri şekilde dikkate alınmalarının ardından, günümüzdeki durum da kısaca özetlenebilir. Genel bir kural olarak, ekonomik verimlilik veya zekâ bakımından veya her ikisi bakımından da geri olan sınıflar –örneğin, Güney'in Siyahi popülasyonu, alt-sınıf yabancı popülasyonun çoğunluğu, kırsal popülasyonun çoğunluğu, özellikle eğitim bakımından, endüstrilerinin gelişme aşaması bakımından veya cemaatin geri kalan kısmıyla endüstriyel ilişkileri bakımından geride kalan bu kesimler- alışılmışın dışında dindardırlar. Ayrıca, uzmanlaşmış veya kalıtımsal yoksul sınıf veya ayrılmış bir suçlu veya ahlâksız sınıf gibi kısımlara da sahibiz; gerçi suçlu veya ahlâksız sınıfın zihin alışkanlığı, muteber herhangi bir amentüye resmi bir bağlılık şeklini almasındansa, şansa ve şamanist uygulamaların etkinliğine duyulan naif bir animist inanç şekline bürünmeye muhtemelen daha çok meyillidirler. Diğer taraftan, esnaf sınıfı ise, muteber antropomorfik amentülerden ve tüm dinsel edimlerden meşum bir şekilde uzaklaşmaktadır. Bu sınıf, modern örgütlü endüstrinin karakteristik entelektüel ve manevi stresine inanılmaz derecede maruz kalmaktadır; ki bu modern örgütlü endüstri, gayri şahsi, gerçekçi silsileye ilişkin gizlenmemiş fenomenlerin daimi olarak kabul edilmesini ve sebep-sonuç yasasına kayıtsız şartsız riayet edilmesini şart koşar. Bu sınıf, aynı zamanda, ne uyum sağlanması için hiç enerji bırakmayacak derecede yetersiz beslenir, ne de bu kadar çok çalışır.

Amerika'daki alt veya kuşku uyandıran aylak sınıfın –orta sınıf genellikle bu biçimde adlandırılır- durumu ise biraz tuhaftır.

Dini yaşam bakımından Avrupalı emsallerinden farklıdır, fakat bu farklılık, meselenin özü bakımından değil, derece ve yöntem bakımından bir farklılıktır. Bu sınıfın en kolay şekilde bağlı olduğu amentüler antropomorfik içerik açısından nispeten fakir olsalar da, kiliseler hâlâ bu sınıftan maddi destek almaktadırlar. Aynı zamanda, efektif orta-sınıf cemaati, birçok durumda -belki de uzaktan bakınca- bir kadınlar ve çocuklar cemaati olma yolunda ilerlemektedir. Orta sınıfın yetişkin erkekleri arasında ibadet ile ilgili hususlarda önemli derecede bir şevk eksikliği bulunmaktadır, hem de, içerisinde doğmuş oldukları muteber amentünün ana hatları bu erkeklerin büyük bir kısmı tarafından belli bir gönül rahatlığıyla ve saygılı bir şekilde kabul edilmesine rağmen. Bu yetişkin erkeklerin günlük yaşamları, endüstriyel süreçle iyi kötü bağlantılı biçimde sürüp gitmektedir.

Dinsel edimleri kadınlara ve çocuklarına havale etme eğilimindeki bu olağandışı cinsel farklılaşma, en azından kısmen, orta-sınıf kadınlarının büyük ölçüde (temsili) aylak sınıf olmaları gerçeğinden kaynaklanır. Aynı şey, daha düşük derecede olsa da, daha alt, esnaf sınıfların kadınları için de geçerlidir. Bu kadınlar, endüstriyel gelişmenin önceki aşamasından miras kalan bir statü rejimi altında yaşarlar ve bu nedenle söz konusu kadınlar, genellikle şeylerin arkaik görüşüne yönelten bir zihin yapısını ve düşünce alışkanlıklarını muhafaza ederler. Aynı zamanda, endüstriyel süreçle, modern endüstriyel amaç açısından artık modası geçmiş olan bu düşünce alışkanlıklarını kırmalarına yol açacak derecede doğrudan bir organik bağları yoktur. Diğer bir ifadeyle, kadınların tuhaf dindarlığı muhafazakârlığın özel bir dışavurumudur; ki medeni cemaatlerin kadınları bu muhafazakârlığı, büyük ölçüde, sahip oldukları ekonomik pozisyonlarına borçludurlar. Modern erkekler için ise ataerkil statü ilişkisi, hiçbir surette yaşamın dominant hususiyeti değildir; ancak diğer taraftan kadınlar ve özellikle üst orta-sınıf kadınlar, buyruklarca ve ekonomik koşullarca "eviçi alan"larına mahkûm edildiklerinden, onlar açısından bu ataerkil statü ilişkisi, yaşamın en gerçek

ve en şekillendirici faktörüdür. Bu nedenle bir zihin alışkanlığı, dinsel edimlere ve yaşamın gerçeklerinin genellikle kişisel statü üzerinden yorumlanmaya müsaittir. Kadının günlük ev yaşamının mantığı ve mantıksal süreci de doğaüstü aleme devredilir ve kadın evde, erkeğe büyük oranda yabancı ve ahmakça gelen bir düşünce alanında kendini keşfeder.

Bu sınıfın erkekleri ise, genellikle saldırgan veya coşkun bir türde olmasa da, yine de dindardırlar. Üst orta-sınıfın erkekleri, dinsel edimlere yönelik olarak, esnaf sınıfının erkeklerine kıyasla genellikle daha hallerinden memnun bir tutum takınırlar. Bu durum, bu sınıfın kadınları için geçerli olan şeyin, daha küçük çapta da olsa, erkekleri için de geçerli olduğu söylenerek kısmen izah edilebilir. Bu erkekler, oldukça korunan bir sınıftır ve evlilik yaşamlarında ve hizmetkârların alışılagalen kullanımlarında varlığını hâlâ sürdüren ataerkil statü ilişkisi, arkaik zihin alışkanlığının korunması yönünde bir rol oynayabilir ve düşünce alışkanlıklarının geçtiği sekülerleşme süreci üzerinde yavaşlatıcı bir etkiye sahip olabilir. Bununla birlikte, Amerikan orta-sınıf erkekleri, ekonomik cemaatle, genellikle oldukça yakın ve zahmetli ilişkilere girerler; bu erkeklerin ekonomik faaliyetlerinin, bir nebze de olsa, ataerkil veya yarı-yağmacı bir karaktere sahip olduğu da, yeri gelmişken ve layıkıyla, gösterilebilir. Bu sınıf içerisinde iyi bir itibara sahip olan ve sınıfın düşünce alışkanlıklarını en çok biçimlendirenlerin uğraşlar, bir önceki bölümde benzer bir bağlamda söz edilen maddi uğraşlardır. Pek çok ihtiyari emir itaat ilişkisi mevcuttur ve yağmacı sahtekârlıkla uzaktan bağlantılı hiçbir kurnaz uygulama bulunmaz. Tüm bunlar, dindar tutumun bir alışkanlık olduğu yağmacı barbarın yaşam düzeyine aittir. Bunun yanı sıra, dinsel edimler de, saygınlık temelinde bu sınıfa kendilerini methederler. Ancak bu dindarlık teşviki, tek başına değerlendirilmeyi hak eder ve birazdan ele alınacaktır.

Amerikan cemaatinde, Güneydeki hariç, önemli bir kalıtımsal aylak sınıf bulunmaz. Bu Güneyli aylak sınıf, dinsel edimlere, ülkenin diğer kısımlarındaki mütekabil bir maddi konuma

sahip herhangi bir sınıftan çok daha fazla eğilimlidir. Güney'in amentülerinin, Kuzeydeki muadillerine nazaran daha eski-kafalı bir kast sistemine sahip oldukları da gayet iyi bilinmektedir. Güneyin bu daha arkaik dini yaşamına uygun olarak, bu kesim endüstriyel açıdan daha az gelişmiştir. Güneyin endüstriyel organizasyonu bir bütün olarak ele alındığında, Amerikan cemaatine kıyasla, özellikle çok yakın bir zamana kadar, daha ilksel bir karaktere sahip olmuştur ve halen de böyledir. Bu organizasyon, mekanik gereçlerin yetersizliği ve ilkelliği bakımından, zanaata daha yakındır ve daha fazla üstünlük ve itaat unsuru barındırmaktadır. Ayrıca bu kesimin tuhaf ekonomik koşulları nedeniyle Güneyli –hem siyah hem de beyaz- popülasyonun daha dindar olmasının, endüstriyel gelişimin barbar aşamalarını pek çok yönden anımsatan bir yaşam tertibiyle bağlantılı olduğu da not edilebilir. Bu popülasyon içinde, arkaik karakterin kusurları, başka herhangi bir yere kıyasla daha yaygın ve daha kabul gören bir yapıda olmuştur ve halen de öyledir; örneğin, düellolar, kavgalar, kan davaları, ayyaşlık, at yarışları, horoz dövüşü, kumar, erkeğin cinsel olarak kendine hâkim olamaması (önemli sayıda melez tarafından kanıtlanmıştır) gibi. Ayrıca bu popülasyonda daha canlı bir onur anlayışı -sporculuğun dışavurumu ve yağmacı yaşamın bir türevi- da mevcuttur.

Kuzeyin daha varlıklı sınıfında, kelimenin tam anlamıyla Amerikan aylak sınıfında, öncelikle kalıtımsal bir dindar tutumdan bahsetmek oldukça zordur. Son dönemde aşırı büyüyen bu sınıf, bu açıdan, iyi-biçimlendirilmiş biçimde aktarılan bir alışkanlığa veya hususi bir yerel geleneğe sahip olmak zorundadır. Bu arada, bu sınıf içinde, bir takım muteber amentülere en azından sözde ve galiba biraz da gerçek bir bağlılık hususunda somut bir eğilim olduğu da not edilebilir. Ayrıca bu sınıf içindeki düğünler, cenazeler ve benzeri onursal olaylar müstesna derecede dini koşulda ve daima aynı tarzda icra edilirler. Bir amentüye böyle bir bağlılığın, dindar zihin alışkanlığına ne kadar samimi ve gerçek bir dönüş olduğunu ve bu bağlılığın, yabancı idealler-

den ödünç alınan saygınlık kurallarının zahiri bir özümsemesi amacıyla takınılan bir koruyucu taklit vak'ası olarak ne ölçüde sınıflandırılacağını söylemek imkânsızdır. Esaslı bir dini temayüle ilişkin bazı şeylerin özellikle üst-sınıf kültlerinde gelişim sürecinde olan, oldukça tuhaf derecedeki ritielistik ayinleri yargılamak üzere mevcut olduğu görülmektedir. Üst-sınıfa mensup ibadet edenler arasında, kendilerini, tören ve ibadetin göz alıcı aksesuarları üzerinde önemle duran bu kültlerle ilişkilendirme hususunda somut bir eğilim söz konusudur ve aynı zamanda, üst-sınıf üyelerin çoğunlukta oldukları kiliselerde de, dinsel edimlerin merasimindeki ve aygıtlarındaki entelektüel hususiyetler pahasına, ayinsel olanı vurgulama eğilimi bulunmaktadır. Söz konusu kilise, ritielin ve teçhizatın genel gelişiminin nispeten az olduğu bir mezhebe ait olduğunda bile, bu durum geçerlidir. Ritüelistik unsurun bu tuhaf gelişiminin, kısmen, çarpıcı derecede müsrif temsillerin tercih edilmesinden ileri geldiğine şüphe yoktur, ancak bu gelişim, kısmen de, ibadet edenlerin bir ölçüde dindar tutumlarını gösterir. Ayrıca bu gelişim, bu dindar tutumları gösterdiği kadarıyla, dindar alışkanlığın nispeten arkaik bir biçimini de gösterir. Kültürün görece ilksel bir aşamasında yer alan ve çok önemli bir entelektüel gelişime sahip olmayan tüm dini cemaatlerde, dinsel edimlerdeki göz alıcı etkilerin hâkimiyeti dikkat çekmektedir. Bu hâkimiyet, özellikle de barbar kültürünün karakteristik bir hususiyetidir. Burada, dinsel edimlerde, tüm algı yolları vasıtasıyla doğrudan duygulara hitap edilmesi neredeyse daima aynı tarzda gerçekleşir. Ve bu naif, duygusal hitap etme yöntemine dönüş eğilimi, günümüzün üst-sınıf kiliselerinde aşikâr biçimde görülür. Bu eğilim, daha düşük ölçüde de, alt aylak sınıfın ve orta sınıfların sadakatini talep eden kültlerde göze çarpmaktadır. Renkli ışıkların ve şaşaalı temsillerin kullanımına, simgelerin, orkestral müzik ve tütsünün daha serbestçe kullanımına dönüş söz konusudur ve "ayinlerde topluca okunan ilahiler" ile "ayinlerde rahip ve koro heyeti kiliseden çıkarken okunan ilahiler" ve son derece farklı diz çökme

tekâmüllerinde bile, kutsal dans gibi antika bir ibadet aksesuarına dönüşün başladığı fark edilebilir.

Göz alıcı edimlere bu dönüş, en iyi örneğini ve en yüksek vurgusunu daha yüksek maddi ve toplumsal irtifalarda bulmuş olsa da, sadece üst-sınıf kültleri ile sınırlı değildir. Güneyli siyahlar ve popülasyonun geri kalmış yabancı unsurları gibi cemaatin alt-sınıf dindar kesiminin kültleri de, aynı şekilde, ritüele, simgeciliğe ve göz alıcı etkilere karşı güçlü bir yatkınlığa sahiptirler; tam da bu sınıfların mukaddemlerinden ve kültürel seviyesinden beklenebileceği gibi. Bu sınıflar açısından, ritüelin ve antropomorfizmin yaygınlığı, geçmişten beri süregelen gelişimin tersine dönmesi meselesi değildir. Ancak ritüelin ve dindarlıkla bağlantılı hususiyetlerin kullanımı, başka doğrultularda yayılmaktadır. Amerikan cemaatinin ilk zamanlarında, hâkim mezhepler, sade bir gösterişsizliğin ritüel ve teçhizatlarıyla yola koyulmuşlardır; ancak bu mezheplerin, bir zamanlar bıraktıkları göz alıcı unsurların çoğunu zaman içerisinde, farklı derecelerde de olsa, benimsemiş oldukları da herkes tarafından bilinen bir meseledir. Genel olarak bu gelişim, zenginliğin artması ve ibadet edenlerin yaşamının kolaylaşması ile bir arada gerçekleşmiş ve zenginlik ve itibar bakımından en üst düzeye ulaşan sınıflarda en bütünlüklü ifadesine kavuşmuştur.

Dindarlığın bu maddi katmanlaşmasına yol açan nedenlere, düşünce alışkanlıklarındaki sınıf farklılıklarından söz edilirken zaten genel olarak değinilmişti. Dindarlık bakımından sınıf farklılıkları, genel olgunun özel bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Alt orta-sınıfın bağlılığının sağlam olmaması veya genel olarak söylemek gerekirse bu sınıfta ataya saygıda kusur edilmesi, en çok da, mekanik endüstrilerde çalışan kent popülasyonunda görülür. Genel olarak bakıldığında günümüzde, mühendislerin ve makinistlerin yaptıkları işlere benzer işler yapan bu sınıflar arasında ataya saygının kusursuz olması beklenmez. Bu mekanik işler, bir derecede de modern bir olgudur. Günümüzde makinistlerin yaptığına benzer karakterdeki bir endüst-

riyel amaca hizmet eden daha önceki zamanların zanaatkârları, dindarlık disiplini altında aynı şekilde dik başlı değillerdi. Bu endüstri dallarında çalışan kişilerin alışılagelen faaliyeti, modern endüstriyel sürecin gözde hale gelmesinden itibaren, entelektüel disiplini bakımından büyük ölçüde değişmiştir ve makinistin günlük işlerinde maruz kaldığı disiplin, onun günlük işleri dışındaki mevzulara dair düşünce yöntemlerini ve standartlarını da etkiler. Günümüzün hayli organize olmuş ve gayri şahsi endüstriyel süreçlerine aşina olmak, animist düşünce alışkanlıklarını alt üst eder. Mekanik, hissiz bir silsileler sürecinde işçinin vazifesi de, her geçen gün, bir dikkat ve denetim haline gelir. Bu süreçteki başlıca ve tipik itici güç birey oldukça; endüstriyel sürecin göze batan hususiyeti ise, bireysel zanaatkârın mahareti ve gücü oldukça; fenomenleri kişisel güdü ve temayül bakımından yorumlama alışkanlığı, bu alışkanlığın ortadan kalkmasına yol açacak olgular aracılığıyla, önemli ve tutarlı bir karmaşanın cefasını çekmez. Ancak daha sonraki, gelişmiş endüstriyel süreçlerde, itici güçler ve bunların çalıştığı düzenekler gayri şahsi, gayri bireysel bir karakterde olduklarında, genelleme zeminleri işçinin zihninde alışıldık biçimde arz-ı endam eder ve fenomenleri alışıldık biçimde kavramasını sağlayan bakış açısı gerçekçi silsilenin zorlamaya tabi idrakidir. Sonuç, işçinin tevekkül yaşamına uyum gösterdiği kadarıyla, dindar olmayan bir şüphecilik eğilimidir.

O halde, dindar[38] zihin alışkanlığının, en fazla, nispeten arkaik bir kültürde gelişim gösterdiği ortaya çıkmaktadır; burada "dindar" terimi tabii ki antropolojik anlamında kullanılmıştır ve dinsel edimlere eğilimli olma olgusunun ötesinde, nitelendirilen manevi tutuma ilişkin olarak herhangi bir şey ifade etmez. Ayrıca bu dindar tutumun, cemaatin sonradan-gelişen, daha istikrarlı ve organik endüstriyel yaşamına nazaran, yaşamın yağmacı şekliyle daha uyumlu bir insan doğası türüne işaret ettiği de görülmektedir. Bu dindar tutum, büyük ölçüde, arkaik

38 devout.

alışılmış kişisel statü –üstünlük ve itaat ilişkisi- algısının bir dışavurumudur ve bu nedenle, yağmacı ve yarı-barışçıl kültürün endüstriyel tertibine uyarken, günümüzün endüstriyel tertibine uymaz. Ayrıca modern cemaatlerde, günlük yaşamı endüstrinin mekanik süreçlerinden en uzak olan sınıflarda ve diğer bakımlardan en muhafazakâr yapıya sahip olan sınıflarda, bu alışkanlığın en inatçı şekilde sürdürüldüğü görülmektedir; modern endüstriyel süreçlerle alışılmış şekilde fiili bir ilişki içerisinde olan ve bu nedenle, düşünce alışkanlıkları da teknolojik zorunlulukların kısıtlayıcı gücüne maruz kalan sınıflar açısından ise, fenomenlerin bu animist yorumu ve insanların devam eden dinsel edimlere gösterdiği saygı yok olmaktadır. Ayrıca –özellikle mevcut tartışmayla bağlantılı olan- dini alışkanlığın, modern cemaatlerin, zenginliğin ve aylaklığın en belirgin şekilde arttığı sınıflarında, kapsam ve detay bakımından bir ölçüde aşamalı olarak genişlediği görülmektedir. Aylak sınıf kurumu, diğer ilişkilerde olduğu gibi bu ilişkide de, insan doğasının arkaik türünü ve arkaik kültürün, toplumun endüstriyel evriminin sonraki aşamalarında tasfiye ettiği unsurlarını muhafaza etme, hatta eski haline döndürme, rolünü üstlenir.

BÖLÜM XIII

Haksız Olmayan Çıkarların Varlığını Sürdürmesi

Ekonomik mecburiyetlerin baskısı ve statü sisteminin zayıflaması nedeniyle, antropomorfik kült ve bu kültün dinsel edimlere dair kuralları, zamanla artan bir şekilde çözülmeye maruz kalır. Bu çözülme sürdükçe, dindar tutum, her zaman için antropomorfik bir kökene sahip olmayan veya kişisel itaat alışkanlığına dayanmayan diğer belli güdü ve itkilerle bağlantılı hale gelir ve bunlarla iç içe geçer. Sonraki dini yaşamın dindar alışkanlığı ile iç içe geçen bu tamamlayıcı itkilerin hepsi, dindar tutumla veya fenomenler silsilesinin antropomorfik tahayyülüyle tam anlamıyla uyumlu değildir. Kökenleri aynı olmadığından dolayı, dindar yaşam tertibine dair icraatlar aynı doğrultuda olmaz. Bu itkiler itaat ya da temsili yaşamın altında yatan normu birçok yönden değiştirirler, dinsel edimlere dair kurallar ve kiliseye ve rahipliğe ilişkin kurumlar ise bu itkilerin tözel temeli olarak takip edilir. Bu yabancı güdülerin mevcudiyeti nedeniyle, toplumsal ve endüstriyel statü rejimi yavaş yavaş çözünür ve kişisel itaat kuralı, bozulmamış bir gelenekten elde edilen desteğini yitirir. Dış kaynaklı alışkanlık ve yatkınlıklar, bu kuralın işgal ettiği ic-

raat alanına sızarlar ve kilise ve rahiplik yapılarını, ruhbanlığın en sağlam ve karakteristik gelişim gösterdiği günlerine göğüs gererek, geçerli olan dindar yaşam tertibinin amaçlarına bir ölçüde yabancı olan diğer kullanım alanları için kısmen dönüştürürler.

Dindar tertibin daha sonraki gelişimini etkileyen bu yabancı güdüler arasında, yardımseverlik ve toplumsal arkadaşlık güdüleri ya da eğlence veya daha genel anlamda, insani dayanışma ve duygudaşlık algısının muhtelif dışavurumları sayılabilir. Ayrıca kiliseye ait yapının konu dışı bu kullanımlarının, dindar tertibin özünden kopmaya hazır olabilecek olanlar arasında bile, bu tertibin ismen ve şeklen varlığını sürdürmesine katkıda bulunduğu da söylenebilir. Dindar yaşam tertibini şeklen muhafaza etmiş olan güdülerin, daha karakteristik ve daha yaygın olan yabancı unsuru ise, çevreyle estetik uyuma saygılı olmayan bir algıdır; ki bu algı, antropomorfik içeriğinin tasfiye edilmesinin ardından, ibadetin modern eyleminin bir kalıntısı olarak kalmıştır. Bu algı, itaat güdüsü ile iç içe geçerek kiliseye ait kurumun idamesine de yardımcı olmuştur. Estetik uyum itkisine ilişkin bu algı, esasen ekonomik karakterde olmasa da bireyin zihin alışkanlığının, endüstriyel gelişimin sonraki aşamalarındaki ekonomik amaçlar doğrultusunda biçimlendirilmesinde önemli bir dolaylı etkiye sahiptir; bu hususta en somut etkisi ise, gelenek yoluyla, statü rejiminin daha önceki, daha ehil safhalarından aktarılmış olan oldukça aşikâr bir özsaygı yanlılığını zayıflatmak olmuştur. Dolayısıyla, bu itkinin, dindar tutuma göre tam tersi bir ekonomik etkiye sahip olduğu görülür; bu itki, öz ile öz-olmayan arasındaki zıtlığı veya antagonizmayı reddederek, özsaygı yanlılığını, tasfiye etmese de, kısıtlarken; kişisel itaat ve üstünlük algısı ve bu algının dışavurumu olan dindar tutum ise, bu zıtlığı güçlendirir ve özsaygıya dair çıkar ile genel insan yaşamının çıkarları arasındaki ayrım konusunda ısrar eder.

Yardımseverlik veya toplumsallık itkisinin yanı sıra, dindar yaşamın bu haksız olmayan kalıntısı da –çevreye veya genel yaşam sürecine iştirak algısı-, insanların düşünce alışkanlıklarının,

ekonomik amaç doğrultusunda şekillendirilmesinde büyük rol oynar. Ancak tüm bu yatkınlıklar sınıfının eylemi son derece muğlaktır ve etkilerini detaylı olarak gözlemlemek oldukça zordur. Bununla birlikte, tüm bu güdüler ya da kabiliyetler sınıfı eyleminin, zaten formüle edilmiş durumdaki aylak sınıf kurumunun altında yatan ilkelerin aksi yönünde bir eğilime sahip olduğu net bir biçimde görülür. Hem bu kurumun hem de kültürel gelişimde bu kurumla bağlantılı antropomorfik kültlerin temeli, haksız mukayese alışkanlığıdır ve bu alışkanlık, söz konusu kabiliyetlerin icra edilmesiyle çelişmektedir. Aylak sınıf yaşam tertibinin tözel kuralları, zaman ve tözün gösterişçi boşa harcanması ve endüstriyel süreçten çekilmedir; burada söz edilen belirli kabiliyetler ise, ekonomik bakımdan, boşa harcamanın ve faydasız yaşam tarzının kötülenmesinde ve yaşam sürecine – yaşamın, ister ekonomik cephesinde, isterse diğer safhalarında veya veçhelerinde olsun- iştirak etme veya bu süreçle özdeşleşme itkisinde kendilerini gösterirler.

Bu kabiliyetlerin ve yaşam alışkanlıklarının, koşulların dışavurumlarını kolaylaştırdığı veya dominant bir biçimde kendilerini gösterdikleri yerde, aylak sınıfın yaşam tertibine terş düştükleri son derece açıktır; buna karşın, aylak sınıf tertibi altındaki yaşamın, gelişiminin sonraki aşamalarından görüldüğü üzere, bu kabiliyetleri bastırma eğiliminde olduğu veya bu kabiliyetlerin kendini gösterdiği düşünce alışkanlıklarından muaf tutulma eğiliminde oldukları ise o kadar açık değildir. Aylak sınıf yaşam tertibinin pozitif disiplini ise, büyük ölçüde ters yönde işler. Aylak sınıf yaşam tertibi, pozitif disiplininde, buyruklarla ve selektif tasfiyeyle, yaşamın her alanındaki boşa harcama ve haksız mukayese kurallarının, her yere sirayet eden ve her yere hükmeden üstünlüğünü kabul eder. Ancak aylak sınıf disiplininin eğilimi, negatif etkilerinde, tertibin temel kurallarına tam anlamıyla riayet etmez. Aylak sınıf kuralı, insan faaliyetinin maddi edep amacına uygun bir şekilde düzenlenmesi hususunda, endüstriyel süreçten çekilmekte ısrar eder. Diğer bir ifadeyle, cemaatin zü-

ğürt üyelerinin alışılmış şekilde çaba sarf ettiği doğrultulardaki faaliyeti engeller. Özellikle kadınlar açısından, hele hele gelişmiş endüstriyel cemaatlerin üst-sınıf ve üst-orta-sınıf kadınları açısından, bu engelleme öyle bir raddeye varır ki, maddi uğraşların yarı-yağmacı yöntemleri vasıtasıyla, öykünmeci birikim sürecinden bile çekilmek gerektiğinde ısrar edilir.

Çalışma itkisinin öykünmeci varyantı olarak yola çıkan maddiyat kültürü veya aylak sınıf kültürü, en son gelişiminde, haksız mukayese alışkanlığını verimlilik veya hatta maddi konum açısından tasfiye ederek kendi kuyusunu kazmaya başlar. Diğer taraftan, aylak sınıf üyelerinin -hem kadınlar hem erkekler-, hemcinsleriyle girdikleri rekabet mücadelesinde bir geçim kaynağı bulma zorunluluğunda olmamaları gerçeği, bu sınıf üyelerinin sadece hayatta kalmalarını değil, ayrıca rekabet mücadelesinde başarıya götüren kabiliyetlere doğuştan sahip olmamaları durumunda bile yatkınlıklarını, belli kısıtlar çerçevesinde de olsa, izlemelerini mümkün kılar. Yani, kurumun en son ve en bütünlüklü gelişiminde, bu sınıf üyelerinin geçim kaynağı, aylak sınıfın üst mertebelerinde, rekabetçi sistemde yaşayan popülasyonun genel ortalamasından haliyle daha fazla olan bu kabiliyetlere sahip olunmasına ve bu yeteneklerin mütemadiyen gösterilmesine bağlı değildir.

Önceki bölümlerde arkaik hususiyetlerin hayatta kalma koşulları tartışılırken, aylak sınıfın tuhaf pozisyonunun, daha evvelki ve artık kullanılmayan bir kültürel sürece mahsus insan doğası türünü karakterize eden hususiyetlerin yok olup gitmemesi için olağanüstü fırsatlar sunduğu görülmüştü. Bu sınıf, ekonomik mecburiyetlerin baskısından korunur ve bu anlamda, ekonomik duruma uyum sağlanmasını gerektiren kuvvetlerin sert etkisinden de uzak durur. Yağmacı kültürü hatırlatan hususiyetlerin ve türlerin, aylak sınıfta ve aylak sınıfın yaşam tertibinde varlıklarını sürdürmeleri daha önce ele alınmıştı. Bu kabiliyet ve alışkanlıkların, aylak sınıf rejiminde varlıklarını sürdürme olasılıkları son derece yüksektir. Aylak sınıfın korunaklı maddi po-

zisyonu, modern endüstriyel süreçte işe yararlık için gerekli olan kabiliyetler bütününe doğuştan sahip olmayan bireylerin hayatta kalmaları açısından elverişli bir durum sağlarken, aylak sınıfın saygınlık kuralları ise aynı zamanda yağmacı belli kabiliyetlerin gösterişçi icrasını buyurur. Yağmacı kabiliyetlerin icra edildiği meşguliyetler, zenginliğe, soya ve endüstriyel süreçten çekilmeye ilişkin bir bulgu vazifesi görürler. Aylak sınıf kültürü altında yağmacı hususiyetlerin varlığını sürdürmesi, sınıfın endüstriyel muafiyeti yoluyla olumsuz, aylak sınıf ahlâk kurallarının yaptırımı yoluyla da olumlu anlamda sürdürülür.

Yağmacı-öncesi yabanıl kültürün karakteristik hususiyetlerinin hayatta kalması açısından ise durum biraz farklıdır. Aylak sınıfın korunaklı pozisyonu, bu hususiyetlerin hayatta kalmasını yeğler; ancak kabiliyetlerin barış ve hüsnüniyet için icra edilmesi, görgü kuralları kaidesinin müspet yaptırımına sahip değildir. Aylak sınıf içerisindeki, yağmacı-öncesi kültürü hatırlatan bir mizaca doğuştan sahip olan bireyler, rekabetçi-olmayan bir yaşama yol açan bu kabiliyetleri engellemek gibi maddi bir zorunluluk altında olmadıklarından, benzer mizaca sahip ancak aylak sınıfa mensup olmayan bireylere kıyasla avantajlı bir konuma sahiplerdir; ancak görgü kuralları kaidesi, bu bireylere yağmacı kabiliyetlere dayalı yaşam alışkanlıklarını tembih ettiğinden, onları bu istekleri dikkate almamaya zorlayan bir tür ahlâki kısıta da maruz kalırlar. Statü sistemi korundukça ve aylak sınıf, amaçsız ve müsrif bir bıkkınlıkla bariz bir şekilde zaman öldürmektense diğer endüstriyel-olmayan faaliyetlere sahip oldukça, aylak sınıfın saygın yaşam tertibinden önemli bir ayrılış olması beklenmez. Bu aşamadaki bir sınıfta yağmacı-olmayan mizacın vuku bulması ise, münferit bir eski duruma dönüş vak'ası olarak değerlendirilmelidir. Ancak insanın eylem temayülü için endüstriyel-olmayan saygın çıkış yolları, ekonomik gelişme yaşanması, büyük oyunun sona ermesi, savaşın durulması, mülkiyet sahibi yönetimlerin modasının geçmesi ve rahiplik vazifesinin zayıflaması nedeniyle halihazırda yetersiz kalmaktadır. Böyle olunca

da, durum değişmeye başlar. İnsan yaşamı, bir şekilde izah edilmelidir ve eğer yağmacı çıkış yolları yetersiz kalırsa, teselli başka bir yerde aranır.

Daha önce belirtildiği gibi, maddi baskıdan muafiyet, gelişmiş endüstriyel cemaatlerin aylak sınıf kadınlarında, birçok diğer insan grubuna kıyasla daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Bu nedenle kadınların, haksız-olmayan bir mizaç açısından erkeklere kıyasla daha belirgin bir eski duruma dönüş göstermeleri beklenebilir. Ancak aylak sınıfın erkekleri arasında da, özsaygı olarak sınıflandırılmaması gereken ve amacı haksız bir temayüz olmayan kabiliyetlerden kaynaklanan faaliyetlerin alan ve kapsamında somut bir artış söz konusudur. Yani, örneğin, maddi bir işletme yönetmek şeklinde endüstri ile iştigal eden erkeklerin büyük çoğunluğu, işin iyi yapılmasıyla ve endüstriyel açıdan verimli olmasıyla çok fazla ilgilenmez ve çok fazla övünmez ve bu, bu tür bir ilerlemeden doğabilecek kârın bile dışındadır. Ticaret kulüplerinin ve üretici organizasyonların, endüstriyel verimliliğin bu haksız olmayan gelişimi doğrultusundaki çabaları da herkesçe malumdur.

Yaşamın haksız amaç dışındaki diğer amaçlarına yönelen çok sayıdaki organizasyon, hayır işleri ve toplumsal ıslah ile ilgilenirler. Bu organizasyonlar genellikle yarı-dinsel veya sözde-dinsel bir karaktere sahiptirler ve hem kadınlar hem de erkekler bu organizasyonlara katılırlar. Düşünüldüğünde bu hususa ilişkin pek çok örnek bulunacaktır, ancak söz konusu temayüller yelpazesini göstermek ve bunları karakterize etmek amacıyla, daha elle tutulur bazı vak'alardan bahsedilebilir. Bunlar, örneğin, alkol karşıtı ve benzeri toplumsal reformlar için, cezaevi reformu için, eğitimin yaygınlaştırılması için, ahlâksızlığın ortadan kaldırılması için, uzlaşma, silahsızlanma veya diğer yöntemlerin kullanılarak savaşın önlenmesi için propaganda yapılmasıdır; bir ölçüde, üniversite yerleşkeleri, mahalle loncaları, tipik örnekleri Genç Hıristiyan Erkekler Birliği veya Gençlerin Hıristiyan Girişimi Derneği olan muhtelif organizasyonlar, dikiş kulüpleri, sa-

nat kulüpleri ve hatta ticaret kulüpleridir; küçük bir ölçüde de, yardım, eğitim veya eğlence amaçlı yarı-kamusal kuruluşların maddi vakıflarıdır –bu kuruluşlar dinsel bir karakterde olmadıklarından dolayı, ister zengin bireyler tarafından kurulmuş olsun, isterse daha düşük gelire sahip bireylerin katkılarıyla kurulmuş olsun fark etmez.

Tabii ki bu çabaların, tamamen, özsaygı dışındaki güdülerden kaynaklandığını söylemek niyetinde değiliz. Burada ileri sürülebilecek şey şudur ki, bu vak'aların genel gidişatında diğer güdülerin de rol oynarlar ve modern endüstriyel yaşam koşullarındaki bu tür bir çabanın, statü ilkesinin kesiksiz rejimine kıyasla somut bir biçimde daha yaygın olması, modern yaşamda, öykünmeci yaşam tertibinin tam meşruiyetine istinaden etkin bir septisizm bulunduğunu gösterir. Konu dışı itkilerin –özsaygı tarzındaki güdüler ve özellikle haksız temayüz güdüsü- genellikle bu çalışma sınıfının teşvik edicileri arasında yer almasının sıradan bir espri haline gelmiş olması da yeterince kötü bir üne sahiptir. Görünüşte kamu yararını gözeten ve karşılık beklemeden yapılan pek çok işin de, muhakkak ki, esas itibariyle teşvikçilerinin itibarını veya hatta maddi kazancını arttırmak maksadıyla başlatıldığı ve devam ettirildiği doğrudur. Bu tür organizasyon ve kuruluşların çoğunda, haksız güdü, belli ki, hem işe ön ayak olanlar hem de destekleyenler üzerindeki dominant güdüdür. Bu yorum, özellikle büyük ve gösterişçi harcama yoluyla eyleyenlerine temayüz sağlayan işler bakımından doğrudur; örneğin, bir üniversitenin veya halk kütüphanesinin veya halk müzesinin kurulması; söz konusu yorum, bu tür organizasyonlara katılım gibi daha sıradan bir iş bakımından da, muhtemelen eşit derecede, doğrudur. Bunlar, üyelerinin maddi itibarını tasdik etme ve buna ek olarak da, üyeleri ile yapılması gereken ıslah işlerinde –örneğin, şimdilerde revaçta olan üniversite yerleşkesinde- çalışan daha düşük düzeydeki insanlar arasındaki zıtlığa işaret ederek, üyelerine sahip oldukları üstün statülerini hatırlatma vazifesi görürler. Ancak tüm bu şeyler çıkarıldıktan sonra da, öykünmeci

olmayan türde güdülere ilişkin bir şeyler kalır. Gerçek şu ki, bu yöntemle araştırılan temayüz veya makul bir şan, modern cemaatlerin düşünce alışkanlıklarındaki uygun bir faktör olarak, yaygın bir meşruiyet ve muhtemel fiili mevcudiyet algısının, öykünmeci olmayan ve haksız olmayan çıkarın bir bulgusudur.

Aylak sınıf faaliyetlerinin, haksız olmayan ve dinsel olmayan çıkarlar temeline dayanan tüm bu modern yelpazesine, kadınların, erkeklere kıyasla daha aktif ve inatçı bir şekilde iştirak ettikleri de not edilmelidir –tabii ki, çok büyük harcama gerektiren işler hariç. Kadınların maddi açıdan bağımlı bir pozisyonda bulunmaları, onları büyük harcama gerektiren işlerden alıkoyar. Islah işlerinin genel yelpazesi bakımından, ruhban sınıfı üyeleri veya daha az naif dindar tarikatların veya sekülerleşmiş mezheplerin rahipleri, kadınlar sınıfı ile ilişki halindedir. Teori bunu söyler. Bu rahipler, diğer ekonomik ilişkiler açısından da, kadınlar sınıfı ile ekonomik meşgalelerle uğraşan erkekler sınıfı arasında, oldukça muğlak bir pozisyona sahiptir. Gelenek ve görgü kurallarına ilişkin genel algı itibariyle, hem rahipler hem de varlıklı sınıfların kadınları temsili aylak sınıf pozisyonundadırlar; her iki sınıf açısından da, sınıfın düşünce alışkanlıklarını biçimlendiren karakteristik ilişki, bir itaat ilişkisidir –yani, kişisel terimlerle tasavvur edilen ekonomik bir ilişkidir; sonuç olarak, her iki sınıfta da fenomenleri nedensel silsileden ziyade kişisel ilişki üzerinden tahlil etme yönünde somut bir özel eğilim söz konusudur; her iki sınıf da, ahlâk kurallarınca, kârlı veya üretken uğraşların törensel açıdan kirli süreçlerinden o kadar men edilmişlerdir ki, günümüzün endüstriyel yaşam sürecine katılmak bu sınıflar için ahlâki açıdan olanaksızdır. Amiyane tarzdaki üretken çabadan törensel muafiyetin sonucu, modern kadın ve rahiplik sınıflarının enerjilerinin nispeten büyük bir kısmının, özsaygı dışındaki diğer çıkarların hizmetine yönlendirilmesidir. Kaide, amaçlı eylem itkisinin kendini gösterebileceği doğrultuda bir alternatif bırakmaz. Aylak sınıf kadınları açısından, endüstriyel olarak yararlı faaliyetten mütemadiyen men edilmenin etkisi, aylak sınıf

kadınının, çalışma itkisini, iş faaliyeti dışındaki doğrultularda tedirgin bir şekilde ifade etmesinde kendini gösterir.

Daha önce de değinildiği gibi, varlıklı kadınların ve rahiplerin günlük yaşamı, erkeklerin ortalamasına, özellikle de gerçek modern endüstriyel uğraşlarla iştigal eden erkeklerin ortalamasına kıyasla daha çok statü unsuru ihtiva eder. Bu nedenle, bu sınıflar içerisinde dindar tutum, modern cemaatlerdeki sıradan erkeklere nazaran daha iyi muhafaza edilir. Dolayısıyla, temsili aylak sınıflara üye olanlar arasında, kârlı-olmayan meşguliyetlerde kendini göstermeye çalışan enerjinin oldukça büyük bir kısmının, dinsel edimlerle ve takva ile sonuçlanması beklenebilir. Bir önceki bölümde söz edilen, kadınların dine aşırı yatkın olması da kısmen bu nedenledir. Ancak şu an için, bu eğilimin eylemi biçimlendirmedeki ve kârlı olmayan hareketlerin ve burada irdelenen organizasyonların amaçlarına renk katmadaki etkisini not etmek daha önemlidir. Bu dini renklendirme, mevcut olduğu yerde, çabalarının yönlendirilebileceği herhangi bir ekonomik amaç açısından organizasyonların fiili verimliliğini azaltır. Yardımsever ve ıslah edici çoğu organizasyon, dikkatini, çıkarlarını destekledikleri insanların dini ve seküler refahı arasında taksim eder. Şurası hemen hemen kesindir ki, eğer bu organizasyonlar, dikkatlerini ve çabalarını aynı ciddiyetle ve tamamen bu insanların seküler çıkarlarına yönlendirirlerse, yaptıkları işlerin fiili ekonomik değerinin önemli ölçüde daha yüksek olması gerekir. Aynı şekilde -eğer uygun yer burasıysa- dini amaçlı bu ıslah işlerinin fiili etkinliğinin, genellikle mevcut olan seküler güdü ve amaçlarla engellenmezse, daha yüksek olacağı da tabii ki söylenebilir.

Bu haksız olmayan teşebbüs sınıfının ekonomik değerinde, dini çıkarın araya girmesi nedeniyle, bir miktar tenzilat yapılması gerekecektir. Ancak çalışma içgüdüsünün bu öykünmeci olmayan dışavurumunun ekonomik trendini büyük ölçüde tersine çeviren diğer yabancı güdülerin varlığı nedeniyle de, tenziller yapılacaktır. Bu genel teşebbüsler sınıfının tamamen belirsiz

bir ekonomik değere sahip olduğunu ortaya çıkarabilecek kadar yakından bakıldığında, bunun hangi derecede geçerli olacağı görülür – ki bu ekonomik değer, teşebbüsün ıslah etmeye yönlendirildiği, bireylerin veya sınıfların yaşam bütünlüğü veya kolaylığı cinsinden ölçülür. Örneğin, şimdilerde, büyük şehirlerdeki yoksul popülasyonun ıslahına yönelik çabaların çoğu –ki bu hususa hatırı sayılır bir rağbet söz konusudur- büyük oranda bir kültür görevi mahiyetindedir. Bu araçlarla, üst-sınıfın kültürüne ait belirli unsurların, alt-sınıfın günlük yaşam tertibinde kabul görme hızını artırmak amaçlanır. Örneğin, "yerleşkeler"deki amaç, belli bir ölçüde, fakirlerin endüstriyel verimliliklerini arttırmaya ve onlara, hizmetlerindeki araçların daha yeterli bir şekilde kullanımını öğretmeye yöneliktir; aynı şekilde, üst-sınıfın, davranışlara ve geleneklere uyma hususundaki kesin titizliğini, hem teorik hem de uygulamalı olarak, telkin etmeye de yöneliktir. Bu görgü kurallarının ekonomik esasının zamanın ve malların gösterişçi boşa harcaması olduğu, detaylı bir inceleme neticesinde genel olarak ortaya çıkacaktır. Fakirleri insani koşullara ulaştırmaya çalışan bu iyi insanlar, genel olarak ve bilerek, edep ve ahlâk hususlarında aşırı derecede müşkülpesent ve ısrarcıdırlar. Bunlar, genel olarak, günlük tüketimlerinin muhtelif öğelerinde, sebatkâr bir ısrarla törensel saflık üzerinde duran ve örnek bir yaşam süren insanlardır. Zamanın ve metaların tüketimine ilişkin doğru düşünce alışkanlıklarının bu şekilde telkin edilmesinin kültürel veya medeni etkinliği de çok fazla abartılmamalıdır; ayrıca, daha yüksek ve daha saygın ideallere sahip birey açısından dikkate alınmayacak bir ekonomik değere de sahiptir. Mevcut maddiyat kültürü koşullarında, bireyin itibarı ve dolayısıyla başarısı, büyük ölçüde, tüketim tavır ve yöntemlerindeki –ki bu tavır ve yöntemler, zamanın ve malların alışılmış boşa harcanmasına karşı çıkar- becerisine bağlıdır. Ancak daha değerli yaşam yöntemleri hususundaki bu talimin gizli ekonomik etkisi ile ilgili olarak, bu etkinin büyük ölçüde, aynı maddi sonuçlara ulaşmanın daha pahalı ve daha etkisiz yöntemlerinin ikame

edilmesi olduğu söylenmelidir, ki buradaki tözel sonuç, tözel ekonomik değerin olgusal gerçekliğidir. Kültür propagandası ise büyük ölçüde, statü ilkelerine ve maddi ahlâka ilişkin aylak sınıf formülasyonunun kılavuzluğunda üst-sınıfın yaşam tertibine uyum sağlamış yeni beğenileri veya daha doğrusu yeni bir görgü kuralları şedülünü telkin etmektir. Görgü kurallarına ilişkin bu yeni şedül, yaşamları endüstriyel sürecin dışında kalan bir popülasyon unsuru tarafından detaylandırılmış kaideden, alt-sınıfın yaşam tertibine zorla dahil edilir; zorla dahil edilen bu şedülün alt sınıfların yaşam mecburiyetlerine, bu sınıflar arasında zaten revaçta olan şedülden daha uygun olması pek beklenmez ve özellikle, modern endüstriyel yaşamın stresi altında kendilerinin hazırladıkları şedülden daha uygun da değildir.

Tabii ki tüm bunlar, ikame edilen şedüle ait görgü kurallarının, yerini aldığı şedülün görgü kurallarından daha uygun olduğu gerçeğini sorgulamaz. Burada, bu yeniden oluşum işinin ekonomik amaca uygun olup olmadığına ilişkin bir şüphe söz konusudur –diğer bir ifadeyle, değişim etkilerinin, bir ölçüde güvenilir bir şekilde saptanabildiği ve bireyin değil de topluluğun yaşam kolaylığı itibariyle görünür olduğu fiili ve maddi tavır bakımından ekonomik amaca uygun olup olmadığı. Bu nedenle, bu ıslah teşebbüslerinin ekonomik amaca uygunluğunun değerinin anlaşılabilmesi için, teşebbüsün öncelikli olarak ekonomik bir amaca sahip olduğu ve hiçbir şekilde kendi çıkarını gütmediği veya haksız bir çıkar peşinde koşmadığı durumlarda bile, bu teşebbüslerin efektif işleri yüzeysel olarak ele alınmamalıdır. Gerçekleştirilen ekonomik reform da, büyük oranda, gösterişçi boşa harcama yöntemlerinde yapılan bir değiş tokuştur.

Bu sınıfın tüm işlerinde var olan, kendi çıkarını gözetmeyen güdülerin ve prosedürel kuralların karakteriyle ilgili olarak, bu karakterin, maddiyat kültürünün karakteristik düşünce alışkanlıklarından etkilendiği de ilave edilmelidir ve bu ilave etmen, halihazırda ulaşılan sonuçların daha nitelikli olmasına yol açabilir. Daha önceki bir bölümde görüldüğü gibi, maddiyat kül-

türündeki saygınlık veya ahlâk kuralları, maddi açıdan kusursuz bir yaşamın göstergesi olarak çabanın alışılageldiği üzere faydasız olduğu hususunda ısrar eder. Bununla birlikte, faydalı uğraşlara itibar etmeme alışkanlığı gibi bir sonuca ve aynı zamanda, toplumsal itibar talebinde bulunan organize bir insan bütününün eylemini yönlendirmek hususunda daha kati bir sonuca ulaşılır. Yaşamın maddi zorunluluklarıyla ilgili süreçlerden veya detaylardan herhangi birine basitçe aşina olunmamasını gerektiren bir gelenek söz konusudur. Bir kişi, övgüye değer bir şekilde, yönetim komitelerine ve benzerlerine üye olarak veya bu komitelerde çalışarak, avamın refahına niceliksel bir ilgi gösterebilir. Bu kişi, belki de daha övgüye değer bir şekilde, beğenilerini geliştirerek ve onlara ruhsal ıslah olanakları sunarak, avamın kültürel refahı hususunda hem genel hem de ayrıntılı olarak gayret de sarf edebilir. Ancak bu kişi, avam yaşamının maddi koşullarına veya avam sınıfların düşünce alışkanlıklarına ilişkin mahrem bilgiye de ihanet etmemelidir, bu organizasyonların çabalarını, maddi yönden yararlı bir amaca etkili bir şekilde yöneltmek gibi. Avam yaşam koşullarının aşırı mahrem bilgisini ayrıntılı bir şekilde ikrar etme isteksizliği, farklı bireyler arasında tabii ki farklı derecelerde geçerlidir; ancak bu isteksizlik, söz konusu türdeki bütün organizasyonlarda, eylem planını derinden etkilemeye genel olarak yetecek kadar bulunur. Uygunsuz bir şekilde avam yaşamına yakın olma suçlamasından kaçınma, bu tür organizasyonların teamül ve emsallerini şekillendiren kümülatif eylem aracılığıyla, teşebbüsün öncül güdülerini, itibarın sonuçta maddi erdem ifadelerine indirgenebilen yol gösterici belli ilkeleri lehine, yavaş yavaş bir kenara koyma eğilimindedir. O kadar ki, köklü bir organizasyonda, bu sınıfların yaşam kolaylığını artırmanın öncül güdüsü, zamanla sadece zahiri bir güdü haline gelir ve organizasyonun amiyane etkin işi değerini yitirmeye başlar.

Bu bakımdan, haksız olmayan bir iş yapan organizasyonların verimliliği açısından geçerli olan şey, bireylerin benzer güdülerden kaynaklanan işi açısından da geçerlidir; gerçi bu durum, bi-

reyler açısından, organize teşebbüslere kıyasla belki de daha fazla geçerlidir. Erdemi, aylak sınıfın müsrif harcama ve avam yaşamına –gerek üretim gerekse tüketim yönünden- yakın olmama kuralları aracılığıyla ölçme alışkanlığı, kamu yararına birtakım işler yapma arzusunda olan bireylerde ister istemez güçlüdür. Ve eğer birey mevkiini unutacak ve çabalarını amiyane etkinliğe dönüştürecek olursa, cemaatin yaygın kanısı –maddi ahlâk algısı- işini derhal reddedecek ve bu kişiyi düzeltecektir. Bu durumun bir örneği, kamu yararını düşünen kişilerce yapılan ve yegâne amacı (en azından görünüşte) insan yaşamını belirli bir açıdan kolaylaştırmak olan bağışların idaresinde görülür. Bu sınıfın halihazırda en çok bağışta bulunduğu yerler, okullar, kütüphaneler, hastaneler ve sakat ve kimsesizler için sığınma yerleridir. Bu tür durumlarda, bağışta bulunan kişinin açık amacı, insan yaşamının bağışta belirtilen açıdan iyileştirilmesidir; ancak işin icrası esnasında, başlangıçtaki güdüyle çoğunlukla bağdaşmayan diğer güdülerden de azımsanmayacak bir miktarda bulunduğu ve bu güdülerin bağışla tahsis edilen araçların, er geç, doğru bir şekilde paylaşımı tasarrufunu belirlediğine ilişkin değişmez bir kural vardır. Örneğin, belli fonlar, kimsesiz çocuklar yurdu veya maluller için sığınma yerleri kurulmasına tahsis edilmiş olabilir. Bu tür durumlarda, harcamanın onursal boşa harcamaya yönlendirilmesi, şaşkınlığa ve hatta gülümsemeye neden olacak kadar ender rastlanan bir şey değildir. Fonların önemli bir kısmı, pahalı yapıların inşasına harcanır; ki bu pahalı yapılar, grotesk ve uyumsuz detaylarla süslü olan, estetik açıdan nahoş ancak pahalı taşlarla kaplanır ve hem mazgallı duvarlarında ve ufak kulelerinde hem de devasa kapılarında ve stratejik girişlerinde, belli barbar savaş yöntemlerini sergilemek üzere tasarlanır. Yapının iç kısmı, gösterişçi boşa harcama ve yağmacı kahramanlık kurallarının benzer istilacı delaletini gözler önüne serer. Daha fazla ayrıntıya girmeden, örneğin pencereler de, bu pencereleri kullananlar için rahat ve konforlu olması şeklindeki göstermelik amaca etkin biçimde hizmet etmesinden ziyade, dışarıdaki

insanlara maddi üstünlüklerini göstermek amacıyla yerleştirilir ve iç kısma ait detaylı bir düzenlemenin, bu yabancı fakat kaçınılmaz maddi güzellik ihtiyacına, olabilecek en iyi şekilde ayak uydurması gerekir.

Tabii ki tüm bunlardan yola çıkarak, bağışta bulunan kişinin kusurlu olduğu veya şahsen kontrolü ele aldığında başka türlü davranacağı farz edilmemelidir; böyle bir kişisel yönetimin geçerli olduğu –teşebbüsün, bağış yerine doğrudan harcama ve gözetim aracılığıyla yönetildiği- durumlarda da, yönetim amaçlarının ve yöntemlerinin bu bakımdan farklı olmadığı görülmektedir. Ayrıca ne bu yapıları kullananlar ne de rahatına ve gururuna fiilen müdahalede bulunmayan dış gözlemciler fonların farklı şekilde kullanılmasından memnuniyet duyarlar. Doğrudan amacı, vakfın birincil maddi amacı doğrultusunda eldeki araçların en ekonomik ve efektif şekilde kullanılması olan bir teşebbüse sahip olmak hiç kimsenin hoşuna gitmez. İster fiili ve özsaygı ile isterse sadece dini düşüncelerle ilgili çıkarlara sahip olsun herkes, harcamanın önemli bir kısmının, yağmacı kahramanlık ve maddi boşa harcamadaki bir haksız mukayese alışkanlığından türeyen daha ulvi veya manevi ihtiyaçlara ayrılması gerektiği hususunda hemfikirdir. Ancak bu da, tamamıyla haksız olmayan bir çıkar temelinde ilerleyen bir teşebbüs durumunda bile, öykünmeci ve maddi saygınlık kurallarının, bir kaçışa veya kurtuluşa müsaade etmeyecek şekilde cemaatin yaygın kanısına sirayet ettiğini söylemeye varır sadece.

Hatta teşebbüs, onursal faziletini, bağışta bulunan kişinin itibarını artıran araçlardan biri olarak, bu haksız olmayan güdünün farz edilen varlığına bile borçlu olabilir; ancak bu, harcamanın kılavuzluk ettiği haksız çıkara engel teşkil etmez. Bu tür öykünmeci olmayan işlerdeki öykünmeci veya haksız bir kökene sahip güdülerin etkin varlığı, az önce değinilen teşebbüs sınıflarından herhangi birinde uzun uzadıya ve ayrıntılı olarak gösterilebilir. Bu onursal detayların vuku bulduğu bu gibi durumlarda, bunlar genellikle, estetik, etik veya ekonomik çıkar alanına ait

tespitlerle gerçeği gizlerler. Maddiyat kültürü standartlarından ve kurallarından türeyen bu özel güdüler, haksız olmayan türde bir çabayı, gizlice, etkin hizmetten başka bir yöne çevirir ve bunu da, eyleyenin iyi niyet algısını bozmadan veya yaptığı işin esas olarak faydasız olduğunu onun bilincine empoze etmeden yapar. Haksız olmayan, iyileştirici teşebbüs şedülü boyunca bu etkilerin izlerine rastlanabilir, ki bu şedül, varlıklı kişilerin aleni yaşam tertibindeki çok önemli ve son derece gösterişçi bir hususiyettir. Ancak teorik etki muhtemelen yeterince nettir ve daha fazla örneklendirilmesine gerek yoktur; özellikle de bu teşebbüs hatlarından bir tanesi –yüksek öğrenim kuruluşları-, başka bir bağlamda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından dolayı.

Aylak sınıfın korunaklı bir durumda olduğu koşullarda, yağmacı öncesi yabanıl kültürü karakterize eden haksız olmayan itkiler yelpazesine bir çeşit geri dönüş söz konusudur. Bu geri dönüş, hem ustalık algısına hem de miskinliğe ve dostluğa yatkınlığı içerir. Ancak modern yaşam tertibindeki, maddi veya haksız erdeme dayanan davranış kuralları, bu itkilerin serbestçe icra edilmesine mani olur ve bu davranış kurallarının dominant varlığı, haksız olmayan çıkar temelinde sarf edilen çabaları, maddiyat kültürünün yaslandığı haksız çıkarın hizmetine yönlendirmeye kadar varır. Maddi ahlâk kuralları, mevcut amaç doğrultusunda, boşa harcama, faydasızlık ve gaddarlık ilkelerine indirgenebilir. Ahlâkın gerekleri, diğer davranış hatlarında olduğu gibi, iyileştirici teşebbüste de buyurgan bir biçimde mevcuttur ve davranışın detayları bir teşebbüsün yönetimine selektif bir gözetim uygular. Bu ahlâk kuralları, bu yöntemi detaylı bir şekilde izleyerek ve bu yönteme etraflıca uyarak, tüm haksız olmayan istek veya çabaları hükümsüz kılmaya kadar gider. İstilacı, gayri şahsi, istekli olmayan bir faydasızlık ilkesi, günbegün yerleşir ve geride kalan yağmacı-öncesi kabiliyetlerin çoğunun –ki bu kabiliyetlerin, çalışma içgüdüsü altında sınıflandırılması gerekir- etkin bir biçimde sergilenmesini önler; ancak bu ilkenin varlığı, bu kabiliyetlerin aktarılmasına veya bu kabiliyetlerin sergilenmesi için gerekli itkinin sürekli tekrarlanmasına engel olmaz.

Maddiyat kültürünün sonraki ve daha gelişmiş bir aşamasında, toplumsal ayıptan sakınmak amacıyla endüstriyel süreçten çekilme gerekliliği, öykünmeci meşguliyetlerden kaçınmayı kapsayacak bir raddeye varır. Bu gelişmiş aşamada maddiyat kültürü, endüstriyel veya üretken türdeki uğraşlarla kıyaslandığında, öykünmeci, yağmacı veya maddi uğraşların erdemi üzerindeki baskıyı hafifleterek, haksız olmayan temayülleri olumsuz bir şekilde kayırır. Daha önce değinildiği gibi, insan yararına olan tüm meşguliyetlerden bu tür bir çekilme gereklililği, belli kültlerin ruhban sınıfı bu kuralın gerçeğe nazaran belki de daha açık bir istisnası olarak zikredilmediği sürece, diğer herhangi bir sınıfa kıyasla üst-sınıf kadınları için daha kati bir biçimde geçerlidir. Aynı maddi ve toplumsal tabakada yer alan erkeklere göre, bu sınıfın kadınları için faydasız bir yaşam üzerinde ısrarla durmanın nedeni, bu kadınların, hem üst-düzey aylak sınıfta hem de temsili bir aylak sınıfta yer alıyor olmalarıdır. Yani üst-sınıf kadınlar, yararlı çabadan mütemadiyen çekilmek için iki gerekçeye sahiptirler.

Zeki insanların, toplumsal yapı ve işlev meselelerine dair yaygın kanısını yansıtan popüler yazarlar ve sözcüler, kadının herhangi bir cemaatteki konumunun, cemaatin –buna, cemaatin belli bir sınıfı da eklenebilir- eriştiği kültür düzeyinin en çarpıcı göstergesi olduğunu defalarca ve yerinde bir şekilde dile getirmişlerdir. Bu gösterge, diğer alanlardaki gelişmeye nazaran ekonomik gelişme aşaması açısından muhtemelen daha doğrudur. Aynı zamanda, herhangi bir cemaatte veya herhangi bir kültürde kabul gören yaşam tertibinde kadına tahsis edilen pozisyon büyük ölçüde, gelişmenin daha evvelki bir safhasının koşullarında şekillenmiş olan ve mevcut ekonomik koşullara veya bu modern ekonomik durumda yaşayan kadınların faaliyete geçirdiği mizacın ve düşünce alışkanlıklarının mevcut mecburiyetlerine ancak kısmen uyum sağlamış olan geleneklerin bir dışavurumudur.

Genel olarak ekonomik kurumların gelişmesini irdelerken, özel olarak da temsili aylaklıktan ve giyim kuşamdan bahseder-

ken, laf aralarında, kadının modern ekonomik tertipteki pozisyonunun, aynı sınıfa mensup erkeklerin konumuna göre çalışma içgüdüsünün telkiniyle, daha geniş çaplı ve daha kalıcı biçimde çeliştiği gerçeğine değinilmişti. Ayrıca görünüşe bakılırsa, kadın mizacının, barışı tasvip ederken faydasızlığı ise münasip bulmayan bu içgüdüyü daha fazla içerdiği de doğrudur. Bu nedenle, modern endüstriyel cemaatlerdeki kadınların, kabul gören yaşam tertibi ile ekonomik konumun mecburiyetleri arasında bir uyuşmazlık bulunduğunu daha iyi algılamaları da bir tesadüf değildir.

"Kadın meselesi"nin değişik safhaları, kadınların modern toplumdaki, özellikle nezaket sahibi çevrelerdeki yaşamının, gelişmenin daha evvelki bir safhasının ekonomik koşullarında formüle edilen yaygın kanı tarafından ne ölçüde düzenlendiğini anlaşılır biçimde gözler önüne sermiştir. Kadının hayatı, sivil, ekonomik ve toplumsal yönleri açısından, esasında ve normalde temsili bir yaşamdır, bu temsili yaşamın erdemleri ve kusurları da, doğası gereği, kadınlarla bir mülkiyet veya vesayet ilişkisine sahip diğer bireylere atfedilir. Yani, örneğin bir kadının, kabul gören görgü kuralları tertibinin bir öğüdüne ters düşen herhangi bir eyleminin, bu kadına sahip olan erkeğin onuruna fiilen yansıdığı düşünülür. Kuşkusuz, kadının zayıflığı veya cinsel sapkınlığı hususunda bu tür bir fikir beyan eden birinin zihninde bir bakıma tutarsızlık olabilir; ancak bu tür durumlarda cemaatin yaygın kanısı, her şeye rağmen, fazla tereddüt etmeden hükmü verir ve çok az erkek, her halükârda ortaya çıkabilecek olan bu zorba vesayet anlayışının meşruluğunu sorgular. Diğer taraftan, erkeklerin kötü amelleri, birlikte oldukları kadınların itibarını nispeten daha az sarsar.

İyi ve güzel bir yaşam tertibi –yani, alışık olduğumuz tertip– kadına, erkek faaliyetine tabi bir "alan" tahsis eder ve kadının, kendisine tahsis edilen bu yükümlülük çemberinin geleneklerinden ayrılan herhangi bir hareketinin, kadına yakışmadığı düşünülür. Eğer mesele insan hakları veya oy hakkı ise, yaygın

kanımız –yani, genel yaşam tertibimizin bu hususta mantıksal hükmü- bize kadının siyasal yaşamda ve kanun önünde, fiilen bizzat kendisi tarafından değil de, ait olduğu hane reisi aracılığıyla temsil edilmesi gerektiğini söyler. Kendisinin yönlendirdiği ve ben-merkezli bir yaşam istemesi kadınsı değildir ve yaygın kanımız bize, kadının cemaat meselelerine -sivil veya endüstriyel- doğrudan katılımının, toplumsal düzen için bir tehdit olduğunu söyler; ki bu toplumsal düzen, maddiyat kültürünün geleneklerinin kılavuzluğunda biçimlendirilen düşünce alışkanlığımızı yansıtır. "Tüm bu 'kadını erkeğe köle olmaktan kurtarma' vb. öfke ve saçmalamalar, Elizabeth Cady Stanton'ın sade ve etkileyici dilini ters yönde kullanacak olursak, 'düpedüz bir saçmalık'tır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, doğası gereği, değişmezdir. Bütün medeniyetimizin –içinde güzel olan ne varsa- kökeni evdir". "Ev" ise, bir hanedir ve bu hanenin reisi de erkektir. Kadının statüsüne yönelik bu bakış açısı, çoğunlukla daha sade bir biçimde ifade edilse de, medeni cemaatlerin yalnızca sıradan erkekleri arasında değil, aynı zamanda kadınları arasında da hâkim olan bakış açısıdır. Kadınlar, görgü kuralları tertibinin neleri icap ettirdiğinin çok dikkatli bir biçimde farkındadırlar ve kuralın dayattığı teferruatlardan çoğu kadının rahatsız olduğu da doğrudur, ancak kadın, mevcut ahlâki düzenin, mecburi olarak ve buyruğun kutsallığı gereği, kadını erkeğe tabi bir pozisyona koyduğunun pek farkında değildir. Son tahlilde, kadının yaşamı, neyin iyi ve güzel olduğuna ilişkin algısı uyarınca, erkeğin yaşamının ikinci dereceden bir izahatıdır, ki teorik olarak da böyle olmalıdır. Ancak kadının cemaat içerisindeki makbul ve doğal yerinin ne olduğuna ilişkin bu yaygın algıya karşın, tüm bu vesayet ve temsili yaşam düzenlemesinin ve erdem ve kusur yakıştırmasının oldukça hatalı olduğu şeklinde bir duyarlılık da gelişmeye başlamıştır. Veya en azından, kendi zamanı ve yeri açısından doğal bir gelişme ve iyi bir düzenleme olsa da ve aşikâr bir estetik değere sahip olsa da, yine de modern endüstriyel cemaatin günlük yaşam amaçlarına yeterince hizmet etmez. Bu statü

ilişkisi, geleneksel görgü kurallarına ilişkin tarafsız, anaç bir algıya sahip soylu, üst ve orta-sınıf kadınların büyük bir kısmına, temel ve ebedi bir doğru olduğunu salık verir -hatta muhafazakâr tutuma sahip kadınlar bile, çoğunlukla, mevcut şeyler ile olması gereken şeyler arasında, bu doğrultuda sadece detaylar itibariyle ufak uyuşmazlıklar olduğunu düşünürler. Ancak modern kadınların, gençlik, eğitim veya tutum sayesinde daha az yönlendirilebilen kesimi, barbar kültüründen kalan statü geleneklerinden bir ölçüde uzak kalırlar ve bu kadınlarda belki de, hem kendini ifade etme itkisine hem de çalışma itkisine yersiz bir geri dönüş söz konusudur –onları huzursuz edecek kadar canlı bir haksızlık algısı içerisindedirler.

Bu "Yeni Kadın" hareketinde –kadının buzul çağından önceki konumunu iyileştirmeye yönelik bu kör ve ipe sapa gelmez çabalar böyle adlandırılmıştır- en az iki fark edilebilir unsur bulunur ve bu unsurların her ikisi de ekonomik karakterdedir. Bu iki unsur veya güdü ikili bir sloganla ifade edilir: "Özgürleşme" ve "Çalışma" . Bu iki kelimenin de, yaygın bir haksızlık algısını temsil ettikleri kabul edilir. Bugünkü haliyle, durumdan şikâyet etmek için geçerli herhangi bir gerekçe bulunmadığını düşünenlerce bile bu duyarlılığın yaygınlığı kabul edilir. Giderilmesi gereken bu haksızlık algısı, endüstriyel açıdan en gelişmiş olan cemaatlerdeki varlıklı sınıflara dahil olan kadınlar arasında en canlıdır ve en çok bu kadınlar arasında dile getirilir. Yani, bir diğer ifadeyle, tüm bu statü ve vesayet ilişkisinden veya temsili yaşamdan, az çok ciddi bir özgürleşme talebi söz konusudur ve bu tepki, statü rejiminden miras kalmış olan yaşam tertiplerinin, en az ihtilafla, temsili bir yaşam dayattığı kadınlar sınıfında ve ekonomik gelişmesi bu geleneksel tertibin uyarlandığı koşullarla bağlantısını olabildiğince koparan cemaatlerde özellikle kendini gösterir. Bu talep, itibar kurallarınca tüm etkin işlerin dışında bırakılan ve kendilerine, aylaklık ve gösterişçi tüketim yaşamı tahsis edilen kadınlardan gelir.

Bu yeni kadın hareketinin güdüsünü yanlış anlayan eleştir-

menler vardır. Amerikan "yeni kadın" vak'ası, toplumsal fenomenlerin popüler bir gözlemcisi tarafından yakın zaman önce içtenlikle şu şekilde özetlenmiştir: "Kocası tarafından el üstünde tutulur ve şımartılır, ki bu koca, dünyanın en sadık ve çalışkan kocasıdır. (...) Eğitim bakımından ve neredeyse her bakımdan kocasından üstündür. Sayısız ve en nazik iltifatlarla sarıp sarmalanmıştır. Ancak yine de tatmin olmaz. Anglo-Sakson 'yeni kadın'ı, modern zamanların en saçma ürünüdür ve çağımızın en büyük hayal kırıklığı olmak onun kaderidir." Bu betimlemedeki itirazın –muhtemelen haksız olmayan bir itirazdır- dışında, kadın meselesine dair eklenecek pek fazla bir şey yoktur. Yeni kadın da, hareketin bu tipik nitelendirilmesi tarafından kadının memnun olması için gerekçe olarak sunulan işte bu şeylerden şikâyet eder. Büyük miktarda ve gösterişçi –kocasını veya başka bir doğal koruyucusunu temsilen- tüketim yapması için şımartılır, bu hususta kendisine müsaade edilir hatta buna mecbur bırakılır. Amiyane yararlı meşguliyetlerden muaf tutulur veya men edilir –doğal (maddi) koruyucusunun itibarı için temsili aylaklık yapsın diye. Bu vazifeler, özgür olmamanın konvansiyonel göstergeleridir, aynı zamanda insanın amaçlı faaliyet itkisiyle de bağdaşmazlar. Ancak kendi payına düşen –ki kendi payına düşenden fazlası olduğuna inanmak için sebep vardır- çalışma içgüdüsüyle donatılmıştır ve bu içgüdüye göre yaşamın ya da harcamanın boşuna oluşu rahatsız edicidir. Bu kadın yaşam faaliyetini, ilişki halinde olduğu ekonomik çevrenin doğrudan, aracısız uyaranlarına karşılık olarak sergilemek zorundadır. Kendince yaşam sürme ve cemaatin endüstriyel sürecine ikinci dereceden daha yakın bir şekilde dâhil olma itkisi, kadınlarda erkeklere kıyasla muhtemelen daha güçlüdür.

Kadın devamlı olarak angarya işlerde çalıştığı sürece, ortalama olarak yazgısından oldukça memnundur. Kadın, yapacak elle tutulur ve amaçlı şeylere sahip olmakla kalmaz, ayrıca, kendisinin de miras aldığı insanlığın öz-yönlendirme temayülüne isyan edecek ne zamanı vardır ne de böyle bir şey aklından geçer. Ve

kadınların evrensel olarak angarya işlerde çalıştığı aşama sona erdiği ve yorucu uygulamaların olmadığı bir temsili aylaklık, varlıklı sınıfların kadınları için muteber bir meşguliyet haline geldikten sonra, törensel faydasızlığa kendilerince riayet edilmesini icap ettiren maddi ahlâk kurallarının kural koyucu gücü, asil ruhlu kadınları, öz-yönlendirmeye ve "yararlık alanı"na yönelik duygusal bir eğilimden uzunca bir süre uzak tutacaktır. Bu durum özellikle, aylak sınıfın aylaklığının, büyük ölçüde henüz yabanıl bir faaliyet, birisinin utanmadan yapacağı bir meşguliyet olarak ciddiye alınmasına olanak sağlayacak, haksız tarzda, elle tutulur yeterli sayıda amacın bulunduğu efendiliğin cevval bir savunusu olduğu maddiyat kültürünün erken safhaları için geçerlidir. Bu koşulların, kimi cemaatlerde bugüne kadar iyi bir şekilde korunduğu da açıkça görülür. Bu, statü algısının canlılığına ve bireyin donatıldığı çalışma itkisinin mecalsizliğine bağlı olarak, farklı bireyler açısından farklı derecelerde hâlâ geçerlidir. Ancak cemaatin ekonomik yapısının, statüye dayalı bir yaşam tertibini, kişisel itaat ilişkisinin artık yegâne "doğal" insan ilişkisi olarak düşünülmediği denli geride bıraktığı yerlerde, amaçlı faaliyete ilişkin eski alışkanlık kendisini, yağmacı ve maddiyat kültürünün yaşam tertibimize kattığı daha yeni, nispeten yüzeysel, nispeten gelip geçici alışkanlık ve bakış açılarına daha az uyumlu bireylerde göstermeye başlayacaktır. Yağmacı ve yarı-barışçıl disipline bağlı zihin alışkanlığı ve hayat görüşlerinin, daha sonra gelişen ekonomik durumla arasındaki yakın uyumu kaybetmesiyle birlikte, bu alışkanlıklar ve bakış açıları da, söz konusu cemaat veya sınıf açısından zorlayıcı gücünü yitirmeye başlar. Modern cemaatlerin çalışkan sınıflarında bu durum son derece belirgindir; bu sınıflar için aylak sınıf yaşam tertibi, özellikle de statü unsuru bakımından, bağlayıcı gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. Ayrıca bu durum üst sınıflar açısından da, aynı şekilde olmasa da, net bir şekilde doğrulanmıştır.

Yağmacı ve yarı-barışçıl kültürden türeyen alışkanlıklar, insan ırkının belli başlı temayüllerinin ve zihinsel karakteristikleri-

nin nispeten gelip geçici farklı biçimleridir; ki insan ırkı bunları, göreli olarak basit ve değişmez bir maddi çevreyle irtibat halinde sürdürülen barışçıl, nispeten farklılaşmamış ekonomik yaşamın önceki, proto-antropoit kültürel aşamasının uzatmalı disiplinine borçludur. Öykünmeci yaşam yöntemince aşırı uyarılan alışkanlıkların halihazırdaki ekonomik mecburiyetler kısmı sona erdiğinde, ırkın daha eski ve daha istilacı manevi karakteristiklerinin yerine daha yakın bir zamanda gelişen ve bir bakıma daha az genel karakteristiğe sahip olan düşünce alışkanlıklarının temel olarak kabul edilmesi vasıtasıyla, bir parçalanma süreci başlar.

O halde, yeni kadın hareketi, bir anlamda, daha genel türde bir insan karakterine veya insan doğasının daha az farklılaşmış bir izahatına geri dönüşü işaret eder. Bu, insan doğasının proto-antropoit olarak tanımlanması gereken bir türüdür ve dominant hususiyetlerinin biçimi açısından değilse de özü bakımından, insanlık dışı olarak sınıflandırılabilecek bir kültürel aşamaya aittir. Söz konusu hareket ya da evrimsel hususiyet, sonraki toplumsal gelişmenin geri kalanı ile bu karakteristiği, sonraki toplumsal gelişme, ekonomik devrimin daha önceki farklılaşmamış aşamasını niteleyen manevi tutuma geri dönüşün bir bulgusu olduğundan dolayı, elbette ki, paylaşır. Haksız çıkarın tahakkümünden geri dönüş eğilimine dair bu tür bulgular, çok sayıda ve tartışmasız olarak ikna edici olmasa da, tamamıyla yetersiz de değildir. Modern endüstriyel cemaatlerde statü algısının genel çözülüşü, bir şekilde bunun bir bulgusu niteliğindedir ve insan yaşamında faydasızlığın onaylanmamasına yönelik hissedilir geri dönüş ve topluluk veya diğer toplumsal gruplar pahasına sadece bireysel kazanca hizmet eden türde faaliyetlerin onaylanmaması da benzer bir etkinin ispatıdır. Ayrıca haksız çıkarın bu şekildeki izahatlarının, somut bir biçimde, cemaatin veya bunlar üzerine fikir yürüten bireyin maddi zararına yol açmadığı yerlerde bile, tüm yağmalama teşebbüslerinin itibarsızlaştırılmasının yanı sıra, acının vermiş olduğu eziyetin reddedilmesi yönünde de hissedilir bir eğilim söz konusudur. Hatta modern endüstriyel cema-

atlerdeki ortalama hissiz erkek algısının, ideal karakteri, kendi çıkarını gözetme, güç, sahtekârlık ve efendilik yaşamından ziyade, barış, hüsnüniyet ve ekonomik verimlilik yaşamı sağlayan bir karakter olarak gördüğü bile söylenebilir.

Aylak sınıfın tesiri, her zaman için, bu proto-antropoit insan doğasının eski haline getirilmesi lehinde veya aleyhinde değildir. Konu ilksel hususiyetlerin çok büyük bir bölümüyle donatılmış bireylerin hayatta kalma şansı olunca, sınıfın korunaklı pozisyonu, üyelerini maddi mücadeleden uzak tutarak doğrudan kayırır; ancak, malların ve çabanın gösterişçi boşa harcanmasına ilişkin aylak sınıf kuralları aracılığıyla aylak sınıf kurumu, bu tür bireylerin bütün popülasyon içerisinde hayatta kalma şansını dolaylı yoldan azaltır. İsrafın makul gereklilikleri, popülasyonun artık enerjisini haksız mücadelede emer ve yaşamın haksız olmayan izahatı için açık kapı bırakmaz. Ahlâk disiplininin daha uzak, daha soyut, ruhsal etkileri de bu yönde işler ve aynı amaca belki de daha etkili bir biçimde hizmet eder. Ahlâki yaşam kuralları, haksız mukayese ilkesinin detaylandırılmasıdır ve buna uygun olarak da, tüm haksız olmayan çabaların kısıtlanması ve özsaygı tutumunun telkin edilmesi rolünü üstlenirler.

BÖLÜM XIV

Maddiyat Kültürünün Bir Dışavurumu Olarak Yüksek Öğrenim

Cemaatin yaygın kanısı, belli hususlardaki düşünce alışkanlıklarının bir sonraki nesilde de muhafaza edilebilmesi için, skolastik bir disiplini uygun bulur ve bu disiplin, muteber yaşam tertibine dahil edilir. Öğretmenlerin ve skolastik geleneklerin öncülüğünde biçimlendirilen düşünce alışkanlıkları ekonomik bir değere –bireyin işe yararlığını etkileyen bir değere- sahiptir ve bu ekonomik değer, günlük yaşam disiplini altında bu tür bir öncülük olmadan biçimlenen düşünce alışkanlıklarının benzer ekonomik değeri kadar gerçektir. Muteber skolastik tertibin ve disiplinin her çeşit karakteristiği, aylak sınıfın tercihlerinde veya aylak sınıf kurumunun hesabına yazılabilecek maddi erdem kurallarının öncülüğünde de görülebilir ve eğitim tertibinin sahip olduğu bu hususiyetlerin her türlü ekonomik değeri de, bu kurumun değerinin detaylı bir ifadesidir. Bu nedenle, eğitim sistemine özgü, gerek disiplinin amacı ve yöntemi, gerekse ilgili alanda telkin edilen tüm bilginin kapsamı ve karakteri hususunda aylak sınıf yaşam tertibinde de görülebilen hususiyetlerin her birine dikkat çekilmesi yerinde olacaktır. Aylak sınıf ideallerinin tesiri kendisini en net olarak kurallara uygun öğrenimde ve özellikle yüksek

öğrenimde gösterir ve buradaki amacımız, maddiyat kültürünün eğitim üzerindeki etkisini gösteren verilerin enine boyuna bir derlemesini yapmak değil, aylak sınıfın eğitime tesirinin trendini ve yöntemini resmetmek olduğundan, yalnızca yüksek öğrenimin ön plana çıkan -bu amaca hizmet edebilecek- belli hususiyetleri incelenmeye çalışılacaktır.

Eğitim, kökeni ve erken dönem gelişimi bakımından, cemaatin dini işleviyle, özellikle de doğaüstü aylak sınıfın kendini ifade etmesi görevini üstlenen edimler bütünüyle oldukça yakından bağlantılıdır. İlksel kültlerdeki doğaüstü temsilcilerin dostluğunu kazanma hizmeti, cemaatin zamanının ve çabasının endüstriyel açıdan kârlı bir meşguliyette kullanılmamasıdır. Bu nedenle bu hizmet büyük ölçüde, doğaüstü güçler için sergilenen bir temsili aylaklık olarak sınıflandırılır, ki bu doğaüstü güçlerle görüşmeler sürdürülür ve itaat hizmetinin ve ikrarının, bu doğaüstü güçlerin hüsnüniyetini edinmek üzere yapıldığı tasavvur edilir. Erken dönem öğrenme, büyük oranda, bir doğaüstü eyleyenin hizmetinde edinilen bilgi ve hünere dayanmaktaydı. Dolayısıyla, dini olmayan bir efendiye ev içerisinde hizmet etmek için gerekli olan eğitime benzemekteydi. İlksel cemaatin rahiplik öğretmenlerinden edinilen bilgi, büyük ölçüde ritüel ve törensel olanla ilgiliydi; yani, doğaüstü eyleyenlere ulaşmanın ve hizmet etmenin en doğru, en etkili ve en uygun yoluna ilişkin bir bilgiydi. Öğrenilen şey, kişinin bu güçlere nasıl muhtaç duruma getirileceği ve böylece kişinin kendini bu güçlerin şafaatini ya da bu güçlerin herhangi bir girişime müdahil olmaktan sakınmalarını dileyecek, hatta buyuracak bir konuma nasıl geleceğiydi Amaçlanan şey ise teskindi ve bu amaca da, büyük ölçüde, itaat sırasında edinilen hüner aracılığıyla ulaşılmaya çalışılıyordu. Efendiye etkili biçimde hizmet edilmesine ilişkin bunun dışındaki diğer unsurların ise, rahiplik veya şamanizm talimatnamelerinde ancak yavaş yavaş yer buldukları görülmektedir.

Dış dünyadaki esrarlı güçlerin maiyetinde bulunan rahipler, onları bu güçlerin huzuruna çıkaracak olan doğaüstü görgü ku-

rallarına dair bilgiye sahip olduklarından dolayı, bu güçler ile sınırsız beşeriyetin sıradan insanları arasında bir aracı pozisyonuna geldiler. Ve avamla efendileri -bu efendi ister doğal isterse doğaüstü bir efendi olsun- arasındaki aracılar gibi bu rahipler de, bu esrarlı güçlerin onlar ne dilerse onu yapacağı fikrini empoze etmek için ellerinin altında somut araçlar olmasını uygun buldular. Bu nedenle, göz alıcı bir etki yaratmak için kullanılabilecek olan belli doğal süreçlere dair bilgi, bir parça da el çabukluğuyla, kısa bir süre içinde rahipliğe ait törensel bilgilerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu tür bilgi, "bilinemez" olanın bilgisi olarak kabul edilir ve rahiplik, amacı açısından işe yararlığını da bu müphem karakterine borçludur. Öğrenimin bir kurum olarak bu kaynaktan doğduğu ve kendisiyle aynı soydan gelen büyü ritüeli ve şamanist sahtekârlıktan ayrışmasının yavaş ve yorucu bir süreç olduğu görülmektedir, ki en ileri aşamaya gelmiş ruhban okullarında bile bu ayrışma ancak son zamanlarda ve o da zar zor tamamlanmıştır.

Öğrenimdeki anlaşılması güç olan unsur, asırlardır olduğu gibi bugün de, eğitimsizleri etkileme veya hatta onlara zorla kabul ettirme amacı açısından son derece çekici ve etkili bir unsurdur ve hepten okuma yazması olmayan insanların zihninde alimin saygınlığı büyük ölçüde gizli güçlerle yakınlığı açısından değerlendirilir. Norveçli köylülerin, bu yüzyılın ortaları gibi geç bir tarihte bile, Luther, Malanchthon, Peder Dass gibi doktora derecesine[39] sahip kişilerin üstün bilgelik anlayışlarını içgüdüsel olarak formüle etmeleri ve yine böyle geç bir tarihte, Grundtvig gibi bir ilahiyat fakültesinde Kara Büyü alanında uzman bir bilginin bulunması, bu durumun tipik örnekleri olarak gösterilebilir. Hem bu isimlerden hem de bu kadar şöhret sahibi olmayan -ölmüş olan veya hayatta olan- pek çok kişiden oluşan geniş bir liste, bütün büyü sanatlarında usta olarak kabul edilmiş ve tanınmıştır ve bunun beraberinde getirdiği kilise çalışanları ara-

39 doctor of divinity (T.S.N: Anglo-Sakson dünyada, ilahiyat fakültelerinde verilen fahri akademik derece).

sındaki yüksek pozisyon -bu iyi insanların tahayyülünde- büyü pratikleri ve büyü bilimleriyle derin benzerliklerin olası bir sonucudur. Genel tahayyülde, bilgelik ile bilinemez olan arasında da, aynı şekilde yakın bir ilişki sergileyecek olan, daha hassas bir benzerlik bulunmaktadır ve bu benzerlik, aylak sınıf yaşamının bilişsel çıkara yatkınlığını kabataslak da olsa resmetmemize yardımcı olacaktır. Bu inanç katiyen aylak sınıfla sınırlı olmasa da, aylak sınıf içerisinde günümüzde, her tonda ve her türde büyü bilimlerine inananların sayısı oldukça fazladır. Düşünce alışkanlıkları modern endüstriyle olan ilişkiye göre biçimlenmeyen bu kişiler açısından bilinemez olanın bilgisi, hâlâ, yegane değilse de, esas gerçek bilgidir.

O halde, öğrenim, bazı bakımlardan, rahiplerden oluşan temsili aylak sınıfın bir yan ürünü olarak başlamıştır ve yüksek öğrenim de bazı yönlerden, en azından yakın bir zamana kadar, rahiplik sınıflarının bir yan ürünü veya uğraşı olarak kalmıştır. Sistematik bilgi tabanı genişledikçe, ezoterik bilgi ile genel ve anlaşılır bilgi arasında, eğitim tarihinin eski zamanlarına kadar uzanan bir temayüz meydana gelmiştir ve –bu iki bilgi türü arasında tözel bir fark olduğu ölçüde- ezoterik bilgi, öncelikli olarak ekonomik veya endüstriyel etkisi olmayan bilgiyi kapsarken, genel ve anlaşılır bilgi ise esas olarak, endüstriyel süreçlere ve alışılageldiği üzere, yaşamın maddi amaçları doğrultusunda kullanılmış olan doğal fenomenlere ilişkin bilgiyi kapsar. Böyle bir sınır çizgisi, zamanla, en azından genel tahayyülde, yüksek öğrenim ile düşük öğrenim arasındaki standart çizgi haline gelmiştir.

Bütün ilksel cemaatlerdeki eğitimli sınıfın, hem şekil, teamül, tabaka şeklinde sınıflandırmalar hususunda, hem de ritüel, merasim elbiseleri ve genel olarak eğitim teçhizatları hususunda son derece titiz olmaları, sadece rahiplik mesleğiyle olan yakın bağlarının bir bulgusu olması nedeniyle değil, sınıfın faaliyetlerinin, büyük ölçüde, tavır ve terbiye olarak bilinen gösterişçi aylaklık kategorisine dahil olduklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Tabii ki, beklenmesi gereken de budur ve yüksek

öğrenimin, başlangıç safhasında bir aylak sınıf uğraşı –özellikle de, doğaüstü aylak sınıfın maiyetindeki temsili aylak sınıfın bir uğraşı- olduğu da söylenebilir. Bilgililerin araç gereç hususundaki bu tercihi ayrıca, rahiplik vazifesi ile alimlik vazifesi arasında daha ileri bir ilişki veya süreklilik olduğunu da gösterir. Köken olarak öğrenim de, tıpkı rahiplik makamı gibi, büyük ölçüde duygudaşlık büyüsünün doğal bir sonucudur ve dolayısıyla şekil ve ritüelin bu büyülü aygıtları, ilksel cemaatin eğitimli sınıfında doğal olarak yer alır. Ritüel ve teçhizatın, büyülü amaç açısından gizli bir yararı vardır; öyle ki, büyünün ve bilimin gelişiminin erken safhalarındaki ayrılmaz bir faktör olarak ritüel ve araç gerecin mevcudiyetleri, sembolizme yönelik basit bir hürmet meselesi olduğu kadar, bir amaca uygun olma meselesidir de.

Sembolik ritüelin yararına ve eylemin veya erişilecek olan amacın geleneksel aksesuarlarının mahirane provası aracılığıyla ele alınması gereken duygudaşlık etkisine ilişkin bu algı, büyü pratiklerinde, bilimlerin hatta büyü bilimlerinin öğretisine nazaran elbette daha yaygın ve aşikâr bir biçimde görülür. Ancak, bilimin ritüel aksesuarlarının başlı başına gereksiz bir mesele olduğunu düşünen ve skolastik erdeme ilişkin seviyeli bir algıya sahip insan sayısının oldukça az olduğundan endişe ediyorum. Ritüel araç gereçlerde ısrarcı olma hususundaki gelişimin sonraki seyri boyunca sürdürülen bu müthiş azim, medeniyetimizin öğrenim tarihinde nelerin yaşandığına kafa yoracak herkes tarafından net bir şekilde görülecektir. Kep ve cüppe, yeterlik sınavı, kabul töreni ve mezuniyet töreni ve akademik anlamda havarilerin birbiri ardına gelmesini çağrıştıracak şekilde skolastik dereceler, payeler ve ayrıcalıklar bahşedilmesi gibi şeyler eğitimli cemaat tarafından bugün bile kullanılmaktadır. Öğrenilen ritüelin, merasim elbiselerinin, kutsal kabul törenlerinin, özel payelerin ve faziletlerin ellerin kullanılması[40] aracılığıyla aktarılması vb. tüm bu hususiyetlerin en yakındaki kaynağı, kuşkusuz ki

40 imposition of hands (T.S.N: Hıristiyanlık inancında kullanılan dini bir ritüel).

rahiplik düzenleri teamülüdür; ancak bu hususiyetlerin kökeni daha da geriye, uzman ruhban sınıfının, bir yandan büyücüden diğer yandan da dünyevi bir efendinin sıradan hizmetçisinden esas olarak ayrıldığı kaynağa kadar götürülebilir. Bu teamüller ve dayandıkları kavrayışlar, hem kökenleri hem de psikolojik içerikleri bakımından, kültürel gelişimin, angekoktan[41] veya yağmur yağdıran büyücüden önceki bir aşamasına aittirler. Bu teamüllerin ve kavrayışların, yüksek öğretim sistemindeki yerlerinin yanı sıra dinsel edimlerin sonraki safhalarındaki yerleri, onlara, insan doğasının gelişiminin çok erken dönemdeki animist safhasından bir yadigârdır.

Bugünün ve yakın geçmişin eğitim sisteminin bu ritüelistik hususiyetlerinin, sistemin düşük, teknolojik ve pratik kademelerinden ve branşlarından ziyade, öncelikli olarak öğrenimin yüksek, liberal ve klasik kurumlarında ve kademelerinde yer aldığını söylemek yerinde olacaktır. Eğitim tertibinin düşük ve daha az itibar sahibi branşları, bu hususiyetlere sahip olduğundan dolayı, bu hususiyetleri açıkça daha yüksek kademelerden ödünç almışlardır ve bu branşların pratik okullarda sürekli olarak yer bulması, yüksek ve klasik kademelerin süregelen örneğinin onayı olmaksızın, en hafif tabirle, son derece uzak bir ihtimal olurdu. Düşük ve pratik okullarda ve bilginlerde bu teamüllerin benimsenmesi ve geliştirilmesi, bir taklitçilik vak'asıdır –bu aksesuar hususiyetlerine yasal olarak veraset hakkıyla sahip olan üst kademeler ve sınıflarca sürdürülen skolastik saygınlık standartlarına, mümkün olduğunca riayet etme arzusundan dolayı.

Bu analiz rahatlıkla bir adım ileri taşınabilir. Ritüelistik kalıntıların ve bu ritüelistik hususiyetlere geri dönülmesinin büyük bir coşkuyla ve tamamen kendiliğinden bir şekilde ortaya çıktığı yer, esas olarak ruhban sınıfı ve aylak sınıf eğitimi verilen ruhban okullarıdır. Kolej ve üniversite yaşamında meydana gelen son dönem gelişimlere göz atıldığında da, buna bağlı olarak, alt sınıf-

41 T. S. N: Bir Eskimo büyücüsü veya şamanı.

ların, bilginin doğrudan yararlı dallarında eğitilmesi için kurulan okulların, kısa süre içerisinde yüksek öğrenim kurumları haline geldikleri; ritüelistik tören ve araç-gerecin ve ayrıntılı skolastik "işlevler"in gelişimi ile söz konusu okulların basit uygulama alanlarından, yüksek, klasik alana geçişinin bir arada gerçekleştiği görülür. Bu okulların öncelikli amacı ve evrimlerinin bu önceki iki safhasında yaptıkları başlıca iş, çalışkan sınıfların gençlerini işe hazırlamak olmuştur. Bu okulların, çoğunlukla meyilli oldukları öğrenimin yüksek, klasik düzlemdeki dominant amacı ise, ruhban sınıfının ve aylak sınıfın –veya başlangıç aşamasında olan bir aylak sınıfın- gençlerinin, konvansiyonel olarak kabul edilen, saygın araştırma kapsamı ve yöntemi uyarınca, maddi ve maddi olmayan malların tüketimi için hazırlanmalarıdır. Bu mutlu son, genellikle, "insanın dostları" tarafından zor durumdaki gençlere yardım etmek amacıyla kurulan okulların kaderi olmuştur ve bu geçişin iyi bir şekilde gerçekleştirildiği okullarda, bununla uyumlu bir şekilde, her zaman değilse de genel olarak, daha ritüelistik bir yaşama geçiş söz konusudur.

Günümüzün okul yaşamında, eğitim ritüeli genel olarak, başlıca amacı "beşeri bilimler"in geliştirilmesi olan Amerikan okullarında en iyi durumdadır. Bu bağlantı, yakın zamanda kurulan Amerikan kolejlerinin ve üniversitelerinin yaşam öyküsünde muhtemelen diğer herhangi bir yere kıyasla daha fazla görülür. Bu kuralın pek çok istisnası olabilir, özellikle de tipik olarak saygın ve ritüelistik kiliselerce kurulmuş olan ve dolayısıyla muhafazakâr ve klasik düzlemden yola çıkan veya kısa yoldan klasik konumuna erişen okullar arasında; yine de, kolejlerin öğrenci çektikleri bölgelerde endüstri ve tutumluluk alışkanlıkları hâkim olduğu, sihirbaz-hekim hatıraları kolej yaşamı tertibinde yetersiz ve belirsiz bir şekilde de olsa kabul gördüğü sürece, yirminci yüzyıl boyunca daha yeni Amerikan cemaatlerinde kurulan kolejlere ilişkin genel kural bu olmuştur. Ancak cemaatte zenginliğin gözle görülür derecede artmasıyla ve belli bir okulun, aylak-sınıf ahalisine sırtını dayamaya başlamasıyla birlikte, hem

merasim elbiseleri ve toplumsal ve skolastik resmiyet açısından eski biçimlere uygunlukta hem de skolastik ritüelde daha fazla ısrar edilir. Örneğin, Orta Batı bölgesindeki herhangi bir koleji destekleyen ahalinin zenginliğinin artması ile kolej çevresindeki toplumsal etkinlik dönemlerine veya öğrenilmiş resmiyete mahsus akademik merasim elbiseleri olarak erkekler için smokinin kadınlar için ise dekolte elbisenin benimsenmesi –öncelikle hoş görülüp, ardından da mecburiyet haline gelmesi- aşağı yukarı aynı tarihlere denk gelir. Mekanik zorluğunun çok fazla olması bir kenara bırakılırsa, böyle bir bağlantıyı tüm hatlarıyla ortaya çıkarmak hiç de zor bir mesele değildir. Aynı şey, kep ve cübbe modası için de geçerlidir.

Kep ve cübbe, son birkaç yıldır bu tür kolejlerde bir eğitim nişanı olarak kabul edilmiştir ve bu durumun çok da erken bir tarihte ortaya çıkmadığı veya cemaatte, eğitimin yasal amacına ilişkin arkaik bakış açısına geri dönülmesi doğrultusundaki güçlü hareketi desteklemeye yetecek ölçüde bir aylak sınıf duyarlılığı palazlanıncaya kadar hemen hemen hiç ortaya çıkmadığı rahatlıkla söylenebilir. Eğitim ritüelinin bu hususi öğesinin, göz alıcı etki konusundaki arkaik temayüle ve antik sembolizm tercihine hitap ederek, kendini sadece aylak sınıfın uygunluk algısına salık vermediği; aynı zamanda gösterişçi boşa harcamanın önemli bir unsurunu içererek, aylak sınıf yaşam tertibine yerleştiği de not edilebilir. Kep ve cüppeye geri dönüşün pek çok okulu aşağı yukarı aynı zamanda etkilediği gerçeğinin yanı sıra, bu geri dönüşün kesin tarihinin, bir ölçüde, o dönemde cemaati aşan ve eski kuşaklardan kalan bir uygunluk ve saygınlık algısından kaynaklandığı görülmektedir.

Aslında bu noktada şunu eklemek de tamamen konuyla alakasız olmayabilir; bu garip dönüş, eski kuşaklardan kalan bir duyarlılık ve gelenek modasının diğer yönlerden de doruk noktasına ulaşması ile aynı tarihlere rastlar. Bu dönüş dalgasının başlangıç itkisini, İç Savaş'ın psikolojik olarak ayrıştırıcı etkilerinden aldığı görülmektedir. Savaş alışkanlığı, klancılığın bir

ölçüde dayanışma duygusunun yerini alması ve haksız temayüz duygusunun adil, günlük işe yararlık itkisinin yerine geçmesi aracılığıyla, yağmacı düşünce alışkanlıkları kümesini zorunlu kılar. Bu faktörlerin toplu eyleminin sonucunda, bir savaş döneminin ardından gelen nesil, hem toplumsal yaşamda ve dinsel edimler tertibinde hem de diğer sembolik ve törensel biçimlerde statü unsurunun yeniden önem kazanmasına tanıklık edebilir. 1880'li yıllarda ve belki biraz da 1870'li yıllarda, yarı-yağmacı iş dünyası alışkanlıklarını, statü ısrarını, antropomorfizmi ve genel olarak da muhafazakârlığı destekleyen bir duyarlılık dalgasının yavaş yavaş geliştiği fark edilmekteydi. Kanunlara karşı gelmenin yeniden artış göstermesi ile belli "endüstri önderleri" tarafından sürdürülen göz alıcı yarı-yağmacı sahtekârlık meslekleri gibi barbar mizacının daha doğrudan ve aracısız dışavurumları ise doruk noktasına daha erken bir tarihte ulaşmış ve yetmişlerin sonunda belirgin biçimde ivme kaybetmişlerdir. Antropomorfik duyarlılığın yeniden şiddetlenmesi de, en güçlü safhasını seksenlerin sonundan önce yaşamıştır. Ama yine de, burada bahsedilen öğrenilmiş ritüel ve bu ritüelin araç gereçleri, barbar animist algının daha uzak ve daha anlaşılması güç dışavurumlarıdır ve dolayısıyla bunlar, daha yavaş biçimde moda olmuş ve olgunlaşmış ve en etkin gelişimlerine daha sonraki bir tarihte ulaşmışlardır. Bu unsurların zirve noktalarına ulaştıklarını ve artık gerileme safhasında olduklarını düşünmemiz için de herhangi bir neden yoktur. Yeni savaş deneyiminden edinilen yeni saik ve zengin bir sınıfın gelişmesinin, tüm ritüele ve özellikle de müsrif olan ve statü sıralamasını açıkça anımsatan her türlü törene sağladığı katkı olmasaydı, skolastik nişanların ve törenlerin geç dönem ilerlemeleri ve güçlenmesi muhtemelen giderek azalırdı. Kep ve cübbenin ve bunlarla birlikte gelen skolastik görgü kurallarının daha yorucu usulünün, savaş-sonrası barbarlığa geri dönüş dalgasında yayıldığı doğru olabilir, ancak mülk sahibi sınıfın elindeki zenginlik, ülkedeki kolejleri yüksek öğrenim hususunda aylak sınıf ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirecek bir hareket

için gerekli maddi zemini sağlayacak düzeye gelene kadar, kolej yaşam tertibinde bu tür bir ritüelistik geri dönüşün gerçekleştirilemeyeceği de kuşkusuz doğrudur. Kep ve cübbenin benimsenmesi, modern kolej yaşamının eski kuşaklardan kalan çarpıcı hususiyetlerinden birisidir ve aynı zamanda da, bu kolejlerin, gerek fiili başarısı gerekse uzun zamandır güdülen büyük amacı bakımından, tamamen aylak sınıf kuruluşları haline geldikleri gerçeğine işaret eder.

Cemaatin eğitim sistemi ile kültürel standartları arasındaki yakın ilişkinin diğer bir kanıtı olarak, son dönemlerde, ruhban okullarının başkanlığına, rahibin yerine endüstri önderinin geçmesi eğilimi gösterilebilir. Bu yer değiştirme hiçbir şekilde tam ve kesin değildir. Kurumların bu başkanları, en çok olarak, rahiplik vazifesini üst düzey bir maddi ehliyet ile birleştiren kişilerden seçilmektedir. Yüksek öğrenimde, eğitim işini bir takım maddi yeterliliğe sahip erkeklere verme hususunda da, bu denli belirgin olmasa da, benzer bir eğilim söz konusudur. Teşebbüsün reklamını yapma hususundaki idari beceri ve yeteneğin, öğretme işi için gerekli yeterlilikler olarak eskisine göre çok daha fazla kıymeti harbiyesi bulunmaktadır. Bu beceri ve yetenek, özellikle günlük yaşamın gerçekleri ile en çok ilgilenen bilimlerde kullanılır ve bu durum, ekonomik açıdan ne istediğini bilen cemaatlerdeki okullar için özellikle geçerlidir. Maddi ehliyetin rahiplik ehliyeti ile bu kısmi yer değiştirmesi, başlıca saygınlık aracı olarak gösterişçi aylaklıktan gösterişçi tüketime modern geçişin doğal bir sonucudur. Bu iki olgu arasındaki bağıntı, büyük olasılıkla, daha fazla ayrıntıya gerek bırakmayacak kadar açıktır.

Okulların ve eğitimli sınıfın, kadınların eğitimi hususundaki tutumu, hem öğrenimin rahiplik ve aylak sınıf ayrıcalıklarının eski konumundan ne şekilde ve ne ölçüde ayrıldığını belli etmeye yarar, hem de cidden eğitimli sınıfın modern, ekonomik veya endüstriyel, gerçekçi bakış açısına nasıl yaklaştığını gösterir. Yakın bir zamana dek yüksek okullar ve öğrenilen işler kadınlar için birer tabuydu. Bu kuruluşlar en başından beri, ve şimdi de

büyük ölçüde devam ettiği şekilde, ruhban sınıfının ve aylak sınıfın eğitimine vakfedilmişlerdir.

Kadınlar, daha önce de gösterildiği gibi, aslen itaat eden sınıftı ve özellikle itibari veya törensel pozisyonları göz önüne alındığında, bu ilişki günümüze kadar bir şekilde korunmuştur. Ayrıca kadınların yüksek öğrenimin imtiyazlarına (Eleusis gizemlerine[42] istinaden) ulaşmasının, öğrenilmiş zanaatın saygınlığını azaltacağına inanılmıştır. Bu nedenle, okulların yüksek dereceleri, ancak yakın bir zamanda ve o da yalnızca endüstriyel açıdan en gelişmiş cemaatlerde kadınlara açılabilmiştir. Modern endüstriyel cemaatlerde hâkim olan zorunlu koşullarda bile, en yüksek ve en saygın üniversiteler, bu hamleyi yapma hususunda aşırı bir isteksizlik sergilemektedir. Sınıfsal liyakat algısı, yani cinsiyetlerin, üst ve alt entelektüel saygınlık temayüzüne istinaden oluşan statüsel, onursal ayrımı, öğrenim aristokrasinin bu müesseselerinde geçerliliğini güçlü biçimde korumaktadır. Görgü kurallarının hepsinde, kadının şu iki başlık altında toplanabilen bilgiden yalnızca birini edinmesi gerektiği düşünülür: (1) kadının, ev içinde –eviçi alanda- daha iyi hizmet etmesine doğrudan katkıda bulunan bilgi; (2) temsili aylaklık icrası başlığına açıkça dahil olan yarı-akademik ve yarı-sanatsal marifetler ve maharet. Bilgi, eğer öğrenenin kendi yaşamını gözler önüne seriyorsa ya da görgü kurallarından ilham almayan ve kullanımının veya sergilenmesinin efendisinin rahatını veya itibarını artırmasına yardım etmesine başvurmayan, öğrenenin kendi bilişsel merakına dayalı bir bilgiyse, bu bilginin kadına özgü olmadığına inanılır. Yani, temsili aylaklığın dışında, aylaklığın bir bulgusu olarak kullanışlı olan her türlü bilgi, tabir-i caizse hiç de kadına özgü değildir.

42 T. S. N: Eleusis gizemleri: Antik Yunan'da Eleusis kentinde, tahıl tanrıçası Demeter ve kızı Persephone onuruna her yıl düzenlenen kutsal ve saygın törenler. Bir toplumsal statü sağlama yöntemi olan Eleusis gizemlerinde, kişi belli aşamalardan geçtikten sonra ayrıcalıklı bir konuma yükselir ve başına taç veya boynuna çelenk takılırdı.

Öğrenimin bu ruhban okulları ile cemaatin ekonomik yaşamı arasındaki ilişkinin kıymetinin anlaşılması için burada ele alınan fenomenler, birinci-derece ekonomik sonuçlara ilişkin olgular olmalarından ziyade, genel tutumun göstergeleri olmaları bakımından önemlidirler. Ayrıca eğitimli sınıfın, endüstriyel bir cemaatin yaşam sürecine yönelik içgüdüsel tutumunun ve temayülünün ne olduğunu gözler önüne sererler. Endüstriyel amaç açısından da, yüksek öğrenimin ve eğitimli sınıfın eriştiği gelişim aşamasını temsil ederler ve böylece öğrenimin ve sınıf yaşamının, hem cemaatin ekonomik yaşamı ve etkinliği, hem de cemaatin yaşam tertibinin zamanın gereklerine göre ayarlanması üzerinde daha doğrudan bir etkiye sahip olduğu noktalarda bu sınıftan tam olarak neler beklenebileceğini gösterirler. Bu ritüelistik kalıntıların gösterdiği şey, özellikle konvansiyonel öğrenimin verildiği yüksek okullar arasında, gerici bir aşırı duyarlılığın değilse de, muhafazakârlığın hüküm sürmekte olduğudur.

Muhafazakâr tutumun bu göstergelerine, aynı doğrultudaki başka bir karakteristik ilave edilebilir, ancak bu karakteristik, daha derin bir sonucun semptomudur; biçim ve ritüel saçmalıklarına oyunbaz rağbet. Örneğin, Amerikan kolejlerinin ve üniversitelerinin pek çoğu, bir takım dinsel mezheplere üyedirler ve dinsel edimlere oldukça düşkündürler. Bu okulların, bilimsel yöntem ve bakış açısına varsayımsal olarak yatkın olmasının, öğretim üyelerini animist düşünce alışkanlıklarından muaf hale getirmesi gerektiği düşünülebilir; fakat önceki kültürün antropomorfik inançlarına ve edimlerine bağlı olduğunu söyleyen öğretim üyeleri de azımsanmayacak kadar çoktur. Hiç şüphesiz, dinsel şevkin bu şekilde açıklanması, hem okulların kurumsal kabiliyeti, hem de öğretim elemanları birliğinin bireysel üyeleri açısından büyük ölçüde çıkarcı ve göstermeliktir; buna karşın, yüksek okullarda, antropomorfik düşünceye özgü çok sayıda unsurun bulunduğuna da şüphe yoktur. Durum böyle olduğu müddetçe bu husus, arkaik, animist bir zihin alışkanlığının dışavurumu olarak değerlendirilmelidir. Bu zihin alışkanlığı, verilen

eğitimde kendini bir ölçüde de olsa muhakkak gösterecektir ve kendini gösterdiği ölçüde de, öğrencinin düşünce alışkanlıklarının biçimlendirilmesi üzerindeki etkisi, muhafazakârlığa ve eski alışkanlıkların yeniden gün yüzüne çıkmasına neden olur; ayrıca öğrencinin gerçekçi bilgi yönünden gelişimine -örneğin, endüstri amaçlarına en iyi şekilde hizmet etmek gibi- engel olur.

Günümüzün saygın ruhban okullarında oldukça gözde olan kolej sporlarında da aynı yönde bir eğilim söz konusudur ve aslında sporlar, hem psikolojik temeli hem de disipline edici etkisi açısından, kolejlerin dini tutumu ile pek çok ortak noktaya sahiptir. Ancak barbar mizacının bu şekilde dışavurulması, okulların tabiatından ziyade öncelikle öğrenci birliği için geçerlidir; kolejler veya kolejde görev yapanlar –kimi zaman olduğu gibi- aktif olarak sporları teşvik etmediği ve geliştirmediği sürece. Kolej sporları için geçerli olan şey, küçük bir farkla, kolej dernekleri için de geçerlidir. Kolej sporları esas olarak, sadece yağmacı itkinin bir dışavurumu iken, kolej dernekleri, daha belirgin bir biçimde, yağmacı barbar mizacının önemli bir hususiyeti olan klancılık mirasının bir dışavurumudur. Ayrıca okulların sportif faaliyeti ile dernekler arasında yakın bir ilişki olduğu da göze çarpar. Spor ve kumar alışkanlıklarına ilişkin olarak önceki bölümde söylenen şeylere ek olarak, sporda ve hizipçi organizasyon ve faaliyette alınan bu eğitimin ekonomik değerinin daha fazla irdelenmesine pek gerek yoktur.

Ancak eğitimli sınıfın yaşam tertibine ve yüksek öğrenimin muhafaza edilmesine vakfedilmiş kuruluşlara ait tüm bu hususiyetler, büyük ölçüde sadece tesadüfen meydana gelen önemsiz şeylerdir. Okulların görünüşteki meşgalesi açısından bu hususiyetler, iddia edilen araştırma ve eğitim işinin organik unsurları olarak değerlendirilmezler. Ancak bu belirtiler, hem yapılan işin karakteri –iktisadi bakış açısından görüldüğü üzere- hem de himayeleri altında sürdürülen ciddi işin, okullara başvuran gençlere sağladığı yatkınlık hakkında bir varsayım tesis ederler. Halihazırda belirtilen görüşler çerçevesinde öne sürülen bu

varsayım, yüksek okulların, törenlerinde olduğu kadar işlerinde de muhafazakâr bir duruş sergilemelerinin beklenebileceğidir; ancak bu varsayım, fiili olarak yürütülen işin ekonomik karakteriyle kıyaslanması suretiyle ve muhafazası yüksek okullara bırakılan öğrenime ilişkin bir araştırmayla kontrol edilmelidir. Bu hususta, muteber öğrenim okullarının, yakın bir tarihe dek muhafazakâr bir duruşa sahip oldukları herkes tarafından bilinmektedir. Bu ruhban okulları, tüm yeniliklere karşı küçümseyici bir tutum takınmışlardır. Genel kural olarak yeni bir bakış açısı veya yeni bir bilgi formülasyonu, sadece yeni şeyler okulların dışında kabul edildikten sonra, okullarda tasvip edilip kabul görmüştür. Önemsiz türdeki yeniliklerin ve konvansiyonel bakış açısı veya yaşam tertibi üzerinde somut bir etkisi olmayan bölümlerin ise, bu kuralın istisnaları olduğu belirtilmelidir; örneğin matematik-fizik bilimlerindeki gerçeğe ilişkin detaylar ve klasiklerin -özellikle yalnızca filoloji veya edebiyatla bağlantısı olanların- yeni okumaları ve yorumlamaları. Dar anlamda "beşeri bilimler" alanı hariç tutulduğunda ve yenilikçiler tarafından beşeri bilimlerin geleneksel bakış açısına el atılmadıkça, genel olarak, muteber eğitimli sınıfın ve ruhban okullarının, her türlü yeniliğe karşı kuşkuyla yaklaştıkları söylenebilir. Yeni yaklaşımlar, bilimsel teorideki yeni bölümler, özellikle de beşeri ilişkiler teorisiyle belli bir noktada ilgilenen yeni bölümler, üniversite tertibinde gecikmeli şekilde ve o da sıcak bir karşılamayla değil de, gönülsüz bir hoşgörüyle kendilerine yer bulmuşlardır ve beşeri bilginin kapsamını genişletmeye çalışan kişilere, eğitimli akranları tarafından genelde iyi yaklaşılmamıştır. Yüksek okullar genellikle, bilgi yöntemlerdeki veya içeriğindeki ciddi gelişmeleri, bu yenilikler olgunlaşıp, pek çok yararını sergileyene kadar genellikle onaylamamışlardır –bu gelişmeler, yeni, ekstra-skolastik malumat ve yeni bir bakış açısıyla yetişen ve düşünce alışkanlıkları da bu doğrultuda şekillenen yeni bir neslin entelektüel malzemesinde yaygınlaştıktan sonra onay görmüşlerdir. Yakın geçmiş için durum böyleydi. Günümüz olgularını, bunların nis-

pi uygunluklarına ilişkin makul bir kavrayış sağlayacak bir perspektifle görmek mümkün olmadığından, günümüzde bu durumun ne ölçüde geçerli olduğunu söylemek tehlikeli olacaktır.

Şimdiye kadar, varlıklı sınıfın Maecenas işlevine[43] dair hiçbir şey söylenmedi, ki kültürün ve toplumsal yapının gelişmesine değinen yazarlar ve konuşmacılar, bu işlev üzerinde alışıldığı üzere, uzun uzadıya dururlar. Bu aylak sınıf işlevinin, yüksek öğrenimle ve bilginin ve kültürün yayılmasıyla önemli bir bağlantısı vardır. Aylak sınıfın, bu tür bir patronajla öğrenimi ilerletme usülü ve aşaması yeterince iyi bilinmektedir. Bu konuya aşinalıkları sayesinde dinleyicilerinin bu kültürel faktörün temel önemini görmelerini sağlayan konuşmacıların kullandığı sevgi dolu ve etkileyici tabirlerde bu duruma sıklıkla rastlanmıştır. Bununla birlikte, bu konuşmacılar meseleyi, ekonomik çıkar olarak değil de, kültürel çıkar veya saygınlık çıkarı itibariyle ele almışlardır. Varlıklı sınıfın bu işlevi, bu sınıf mensuplarının entelektüel tutumları ile birlikte, iktisadi bakış açısıyla tahayyül edilip, endüstriyel işe yararlık amacı doğrultusunda değerlendirildiğinde dikkate ele alınmalıyı hak eder ve şimdi de ele alınacaktır.

Dışarıdan bakıldığında, Maecenas ilişkisinin karakterize edilmesi yoluyla, bunun, basitçe ekonomik ya da endüstriyel ilişki mahiyetindeki bir statü ilişkisi olduğu belirtilmelidir. Patronaj altındaki bilgin öğrenilmiş yaşamın yükümlülüklerini, koruyucusu adına temslili olarak icra eder; adına herhangi bir temsili aylaklık biçiminin icra edildiği efendiye itibar usulü atfedilmesini izleyen belirli bir saygıyı adet edinir. Ayrıca, tarihsel olgu bakımından, Maecenas ilişkisi aracılığıyla öğrenimin ilerletilmesinin veya bilimsel faaliyetin sürdürülmesinin, en yaygın olarak, klasik ilme veya beşeri bilimlere yeterlik kazandırdığına da dikkat edilmelidir. Bilgi, cemaatin endüstriyel verimliliğini arttırmaktansa, bilakis azaltma eğilimindedir.

43 Maecenas (T.S.N: Roma Devleti'nin Augustus devrinde yaşayan ve şairlere sponsorluk yapan zenginlerden biridir. Romalılarda zengin kişiler şairlerin tüm masraflarını karşılıyorlardı. Veblen de burada, bu sponsorluk işlevine gönderme yapmaktadır).

Aylak sınıf üyelerinin, bilginin ilerletilmesine doğrudan iştirak etmeleri ile ilgili olarak şu husus da eklenebilir; itibarlı yaşam kuralları, izahat arayışının, cemaatin endüstriyel yaşamını bazı yönlerden ele alan bilimler sınıfı lehine değil de, klasik ve formel bilgelik lehine olduğu bir entelektüel çıkara yönelir. Aylak sınıf üyeleri, klasik bilgi alanları dışında en çok, hukuk disiplinine ve siyaset bilimlerine, özellikle de idari bilimlere ilgi duymuşlardır. Bu sözde bilimler, mülkiyet temelinde yürütülen, esasen aylak sınıf yönetim vazifesine kılavuzluk edecek amaca uygun prensipler bütünüdürler. Dolayısıyla, bu disiplin genellikle sırf entelektüel veya bilişsel çıkarla ilgilenmez. Büyük ölçüde ilgilendiği şey, aylak sınıf üyelerinin tabi oldukları efendilik ilişkisinin gereklerine ilişkin pratik çıkardır. Yönetim makamı köken bakımından, tamamıyla arkaik aylak sınıf yaşam tertibine mahsus olan yağmacı bir işleve sahiptir. Söz konusu yağmacı işlev, aylak sınıfın popülasyon üzerinde denetim ve baskı kurmasıdır, bundan dolayı sınıf bu işlevi ayakta tutar. Dolayısıyla, hem bu disiplin hem de bu disipline içerik kazandıran uygulama hadiseleri, tüm bilişsellik meselelerini bir kenara bırakırsak, aylak sınıfın ilgisini çeker. İdari makamın, şekil veya içerik itibariyle bir mülkiyet makamı olduğu yerde ve olduğu süre boyunca bu belirtilen hususiyetlerin hepsi geçerlidir, bu sınırlamanın ötesinde ise, idari olanın evriminin daha arkaik safhasına ait gelenek, mülkiyet sahibi yönetiminin bir aylak sınıf tarafından gerçekleştirildiği modern cemaatlerin sonraki yaşamında da devam ettiğinden dolayı, bu durum geçerliliğini yitirmeye başlar.

Bilişsel veya entelektüel çıkarın dominant olduğu bu öğrenim sahası –tam anlamıyla sözde bilimler- açısından ise durum, sadece aylak sınıfın tutumu açısından değil, yanı sıra maddiyat kültürünün tüm yönelimleri açısından da, oldukça farklıdır. Kendi için bilginin, gizli bir amacı olmayan kapsamlı salahiyet icrasının, araştırmasından sapmasına yol açacak önemli bir maddi çıkara sahip olmayan erkekler tarafından yapılması beklenir. Aylak sınıfın korunaklı endüstriyel pozisyonu, bu sınıfın men-

suplarına bilişsel çıkar hususunda esneklik sağlamalıdır ve haliyle, çoğu yazarın kendinden emin bir biçimde ulaştığı gibi, biz de şu sonuca ulaşmalıyız; bilginlerin, bilim insanlarının, alimlerin çoğu bu sınıftan çıkar ve bilimsel araştırma ve yorumlama saiklerini de aylak yaşam disiplininden alırlar. Buna benzer bir takım sonuçların da araştırılması gerekir, ancak aylak sınıf yaşam tertibinin (bunun üzerinde yeterince duruldu), bu sınıfın entelektüel çıkarını, fenomenlerdeki nedensel sekanstan -ki bu sekans bilimlerin içeriğini oluşturur- diğer hususlara yönlendiren hususiyetleri de bulunmaktadır. Sınıf yaşamını tanımlayan düşünce alışkanlıkları kişisel tahakküm ilişkisinde ve onur, değer, erdem, karakter ve bunun gibi türev, haksız kavrayışlarda varlığını sürdürür. Bilimin ana mevzuunu oluşturan nedensel sekans, bu bakış açısıyla görünürlük kazanmaz. Kabaca kullanışlı olgulara dair bilgiye bağlı itibar da belli olmaz. Bu nedenle, muhtemelen, maddi veya diğer onursal erdeme ilişkin haksız mukayese çıkarının, bilişsel çıkarın ihmal edilmesi için aylak sınıfın dikkatini çekmesi beklenir. Bilişsel çıkarın kendisini gösterdiği yerlerde ise bu çıkar, genellikle, bilimsel bilgi arayışına değil de, saygın ve yararsız yorumlama ve araştırma sahalarına yönlendirilmelidir. Kayda değer miktarda sistematik bilgi, ekstra-skolastik bir kaynaktan skolastik disipline zorla dahil edilmediği sürece, rahiplik sınıfının ve aylak sınıfın öğrenim tarihinde bu durum devam etmiştir. Ancak hâkimiyet ve itaat ilişkisi cemaatin yaşam sürecinin dominant ve şekillendirici faktörü olmasının son bulmasıyla birlikte, yaşam sürecinin diğer hususiyetleri ve diğer bakış açıları da, bilginler üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Aylak sınıfın soylu erkeği, dünyayı kişisel ilişki itibariyle görmelidir ve böyle de görür; ayrıca bilişsel çıkara sahip olduğu sürece, fenomenleri de bu temelde düzenlemelidir. Aylak sınıf ideallerinin tamamıyla korunduğu eski kafalı erkeğin durumu hakikaten böyledir ve bu eski kafalı erkeğin soyundan gelen modern erkek de, üst-sınıf faziletlerinin tamamına doğuştan sahip olduğu için, böyle bir tutum takınır. Ancak kalıtım yolları do-

lambaçlıdır ve her centilmenin oğlu köşkte doğmaz. Özellikle de yağmacı efendiyi bir miktar tutarsız bir biçimde karakterize eden düşünce alışkanlıklarının, aylak-sınıf disiplini içerisinde en son adımlardan sadece bir iki tanesine vâkıf olunan bir akrabalık ilişkisi durumundaki aktarımında. Bilişsel kabiliyetlerin icra edilmesine karşı doğuştan veya sonradan kazanılmış güçlü bir yatkınlığın en fazla, alt veya orta sınıftan gelen aylak sınıf mensupları arasında bulunduğu görülür –yani, çalışkan sınıflara mahsus kabiliyetlerin tümüne doğuştan sahip olanlar ve aylak sınıf içerisindeki yerini, aylak sınıf yaşam tertibinin biçimlendiği vakitlere nazaran bugünlerde daha fazla kıymeti harbiyesi bulunan niteliklere sahip olmasına borçlu olanlar arasında. Ancak aylak sınıfa bu şekilde sonradan dahil olanların dışında bile, teorik görüşlerini biçimlendirecek kadar dominant bir haksız çıkara sahip olmayan ve bilimsel arayışa yöneltecek kadar güçlü bir teorik yatkınlığa sahip olan pek çok kişi bulunmaktadır.

Yüksek öğrenim, bilimleri işgal etmesini, kısmen de, aylak sınıfın, gayri şahsi ilişkiye mahsus modern geleneğin dominant etkisi altında kalan ve kalıtsal olarak bir insan kabiliyetleri kümesine sahip olan –ki bu kabiliyetler, statü rejiminin karakteristiği olan mizaçtan bazı çarpıcı hususiyetler bakımından farklılaşır- sapkın evlatlarına borçludur. Ancak yüksek öğrenim, bilimsel bilginin yabancı kısmının varlığını ise, büyük ölçüde, günlük geçimini sağlama çıkarından başka şeylerle uğraşabilecek kadar hali vakti yerinde olan ve kalıtsal kabiliyetleri ve antropomorfik bakış açısı entelektüel süreçlerine tahakküm etmeyen çalışkan sınıf mensuplarına borçludur. Bilimsel ilerlemenin etkin gücünü üç aşağı beş yukarı oluşturan bu iki grup arasında, en fazla katkıyı çalışkan sınıf mensupları sağlar. Ayrıca her iki grup için de şu doğru gibi görünmektedir; bunlar bir vasıta olarak çok da yararlanılan kaynaklar değillerdir veya olsa olsa gidişatın yönünü değiştirmeye yaramışlardır; cematin, modern ortak yaşamın ve mekanik endüstrilerin zorunlulukları altında olan çevresiyle ilişki içerisinde olarak cemaate dayatılan düşünce alışkanlıkları, teorik bilgi haline gelmişlerdir.

Batı cemaatlerindeki endüstriyel süreç büyük oranda, erkeğin vazifesinin maddi güçleri farklılaştırmak ve bu güçlere değer biçmek olduğu bir mekanik düzenekler süreci haline geldikten sonradır ki, fenomenlerdeki nedensel sekansın açık şekilde kabul edilmesi anlamında bilim, gerek doğa bilimi gerekse beşeri bilim, Batı kültürünün bir hususiyeti olmuştur. Bilim, cemaatin endüstriyel yaşamı bu motife uyduğu ölçüde ve endüstriyel çıkar cemaat yaşamına hükmettiği ölçüde serpilip gelişmiştir. Bilim ve özellikle bilimsel teori, insan yaşamı ve bilgisinin muhtelif bölümlerinde, bu bölümlerin her biri endüstriyel süreç ve ekonomik çıkar ile peş peşe daha yakın ilişkide bulunduğu oranda veya belki de şöyle söylemek daha doğru olacaktır, bu muhtelif bölümlerin her biri, kişisel ilişki veya statü kavrayışlarının ve antropomorfik uygunluk ve onursal değere ilişkin türetilmiş kuralların tahakkümünden birbiri ardına kurtulduğu oranda, ilerleme kaydetmiştir.

Modern endüstriyel yaşamın mecburiyetleri insanın çevresiyle pratik ilişkisindeki nedensel sekansın kabul edilmesini dayattığı içindir ki, insanlar çevrelerindeki fenomenleri ve bu çevreyle bağlantılı olguları nedensel sekans yönünden sistematik hale getirebilmişlerdir. Yani yüksek öğrenim, skolastisizmin ve klasisizmin tam çiçeği[44] olarak gelişiminin en üst basamağındayken, rahiplik vazifesinin ve aylak yaşamın bir yan ürünüydü, bu minvalde modern bilimin ise endüstriyel sürecin bir yan ürünü olduğu söylenebilir. Bu erkekler aracılığıyla, o zamanlar çoğu insan –araştırmacılar, alimler, bilim insanları, mucitler, yorumcular- en ünlü çalışmalarını okulların korunağı dışında yapmışlardır, modern endüstriyel yaşamın dayatmış olduğu düşünce alışkanlıkları, fenomenlerin nedensel sekansıyla ilgili bir teorik bilim esası olarak mantıklı bir izahata kavuşmuş ve detaylandırılmıştır. Ve bilimsel yorumlamanın bu ektsra-skolastik sahasındaki yöntem ve amaç değişiklikleri de dönem dönem skolastik disipline dahil edilmiştir.

44 perfect flower (T.S.N: Botanikte hem erkek hem de dişilik organına sahip çiçek anlamına gelir).

Bu bağlamda, ilkokul ve ortaokulda verilen eğitim ile yüksek öğrenim okullarında verilen eğitim arasında içerik ve amaç bakımından son derece somut farklılıklar bulunduğu da belirtilmelidir. Aktarılan malumatın fiili uygulanabilirliği ile kazanılan becerinin fiili uygulanabilirliği arasındaki fark, bir takım sonuçlar doğurabilir ve bu fark, zaman zaman gördüğü ilgiyi de hak etmektedir; ancak disiplinler tarafından tercih edilen zihinsel ve manevi yatkınlık arasında daha temel bir fark vardır. İlkokulun en çok, ileri endüstriyel cemaatlerde gelişmiş olması da, yüksek öğrenim disiplini ile düşük öğrenim disiplini arasındaki bu farklı trendi özellikle gözler önüne serer. Eğitim esas olarak, gayri şahsi olguların tahayyülünde ve kullanımında, bu olguların onursal etkilerinden ziyade günlük etki alanlarında, entelektüel ve fiziki beceri veya maharete yöneliktir. İlkokul eğitiminin ağırlıklı olarak bir aylak sınıf metası olduğu eski günlere ait geleneklerde, hamaratlığı teşvik etmek için öykünmenin ilkokulların genelinde serbestçe kullanıldığı doğrudur; ancak düşük düzey eğitimin, kiliseye veya askeri geleneğe göre yürütülmediği cemaatlerde, bir çare olarak bu öykünmenin kullanımı bile ilkokul düzeyinde belirgin biçimde azalır. Tüm bu söylenenler, eğitim sisteminin, anaokulu yöntemlerinden ve ideallerinden fiilen etkilenmiş kısmı için de, özellikle manevi açıdan, aşırı derecede geçerlidir.

Anaokulu disiplininin alışılmışın dışandaki haksız olmayan trendi ve anaokulunun benzer karakterinin, ilkokul eğitimine, kendi sınırlarını aşan ölçüdeki etkisi, modern ekonomik koşullar altındaki aylak sınıf kadınının özel manevi tutumuyla –buna zaten değinilmişti- bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Anaokulu disiplini, zeki ve aylak kadınların sayısının oldukça fazla olduğu ve endüstriyel yaşamın parçalayıcı tesiri altında ve birbiriyle tutarlı askeri ve kiliseye ait gelenekler bütününün yokluğunda statü sisteminin yürürlükten kalktığı gelişmiş endüstriyel cemaatlerde en yüksek konumuna ulaşır –veya antik ataerkil ve pedagojik ideallerden oldukça uzaklaşır. Anaokulu disiplini, manevi desteğini ise hali vakti yerinde olan bu kadınlardan alır. Anaokulunun

amaçları ve yöntemleri hususi bir etkiyle kendilerini, itibarlı yaşamın maddiyat kuralı nedeniyle huzursuz olan kadınlar sınıfına emanet ederler. Bu nedenle, "yeni-kadın hareketi"nin yanı sıra, anaokulu ve modern eğitimde önemli olan her türlü anaokulu ruhu, modern koşullardaki aylak sınıf yaşamının, bu yaşamın disiplinine en doğrudan şekilde maruz kalan kadınlarda yarattığı faydasızlığa ve haksız mukayeseye karşı bir tepki olarak değerlendirilmelidir. Öyle görünüyor ki, bir aylak sınıf kurumu, bu yolla dolaylı olarak, uzun dönemde bizzat kurumun istikrarına ve hatta üzerine kurulduğu bireysel sahiplik kurumuna karşı bir tehdit yaratabilen haksız olmayan tutumun gelişimini destekler.

Yakın geçmişte kolej ve üniversite eğitiminin kapsamında bir takım somut değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler ekseriyetle beşeri bilimlerin –geleneksel "kültür"e, karaktere, beğenilere ve ideallere yardımcı olmak üzere tasavvur edilen öğrenim branşları-, kentsel ve endüstriyel verimliliğe yol açan daha gerçekçi branşlarla kısmen yer değiştirmesinden ibarettir. Bu durumu farklı bir biçimde ifade edecek olursak, verimliliğe (en nihayetinde üretken verimliliğe) yardımcı olan bu bilgi branşları, tüketimin artmasına veya endüstriyel verimliliğin düşmesine ve statü rejimine uygun bir karakter tipine yol açan bilgi branşları karşısında gitgide güçlenmişlerdir. Eğitim tertibinin bu adaptasyonunda, yüksek okullar genellikle muhafazakâr tarafta yer almışlardır ve ileri doğru attıkları her adım, bir dereceye kadar, taviz olarak nitelendirilir. Bilimler, bilginlerin disiplinine, aşağıdan değil, dışarıdan maydonoz olmuşlardır. Bilimlere istemeye istemeye zemin hazırlayan beşeri bilimlerin, geleneksel ben-merkezci tüketim tertibine uygun olarak tek tip bir öğrenci karakteri oluşturmaya adapte olduğu dikkat çekmektedir; görgü kurallarının ve mükemmeliyetin konvansiyonel standardı uyarınca, beklenti tertibi ve gerçekten, güzelden ve iyiden yararlanma aylak olanın dikkat çekici bir özelliğidir –itibarlı aylaklık. Beşeri bilimlerin sözcüleri, arkaik, ağırbaşlı bakış açısı alışkanlıklarınca maskelenen bir dille, şu vecizede somut bir biçimde ifade

edilen idealde ısrar etmişlerdir: fruges consumere nati[45]. Aylak sınıf kültürüne dayanan ve bu kültürce şekillendirilen okullar söz konusu olduğunda, bu tutum pek de şaşırtıcı değildir.

Kültürün geçerli standartlarının ve yöntemlerinin -olabildiği kadarıyla- bozulmadan kalmasına çalışılan sözde dayanaklar, hem arkaik mizacın hem de aylak sınıf yaşam teorisinin karakteristikleridir. Örneğin, klasik antikitenin aylak sınıfında moda olan yaşamın, ideallerin, yorumların ve zamanı ve malları tüketme yöntemlerinin alışılagelen beklentisinden türetilmiş olan beğeni ve eğilimin, modern cemaatteki alelade beşeriyetin günlük yaşamı, bilgisi ve özlemlerini tanıma dolayısıyla ortaya çıkan sonuçlara göre "daha yüksek", "daha soylu", "daha değerli" olduğu hissi uyanır, yani modern insanların ve şeylerin dinmeyen bilgisinin içeriğini öğrenmek, kıyaslamaya göre "daha düşük", "sefil ", "soysuz"dur – hatta insanlığın ve günlük yaşamın bu gerçekçi bilgisine "insanlık-dışı" yakıştırması yapıldığı bile rivayet edilir.

Beşeri bilimlerdeki aylak sınıf sözcülerinin bu savı aslında sağlam görünmektedir. Elle tutulur gerçek şudur ki, erken zamanların centilmenini antropomorfizminin, klancılığının ve aylakça halinden memnun olmasının alışılmış tefekküründen ileri gelen veya örneğin, Homerosdaki kahramanların animist batıl inançlarına ve taşkın acımasızlığına aşinalıktan ileri gelen memnuniyet veya kültür veya manevi tutum ve zihin alışkanlığı, estetik açıdan düşünüldüğünde, şeylerin gerçekçi bilgisinden ve modern kentsel veya işçiye yakışır verimlilik beklentisinden türetilen ilgili sonuçlara nazaran daha meşrudur. İlk belirtilen alışkanlıkların, estetik veya onursal değer ve dolayısıyla da mukayesede mükâfatın temelini oluşturan "değer" açısından bir üstünlüğe sahip olduğu, az da olsa, düşünülebilir. Beğeni kurallarının ve özellikle de onur kurallarının içeriği, doğası gereği ırkın geçmiş yaşamının ve koşullarının bir sonucudur ve sonraki nesle kalıtım yoluyla veya gelenekle aktarılır ve yağmacı aylak

45 T.S.N: Dünyanın nimetlerini tüketmek için doğmak.

sınıf yaşam tertibinin uzun süreli tahakkümünün, geçmişte ırkın zihin alışkanlığını ve bakış açısını derinlemesine biçimlendirmiş olduğu gerçeği, bu tür bir yaşam tertibinin, estetik açıdan, günümüzdeki beğeni hususları ile ilgili şeylerin çoğu üzerindeki meşru tahakkümüne yeterli bir zemin oluşturur. Mevcut amaç doğrultusunda, beğeni kuralları, ırksal alışkanlıklardır ve üzerinde olumlu veya olumsuz bir yargıya varılan şeylerin onaylanmasına ya da onaylanmamasına yönelik uzun süreli bir alışkanlıkla kazanılırlar. Diğer şeyler sabitken, alışkanlık ne kadar uzun süreli ve değişmemiş olursa, söz konusu beğeni kuralı da o kadar meşru olur. Tüm bu söylenenler, genel olarak beğeni yargılarından ziyade, değer veya onur yargıları açısından sanki daha fazla geçerlidir.

Ancak, beşeri bilimlerin sözcüleri aracılığıyla daha yeni öğrenime devredilen küçük düşürücü yargının estetik meşruiyeti ne olursa olsun ve klasik ilmin daha değerli olduğu ve daha doğru bir insan kültürü ve karakterine sebebiyet verdiği yönündeki savın erdemleri ne kadar önemli olursa olsun, bunun mevcut sorunla bir alakası yoktur. Mevcut sorun, öğrenimin bu branşlarının ve bu branşların eğitim sisteminde temsil ettikleri bakış açısının, modern endüstriyel koşullar altında etkin bir kolektif yaşama nereye kadar yardımcı veya engel olacağıdır –günümüzün ekonomik durumuna daha kolay bir biçimde uyum sağlanmasına ne kadar destek olacağıdır. Sorun estetik değil, ekonomik bir sorundur ve yüksek okulların gerçekçi bilgiye yönelik küçümseyici tutumlarında kendini gösteren öğrenimin aylak sınıf standartları, amacımız doğrultusunda, yalnızca bu bakımdan dikkate alınmalıdır. Bu amaçla, "soylu", "sefil", "daha yüksek", "daha alçak" vb. yakıştırmaların kullanılması, tartışmacılar yeninin mi yoksa eskinin mi daha değerli olduğu hususunda çekişseler de çekişmeseler de, sadece tartışmacıların temayülünü ve bakış açısını göstermesi bakımından anlamlıdır. Tüm bu yakıştırmalar, onurlandırıcı veya aşağılayıcı ifadelerdir; bir başka deyişle, bu yakıştırmalar haksız mukayeseye ilişkin ifadelerdir ve

son tahlilde itibarlı veya itibarsız kategorisine dahildirler; yani, statü rejiminin yaşam tertibini tanımlayan idealler arasında yer alırlar; yani, esasında sportmenliğin -yağmacı ve animist zihin alışkanlığının- dışavurumudurlar; yani, ortaya çıktıkları kültürün ve ekonomik organizasyonun yağmacı aşamasına uygun olabilen ancak, daha dar anlamda ekonomik verimlilik itibariyle, yalnızca işe yaramayan anakronizmler olan bir arkaik bakış açısına ve yaşam teorisine işaret ederler.

Klasikler ve ruhban okullarının böylesine sarıldıkları eğitim tertibinde klasiklerin ayrıcalıklı pozisyonu, entelektüel tutumu biçimlendirmeye ve eğitimli yeni neslin ekonomik verimliliğini düşürmeye yarar. Klasikler, sadece insanlığın arkaik bir idealini koruyarak değil, aynı zamanda itibarlı ve itibarsız bilgi şeklinde telkin ettikleri ayrımla da bunu yaparlar. Bu sonuca iki yoldan ulaşılır: (1) öğrenimde salt onursal olanın aksine, salt kullanışlı olana karşı alışılmış isteksizliği teşvik ederek ve böylece kiliseye yeni giren kişinin beğenilerini, sadece, veya hemen hemen sadece, normalde herhangi bir endüstriyel veya toplumsal kazanç yaratmayan tarzda bir idrakı kullanarak bu beğenilerinden samimi bir şekilde memnun olacak şekilde biçimlendirerek ve (2) öğrencinin zamanını ve çabasını, öğreniminin konvansiyon gereği bir alimin sahip olması gereken öğrenim toplamına dahil edildiği ve dolayısıyla yararlı bilgi branşlarında kullanılan terminolojiyi ve diksiyonu etkilemesi dışında kullanışlı olmayan bir bilgi edimiyle harcayarak. Bu terminolojik zorluğu saymazsak –ki bu zorluk, geçmişin klasiklerinin moda olmasının bir neticesidir-, örneğin, bir bilim insanının veya bilginin, esasen dilbilimsel nitelikte bir çalışma yapmadığı sürece, antik dillere ilişkin bilgiyle bir alakası olmaz. Muhakkak ki, tüm bunlar klasiklerin kültürel değeri açısından hiçbir şey ifade etmez, ayrıca klasiklerin disiplinini veya bu klasiklerin okumasının öğrencilere kazandırdığı yatkınlığı küçüksemek gibi bir niyetimiz de asla yoktur. Bu yatkınlık, ekonomik olarak sanki işe yaramaz türdedir, ancak bu olgu –esasında pek de iyi anılmaz- klasik ilimde rahatlığa ve

güce ulaşacak kadar şanslı olan hiç kimseyi rahatsız etmemelidir. Klasik öğrenimin öğrencinin işçiye yakışır tutumlarını bozduğu gerçeği, görgü kurallarına uygun ideallerin geliştirilmesiyle kıyaslandığında zanaatı daha aşağıda görenlerin tahayyülüne hafiften saldırmalıdır: Iam fides et pax et honos pudorque Priscus et neglecta redirevirtus Audet[46].

Bu bilginin, eğitim sistemimizin temel ihtiyaçlarının bir parçası haline gelmesi sebebiyle, Güney Avrupa'nın ölü dillerini kesin bir biçimde kullanma ve anlama becerisi, sadece bu hususta ki marifetlerini sergileme fırsatı bulanlar için memnuniyet verici değildir, aynı zamanda böyle bir bilgiye ilişkin bulgu, herhangi bir alimi hem alaylı hem de mektepli dinleyicisine salık vermeye yarar. Bugünlerde beklenen şey, ciddi anlamda yararsız olan bu enformasyonun edinilmesi için bir kaç yılın geçmesi gerektiğidir ve böyle bir enformasyonun eksikliği, sağlam irfanın ve entelektüel gücün geleneksel standartlarına eşit derecede uygunsuz olan bir amiyane uygulanabilirlik varsayımının yanı sıra, düşüncesizce yapılmış ve tutarsız öğrenim varsayımını da doğurur.

Bu durum, malzeme veya zanaat hususunda uzman olmayan bir müşterinin herhangi bir tüketim eşyası satın aldığında yaşananlara benzer. Bu müşteri, alacağı eşyaya, genellikle, bu eşyanın esas kullanışlılığıyla doğrudan hiçbir alakası olmayan dekoratif kısımlarının ve hususiyetlerinin cilasının görünürdeki pahalılığına dayanarak değer biçer; eşyanın gerçek değeri ile bu eşyayı satmak amacıyla ilave edilmiş süslemelere yapılan harcama arasında tam açıklanamayan bir oran bulunduğuna dair bir varsayım yapılır. Klasiklere ve beşeri bilimlere dair bilginin eksik olduğu yerde, normalde sağlam irfanın da olamayacağı varsayımı, bu tür bilginin kazanılması sırasında, genel olarak öğrencilerin, zamanı ve emeği gösterişçi bir biçimde boşa harcamalarına neden olur. Tümüyle itibarlı bir irfan vak'ası olarak bir miktar gösterişçi boşa harcama hususunda gösterilen geleneksel ısrar, irfan meselelerin-

46 T.S.N: Önemli olan hayatta kalmak değildir, önemli olan insan kalabilmektir.

de beğeni ve işe yararlılığa dair kurallarımızı etkilemiştir, tıpkı aynı ilkenin mamul malların işe yararlığı hususundaki yargımızı etkilemesi gibi.

Gösterişçi tüketim, bir itibar aracı olarak gösterişçi aylaklıkla arasındaki mesafeyi gittikçe kapattığından dolayı, ölü dilleri öğrenmenin artık eskisi gibi zaruri bir ihtiyaç olmadığı ve bunun sonucunda da, bir irfan belgesi olarak tılsımlı faziletini yitirdiği doğrudur. Ancak bu doğru olmasına rağmen, söz konusu amaç doğrultusunda, alimin sahip olduğu öğrenimin –ki bu öğrenimin, zamanın boşa harcanmasının bir bulgusu olduğu geleneksel olarak kabul edilir- bir kısmını bulgu olarak sunması yeterli olduğundan, klasiklerin, skolastik saygınlık belgesi olarak mutlak değerlerinden pek bir şey kaybetmedikleri de doğrudur ve klasikler bu şekilde kullanılmaya son derece uygundur. Aslında boşa harcanan zamanın ve çabanın ve dolayısıyla bu boşa harcamayı karşılamak için gereken maddi gücün bir bulgusu olarak klasiklerin faydalarının, onların yüksek öğrenim tertibindeki ayrıcalıklı pozisyonunu güvence altına aldığına ve itibarlı mevcudiyetlerini tüm öğrenim içindeki en onursal şey haline getirdiğine pek şüphe yoktur. Klasikler, aylak sınıf öğreniminin dekoratif amaçlarına, diğer herhangi bir bilgiden daha fazla hizmet ederler ve bu nedenle de, klasikler etkili bir itibar aracıdır.

Klasikler yakın döneme kadar bu bakımdan hemen hemen rakipsiz olmuştur. Avrupa kıtasında klasiklerin bu konumunu tehdit eden bir rakibi hâlâ yoktur, ancak son dönemde, kolej atletizm müsabakaları, bilimsel başarı alanı olarak kabul edilip saygın bir konuma ulaştığından, bu öğrenim branşı –eğer atletizm yarışları, öğrenim olarak sınıflandırılabilirse- Amerikan ve İngiliz okullarındaki aylak sınıf eğitiminde öncelik hususunda klasiklerin bir rakibi haline gelmiştir. Atletizm müsabakaları, aylak sınıf öğrenimi açısından bariz bir üstünlüğe sahiptir, çünkü bir atlet için başarı, hem bir zaman ve para kaybı olarak, hem de son derece gayri endüstriyel arkaik karakter ve mizaç hususiyetlerine sahip olmak olarak addedilir. Alman üniversitelerinde,

bir aylak-sınıf bilimsel uğraşı olarak atletizm müsabakalarının ve Yunan-dili derneklerinin yeri bir ölçüde, yetenekli ve kademeli bir sarhoşluk ve göstermelik bir düello vasıtasıyla temin edilmiştir.

Klasiklerin yüksek öğrenim tertibine girişinde, aylak sınıfla ve bu sınıfın fazilet standartlarıyla –arkaizm ve boşa harcamaneredeyse hiç ilgilenilmemiştir; ancak, arkaizmin ve boşa harcamanın ihtiyaçlarına bir hayli uygun olması sayesindedir ki, klasikler, yüksek okullarca ısrarcı ve kararlı bir biçimde muhafaza edilip akıllarda tutulmuş ve klasiklere yüksek bir saygınlık derecesi atfedilmiştir.

"Klasikler", ister ölü dilleri ya da halen konuşulan dillerdeki eskimiş ya da eskimeye yüz tutmuş düşünce ve diksiyon biçimlerini belirtmek üzere, isterse bilimsel faaliyetin diğer öğelerini veya uygulanmasının bu kadar uygun olmadığı aygıtları belirtmek üzere kullanılsın, bu müsrif ve arkaik imalarını daima taşır. Yani İngiliz dilinin arkaik lehçesinden "klasik" İngilizce olarak söz edilir. Ciddi mevzular üzerine konuşurken ve yazarken bu klasik İngilizcenin kullanılması kaçınılmazdır ve bu dilin yüzeysel bir kullanımı, en klişe ve önemsiz konuşmalara bile bir saygınlık kazandırır. İngiliz diksiyonunun en yeni biçimi yazıda tabii ki hiç kullanılmaz; aylak sınıfın, konuşmada arkaizm gerektiren görgü kuralı algısı, bu tür bir hatayı önleyebilecek güce sahip en cahil veya duygusal yazarlarda bile mevcuttur. Diğer taraftan, arkaik diksiyonun en yüksek ve en çok gelenekselleştirilmiş üslubu –gayet karakteristik olarak-, yalnızca, antropomorfik ilah ile onun özneleri arasındaki iletişimde düzgün bir biçimde kullanılır. Bu aşırı uçların arasında ise, aylak sınıfın günlük konuşma ve literatürü yer alır.

Zarif bir diksiyon, ister yazıda ister konuşmada olsun, etkili bir saygınlık aracıdır. Belli bir hususta konuşurken konvansiyonel olarak gerekli olan arkaizm derecesinin ne olduğunu bir parça kendinden emin bir biçimde bilme anına ilişkin bir şeydir

bu. Bu teamül, kürsüde ve pazar yerinde belirgin derecede farklıdır ve pazar yeri, tahmin edileceği gibi, müşkülpesent kişilerce bile görece yeni ve etkili kelimelerin ve ifade tarzlarının kullanımına olanak tanır. Yeni kelimelerin kullanımından ayrımcı bir biçimde imtina edilmesi onurlu bir davranıştır, sadece, eskimeye yüz tutmuş konuşma alışkanlığının edinilmesi sırasında zamanın boşa harcandığının bir işareti olması nedeniyle değil, aynı zamanda konuşmacının, çocukluk çağından itibaren, eskimeye yüz tutmuş dil kullanımına aşina insanlarla birlikte olmaya alışkın olduğunu da göstermesi nedeniyle. Bu nedenle, konuşmacının aylak sınıf öncüllerini de gözler önüne serer. Konuşmanın müthiş saflığı, amiyane faydalı uğraşlarla meşgul olmadan sürdürülen muhtelif yaşamların varsayımsal bir bulgusudur; bu noktadaki bulgu, hiçbir şekilde kesinlik kazanmasa da.

Uzak Doğu dışında, faydasız klasisizme verilebilecek uygun bir örnek, İngiliz dilinin konvansiyonel yazımıdır. Yazım kurallarının ihlal edilmesi son derece rahatsızlık vericidir ve bu durum, hakiki olana ve güzele ilişkin gelişmiş bir algıya sahip herkesin gözünde yazarın itibarını sarsacaktır. İngiliz imlâ kuralları, gösterişçi harcama kuralı kapsamında, saygınlık kurallarının tüm gereksinimlerine cevap verir. İngiliz imlâ kuralları arkaiktir, kullanışsızdır ve etkin değildir; bu imlâ kurallarının öğrenilmesi çok fazla zaman ve çaba gerektirir; kazanılması hususundaki başarısızlığı tespit etmek ise kolaydır. Dolayısıyla, öğrenimde, itibarın en önde gelen ve en kolay ölçüsüdür, kusursuz bir skolastik yaşam açısından, ritüeline uyulması elzemdir.

Konvansiyonel teamülün arkaizm ve boşa harcama kuralına dayandığı diğer hususlarda olduğu gibi, konuşmanın saflığı başlığında da, konuşmacı bu teamül için içgüdüsel olarak savunmacı bir tutum takınır. Esasında, antik ve muteber ifade tarzlarının titiz kullanımının, konuşma İngilizcesinin en son halinin anlaşılır bir kullanımı olmaktan ziyade, düşünceyi daha yeterli ve daha doğru bir biçimde aktarmaya yarayacağı ileri sürülür; oysaki bugünün fikirlerinin, günümüz argosunda etkili bir şekil-

de ifade edildiği herkesçe malumdur. Klasik konuşma haysiyetin onursal faziletine sahiptir ve aylak sınıf yaşam tertibinde muteber bir iletişim yöntemi olarak ilgi ve saygıya lâyıktır, çünkü konuşmacının endüstriyel muafiyetine ilişkin iğneleyici bir ima taşır. Muteber ifade tarzlarının üstünlüğü, bunların saygınlıklarına dayanır; bu ifade tarzları saygındır, çünkü kullanışsız ve modası geçmiştir ve dolayısıyla zamanın boşa harcanmasına ve dolaysız ve etkili konuşmanın kullanımından ve bunun gerekliliğinden muafiyete karşı çıkar.

Thorstein Bunde Veblen

Aylak Sınıfın Teorisi

Kurumların İktisadi İncelemesi

Veblen'in muazzam eseri, varlık sahibi olan ya da varlık sahibi olma peşinde koşan ve varlık sahibi olmanın ötesine bakan, yüksek mevki isteyen veya varlık sahibi olmanın satın alma anlamına geldiğine inanan insanların davranışlarının kapsamlı ve zaman üstü bir yorumlamasıdır. "Aylak Sınıfın Teorisi"ni en azından bir kez okumayan kimse gerçekten yeterince okumamıştır.

J. Kenneth GALBRAITH

Açıktır ki, Veblen'in, Amerika kültürünün mahir sosyolojik eleştirisini yaptığı kapsamlı çalışması ve muazzam analizi, insan doğasındaki yıkıcı değişimi anlamada bize yardımcı olabilir.

Max HORKHEIMER

Thorstein Veblen, Amerika'nın yetiştirdiği en iyi Amerika eleştirmenidir.

C. Wright MILLS

Russell'ın eserini okurken oldukça keyifli saatler geçirdim; öyle ki aynı döneme ait başka hiçbir bilimsel yazar için bunu söyleyemem, tabii ki Thorstein Veblen hariç.

Albert EINSTEIN

"Distinction"un hiçbir yerinde "Aylak Sınıfın Teorisi"ne atıf yoktur; bu unutkanlık o kadar kafa karıştırıcıdır ki, R. Aron'un 'Veblen okudunuz mu' başlıklı bir metinle önsözünü kaleme aldığı bu çalışma, 1960'ların Avrupa Araştırma Merkezi'nin alt kültürünün klasiklerinden biridir.

Claude GRIGNON

ISBN: 978-605522451

9 786056 522451

THG 936037 DAE

HERETİK